Рік X. Р. 1901 кн. VI. Т. XLIV.

44

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEVŚKYJ.

X Jahrgang. 1901, VI B. B. XLIV.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарского.

Вийшло 1 (14). IX. 1901.

Рік X. Р. 1901 кн. VI. Т. XLIV.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцнєю

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEVŚKYJ.

X Jahrgang. 1901, VI B. B. XLIV.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

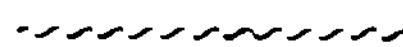

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарского

Вийшло 1 (14). IX. 1901.

Зміст XLIV тому.

Inhalt des XLIV Bandes.

Inhalt voriger Bände siehe letzte Seite des Buches.

Пяницьке чудо в Корсуні.

Причинок до істориї староруськоі леґенди.

Подав Др. Іван Франко.

Давно було піднесено, що разом з християнством у житє руського народа війшов етичний елемент як реґулятор відносин між людьми і як основа реліґії, замісь давнійшого чисто фаталїстичного погляду[1]). Той етичний елемент — почутє обовязку супроти Бога й ближнього і почутє відвічальности за поступки свої, а подекуди навіть чужі, швидко вироджує ся в аскетизм, який специяльно ґрупує людий по манастирях і надає свою закраску найбільшій части памяток староруського письменства. Людність по селах і містах дальших від головних центрів полїтичного житя і християнської проповіди довгі віки ще держала ся поганських звичаїв і вірувань і тілько звільна встигала присвоювати собі бодай зверхні форми християнства; навіть по більших центрах і у висших верстов християнство довго ще було лише зверхнїм покостом, під яким жили давні поганські привички, давній спосіб розуміня житя і людських відносин[2]). Се було жерело староруського тзв. двоєвіря, під яким розуміли власне те формальне, зверхнє християнство, що не проникало в глуб душі і етики, але преспокійно згоджувало ся з поганськими привичками, обрядами і віруванями. Через

---

[1]) Н. Хлѣбниковъ. Общество и государство въ домонгольскій періодъ русской исторіи. С.Петербургъ 1872, стор. 336—337.

[2]) М. Грушевський, Історня України-Руси, т. III, стор. 401—403.

усю староруську літературу мов червона нитка тягнуть ся докори аскетів та моралістів, звернені против ріжних обявів того двоєвіря[1]).

Як сказано, староруське письменство — звісно, ті його частини, що дійшли до нас — по найбільшій части закрашене християнсько аскетичним духом. Ми розуміємо дуже добре історичну вартість того явища, та про те історик побуту й письменства мусить жалувати, що воно так стало ся. Аскетизм, се відвертанє від житя і його явищ, зневажливий погляд на дійсність, нетолєранция до всього, що суперечить його улюбленому ідеалови. Для письменника-аскета ідея — спасенє душі — одиноко важна і гідна уваги річ; дійсне житє в його очах — гріховне багно, погань, якої він як найменьше повинен переймати в свої писаня. Хоч і як богато горячого чутя, запалу, самовідреченя вкладали аскети в свої писаня — нам сьогодня читати їх правдива мука, такі вони пусті, безбарвні, без змісту. Колиж аскет бере ся оповідати про житє і діла иньших людий, а ще таких, яких він уважає сьвятими, тоді його писаня для історика являють ся найприкрійшою лектурою: замісь дійсної правди, дійсних відносин, характерів і фактів він при близшім досліді побачить самі пусті фрази, шабльони, механїчне повторюванє усьвячених традициєю взірців, сьвідому чи несьвідому брехню, хоч може й подиктовану дуже сьвятими мотивами.

Так мусїло бути і з староруськими церковними леґендами, особливо з тими, що були писані або перероблювані аскетами по манастирях. Про північно-руські леґенди говорить специяльний їх дослідник проф. Ключевский, що „біоґрафічні факти служать тільки готовими формами для виявленя ідеальної фіґури подвижника. Автор леґенди бере з дійсного житя тільки такі риси, які надають ся для його мети, — тай тоті риси в житю узагальнюють ся так, щоб індивідуальна особа щезала в них за рисами ідеального типу“ [2]). Не о много користнійше висловлюють ся дослідники й про південно-руську аґіоґрафію. „Хоча автори житий — пише Яковлєв — задля своєї моралїзацийної мети, при сильній перевазї дидактичних вимогів, в значній мірі

---

[1]) И. Тихонравовъ, Слова и поученія противъ языческихъ вѣрованій и обрядовъ (Лѣтописи русской литературы и древности, т. IV, Смѣсь, стор. 82—112).

[2]) Ключевскій, Древнерусскія житія святыхъ какъ историческій источникъ. Москва 1871.

псували біоґрафічний материял, то все таки вони не могли та й не потребували замазувати ті риси народнього житя і поглядів, яких богато против їх волї попадало ся в житю" [1]). Ще різче висловляєть ся про нашу аґіоґрафічну лїтературу проф. Грушевський: „По формі вона переважно визначаєть ся сильною шабльоновістю, залежністю від форм, тона, манєр візантийських житий. Що до свого лїтературного приготованя наші аґіоґрафи належать переважно до низшої школи, і се ще ратує їх по части від перспективи — зовсїм утонути в риторичній балаканинї" (М. Грушевський, op. cit. 461). І справдї, у всїх тих кількадесятьох житиях руських сьвятих, що переважно війшли в Печерський Патерик, не говорячи вже про північно-руські жития — ми можемо знайти дуже небогато дрібниць для характеристики реального житя тих верстов, із яких виходили ті сьвяті (див. про се Яковлевъ, op. cit. 69 і далї; М. Грушевський, op. cit. 461—464).

Тим важнїйшими мусять бути для нас ті немногі леґенди, де аскетичний дух відступає на другий плян або й зовсїм щезає, а натомісь виступає більше або меньше виразно фізіономія давнього Русина з його поверховим розумінєм християнства, його напів варварською вдачею, наівною вірою, сильними пристрастями і неглубокою рефлєксиєю. До таких леґенд я зачислив би звісне чудо сьв. Миколи з Половчином, а також ту невеличку леґенду про пяницьке чудо в Корсунї, якій хочу тут присьвятити кілька уваг і яка, на скілько менї звісно, доси не була відома специялїстам.

Отся леґенда, приточена до минейного жития сьв. Козми і Даміяна, знаходить ся у Львові в двох копіях: в рукописї унїверситетської бібліотеки I, F. 15, стор. 371—2 і в рукописї бібліотеки Оссолїнських 38, карта 338. Оба рукописи зладжені в XVI в.; перший належав у XVII в. до церкви в Полоцьку, пізнїйше до василиянського манастиря в Замостї, і показує в язицї більше північних, білоруських рисів; другий писаний десь на Українї - Руси, може навіть у Львові. В обох копіях леґенда оповідаєть ся в головному згідно, та про те з ріжницями в деталях, які велять нам догадувати ся, що вона була значно розповсюджена і оба наші копісти мали перед собою

[1]) Вл. Яковлевъ, Древнекіевскія религіозныя сказанія. Варшава 1875, стор. 15.

ріжні взірцї. Ось текст леґенди по замойському рукопису і вариянти львівського:

Чюдо г҃.[1] ѡ братщинѣ ѝже в Корсоунѣ градѣ[2]. Повѣдають нѣцїи, ꙗко единою[3] бы҃ во градѣ Корсоунѣ ѡбчина[4]) гостиннаа оу҃ моужа единого[5]. людїе же пивше[6] дн҃и з҃.[7] и при-ѝдоша пити на ѡсмый[8] дн҃ь. ѝ рече гд҃рь[9]: „Братьа, нѣстъ оу҃же питїа"[10] ѡни же на ѝгроу рекши: „Въземь[11] съсоуд великь пол'нъ воды!" ѝ воставь поп[12] ѝ дасть вс'ѣмь[13] по стклѧници[15] воды, ѝ самъ прїимъ[15] чашю[16] начатъ гл҃ати[17] тропаръ сице[18]: „Ст҃аа безмѣздника ѝ чюдотворца Козма ѝ Дамїанъ"[19] ѝ мл҃-твоу ѿпоустноую̑, ꙗкоже всегда тропарь гл҃ть[20]. ѝ се[21] бы҃ чюдо преславно[22]: ѝ ѡбрати сѧ вода въ медъ сладокъ. ѡни же чюдо видевше[23] ѝ прославиша Бг҃а ѝ ст҃оую[24] Козмꙋ ѝ Дамїана[25]. ѝ пиша веселѧще сѧ весь град вї. дн҃ій, а сосоудъ не пречерпаше҃ николиже блг҃дтїю[26–] бж҃їею ѝ чюдесъ ради ст҃оую безмѣздникоу ѝ врачю[26]. егдаже[27] безоумнїѝ чл҃вци начаша молвити скверная[28] словеса ѝ все нелѣпое творити, ѝ сего ради погыб'ѣ медъ ѿ нихъ[29] ꙗко рай ѿ Ядама, ѝ бы҃ пакы вода в сосоудѣ том[30] ѝ в чашах. Бг҃оу[31] нашемоу слава съ Ѻц҃мь ѝ ст҃ым Дх҃ом нн҃'ѣ —

Варіанти Львівського рукопису: [1]) Чюдо четвертое [2]) vac. [3]) vac. [4]) ѿб'щина [5]) нѣкоѐго [6]) пиша [7]) три дн҃и [8]) четвер'тїй [9]) господин [10]) „Нѣсть ничто питїѧ" [11]) вземше [12]) ѓерей [13]) даст им [14]) полсть склѧници [15]) а сам прїем [16]) vac. [17]) молвити [18]) vac. [19]) Демїѧна [20]) ѝ прочое до конца [21]) vac. [22]) предивно [23]) чюдиша сѧ [24]) ст҃го [25]) Демї-ѧна [26—26]) vac. [27]) но ѐгда [28]) гл҃ати срамнаѧ [29]) vac. [30]) в сосꙋдѣх [31]) Відси до кінця vac.

Отсе невеличке оповіданє викликає кілька питань, на які ми бажали-б дати відповідь. Коли і де могло воно повстати? Які відносини малює воно і якими поглядами подиктоване? Придивім ся-ж текстови і попробуймо поперед усего видобути з нього ті вказівки, які він дає для відповіди на наші питаня.

Роздивляючи оба вариянти нашого тексту і бачучи деякі ріжницї між ними ми мусимо поперед усего поміркувати, який характер мають ті ріжницї і чи не можна з них видобути деякий висновок про форму первісного тексту? Текст замойського рукопису виглядає повнїйше: він має специяльний титул леґенди, кінцеву доксольоґію і одну половину реченя в серединї, яких нема в львівському рукописї. Є надто ріжницї в цифрах: у Зам. оповіданє записане третім, у Льв. четвертим чудом; у Зам. чудо наступає по семидневній, у Льв. по тридневній піятицї в общинї. Зрештою оба тексти ріжнять ся хиба маловаж-

ними словами та язиковими і правописними відтїнками. Та всї три роди тих відмін не дають основи до твердженя, що буцїм то повнїйший текст Зам. заразом близший до первовзору. Бож ті слова і реченя, які має Зам., а не має Льв. — конвенціональні вставки, без яких текст так само добре зрозумілий, як і з ними. Що до цифри 7 днїв у Зам. а 3 дни у Льв., то радше можна припустити, що Льв. має первісну форму, бо-ж по тридневній піятицї швидше можна припустити у людей на стілько тямки, щоб могли жартувати і співати тропарь, нїж по семидневній.

Се міркуванє має свою вагу для того, бо власне в однім із таких додатків Замойського рукопису, яких нема у Львівськім, себ то в титулї, зберегло ся слово, що при сконстатованій інтеґральній приналежности його до первісного тексту могло би служити вказівкою на місцевість, де була записана наша леґенда. Се староруське слово „братчина“, яке стрічає ся досить часто в північних письменних памятках XIII — XV в., особливо новгородських, у значіню конфратернії зложеної для якоїсь специяльної цїли; инколи воно значить щось подібне до пізнїйших південно-руських церковних братств (прим. у новгородській билинї „братщина Никольщина“ — брацтво при церкві сьв. Миколи), то знов щось подібне до ремесницького цеху[1]; але найчастїйше значінє сього слова — весела компанія для устроюваня складкових, гуртових пирів і піятик[2]). Цїкаво, що найстарша згадка, в якій являє ся се слово, знаходить ся власне в українсько-руській памятцї, в Іпатській лїтописї під р. 1159, але й тут говорить ся про братчину на півночи, в Полоцьку[3]).

Але інтеґральна належність сього слова до тексту нашої леґенди, значить, і її північне походженє досить сумнївні. Одно те, що слово „братчина“ знаходить ся тільки в однім вариянтї і то тільки в титулї, який міг бути доданий самим копістом. Друге те, що в обох вариянтах у самім текстї замісь братчини згідно стоїть „община гостинная“ — понятє таке саме, яке Новгородець чи Полочанин ви-

---

[1]) И. Срезневскій, Матеріалы для словаря древне-русскаго языка. Т. I, (СПб. 1893), ст. 174—5.

[2]) Ѳ. Буслаевъ, Историческіе очерки русской народной словесности и искусства. СПб. 1861, т. I, стор. 106—107.

[3]) Лѣтопись по Ипатскому сп. вид. 1871 р., стор 340.

словлював більше привичним для него словом „братчина“, та яке очевидно було зрозуміле ширшій, також українсько-руській громаді. І ся назва досить близько підходить значінєм до німецького „цеху“, який первісно мусїв бути институциєю дуже анальоґічною, бо-ж нїмецьке „zechen“ і доси значить піячити, „bezecht“ — пяний, „die Zeche“ — піяцька компанїя, а далї те, що випито і вартість випитого. Та про те не треба думати, що орґанїзация новгородських „братчин“ і анальоґічних їм „общин“ та „гостинних общин“ по иньших руських містах мусїла конче залежати від нїмецького впливу. История питя і шинкового дїла на Руси, на скілько ми знаємо її з документальних памяток, показує, що такі институциї могли й мусїли повставати у нас від прадавнїх часів зовсїм саморідно, силою місцевих відносин.

Головні напої, яких уживали давнї Русини, були крім вина імпортованого з півдня („заморського“) — мід і пиво, варене з солоду з додатком хмелю. Варенє пива і сиченє меду було вільне; князї і загалом зверхність (манастирі, бояри, епископи) брали дань тільки від сирих продуктів і продуктами, отже медом, хмелем, декуди солодом. Як не було специяльних заводів для фабрикациї напоїв, — так само не було (до XV в.) й специяльних шинків для їх продажі. Запаси напоїв держали хиба заможнїйші, зверхники — князї, манастирі, епископи, бояри. Біднїйша людність по селах і містах пила тілько в певних сезонах, у осени, в великі празники, коли в запасї було стілько материялу, що можна було приступити до варки, або коли трапилось якесь загальне угощенє, прим. з нагоди настаня нового князя. Такі загальні угощеня, де частовано з княжих пивниць кождого, хто прийшов, бували памятними днями і їх записувано навіть у лїтописї[1]). Незаможні селяне й міщане лучили ся до купи, щоб спільно варити напій, і очевидно потім спільно й випивали його. Нема сумнїву, що сей звичай істнував на Руси ще до заведеня християнства. Можна догадувати ся, що як варенє напоїв, так і випиванє їх стояло під патронатом якогось божества і було сполучене з певними церемонїями, які по заведеню християнства приняли християньску закраску. Підставу до такої здогадки дає нам от хоч би й наша леґенда, яка в веселїй компанїї констатує присутність попа як дїло зовсїм зви-

[1]) Ив. Прыжовъ, Исторія кабаковъ въ Россіи въ связи съ исторіей русскаго народа. Москва 1868, стор. 29 і далї.

чайне. Ще важнїйшу підставу дає той дивовижний староруський звичай, про який згадують деякі письменні памятки руські з XII—XIII в., а також і наша леґенда — звичай співати тропарі при піятиці. Проти сього звичаю нераз повставали староруські моралїсти; про нього говорить ся між иньшим у приписанім сьв. Теодозиєви слові „о питіи и чашахъ тропарныхъ“, а також у псевдонїмнім „Словѣ великаго Василія о томъ, како подобаетъ въздержати ся отъ пьянства“. „Піяй вино съ трепари — читаємо в тім „Словѣ“ — кую ползу имать? егда оупіет ся, не помнитъ трепаріи, и тако ти начнетъ ползати на колѣну, и лице окалялъ валяя ся въ грязѣ, и блюя хощет пересѣсти ся... И где суть трепареве тіи сътвореніи къ чяшамъ, да быша избавили отъ бѣды тоя бѣсящихъ ся своею волею? Того ради святіи отци не повелѣша трепаріи пѣти всегда, но токмо въ нарочитыя праздники, понеже трепарь плача не ражаетъ; аще и въ церкви поемъ и въ трезвѣ оумѣ не ражаетъ плача, въ питіи же творимъ трепарь что ражаетъ? не грѣхъ ли? не муку ли?“ [1])

Як виглядав устрій таких „общин“ чи „братчин“, про се може нам дати деяке понятє захований декуди по наших селах звичай „братського“ суканя церковних сьвічок. Ось як відбуває ся те суканє в Нагуєвичах. Раз до року, звичайно в осени або в початку зими, коли „братське сьвітло“ в церкві вже значно спалило ся, в братській скринї назбирало ся досить недогарків, а в скарбонї грошей, старше братство визначує день суканя сьвітла, а також хату, де се має відбувати ся. Звичайно се хата „старшого брата“, або й иньша не надто далека від церкви і досить простора. Перед означеним днем братчики спільним коштом роздобувають віск: або купують за гроші з братської скарбони, або складають чи збирають добровільні жертви. В означений день сходять ся до установленої хати і поперед усего складають ся на горівку, до якої господарь хати обовязаний дати закуску: хлїба, сира, вареників. Старший брат іще з кількома братчиками йдуть до церкви з міхом по недогарки і запаси воску; иньші братчики й сестрички в хатї беруть ся тимчасом сукати шнурки на ґноти з ладінок прядива, які кожде повинно було принести з собою. Приносять із церкви віск, а з коршми горівку. Тодї всї стають і відмовляють ко-

---

1) И. Срезневскій, Извѣстія и замѣтки о малоизвѣстныхъ и неизвѣстныхъ памятникахъ, LVIII, стор. 324.

ротку молитву, старший брат промовляє кілька слів і кінчить звичайним благословенством „Господоньку, дай чьис добрий“. Потім при всїх важуть недогарки і віск і скидають у великі зелїзні баняки, які приставляють до печи, щоб віск топив ся. Поки віск розтопить ся й остигне, в хатї сучуть ґноти, частують ся, закусують, співають побожних пісень, та сей спів чергуєть ся веселою розмовою, жартами і щораз новим круженєм „порциї“. Коли віск перетоплений і остиг на стілько, що його можна уробляти в пальцях, старший брат набирає його на вагу рівно по фунтови, чи кілько там має важити сьвічка, і роздає братчикам і сестричкам, щоб „лїпили пеленички“. Вони мнуть віск у руках, розплїскують його на столї і виробляють на подовжні тонкі пляцки значно коротші, ніж має бути сьвічка. Се й є найвеселїйша часть роботи; церковні піснї замінюють ся веселими сьвітськими, частованє йде далї, підохочені робітники роблять одні одним усякі збитки, псують виліплені вже палянички, так що їх треба лїпити на ново і т. д. Тимчасом старший брат крає ґноти під одну міру і приложивши такий ґніт до краю воскового пляцка, звиває його в трубку докола ґнота, по чім знов роздає вправнїйшим, щоб на столї тачали сьвічку доти, доки віск не покриє цїлого ґнота і сьвічка не буде готовою. Ся робота при веселїй забаві, піятиці і жартах іде не дуже живо. Коли віск у баняку занадто прохолоне, треба знов розгрівати його; не одна сьвічка підчас лїпленя попсує ся, зломить ся і треба роботу починати на ново; таким робом суканє тягне ся і два й три дни, а братчики й сестрички від сього занятя вертають домів пізно в ночи і нераз у дуже веселім настрою.

Висше цитоване „Слово великаго Василія“ не говорить, хто властиво співав тропарі над чашами. Певна річ, їх не співала цїла компанїя неписьменних людей, із яких певно не кождий умів і отченаш, а не один може не вмів і перехрестити ся гаразд. Наша леґенда подає цїнну вказівку, говорячи, що співав чи промовляв тропарь піп, який знаходив ся тако[illegible] у пяницькій компанії. І се не повинно так дуже дивувати [illegible]и пригадаємо, як близьке до народнього житя і до [illegible]іх звичаїв було руське, особливо низше, сільське духовенств[illegible]це в XVII в. Лишаючи на боцї те, що на основі сучас[illegible]их [illegible]кументів говорить Костомаров про московське духовенст[illegible] XVI—XVII в., досить буде пригадати, що ще 1687 р. львівський епископ О. Шумлянський у своїй Метрицї гримав на пянство сьвященни-

ків. „Отправуючи помѣстніи соборы въ диецезіей нашой — пише він — єсли о що, яко о піянство оупоминаемъ священниковъ, абы ся его хоронили, въ корчмахъ зъ посполитыми людми не засѣдали, и на оказіяхъ, яко то на крестинахъ, шлюбахъ албо веселяхъ и поминкахъ абы такъ осторожными были, жебы трезвыми отходили“. В Балабановім Требнику з р. 1606 говорить ся загально про „козлогласованіе“ і „играніе“ єреїв, а безіменне „Поученіе єрейское“, звісне менї з рукопису XVII в., але правдоподібно значно давнїйше, ось як говорить про пянство попів: „Се ли ваше оученіє іерейское: кощоуны, празнословія, срамныа рѣчи, осужденія, піанства! Яко иноплеменницы не видящи закона и книгъ, паки яко неразумніи скоты піете безъ воздержанія, и смрадъ отъ оустъ вашихъ яко гробъ отверсть изриганій вашихъ смръдѣнія и крахотинь. Якоже бо пси поплъзивіи полизаєте чюжая трапезы, а не можете дрързати. А несытости вашея и домы чюжды обходисте, не звани бысте нигде; яко и скоты оупиваєте ся на заколеніє, и піете яко въ оутль сосоудъ ліете, не могій наплънити ся хотенія злаго“. (Ркп. Теод. з Дубівця, стор. 203—204).

Се голос аскета, сьвященника пронятого почутєм високої гідности і великої одвічальности духовного стану. Та обік таких голосів ми чуємо в старій Руси й иньші, далеко толєрантнїйші до национальної руської хиби — пянства. Автор цитованого вже „Слова великаго Василія“ говорить про помірковане питє залюбки: „Єгда въ началѣ бываетъ кротко, мирно и богоутѣшно, по числу равенство, почто святое устроеніе, предъ старѣйшими молчаніе, премудрѣйшихъ послушаніе, ядеціе и питіе благочинно во время обѣда, єгда испіютъ кождо по заповѣди святыхъ отецъ, еже узакониша православнымъ по три чаши, тогда начнуть брашно ово избирати, ово отлагати, готовяще ся на питіе“. Автор зі свого боку не настоює так дуже на тих канонїчних трьох чашах; він рад би тілько вбити своїм слухачам у память прінціп, по якому „православнымъ христіяномъ взаконено: [illegible] отясти, тогда и отпити“, і тілько в семій чаші бачить [illegible]ок повної побіди біса над чоловіком. Так само і в Ізма[illegible]ді в слові „О піянствѣ“ арґументуєть ся „отъ писанія“ ось [illegible]к: „[illegible]же ясти и пити въ подобный часъ и по мѣрѣ, того и с[illegible] [illegible]тци не возбранили, ноу быхмо ся оудержали отъ обяденія и піянства. ибо Сатана ни ялъ ни пилъ, и спалъ зъ неба на долъ, а святый великій Павелъ ялъ и пилъ и восхищенъ бысть до 3-го небеси. иже не пити отнудъ, до-

саждаетъ будущій твари, отъ Бога бо питіе данно єсть умнымъ на веселіе, а несмысльнымъ, иже часто ся упивають, на избытность, то злый грѣхъ. не глаголетъ бо писаніе, еже не пити, но не упивайте ся, и до піянства да не піють. симъ подобаетъ пити, иже можетъ піянство съкрыти во себѣ и злая словеса въ устѣхъ дръжати. иже бы безумный упилъ ся да не блудилъ, то могли бы ся и мрътвіи подивити. но не токмо безумніи блудять, но и разумніи блудять, иже оупивають ся“. (Ізмараґд, рукоп. Н. Т. ім. Шевченка, ст. 30). Значить, по думці автора, не само пянство, хоч би й непоміркосане, було гріхом, а той параліж людської волї, до якого воно доводить, зовсім у дусї нашої народньої приповідки: не йде гріх у рот, але з рота.

Наша корсунська леґенда йде в тім напрямі ще значно далї. Пянство в чесній компанії, навіть далеко непомірковане, не тільки не гріх, але навіть приємне коли не самому Богу, то бодай деяким сьвятим. Співанє тропарів над чашами не тільки не профанация сьвятих обрядів, але має чудотворну силу. Сьвяті Козьма і Дамян, за житя люде милосерні і добродушні, не перестають бути такими й по смерти і роблять преславне чудо для бідних людей, яким по 3- чи то по 7-денній гостинї не стало що пити. Сьвяті щедрійші від земних князїв, що инколи на радощах завдавали „пир на весь мир“, угощаючи день, два або й три кождого, хто прийшов, або й ціле місто; вони завдають цїлому місту безплатний частунок на 12 днів і відвертають свою ласку тільки тодї, коли наслїдки перепою виступили в повній силї. Читаючи сю леґенду ми тепер готові приняти її за пародию, за витвір староруського гумору та іронії в родї звісного „Слова о бражнику“, що також пючи за кождою чашею величав імя Боже і на тій підставі дістав ся до неба. Але що до нашої леґенди се була би помилка. Автор її далекий від іронїзованя; він щиросердечно і з наівною вірою оповідає те, що чув, і кладе своє оповіданє між канонїчними чудами сьвятих, а пізнїйші копісти без ваганя вносять його в церковні Прологи та Соборники (такий характер мають оба рукописи, де знаходимо сю леґенду). Очевидно традиційний руський нахил до питя, висловлений ще в старій лїтописи словами „Руси же єсть веселіє пити“, видавав ся й авторови нашої леґенди чимсь так природним і нормальним, що йому і в голову не приходила думка, щоб само питє могло бути чимсь грішним. Так само природною була для нього й та уява, що сьвяті, приближені до Бога, значно богатші і щедрійші від земних князїв,

і коли князь справляє своїм підданим гостину на день, два або три, то вони потрафлять гостити своїх вірних і 12 день. Се такий самий обяв навіного двоєвіря, як коли Нїмцї в своїх євангельських поемах X і XI в. (Heliand, Krist) малювали Христа як нїмецького герцоґа, а апостолів як рицарів та вассалів.

Що наша леґенда не пародия, а щирий вислов наївної віри старої Руси, показують іще деякі анальоґічні появи, заховані в староруськім письменстві. І так в однїй із пізнїйших верзий згаданого вже „Поученія о питіи и о чашахъ", надписанім іменем Теодозия печерського, читаємо між иньшим: „Обѣдъ поставитъ ся, Христосъ Богъ славитъ ся, и сѣсти пити лѣпо есть. А обѣдая пустошнаго не говорити, воспоминая видѣніе Нифонта, како видѣ нѣкотораго человѣка съ женою и дѣтьми обѣдающа. Предъ ними стояша нѣціи въ ризахъ пресвѣтлыхъ, числомъ толыкоже, яко и обѣдающихъ. И чуди ся тому Нифонтъ и моли Бога, да проявитъ ему, что знаменуетъ видѣніе то. И откры ему Богъ, яко предстоящіи ангелы суть и никогда не отступаютъ соблюдая вѣрныхъ. Когда же начнетъ ся смѣхъ или кощунство и клевета и осужденіе, отступаютъ ангелы и бѣсъ пришедши насѣваетъ зло" [1]).

Що торкаєть ся до поміщеня нашої леґенди в Корсунї, то сам текст не дає про се місто близших вказівок. Очевидно мова тут про грецький Корсунь, місце, де хрестив ся Володимир і відки, як голосила пізнїйша леґенда, вивіз ріжні дорогі предмети грецької роботи. Уже в XII в. для автора „Слова о полку Игоря" Корсунь був місцевістю далекою, відрізаною від спільности з руським житєм, навіть ворожою Руси на рівнї з Тмутороканським болваном. Пізнїйше нагадують про него хиба згадки про ріжні корсунські вироби, прим. звісні корсунські ворота в Новгородї, себ то спіжеві двері Софійської церкви в романськім стилю, привезені не з Корсуня, а з Нїмеччини. Великоруська вірша про Єґорія Храброго згадує про „Херсонські" ворота також у Київі:

Пріѣзжалъ Егорій
Къ тому ко городу Кіеву,

---

[1]) Православный Собесѣдникъ 1858, окт., див. також статю Буслаєва в Лѣтоп. русской литературы и древности I. Смѣсь 99 і йогож Историческіе очерки II, 129.

А на тѣхъ вратахъ на Херсонскіихъ
Сидитъ Чернагоръ-птица,
Держитъ въ когтяхъ осетра-рыбу,
Святому Егорью не проѣхать будетъ[1]).

Чи з того, що ті згадки про Корсунь лишили ся переважно в північних памятках, можна виводити твердженє про північне походженє й нашої леґенди? Менї не видаєть ся се конечним. Коли допустити її вчасне зложенє, в XII або XIII в. — а за сим промовляє в значній мірі той материял, який ми привели тут для її поясненя, то українсько-руське походженє леґенди являєть ся коли не більше, то й не меньше правдоподібним, як і північне.

Деякі інтересні вказівки дає нам розгляд питаня про жерела нашої леґенди. Початкові слова тексту в обох вариянтах згідно стверджують, що автор узяв її з устного оповіданя. Значить, се не був витвір побожного книжника, але якась льокальна традиция, що повстала в кругах, певно християнських, але таких, де християнство було ще поверхове, зупиняло ся на вірі в чуда і співаню тропарів при піятиці. Основу оповіданя взято з Біблії, а власне поперед усего з євангелия сьв. Івана, де оповідаєть ся про Ісусове чудо в Кані Галилейській. Новійші теольоґи ломають собі голови, яке теольоґічне чи етичне значінє міг мати четвертий євангелист оповідаючи се чудо, про яке не знають три иньші. Адже й там властиво чудо дієть ся тодї, коли гостї вже підпиті і, значить, піддержує дальше питє; не диво, що наш оповідач ничтоже сумня ся ще переперчив євангельську повість і до чуда одноразової переміни води на вино (тут замісь него покладено руський мід) додав іще мотив чудесного помноженя засобу, взятий із євангелия Матвієвого, зглядно зі старозавітного оповіданя про Ілию і вдову в Сарептї. Оба ті мотиви — переміни води на вино і помноженя засобів живности — то разом, то поодиноко стрічають ся в великім числї середньовікових житий сьвятих[2]); декуди се чудо має навіть

[1]) Ѳ. Буслаевъ, Историческіе очерки II, 129.

[2]) L. E. Alfred Maury, Essai sur les légendes pieuses du Moyen Age. Paris 1843, стор. 15.

досить фрівольний характер, як прим. у житю сьв. Мавра, який на те тілько помножує засіб вина, щоб як слїд угостити анжерського архидіякона (Maury, op. cit. нота 12). Певна річ, що до фрівольности наша леґенда перевисшає всї західно-европейські, з якими вона зрештою лиш о стілько звязана, що має спільне з ними жерело.

Та може природнїйше було би шукати свояків нашої леґенди близше, на славянськім ґрунтї? Ми знаємо, що в Польщі в XII віцї перший хронїст Ґалль записав оповіданє про Пяста, до якого прийшли в гостину два чужинцї і також доконали чудесного помноженя їди й напою та при постриженю семилїтного Пястового сина вернули йому, доси слїпому, зір. З приводу сього оповіданя розвинула ся в остатнїх роках цїкава суперечка між польськими вченими Войцєховским, Брікнером, Карловичем і Потканьским. Суперечка велась головно на ґрунтї виводу етимольоґії назв головних героїв польської леґенди, а самих мотивів торкнулась тілько злегка. Одинока паралєля, яку пригадали собі при тій нагоді польські вчені, се клясичне оповіданє про Філємона і Бавциду, що гостили богів і дістали від них чудо подібне до Пястового; на можність християнського походженя сього чуда не звернено уваги. Метою дослїдів було — вислїдити, скілько питомо польського, чи навіть скілько історичної правди є в цїлім оповіданю. Не диво, що так поставлене питанє не могло довести нї до яких певних здобутків, бо догадами і етимольоґічними виводами історика не нагодуєш. Менї здає ся, що принявши християнський початок польської леґенди і її християнську тенденцию в інтересї династиї Пястовичів (християнство — се просьвіта — символїчне прослїпленє Зємовита, і християнство — се економічний добробут — невичерпані засоби Пяста) можна би швидше і вірнїйше зрозуміти її внесенє в лїтопись і розширенє в народї, нїж коли разом з проф. Брікнером станемо на тім, що се видумка книжника, ad hoc злїплена по клясичним взірцям. Істнованє анальоґічної, хоч зовсїм у иньшу сферу пересадженої леґенди в старій Руси, утвореної певно без впливу польської, і так само певно без впливу клясичного взірця показує найлїпше, що подібне було й походженє польської леґенди, якою династия Пястовичів a posteriori старала ся осяяти свої первопочини як перший проблиск нової, християнської культури

в Польщі, проблиск санкціонований самим Богом і зазначений подвійним чудом. Із сього погляду видно ще ліпше, ніж доси видно було польським ученим, як мало до порівнаня з польською леґендою надає ся чеська про Премислава і Лїбушу.

ЗНАДОБИ
для пізнаня
угорскоруских говорів.

Подав **ІВАН ВЕРХРАТСКИЙ.**

(Далї).

Б. ВЗОРЦЇ БЕСЇДИ УГОРСКИХ РУСНАКІВ.

(Говори з наголосом сталим).

I. Повірки і оповіданя.

(**Луків**). О дíку, што прíшол в село. Дік прíшол в нáше сéло, на рóлы на двáста крóкох на стрельíня. Пóтім мы вы́шлі дівíті ся, што то єст, бóсме го дóбре не познáлі, штó то. Як дік нас дóзріл, так лéтыл до нас, до чловéка. Пóтім мы ся пустíлі бранíті (čech. brániti se = боронити ся), а не мóглі сме ся хранíті, бо нéхтыл од нас íгі; так пóтом збíглі ся вéце хлóпох, то трýдно го бы́ло змарнíті, ледво сме єго змарнíлі. А трівáло тому пул годíны што не хтыл од нас íті, лем мéджі нáмі ся крýтіл і превéртал хлóпох по зéмлы. Аж на кíнці сме го усмертíлі. Мéтал с хлопáмі, перевéртал, што не мож бы́ло взріти, як íшол од єднóго до другóго чловéка. — Єден хлоп, як до ньóго барз бол, та ся омахýвал с сокы́ром за тот час, ныж вéце хлóпох не прíшло і так пóтом мы му кóнец зробíлі с колікáмі.

(**Луків**). О медведю. Прíшоў (прíшол) мéдвідь — не знáме скáды — і задýсіл éдну корóву на смерт, мáле тéля з ней вы́брал і ростóргал, а дрýгу пóтоўк (пóбіл, поранíл), áле остáла дрýга при живóты. Пóтім зас го стрíлец застрéліл. Тот гáйтол (гайник čech. hajník = Hegebereiter) сам éден был в лыс́ы і трáфіл на нéго і застрéліл. Мéдвідь был чóрный і вáжил сыдм цéнты (čech. slovac. cent = Zentner).

(**Луків**). О мышім кралю (Troglodytes parvulus, Zaunkönig). Кáня нéсла го до гóры під крилом а о ным не знáла; він пóтім вылéтыл найвы́же і пташи́на узнáла го ~~за крáля.~~

(**Луків**). О медведю в Татрох. На Маґурі в Татрох пришлі раз гайтоле (гайници) до фіскальіша (адвоката) і повілі му, же на Єжерском медведы на овес ходят. Вечер фіскальіш ся зобрал зос пушком на Єжерске. І сял (= сїв) собі на єдну єдліцу на засыдкы і чекал медведьох. В тот час шумны місячьок сьвітил, што можна было і на дале видьіти. Около осмоі годіны вышлі штырі медведы на овес і на вівсьі рясу шмыкалі. З ніх єдного фіскальіш выбрал і стреліл на него та го пораніл. Трі медведы втеклі а поранєный медвідь за голосом тым та ішол ґу стрільцові (яґрові), але цыль зблуділ і до гуща вошол, бо не побачил яґра. Медвідь в тым гущу, што не был дале од яґра як штыры до пять сягы, з болю рычал, але потім престал рычаті і лем фучал. А фіскальіш г велікім страху цалу ніч просєдьіл на єдліци. Над раном пришлі гайтоле, як малі наказ, с сокырамі і праві приблїжілі ся ку тому гущу, де зранєный медвідь лежал. Медвідь, як обачил хлопох, приблїжовал ся ґу нім. А фіскальіш крічал з єдліцы на хлопох, жебы втікалі. Хлопы варовалі ся, але видьілі, же ся медведьови не выбігают, взяли хранїті ся зо сокырамі, але меджі тым часом і фіскальіш скочіл з єдліцы і надбіг ґу нім і стреліл на медведя, але го лем мало пораніл. Потім зас другый раз праснул му просто до чела і медвідь упал. — Медведы увцьі барз загубяют. Мурянчий медвідь живіт ся мурянкамі.

(**Лївів**). О мышім кралїку (Troglodytes parvulus). Колісі птахы выберали краля, та так меджи собом обряділі, же котрый птах найвысше вылетіт, та тот буде кральом. І нараз ся пустілі птахы летьіти до гóры, а мышій кралік вштуріл ся орлови під крило до піря. Тогды орел найвысше вылетьіл. Як уж не мог высше летьіти, мышій кралік тогды му вылетьіл спід крила і вылетьіл высше орла. І він, маленькый, остал кральом. Але другы птасі наньго гньівалі ся, же найменьшиий пташок хце кральом быти пташачим і потім злы наньго были, за нім летьілі, хтьілі го роздзюбати. А він втьікал, хтьіл ся скрыти пред птахамі найлыпше, збачіл в землі мышу дыру, скрыл ся до нєй і зато го называют люде мышим кральом". Гл. стор 113.

(**Лївів**), О жидьі, што за осем яєц подал попа до суду. Ішол єден піп на кочу на двох коньох. Стал до єдной корчмы, росказал собі осем яєц звaріті. І тоты яйца зьіл. Потім не мал с чим заплатіти. А качмар му взял коні іс кочом за тоты осем яйца. Піп ся му просіл, жебы му выдал коні і коч, же му заплатіт другый раз. Але жид не хтьіл му выдати, коні і коч не выдал а задал попа до суду. Гвариў: с тых осем яєц былі бы

курчата, с курчат куры, куры бы ся неслі, яйца бы продавал і остал бы богач. І потом піп ішол смутно одтамаль, старал ся (= журив ся). Стрітил ся з єдным ціґаном, ціґан ся го зьвідувал: „пан велькоможный, та цо ся так стараю*), цо так смутно іду?“— „Але ціґан дай покій, бо не знам, кады ходжу!“ — „Але прецо, пан велькоможный?“ — „Бы і єм голодный, росказал єм собі гваріті осем яєц, а не мал єм с чим заплатіті та мі жид загерештовал коні с кочом, задал ня до суду“. — „Но, та я ім пуйдзем за фіскаліша (адвоката) пан велькоможный, лем няй мє волаю, як пуйду (= пійдуть) до суду“. — Піп ішоў до суду, заволал і ціґана. Піп ся представіл пред суд, а ціґан ся скрутіл і кус ся забавіл г містьі. І суд чекал за ціґаном, ньіж не прійшол як фіскаліш. І прішол ціґан, зьвідат ся го кралівскый рихтар (судия), „цо так нє скоро ідзеш ціґан?“ — „Та пан велькоможный, бо сом вареный грах сял (= варений горох сїяв)“. — „Но ціґан, ці вареный грах зейдзє?“ — „Ну пан велькоможный, ці з вареных яєц курчата буду? Бо жид задал пана велькоможного фарара за осем яєц варених, за то, же з осем ваєц бы булі осем курчата а з осмох курчат осем курі бы вырослі, іс тего бы курі иеслі вайца і тоты вайца бы предавал та бы вельки богач бул. Та кед вареный грах не зейдзє, то і з вареных вайцох курчата не буду. Та пан велькоможный фарар віграл“. — Та кральовскый рихтар узнал, же правда, і послал дому спокойно каждого.

(**Лївів**). О вірнім псьі. Єден ґазда мал пса і был тот пес вірный при ґаздівстві. Але мал і єдного сына, хлопця малого в тот час, коли был і пес молодый. І раз хлопец хпал до воды, пес побачіл і хлопця вытяг з воды. Тот хлопец вырос хлоп, бо го пес выментовал (вырлебоділ) од смерти. Як уж был велькый хлоп та пес был уж старый, не хтьіл брехати анї дом оганяти, лем лежал на дворі. Тот сын видьіл, же пес не бреше і взял друк, хотьіл го забити, же му не буде дармо жерти давати. Як ся выгнал наньго, а отец збачіл, пріскочіл ґу сынові, влапіл за друк і повідал сынові, жебы пса не забіл, бо коли ты был маленькый то пес тя з воды вытяг і обраніл тя од смерти. І казал сынові, жебы псові і тераз на старіст жерти дал.

(**Лївів**). О пустім сыньі богацкім, што претял гать ставу. Выше єдного села (валалу) была єдна гать велька і там было барз вельо воды назбирало. Єден богатый ґазда мал єдного сына і сын ся нюс парадно, як богацкый. Єден вечур была в корчмі

*) Циган затинає з словацка.

музыка (танец). І тот сын єден зачал танцовати, як ся опіл палюнкы, почал баламуту (лярму = бурду, бучу) робити медже челядию а отец сьділ в корчмі і піл за столом. Посміліл сына, жебы ся трімал, жебы ся не боял нікого, бо він богатый та веце стоіт, як цїлый валал. І тот сын борже осьміліл ся і зачал дрыляти другых хлопцох. Другы хлопцы зо злости го влапілі і барз побілі. Він не знал, што инше зробіті, бо не был барз міцный, жебы ся з бітком одплатіл другым. Та вышол ьыше валалу ґу тому ставу, взял сокыру зо злости і претял гать того ставу. А другы наньго смотрілі і крічалі, жебы не рубал, бо вода валал забере. Він нич не дбал, лем претял і вода ся переламала і векшу часть валала забрала. Потому вышла столічна комісия, шкоду обшацовалі і тому богатому ґаздови шиток маєток спродалі до остатнього ґрейцаря. А тым людьом роздалі, котры осталі през будынкох і през худобы, бо то было г ночи та велькy шкоду вода зробіла, бо ся люде бра ніті не моглі. Та найбогатший ґазда остал найхудобныйший: бо про глупый розум сына на глупу річ потужил і побунтовал.

(**Лївів**). О гадьі, што го вандрівнік ослебоділ. Ішол єден вандрівнік през льіс за драгом і прішол ґу єдній велькій скальі, видьіл, же там єден гад прітіснутый хце выйти стамады а не може. І кричит наньго: выслебодь мя чловече, я ся ті одслужу добрі. І він скалу одваліл і гад вышол. І іде з вандрівніком гад за драгом і гваріт му: я тя чловече зьім! Вандрівнік ся му справят і просіт, же він му планно не зробіл нич, жебы го за то зожер. Але гад на то нич не дбал, лем го хтьіл зожерти. Вандровнік потім му гваріл, жебы ішлі на суд і оні пішлі на суд. Прішлі ґу воўкови, росповіл вандрівнік свою скаргу, же він го зо псоты выслебоділ а гад го за то зожерти хце. Воўк так присуділ. же може го зожерти за то, кед хце. Не прістал вандрівник на тот суд: пішлі ґу медведьові; зас зложілі скаргу. Медвідь так прісуділ, же вера може го зожерти. кед хце. Вандрівнік зас не прістал на право. Ішлі дале за драгом. Стрітілі ся з лішком. Лішка ся їх просила: де вы ідете двоми? Тоты йі повілі, же глядают рихтаря, штобы ім право осуділ. Лішка ім гваріла, же она буде ім за рихтара і осудит право, лем жебы скаргу свою зложілі, яку мают. Вандрівнік росповіл свою скаргу, же гада спод скалы выслебоділ, бо ся му барз просіл, што го скала тіскала, а гад го за то зожерти хце, што му добрі зробіл. Лішка ім повіла, я вам дораз сконьчу, лем подте, мі вкажте, де то было і як было. Так они ю прівелі ґу той скальі. Вандровнік двіґнул тоту скалу, бо лішка росказала а гад там лєгнул, як і до того часу лєжал, а потім казала скалу

наньго пустіті. І гад остал під том скалом, як і был. Лішка повіла так: кед єс такый добрый камарад, што за добре хцеш ся планным одплатіті, то лєж там, як єсь давно лєжал.

(**Лївів**). Одвох братях, богатім і худобнім. В єднім селы булі два братя: єден богатый а другый вцалє худобный. І прішло рівство і тот худобный не мал ані дров, ані огня, бо му од вечера загас. Стал о дванастей годины, хотыл огня роскласти: не мал. А до валалу не хотыл іти до другого сусыды на огень, бо велькый празнік был. І зышол ниже валалу огня глядати, ци бы дакус не видыл на полю, ци дахто не кладе. І віділ на фалат од валалу огень, прішол ґу тому огню, прі тім огню сіділ єден старый чловек. І тот худобный чловек поздравкал тому старому чловеку; тот му назад одповіл і просіл ся го, што глядат. Худобный чловек повіл, же огня. Старый чловек му казал набрати, кельо хце огня. Там была веліка купа огня. І казал му огень брати. Але тот не мал лем малый черепок на огень. Старый чловек му гваріл, же то мало огня, жебы собі веце взял. Тот гваріт, же нé ма до чого. Старый чловек му дал потому єден велікый горнец, што тельо огня набрал, кельо біровал занести. Прішол дому, высыпал під комін і остал огень на купі. Поогрівалі ся зо женом і з дытьми а потім поснулі. Рано, як ся з'обудилі зо вшыткого огня злато было. І худобный стал ся велікым богачом. А його богатый брат то віділ, же він уж такый богатый і того му завіділ, просіл ся го, же скады є такый богатый, де набрал пінязи. Тот худобный брат повідал му по правды, як ся стало, же му огень в хыжи загас на рівство і він ганьбіл ся іти до другого сусыда на огень, та зышоў ниже валалу і на фалаты відыл огень і пішол там, там нашол старого чловека, старый чловек му тельо огня дал, кельо біровал занести. А с того огня ся злато зробіло і стал ся богатым. А тот богатый брат іщи богатшим хтыл быти. На друге рівство і він залял огень свій в хыжи водом, жебы не мал огня і потом зышоў ниже валалу так, як і тот брат. Видыл огень, пішол ґу ньому і нашол там того йісного (= істного) старого чловека. Поздравкал му, як треба, старый чловек му одповіл і зьвідал ся го старый чловек, же што хце там. Тот му одповіл, же огня, бо нé ма, бо му загас в хыжи. Старый чловек му повідат: гваріш, же огня не маш а смот лем: твоя хыжа горіт. Тот ся озріл і на певно єго хыжа горіла. А другым ся нич не стало. І за то богатый стаў ся худобным про свою завіслівост, бо власному брату завіділ, котрый дост доўго худобным был, а він го в його худобстві ніґда не поратовал.

(**Чірч**). З а т о, я к х п е к л і х ў о п а, ш т о ф а л є ч н о п р і с я г. Х печовской Нове-всьі хпеклі єдного хўопа. Ся не моглі кодысік паньство на граніци сі добрі здаті. А тот хўоп подняў ся, же він покаже ім, покля граніца. Так він набраў собі гліны і прішиў собі на ногавкы на кольіна. Так він потім прісяг на кольінох, на тій землі, што собі прішиў, же граніца там, де прісяг. Та фалєчно прісяг. А паньство не узналі тоту його прісягу. Та потім такый суд выйшоў од паньства, жебы го тьігати за коньом і з нім граніцу значіті і потом го хпечі за то, што хотьіў окламаті. На тім місці, де го хпеклі, стоіт каплічка при желїзницьі.

(**Чірч**). Я к у п і с н ь с п р а в і л і д р о т а р е з а т о, ш т о п і п с п р о д а ў ж и д і м с ь і н о з ц е р к о в н о ї л у к ы. В Камюнцьі дротаре погньівалі ся — было се уже барз давно — на свого пана, же продаў сьіно з лукы парохіяльної „Джанова“ жидім і справілі піснь таку:

Джанова, Джанова чортова не попова,
Хто же тя мальоваў, фарбу не шановаў!

(як ся піп упіў, валяў ся в болотьі).

(**Чірч**). З а б о б о н ы. До сьватого Юрія не білят полотно; од ріства до „сьвічкох“ (Богоявленя) не прядут вечур, бо бы ім вітор схватиў полотно до хмар. — Лен не прядут х четвер, бо бы ім чорт веретена пріньіс. Дес-ка баба пряла в четвер — пришоў чорт та веретен в єден кошар приньіс. Она ся раділа єдной ворожкыньі. Та гваріла йій так: возь єдну нитку, окруч вшыткы веретена і буде добрі. А дябол йі потом гваріл: „хто ті такой рады даў? (перехытріла баба дябла!). — В першім тыжню великого поста (в „Федоровіцу“) вечер огня не кладут, бо бы „окурілі сьватого Федора“. — — Єст хабзина, што на весну выросне — має зеренка малы. Кед статок мат хробакы, то пригинают бзину до землы і припинают квачком з дерева; кажуть: покаль не выйдут хробаці зо статку, доталь тя не выпущу!“ Як выйдут хробаці, то пустіт.

(**Орлов**). О р и х т а р ю, ш т о у є д н о й ґ д о в ы к у п і ў к о р о в к у т а п о т о м н е х т ь і ў з а п л а т і т і, і ґ д о в у д а ў д о п р а в а. Така была єдна ґдова, мала осем дїти і не мала ніч, лем — рачат пробачити — лем єдну корову. Рихтар пріпоў і зьвідаў ся, ці бы му тоту коровку не продала. Та дале: кельо быс за ню хтьіла? Но я така худобна, по ярмаку не ходіла єм та я не знам, кельо бы така корова стояла. Та знаш ты што? я дам тобі за ню сто златы. Так потім він прішол. Але тоту коровку, тераз мі прідеш дати (а то было коло дванастой в ночи). Та чом пане рихтарю, а як буде ярмак і я з вами піду. — Та я вам таку коровку

купю, што буде вас живіла і дьіти. Она єму тоту коровку дала. Та прідеш рано по пінязи. Она прішла ґу ньому рано: рихтарцю! дайте мены тоты пінязи за мою коровку. Зас го просит. А рихтарь: ты бабо, я тя не познам, я тя не знам, што ты за єдна, я в твойім будынку не был. Та я тя тераз годен дати до права. Так тота баба ходит і плаче за своіма пінязми. Рихтарь дал ю до права. Прішлі на право: так суділі. Тот рихтарь повів: пітам пана велькоможного, пана судю, я не знам тойі бабы. А панове гварят: бабо ід гет, бо тя даме до кріміналу. Потім тота баба пішла гет. Ті бабі то не было на вытерпіню. Раз она іщи прішла до рихтаря, штобы йі тоты пінязи дал. Так прішлі другый раз на право. Панове ся зьвідуют: бабо мусіт быті якый сьвідок. Она повідат: пане велькоможный был (буў) сьвідок. Та якый то буў сьвідок? Та, пан велькоможный, арханґел. Та панове гварят: єще не было ніколи такого сьвідка. Лем єден образок мали на стыіны: архангела. Зійде ангел з неба, пріде ґу паном і повіст: тот рихтар купца мал тоту ніч і од ней в тоту ніч купіл корову, штобы купцови продаті. Потім суды осуділі: взялі рихтаря і рихтарку зо штырьома кіньмі росторгаті за то, же то вельке сьвідоцтво з неба зышло.

(**Уяк**). О хращі (Crex pratensis), што приспаў трепюлку (Coturnix communis). Хращ приспаў трепюлку; та она кричит до него: гóнь теля! гóнь теля! бо єй обіцяў теля на керстины; а він все жене тото теля та крічит: птуц! птуц! (одганят теля!)

(**Уяк**). О пташачім кралю (Troglodytes parvulus). Орел ша з нім ставил. хто высше вылетіт; а він скрыў ся му під крило. Як уж орел з'уновал (= змучив ся), а він вылетыл высше него спід крила. Та зато є краль над пташками (пташачый краль зр. стор. 113 і 114.

(**Старіна**). О кані (Milvus). Другы пташкы ішлі вшыткы яркы пребіраті, штоб малі піті воду а каня не хтыіла, жебы ша йій тоты жоўты скірны не побабралі (не поліпілі). Тераз тоты пташкове не дадут йій піті воду зато, што втоды не пребірала яркы (жебы вода ішла). Она тераз лем піскат на дощ, дожджю просіт.

(**Старіна**). Як то староста выпрашат од свадебного отця (од свадебной маткы). Зачне бесыдовати о старім Тові, што мовіў, кед уж быў старый, до сына. „Сыну варе мій! я остарів єм, ты ша ожен! І так гваріў: отемныв єм, сьвіта не віджу. Бог сотвориў сьвіт, небо і воды, на водах утвердиў землю, на земли сотвориў Бог рай, в раю сотвориў першого человіка Адама. Адам ходиў пò раю, цнуў собі. Пришоў ґу нему Господ, повідал му: Адаме, што собі так цнеш? Пане, варе, злы єдному человіку на

сьвітьі жити! І спустиў наньго Господ твердый сон і выняў му з бока лывого ребро, з него учініл женьі Еві тыло. І так наньго заволал: Адаме, стань горі! хто лежіт при тобі? Адам стаў до горы, попозираў, видыў жену Еву. Пане! стала ша воля Твоя: кост од кости, плот од плота (sic! т. є. плоти) — то єст жена моя. Господ му на то одповіў: Не выняў єм ті зверх главы, жебы ті не была заверх главы, ані єм ті не выняў спод ногы, жебы не была ті за подножку, алем ті выняў з лывого бока ребро, з нього-м учініў Еві тыло. Так і тот наш чесный младенец, который од днешного дня до стану малженьского ступує. Він то не міг учініті прев людех своіх, сусьідох і приятельох. Обіцує він дати уцтівый стол, на уцтівім столы трунок і йідло.

(Сулін Спішскый). За што гавран (Corvus corax) кричит: труп! труп! Як была велька потопа (Sintflut) сьвіта, та принюс гавран до кораба Новлови (Ноеви) фалаток трупа людского і за то трупкат тераз і буде трупкати до скончанія сьвіта.

(Комлоша). О гоненю Християн. Як Ісус Христос почаў научати народ на крестяньску віру, так йіх погане барз мучілі, ай до смерти забивалі. Так они біднята крылі ша по горох, по лысох, по пещерах. І там йіх находілі погане. І так йіх усмертілі, водом залівалі, дымом курілі, жебы йіх моглі подусити, абы йіх моглі одтамаль дістати. Потом трапили йіх також, не слебідно йім было до церкви піти, ани ша Богу помолити, не слебідно йім было ані дзецко (= дьітину) окстіті, покля не пішоў до жида просити, жебы му церков пішоў отворити а жидови мусьіў заплатити*).

(Бехерів). О гластівках. Гластівкы шміяли ся з ґаздох на яри: оралі, сіялі, пришлі птицьі, позбиралі, нéма ніч-ч-ч!

(Бехерів). О трьох братях, с котрых єден был ушивый, другый смаркатый а третій барз мудрый. Быў єден ґазда, мал трьох сынів, єден был ушливый, другый был смаркатый а третій барз мудрый. Та тот барз мудрый так гварил тым двом, же лем товды ім даст вітцівску частку, кед ся ушливый не подрапкат, а смаркатый ся не похтерат. Та собі тоты дває думают, єден: як я ся неподрапкам, кед єм ушливый, а другый собі думат: як ся непохтерам, кед єм смаркатый. Але пішли десі тых родиче, але они тоты дває барз йіх чекалі. Але тоты обає смотрят, смотрят — раз повіст ушливый: смо ле! смаркатый, анде наши

---

*) Переказ про гонене Християн тут відай помішаний з переказом про давне лихо предками угорских Руснаків перебуте. Пор. Записки о Южной Руси. П. Кулиша. Том. І. стор. 57.

ідут! Тай руком під ніс пересунул і му ніс похтерал. Але ушливый тыж ся барз радувал, же ідут, та ся о мур чухал та ся одрапкал. Та потом той мудрый йім дал частку вітцівску, бо видыіл, же ся ушливый не драпкал, а смаркатый ся не похтерал.

(Бехерів). О цыґаньі, што хтьіл по казаню пана (= священика) бити. Был цыґан х церкви і чул казаня од пана, же с пятма хлыібами і з двома рыбами насытил Хрістос пят тысячі народа. І треба было іти панови през лыіс; цыґан застал на пана і як пан през лыіс ішол, повідат: пане! ты векший цыґан, як я! ты так повідал, же с пятма хлыібами пят тысячі народа ся насытило. Пан товды як видыіл, же цыґан такый затвердыілый його бити, казал: ты не розуміш ласку Боску а то такый хлыіб был великый, як тота гора. Так товды цыґан попустил пана — але цыґан ша пак розгадал, гдебы ша такый хлыіб великый пюк! Та потім зас за паном. Але пан уж з лыіса вышол, та не міг пана дігонити.

(Бехерів). О Ляшку од Варшавы, што не казал Руснакови помайбіг і шапочькы перед ним не знял. Ішол Ляшок од Варшавы а на нім были сукньі шыірі і шабелька у бока, не боял ся Руснака. Пришол до Руснака, Руснак шыідал до обіду, Ляшок і шапочькы не знимал і помайбіг не казал. Поімал го Руснак за чубрину: чекай Ляше, ск . . . . сыну, навчу я тя шапочьку*) знимати і помайбіг казати. Але іде Ляшок дале, та увидит гус: понайбіг шыіра гус! навчила ня Рус, як шапочьку знимати і понайбіг казати! (Се первістно пісня, котра в формі не много одмінній співає ся також і руским людом в Галичині. Руснак угорский не знав єї співати, а лише проказав менї в такій формі, як подано).

(Бехерів). (О Ісусі Христьі як куповаў хлыіб у пекаря; пчола з боского чела). Ісус Христос с шьватым Петром пришли до єдного пекаря і хотьіли там купити хлыіба; не было печеного, лем быў готовый до печеня, опаланый. Та то быў єднако (на рівні части) подыіленый. Та выбрал собі Христос єден: тот буде мій! А жена пекаря потім пекла тот хлыіб; як ся хпюк, так тот, што Христос выбрал, та великый был. І як выбрала, хотьіл Христос свій собі брати, але она повідат му: як ты бы такый хлыіб брал, за то, што він раз тілько стоіт, як тот другый. И они ся на тым потяговали. И дост того было, же она Христа втяла по челыі кочергом. И так Христос с Петром пішоў дале. Як пришли до крякох, та каже Христос розвити му голову і там был єден хробак в ты

---

*) в угорскорускім говорить ся звичайно: чапка = шапка.

раньі. І тото як шьватый Петро нашол і (и) то показал Христу пану. Повідат Христос пан Петрови: ту єст бук, а в нім дуделка, ту пусти того хробачька. І пішли дале. Аж другый рік на тото місце пришли і там было дуже меду. І так пчола з боского чела.

(**Варадка**). О краліку (Troglodytes parvulus). Фтахы (птахы) хотьіли мати краля: котрый найвысше вылетіт під небо, та вже тот зістане кральом. Орел найвысше вылетіл а тот найменьшпй фташок скрыл му шьа під крило. Як устал орел, тогды він іши высше вылетіл і зато зове ся краліком (гл. ст. 113. 114. 119).

(**Варадка**). Як то жид сам єден перейшол брез льіс. Єден жид хотьіл на друге село перейти, але брез великый льіс боял ся сам іти. Не годен был нікого найти, жебы го перепровадил, здьіл калап (крысак) на палицу а все ідучи говорил: іде два та не єден і так счасливо перешол брез льіс, мыслячи, же двоми ідут.

(**Вышній Мирошів**). Як то Пан Біг выправлял Петра на тот сьвіт, чі там споминают люде Бога. Кед Пан Біг Петра выправіл на тот сьвіт і повідал му: ід Петре на тот сьвіт (шьвіт), чі там мене споминают люде? Але ся не бав, бо мі тебе єст ту потребно. Але Петро пришол на тот сьвіт і ту люде дуже гойно жили, гостили ся, Петра гостили, ай не гадали о Богови. І Петро ся дуже забавил і пришол назад ґу Богови і Бог му гварит: Петре, штож ся там так дуже бавил? — Пане! там добрі — гварит Петро Богови — дуже люде жиют добрі, гостят ся. — Петре! а Бога споминают? Ньіт! не чюл єм. Пан Біг дал тяжкы рокы: не родило ся нічь і так зас Петра выправил на тот сьвіт. Петре, можеш побыти доўше. Петро пришол на тот сьвіт, люде йойчат, голод, споминают Бога: Боже помож нам! Петра не гостят. Петро іде назад ґу Богови. Бог: та што ж там Петре, та чом єс шьа так скоро вертал? Бо там пане біда — одповідат Петро — голод, люде йойчат, з голоду гмирают. — А Петре, чі там споминают Бога? А Пане барз, просят, йойчат: Божічку помож! — Видиш Петре, лем тогды Бога споминают, кед біда, а як ньіг, то о Богови забывают.

(**Вышній Мирошів**). Як Ісус Христос ходіл іс Петром по шьвіті, як Петро наглый украл лах, штоб ся обольічи; як дале зошли ся зо жидом та трьоми зєднали шьа великы стогы молотити. Ісус Христос як ходіл по шьвітьі іс Петром, так раз ідут през валал та шьа Ісус Христос Петра жьвідує: Петре, чі ты голоден, чі ты сытый? Я Пане сытый, але єм наглый (нагый, голый, шат не ма). Та што будеш Петре робіл? Я буду Пане крал. Ісус Христос му повідат: там на плоты

дуже лахів, та си возь єдну пару! Але ся привечеріло. Христос му повідат: ід під тот выгляд, што будут бесьідовати? Петро пішол і так слухат Петро, што бесьідуют в хыжи. Як лахы позбирали, так повідают в хыжи: єдна пара хыбит, то жебы му Бог заплатил. Петро повідал то Христу. Ісус Христос повідат: ід, однес назад! Але же дале ідут, Петро зас ся скаржит Христу: я наглый! Пане, да што робити, бом не годен так ходити! Христос гварит: там на плоты єст три пары лахів, возь з єдной страны єден лах, з другой страны єден лах! Теперь Петре слухай, што будут бесьідовати! І так Петро пішол слухати. Слухат Петро, а тот гварит: жебы тя Бог скарал, жебы тя паньінка Марія скарала, взял мі лах! Та Ісус Христос повідал Петрови: тоты оболочь! Але же ідут, уж Петро оболоченый, уже не наглый. Ісус Христос на него голод допустил. І так ходят по поли, не хоче го Христос ни до міста, ни до села пустити. Але як уж Ісус Христос видьіў, же уж му дост, же уж є барз голодный і так прешлі през єдно місто. А Петро собі купіл колач і за Христом иде і коли мал ґылтнути, та до нього забесьідовал і так мусьіл вышмарити з ґамбы. І так идут, идут на фалаток. І повідат му Христос: Петре, чом так не скоро до мня бесьідуєш? Гварит: Пане, хотьіл єм да-што по крадому робити, тай так єм не годен. І таки ідут двоми і зыйде ся з нима жид, і так шьа жьвідує жид: што єсте за єдны? Мы такы вандрівны, по шьвіту ходиме! — І я піду з вами! — І так ідут всьі трьоми ведно. І так ідут, придут к єдному місту великому і там великы стогы сут. І так Христос повідат: Петре, жьвідай шьа, чийі стогы, бо шьа імеме молотити. І Петро пішол до міста. І так шьа жьвідує: чийі тоты стогы великы? І так го запровадят там до того пана. Петро пришол до пана і ся жьвідує: пане, то іх тоты стогы великы за містом? А він повідат: та на што ты шьа жьвідуєш? І Петро так повідат: бо молотити шьа хочеме зєднати. І так дале він ся жьвідат: кілько вас єст? Гварит: трьоми. І так пан шьа пошьміял: што вы с тыма стогами зробите? Та зробиме, што зробиме, лем няй нам дают сарсан (орудя: цьіпы, вілы, грабльі). І так Петро вынюс там. А Христос ізо Жидом там были. І так як ніч прийшла, Ісус Христос взял, стогы підпалил. Як найбарже горіло, а він іші з вилами пітрясал. А жид до-верьха втыкал, а Петро сидьіл. Як згоріло, як ся уж день правил і жид ся з горы призирал, што с того буде? І так як видьіл, же кажда солома на свойі купцьі і зерно на свойі купцьі і так жид прилетьіл. І там си сьіл ґу Петрови. І так повідат Христос: Петре, ід до того пана. няй си прийде по солому и по зерно. І Петро пішоў. Пан ся пошьміял

с Петра: чі ты годен такы стогы трьоми през єдну ніч вымолотити? Пане ім до того ничь, лем най си прийдут по солому і по зерно. І пінязи няй си возмут, жебы нас выплатили. І так пан пришол, позберал собі зерно и солому і іх выплатил і они так дале пішли по шьвітьі. (Єст іши дале, та не годен єм доповісти, бо іду х поле! примітка оповідача).

(**Кечківцьі**). О бабі, што ходила продавати буяка на ярмаку. Ішла баба буяка продавати на ярмак і просила Бога, што бы там на ярмаку не было веце худобы і людий, лем єй буяк. І стало ся по єй мыслі. Тай не продала, бо не мала кому.

(**Кечківцьі**). Як то єден циґан собі гадал. Єден циґан был вояк і так сі гадат: але він, тот наш цьісарь, не мудро робит, бо я бы не трімал, лем сьім вояків, а купувал бым ім дугану, они бы курілі а я бы баґу брал!

(**Кечківцьі**). Як то циґан не салютовал свому капітану. Єден циґан был вояк а старший іх ревідувал, Циґан, чом ты не маш такы ґомбічькы чісты, як тот вояк? Та бо я, пан капітан не такый парадный, як тот. Потім ся стрітил тот капітан с ціґаном на містьі. Циґан чом не асетеруєш? (розумій: салютуєш). Та бо я думал пан капітан, што они ся про тоты ґомбічькы гньівают на мене!

(**Кечківцьі**). Як Петро Христу гварил, чом каре винного і невинного а сам вшыткы пчолы згубил за то, што го єдна вкусила. Ішол Пан Біг с Петром з валалу до валалу. Оле Петре, смот! мі ся відіт, же пчолы там сидят на кряку. Але ішли наперед бесьідуючи собі: пане, чом ты кареш того, хто винен і того, што не винен. Та Петре, оле бысь одрізал тоту галузку з ножом, дахто хоц нам йісти за ньі даст. Што ся стало? єдна пчола біжит, біжит долов та вкусила Петра в руку. А Петро взял та вшыткыма пчоламі шмарил до воды. Петре, та што ты зробил? на штось згубил вшыткы? Пане, кед мя вкусила! Та требало лем тоту єдну забити, што тя вкусила, а ты вшыткы попсул а ты мі гварил, же я карю того, што винен и што не винен.

(**Кечківцьі**). Як то Петро по своїі прозьбі єден день быў Богом. Ішол Петро с Ісус Христом вєдно і пришли ґу єдному валалови, а пастырь свиньі на поле выгнал. Тай иде од свиней тот пастырь гет. А повідал Богови Петро: Пане, кебы я лем єден день Богом был. А Бог гварит: є! будеш днеска! Зьвідує ся Пан Біг пастыря, та де ідеш? А пастырь повідать же иде до церкви, бо велике шьвато, та най Бог свиней дозерат (на Бога охаблял).

Ой же Петре — бо ты днеска Богом будеш — та смот свины! каже Бог до Петра.

(**Кечківцьі**). Як то жид вінчувал едному яґрови. Ішол еден яґер з льіса, але стрітил го жид. Зьвідуе ся го жид: Не ма пан форшнер (Förster) дакы скіркы на продай? А форшнер гварит, же мат. Зьвідуе ся го жид дале, што то труба? Форшнер повідат, же то пся рыц. Приди рано жидку, та ті продам скіркы. Але пришол жид, вінчувал му: добрыдень!, жебы пан форшнер сто тридцет років жили, а жебы все на тьі псьі рыци трубили, а во млынку мололи а по смерти жебы до пекла пошли!

(**Кечківцьі**). Як то чорт не хтьіл быти Адамови за пушкаря. Повідал Адам чортови, ты чорте будеш за пушкаря, бо кед не застрілиш, та поімаш, бо ты барз хытрый (фрішный). Шытко ся мі подабат, яґерска цаністра на боцьі, труба на цаністрі, пушка на плечі, лем една річ мі ся не любит: жебы я пса трімал на свірци, а пес жебы срал, а я жебы піля него стоял, то не зробю. То кед ты не будеш, то буде такый человік другый.

(**Кечківцьі**). Як то жид фурмана подал на право за штырі яйця варены. Был еден фурман, пришол до корчмы і росказал собі якес яйце варити качмарьови. Качмарь зварил му штырі яйця. Фурман зъіл тоты яйця і пішол і гварил: як ся верну та заплачу. Але жид не был терпезливый, было му за доўго чекати і він дал на ни фіскалуша. Гварит жид: з штырьох яец вышли бы курята, а з тых курят были бы квокы, а кожда квока высьідьіла бы зас курята. Ай вай, яку я суму стратил! Так фіскалуш осуділ, же аж коньі і віз од фурмана взяли. Иде фурман за драгом, лем батіг г руках несе та плаче. Стрітил го циґан — того фурмана. Чом ты плачеш? Тот му повіл, чом плаче, же од нього вшытко взяли. Повідат му циґан: цыт! не плач! я тобі буду за фіскалуша, лем мі повідж, коли буде право. Приде фіскалуш жидів і він ся поставил циґан. Повідат му фіскалуш: десь шьа забавил пане брате? Та — гварит циган — дал сом гварити еден корец гороху (граху), та сом го тераз дал сьіяти, оздай (= відай, надійсь, певно) посходит. Але повідат му фіскалуш жидів: та як то годен вареный горох посходити? А як годны з вареных яец курята выйти, як годны? Та кед не годен вареный горох посходити, тай не годны з вареных яец курята выйти. І потім мусьіли віддати фурманови і віз і коньі. (гл. ст. 114).

(**Кечківцьі**). О жиді, што тонул г водьі, та го вытягли люде, але стратіл г водьі цаністру с пінязьми. Жид із жалю за пінязьми сам пішол на лавку і ско-

чил до воды та ся втопіл. Ішол жид з ярмаку през лавку — а вода была велика. Серед лавкы хпал до воды та ся топил. Але го люде выратовали. Як си одотхнул, зьвідує, де му цаністра с пінязьми. Та му люде повідают: та там зістала г воды. Вернул ся жид назад през лавку та гварит: я жити не годен, кед пінязи не буду мал. І скочил до воды та ся втопіл.

(Вапенік). Як то задал еден ґроф едному пастырьови, як пастырь задане зробіл і дістал од ґрофа половічку з ґаздівства. Задал еден ґроф едному пастырьови, же му половічку з ґаздівства даст, кед пріде ґу ньому, жебы ішол і не ішол, жебы пришол ґу нему голый і не голый, жеби приньіс му дарунок і не приньіс. Та пастырь так зробіл: сьіл собі на цапа а і голый і неголый, бо лахы зо ся зошмарил а сак на ся взял, а дарунок му принюс: птаха під горночком, горночок знял а птах втьік. Я Вам повідал, же вы си птаха імайте, то дарунок мате. Кед бы птаха не годны поімати, я другого Вам не годен дати. І ґроф му дал половічку з ґаздівства.

(Вапенік). О кумстві циґана з ґаздом. Еден циґан взял собі ґазду за кума, але тот циґан ял ся жены того кума, за фраірку ю мал за пару років. Але тота жена та шьа сповіла мужові, же циґан ґу ньі ходит. Але побесьідовали собі, муж каже женьі: повідж му, што я піду на ярмак. А вечур циґан уж прішол ґу ньі і жьвідує шьа: кумо, де пішлі кум? На ярмак! гварит жена. Але кум не пішол на ярмак, лем шьа скрыл і смотрил, ці ціґан іде ґу женьі. А потом ґазда дуркат дô хыж. А циґан гварит: кумо, што будеме робити, бо кум ту! Але циґан был голый і кума го порадила, жебы собі стал до кута за стіл. А я повім так піля мужа, же ем купила живый образ. І пришол до хыжи муж і просит ся од жены, што чюти нового? Не чюти нич, лем ем купила живый образ. И кум взял сьвічку і му приложил на ніс. Сьвічка была велька і ціґан с початку терпіл, але як го сьвічка зачала печи, скочил поверьх стола і втьік. И потому циґанови не дост было, пришол на другый вечур. На другый вечур ґазда зась ся спрятал. Зась циґан обольік ся і вошол дô хыж. А ґазда зась дуркат до дверий. Циґан ся жены жьвідал: што буду робити? кум ту! А жена то повіла: ей куме, вступте меджи теляга! она едно теля спустила и увязала циґана на ланцу. І тот пришол ґазда дô хыж, а ціґан на ланцку. І зась жьвідує ся: жено, што ту чюти нового? Не чюти ничь! Та мі дай вечеряти. Дала му вечері, а ґазда просіл молока ґу вечері. Жена му повідат, же телята высцалі, не ест молока. І тот ґазда ся розгньівал, взял корбач і бий телята. Але

циґан все: бе бе! І не міг пак уж стерпіти і вырвал і жолобок і ланцок і с вшыткым втьік. Але шьа циґан пак погньівал на кума. Як кум пришол до нього з роботом лемеш острити, циґан поострил і горяче жельізо дал кумови до рук. Зась ся ґазда погньівал на циґана. І так пішоў по плацу (= плату) циґан до ґазды та му замішкы просил. А ґазда дал на спід до горца гнойівкы, а на верьх замішкы. І циґаник принесе домів і йідят разом: але дьіти гварят: даду! то кокерда! Але ід ты мерзото! та нанашко бы не дали кокерды! — Зась дьіти все гварят: даду, кокерда! Дадо з ложком помішал і кокерда вышла на верьх. Циґан гньівал ся (шьа) на кума. Але тот зас ґазда циґанови хотьіл ся лем з очий піддобрити (повдячити), бо мал на него зуб, і гварит: куме, я нашол пчолы! Е кумічку! повідат циґан — кесме (=кед сме) нашли, та підеме позберати, бо мене так, як бы пчола мала, бо я ся до них знам! А то не были пчолы, але шершеньі. І взяли зо собом сокыру і мотуз. І повідат ґазда циґанови: вы підете на бука і возте сокыру і мотуз а я буду терня рубал по під бука, жебы ся пляйстры здьівали. І циґан вырубує дьіру в буку, жебы ся до меду дохпати. І як дорубал дьіру, тогды шершеньі выбігли і циґана обсьіли. Циґан йойчит на ґвалт а кричит: куме, та штобы робити? — Та, куме, я не знам, лем одотнийте мотуз. І хпаў циґан з бука голый на землю до терня. І тот біжит циґан плачучи дому — дьіти сперед нього біжат і просят: даду, меду! а він єдного хлопчиска праск! брез ґамбу — друге хлопчиско думало — бо ся тамтот хлопец тримал за ґамбу — же уж достал мед - і собі просит: даду і мі меду! І тото друге хлопчиско достало по ґамбі. І так ся стал конец кумству.

(**Вапенік**). О орішку (Troglodytes parvulus, Zaunkönig). Ставило ся птаство і судили, котре буде за краля меджи нима. І так судили: котрый птах найвысше під небо вылетит, же тот зостане. Але тот орішок найменший, як орел летьіл гвошол йому під крило і орел ослаб, а тот спід крила вышол і пак годен был найвысше (найвышше) вылетьіти. І остал кральом птахім. гл. ст. 113. 114. 119. 122.

(**Вапенік**). О голоднім пастырю, што сі набрал з єдного паньского сыпанця хльіба і мяса. Быў єден пастыр барз голодный, бо за три дни не йіл ничь. Та пішол до єдного паньского сыпанця та сі набрал хльіба і мяса. Так єго з того сыпанця зачали імити. Але він не барз дуже розмышлял, не мал де втечи, тай скрыл ся під зельізницю, під міст. Та як він під мостом сьідил, а зельізниця през нього перешла. А тепер тот пан го заскаржил, же покрал хльіб і мясо. А пастыр мал сусьіда. Сусьід повідал, же видьіл, же зельізниця през нього перешла. Так

товды на праві так обсудили, же як го мож герештовати, кед зельізниця през нього перешла, та пан добрі може знати, же уж він не жиє. А тепер пан єму поенґедовал, бо мысліл, же юж не жиє. А пастыр під мостом сидыл і єму зельізниця не зробила ничь. Та думат, як буду голоден, іщи раз піду собі набрати. Та пішол ґу панови і му за то подякувал, же му одпустил вшытко. Товды ся забрал тот пастыр і пішол гет.

(Єапенік). Як то Спішак гварил, коль му повіли, што слыіпый. Слыіпый Спішак! — Правда, я слыіпый Спішак, за сьім дни єм слыіпый бул, але на осмый день єм вшыткых Шаришских гунцутох (= гунцвотів) увидыл!

(Кружльова). О тім як Христос нарадиў Петра, коли Петро продаваў бодливого буяка на ярмаку. Коліскай продавал шьатый Петро буяка, а каждому повідал, же боде, та не міг продати ніяк. Але скаржил ся потом Ісусу Христу, же не може продати буяка ніяк. А пак як ся скаржил, гварит му Христос: не повідай, же боде, лем хваль го, же є добрый, кед хочеш продати. Та потім Петро пішол з буяком на другый ярмак і продал буяка, бо уж не гваріл нікому, же боде.

(Кружльова). О тім, як ішол Ісус Христос іс Петром та мали єдну гуску печену на выживліня а Петро потаємно єдну ногу гускы зйіл та потом хотьіл перед Христом циґаніти, што гуска мат лем єдну ногу, але ся заганьбіл. Коліска ішол Ісус Христос с шьатым Петром та мали єдну гуску печену на драгу на выживльіня. Та потом Петро взял с тойі гускы потаємно єдну ногу і зйіл, а потім як сьіли разом йісти, не было лем єдна нога у гускы. Та ся Ісус Христос зьвідувал: Петре, де є друга нога? А Петро му одповіл: Пане, та гуска лем єдну ногу мат. Але потім ішли дале зас за драгоў, та видьіл Петро зас гуску, што стояла піля драгы на єдныі нозьі. Тай повідат Петро: Пане, смот, же гуска лем єдну ногу мат. Але Ісус Христос му повіл: Петре, ід єй зажен! Петро пішол, загнал а гуска і другу ногу указала. Тогды ся Петро заганьбіл, же циґаніл.

(Кружльова). О тім, як Христос із шьвятым Петром при водьі спали в полю. Ісус Христос ізо шьвятым Петром при воды спали в полю. Так Петро хотьіл Христа скачати до воды. І качат Христа до воды, але Пан Біг так дал, же беріг все ся дале правіл а вода ся оддалювала і не міг Христа скотити до воды. Та тогды просит Ісус Христос: Петре, што ты зо мном хотьіл зробити? Петро сказал, што лем хотьіл дале одкотити Христа, штобы собі міг ґу ньому легнути. По сему каже Христос: лягни

собі. І лягнуў собі Петро с тойі стороны, де вода, бо видыл Петро же далеко іши вода. Наколи Петро лягнул, на другый бік хотыл ся обернути і пляснул до воды. Тогды зьвідал ся Петро Христа, чом то так далеко был берег, коли він Ісуса качал, а як я легнул та дóраз пляснул до воды? А Христос му одповіл: жебыс чим скоре рыбы імал. Ей Пане — гварит Петро — не добрі то так рыбы імати! бо я хотыл попробовати на тобі, ци я годен мудрійшим быти, як ты, але вера виджу, же ныт!

(**Кружльова**). Ішол єден з возом на штырьох волох брез воду та не хотыл Христа перевести, а худобный з двома бычатами та перевіз Христа. Яку за плату ім обоім удумал Христос. Ішол єден з возом на штырьох волох та ся Ісус Христос просил, жебы іх брез воду перевіз. Та не хотыл тот перевезти. Але ішол худобный з двома бычатами, та ся просили у того і тот іх взял і перевіз брез воду. І так пак повідал шьв. Петро: Пане, што мы даме тому, што нас перевіз і тому, што нас не хотыл перевести? Ісус Христос гварит: тот, што нас не перевіз, іши му даме другы штырі волы, а тому худобному і тоты два волы здохнут. Петро ша зьвідал: Пане то не добрі судят, же тому дадут іши штырі, же не перевіз нас, а тот, што перевіз, той іши і тоты стратит. Та зато Петре, бо він не наш. А тот худобный то наш.

(**Кружльова**). О тім як Христос с Петром вандрували і не моглі ночувати у краля, бо іх выгнал зоз двора, та переночували у єдного ґарбаря. А в ночи Христос переньіс ґарбарку до царского двора а кралеву до ґарбаря. Петро і Ісус Христос вандрували по єднім місты і пришлі до єдного краля і хотыли там переночуваті. Краль же выгнал іх зоз двора. Тогды Петро і Ісус на концу міста переночували у єдного ґарбаря. Тогды г ночи Ісус Христос так, што ани Петро не знал, ґарбарку переньіс до царского двора, до палаты, а кралеву до ґарбаря. Як ґарбарка встала, фрейцімірки пришлі ґу ны і хотыли ю облечи, но сама ся оболокла. Кралева же у ґарбаря, як видыла, што она уж не кралева, не хотыла встати, бо не вірила тому чуду. Як видыл то ґарбар, што она встаті не хоче, взял корбач і ю зачал бити. Она не попустила, але видыла, же не годна собі спомочи, зачала робити. Як раз краль ішол на кочу зос свойом чіряном женом, збачіла тото ґарбарка, што єй муж іде на кочу, зачала крічати і завісила ся на коч, но ґарбар тото видыл, вышол і поімал ю і привел до хыж. Зас краль не пішол дале і за том драгом ся назад вернул, но ґарбар уж ю не выпус-

тил зос хыжи і так зостала кральова ґарбарком, а ґарбарка кральовом.

(**Кружльова**). Трие моцаре: Валі-верьх, Валі-бук і Міси-зельізо*). Были раз трьоми моцаре, котры дуже моцны были, еден был Валі-верьх, другый был Валі-бук, а третій был Міси-желызо. Раз они то повідали, што підут во світ і поросходили ся. Пришол еден до едного міста і віділ, што то місто зос чорнымъ полотном обтягнуте. Товды жьвідал ся од хлопох, што то за причина? Товды ему повіли, што кральові една принцезна пропала. Як він тото чул, пішол до краля і повідал му, же він буде ю глядати. А краль му половину царства и дывку за жену обіцял. Неодовга прішол і другый брат, котрый тыж ся дожьвідувал, яка то причіна, же ту місто зос чорным полотном обтягнуте. Товды повідали му, же кральові уж друга принцезна пропала. Як він то чул, пішол до краля і повідал му, же він ю буде глядати. Краль на то барз зрадувал ся і повідал му, же кед ю найде, достане ю за жену. Не-одоуга пришол і третій брат, котрый тыж чюдовал ся, же місто зос чорным полотном обтягнуте. Товды ему повідалі, же кральові уж третя принцезна стратила ся. Він пішол до краля і повідал му, же він ю буде глядати. І краль му за то тоту третю принцизну тыж за жену обіцял. Неодоуга тоты три братя стрітілі ся і пороcповідалі собі тоту річ і то установілі, же они трьоми будут тоты принцезны глядати. Коли уж мали одыйті зоз міста, еден взял хыжу на хырбет, другый взял быкы на мясо, третій взял коноплы і повісмо і пішлі до лыса. Там поскладалі ся і Валі-бук і Валі-верьх пішлі кралівны глядати, а Міси-зельізо дома зостал варіті і мотузкы сукати. І як варіл кашу на обід, чюл, же зос комина штоскы крічит і повідат: вариш, вариш кашу, але ей не будеш йісти. Зас Міси-зелызо шьміял ся і повідал: лем зыйд, зыйд, я ті вкажу, ці я кашу не буду йіл? Але голос зос комина другый раз озвал ся, а Міси-зелызо зас ся шьміял. Та на третій раз выскочіл іс комина Локті-брада, перевернул Міси-зелыза, взял кашу і Міси-зелызови высыпал на пупок і сам втік назад до комина. Міси-зелызо встал і зачал на ново кашу варити і взял мотузкы теперь сукати та тота каша на тот час, коли тамты пришлі, не была готова. Товды тамты зачали на нього кричати, же чом то ничь не наваріл ани ничь не робіл, мотузкы не насукал гідны. Він ничь не гваріл, лем вышол зос хыжи. Тоты два гнывали ся і по-

---

*) Повістка словацка: „Loktibrada“ переповіджена мені одним учеником ґімназиї в говорі Кружльови. *І. В.*

відали, же на-зарань піде Міси-зельізо і Валі-бук глядати прінцезны, а Валіверьх зостане варити і мотузкы сукати. І він спочатку варіл і сукал, але чюл зос комина, што Локті-брада кричал: вариш, вариш кашу, але єй не будеш йісти! А Валі-верьх шьміял ся. Уж Локті-брада і другый раз крічал а Валі-верьх лем шьміял ся. Но на третій раз выскочіл Локті-брада, перевернул Валі-верьха, поімал кашу і высыпал єму на пупок, а сам полетьіл назад до комина. Товды Валі-верьх хватил ся, зачал од-нова кашу варити; но на тот час, коли тамты пришли каша не была готова. Тоты двоми давай на нього кричати, же што то за причина: ани ничь не робіл, ани іши не наваріл. Він ім ничь не повіл. Товды тоты двоми повідали йому, же ту мусит дака причина быти, а він ани на то ничь не одповіл. Як виділ тото Валі-бук, повідат: же зарань Міси-зальізо і Валі-верьх підете кралівны глядати, а я зостану ту кашу варити і мотузкы сукати. Рано они пішли глядати, а Валі-бук зачал кашу варіті і мотузкы сукати. Каша кыпіла, лем раз чює, же зос комина Локті-брада крічит: вариш, вариш кашу, але єй не будеш йісти! Товды Валі-бук повідат в собі: та ту причина, же тамты двоми ничь не наварили. Локті-брада і другый раз кричит, но Валі-бук шьміял ся з нього. Як третій раз крічал Локті-брада, выскочил зос комина, поімал кашу і хотьіл Валі-бука перевернути, штобы высыпати му кашу на пупок, але Валі-бук вырвал йому бороду. Товды Локті-брада втьік на двери і пішол до льіса. І Валі-бук летьіл за ним і видьіл, што Локті-брада єден камінь піднял і там долов єдном дыром зошмыкнул ся. Валі-бук тото місце позначіл і пришол домів і повідат братям, што уж нашол принцезны. Товды вшыткы триє зачали мотузкы сукати і насукали барз дуже мотузок, позваджували (звязалі) і пішли всьі трьоми до льіса. Як пріщлі ґу дьірі, одвалілі камінь і привадили на мотуз Міси-зеліза і пустілі його долом ямом, но він чюл, што там гады сычат, жабы курчат, барз збоял ся і просил ся, жебы його назад вытяглі. Як його вытяглі, приваділі Валі-верьха і пустілі його долов ямом. Як уж і він чюл, што там гады сычат і жабы курчат, тыж назад хотьіл выйти і они його вытягли. Товды повідат Валі-бук: кед высте ся боялі, піду я. Привадили го і він зышол аж на дно до пекла. Як зышол, пришол ґу ньому Локті-брада і повідал му: дай мі мою браду. А Валі-бук му гваріл, же лем товды му даст браду, кед він того і того краля принцезны найде і йому повіст о них і кед його выведе зос пекла. Локті-брада дораз пішол за ним і вказал му, што єдна принцезна тут быват во єднім стрібернім домі, котрый на качачій лапції обертат ся. Валі-бук дупнул а дім стал. Він вошол до

хыжи, принцезна зачюдовала ся, коли він ту пришоў, кед ту ани птах не годен залетьіти. Принцезна повідат му, жебы дашто закусіл і він закусіл до єдного стріберного ябка і выпіл єден погар вина. Принцезна повідат йому, же єй муж мат шіст голов і не одовга прийде домів. Як він войде до хыж, товды най він ся скрыє за двери. Але він не послухал, но вышол на двір і посмотріл та увидьіл, што єден великый кый зо стрібра хпаде на двір; товды він знал, же уж шаркань іде. Але він не страшил ся, взял кый і назап шмарил той кый шарканьови. Товды шаркань погньівал ся, взял кый на плечи і приньіс го домів і шмаріл го на двір. Товды Валі-бук стал ґу дверям. Шаркань зачал крічати: жено! ту човек смердит! Она повідала йому: што собі думаш, кед ту ани пташка не відно льітати! Товды Валі-бук выскочил і повідал му, же він тот човек. Шаркань гварить тепер, жебы ішол змагати ся з ним. Валі-бук пристал і пішлі на двір. Шаркань поімал Валі-бука, а Валі-бук шмаріл з ним так міцно до землї, што він тілко што міг стати на ногы. Шаркань зас поімал Валі-бука і з ним шмаріл до земльі. Но Валі-бук шиковный был, поімал шарканя, шмарил з ним до земльі і вынял с кадыси сокырку і одрубал му шіст голов. Як уже шарканя забил, пришол до хыжи і повідал принцезньі, штобы ишла з ним. Принцевна дала му єдно злате ябко і єден златый прутик і він втял зоз тым прутиком по домі і дім до-раз стратил ся. І прівел принцезну ґу дьірі і привадил ю на мотуз і потягнул три разы штранґ*) і товды аж ю зачали тягати до горы. Валі-бук назад ся вернул, а Локті-брада зас повідал йому: дай мі мою браду. Но Валі-бук повідал му, жебы вказал, де друга принцезна? Як він пришол ґу тому дому, де на курячі лапцьі зоз олова хыжа ся обертала, він дуинул і дім стал. Пішол до хыжи і кралівна зачюдовала ся і понукла його з оловяным хльібом і дала му вина. Як уже одйіл, повідат му принцезна, же єй муж мат девят голов, та жебы Валі-бук пішол од ней, бо шаркань, єй муж, його забє. Але він не страшил ся і пішол на двір і видьіл, што єден великый кый зоз олова хпаде (хпал) на двір. Як кый хпал, він взял го до рук і назад шмарил, а шаркань тото збачил, взял го на плечи і приньіс го домів та повідал женьі, же ту мусит човек быти. Жена повідала, же ту ньіт ньікого, но шаркань не віріл і зачал глядати. Товды Валі-бук выскочіл і повідал, же я тот, кого ты глядаш. Товды шаркань повідат му, жебы пішол на двір з ним пасувати ся (= бороти ся) і Валі-бук пристал. Вышлі

*) нїм. Strang, посторонок.

на двір, шаркань поімал Валі-бука і шмаріл ним до землы, но Валі-бук выскочил, поімал шарканя і так шмарил ним, што він не міг нияк встати. Товды Валі бук взял сокырку і одрубал му девят голов. Пішол до хыжи і повідат принцезны, жебы пішла з ним. Она дала му оловяне ябко і оловяный прутик. Він шмиґнул прутиком дім і дім стратил ся. Як уж ю взял, привел ю ґу дырі, привадил ю, потягнул мотуз три разы і они — тамты двоми — зачали ю тягати і вытягнули з ямы. Валі-бук назад вернул ся, но Локті-брада зас просіл од него свою бороду і повідал му: дай мі мою браду! Валі-бук повідал му, же дотля му не даст, докля му і третю принцезну не найде. Повіл його през пекло, де еден златый дім на гусячій лапцы обертал ся. Він дупнул а дім стал. Пішол до хыжи і там выпіл вино. І повідала му принцизна, жебы він пішол назад, скады пришол. Но він не послухал ей і пішол на двір і тыж видыл, што кый златый хпаде на землю. Він поімал кый і назад шмаріл го на далеко. А шаркань барз ся погнывал і приныс кый на плечох. Прийшол до хыжи і повідал, же ту чловек ест. Жена повідала, же не ест никого. Но Валі-бук пришол ґу шарканю і повідат йому, же він тот, кого глядат. Шаркань повідал ему, под змагати ся. І він послухал его. Прішлі на двір, шаркань поімал Валі-бука і шмаріл ним на землю. Но Валі-бук встал, поімал шарканя, шмаріл ним до землы і одрубал ему зос сокырком дванадцет голов. Як уж шарканя забил, пришол ґу принцезны і повідал йі, што уж ей муж забитый. Она приготовила ся і дала му едно злате ябко і еден златый прутик. Він почмыґал дім с прутиком златым і дім стратіл ся. І прівіл ю ґу дырі, привадил ю, потягнул мотуз три разы і они вытягли ю. Тепер він думат собі, же кед ся приваджу на мотуз, товды мя вытягнут може до половіцы а пак пустят назад до пекла, а кед хпаду на каміня жити не буду. І зато приваділ еден так тяжкый камінь, яко він сам, потягнул мотуз три раз і они зачали тягати. Як вытягли до половіны, пустили мотуз і камінь на маленькы кускы розлетыл ся. Він товды зачал старати ся, же як він выйде зос пекла. Но Локті-брада пришол ґу ньому і повідат му: дай мі мою браду! А він повідат йому: товды дам ти, кед ми поможеш выйти с пекла! Локті-брада повідат: добрі! ест ту еден великый птах, котрый тілко мясо жере, а сут ту вівцы, котры годен зарізати а мясо до бочкы посолити і взяти зо собом. І коли птах пыск отворит, то все мусит йому еден фалат шмарити, бо кед не буде мати, то шмарит з ним назад до пекла. І Валі-бук порізал вівцы, мясо посолил до бочкы і сял (= сьів) на птаха зоз бочком і зачал птах летыти. Товды Валі-бук шмарил

браду до пекла Локті-брадови. Коли птах отворил пыск, все му шмаріл еден фалат, як уж верьх землы был, птах отворіл пыск, а він уж не мал мяса, взял і вырізал зоз ногы еден фалаток тыла і шмаріл птахові. Так уж вышлі на землю. Птах повідал му, же тот остатный фалаток барз добрый был. А Валі бук повідат му, же то зоз його тыла, бо уж не мал веце фалатків мяса в бочцы. Товды птах повідат му, же кебым знал, же то твоє тыло, тобы єм тя цалком зйіл. Так розышлі ся. Валі-бук пришол до того то міста, де він был у того краля і повідал, же він хоче с кральом бесыдовати. Краль заволал го ґу собі і жьвідал ся його, же чого він пришол. Він повідал, же він нашол принцезны і він выслебоділ їх зоз пекла, но його уж не хотьіли выслебодити. Товды він просил краля, штобы наймолодшу принцезну привел ґу ньому і привели ю, она познала го і так зачала ся свальба, всьі трьоми оженили ся з царскими дьівками і до теперь жиють, кед не померлі.

(**Вышній Свидник**). О попі і дяку, што ся убыли „ворожилями“. В єднім селы бывал пан и дяк, котры дуже любили пальінку. Та, як знати, каждый пяниця худобный є, бо все потребує пінязи на пальінку. Так и тоты двоми дуже худобны были, што уже не мали за што ни погарчика пальінкы выпити. Та дяк начал роздумовати, як бы ку погарчику пальінкы зближити ся и роздумал він, што має піп іши єдну козу, кобы тоту куповати од него — хоц лем бы з одомашу (= могоричу magy. aldomas) погарчик пальінкы ся вошол. Тай иде ку попови, каже: панцю, продайте мі тоту козу! — а піп одповідат: о продам! і погодили ся на козу и каже піп: но, дяку! тепер принес одомаш! напиеме ся! Дяк не розмысляючи иде по скленицю та біжит до Мошка, но Мошко жьвідат ся дяка: маєте пінязи? бо Мошко знал, што дяк часто не платил, лем кобы выциганил пальінкы. Дяк повідат: што ся боите о пінязи, я од пана духовного купил козу, то просю на одомаш а о пінязи ся не бойте, бо хоц пінязи не мам, то и коза дашто стоит! Мошко зрадовал ся, што уже на козу пиют и дал пальінкы. Піп з дяком попивали одомаш, докля не напили ся так, што уж барз пяны были. Дяк пішол момраючи дому. Зарань приде дяк и хоче козу взяти; але піп гварит: не так дяку! не рушай козу я ті дашто веце дам, най остане коза моя! А дяк то чекал і гварит: но недбам панцю, хоц лем на одомаш дайте! И дає піп принести пальінкы на одомаш и то вело ся так на доуго. Куповал козу еден од другого, докаль Мошко не пришол и не взял козу за одомаши! Но, уж пропили козу, уж не было на што зборговати и смутили ся обає розмысляючи, як достати

ся ґу пінязям, абы мож пальінкы купити. Але дяк дуже был способный и подумал си, як приде рано ґу попови, гварит: панцю, я уж роздумал, як бы мож пінязи достати! А піп зьвідат ся, як? а дяк почне гварити: Має Иван сусьід два волы та я пойду той ночи и одведу их до льіса, а як Иван буде волы глядати, то я єму скажу, што мают таку книжку, іс котрой повідят, де сут волы, а я тоты волы уведу до той долины (сказал імено). — Як Иван приде, то начнут читати із єдной книжкы і повідят, што єго волы увязаны у той долины, то Иван, як добрый ґазда, даст дуже пінязи! А піп гварит: добрі вы дяку кажете, истинно так, достанеме гроши, но лем учините по вашой мысли і одошол. Вечер як уж з роботы страпены люде польігали спати а дяк пришол, выпровадил Ивановы волы и повюл их до долины, там увязал. Рано Иван встане, но волів не є ани сльіду і начне нарікати та бігати, але не найшол ани сльіду. Прийде дяк и гварит Иванови: Иване, я бы вам дал рады, штобысте ваши семекы дораз нашли. А Иван зьвідат ся: якой рады, пане дячку? Наш пан отец мают таку книжку, што из ней выглядают украдене. А Иван радостно : О пане дячку, кед то так буде, то я панови дам добрый заплат, а вам дякую красны. И біжит Иван до пана и приде, начне ся жаловати, яке му несчастя той ночи. Та піп гварит: Иване, не старай ся! (= не жури ся!), я тому споможу, але мі треба заплатити сто златы! Иван одповіст: радо заплачу панцю велебный, лем кобы мі мои семекы навернули ся. А піп иде, бере єден старый букварец и начне мамрати, якобы молил ся, а потім гварит Иванови: но заплат Иване сто златівкы. Иван біжит домів, принесе сто златых и заплатил. Піп сховал гроши и гварит Иванови: ид там до той долины, там твои волкы увязаны стоять, бо злодьія ден застал и там их увязал до вечера то ид и приведеш свои семекы. Иван біжит як през души и найшол волы, з радостьом привел и иши подяковал попови за єго ворожильство. Неодоўга приде дяк и гварит: но панцю, ці не добра была моя мысель? а піп каже: ой добра, удало ся дуже добрі. Идте дяку принести пальінкы, напиєме ся и так пили зо дня на день. О недовгый час стало ся в єднім селы, де бывал ґроф, што вечер хтос украл із єдном касом гроши од того ґрофа, та нихто не мог знати, хто украл. Але хтос напомкнул ґрофови, што в сусьіднім селы єст піп и дяк, котры украдене знают вычитати с книжкы. Так ґроф послал парадный віз, штобы пришли и єму повісти, хто його гроши одньіс. Другый день пришол до попа посол із возом і розказаў о тім, што стало ся ґрофови, и што ґроф послал, абы пришли єму повісти, хто гро-

ши украл. На то піп дуже застарал ся, бо ничого не знал ворожити, послал по дяка і гварит єму: дяку! добра была ваша мысель, што сте гроши выциганили, але тепер підло походиме, як небудеме знати, хто тоты гроши украл. Но дармо, ити мусиме. Посьідали до воза и ишли зармучены. А дяк гварит попови: лем не старайме ся, хоц лем нам там пити дадут! Як уж пришли до ґрофа, то дяк гварит: потребно нам одну хыжу дати, де бы мы лем двоми были и треба дати єден великый дзбан пива а другый пальінкы, а там будеме замкнуты до рана! И то дораз ся стануло, што (що) собі дяк росказал. Но так ся стануло, же гроши украли слугове ґрофовы, а як чули, што пришол такый, хто гроши дораз найде, то дуже пострашили ся и єден слуга из них пошол под облак той хыжи, де тоты двоми замкнуты были, штобы послухати, як они будут ворожити. Але они ворожити не знали, то начали попивати; перше налял собі дяк єден погар пива и як выпил, то дуркнул до стола погаром и гварит попови: но, панцю, ту є єден (што єден уж выпил); а слуга, котрый там слухал, почул и думал, же дяк кричит, што ту є єден злодыій и барз настрашился та побіг ґу другому и гварит: подь, послухай, як ворожат о гроши; я там пришол послухати, и дораз мня познали, та скрикнул дяк: ту є єден! то они уже знают, што мы гроши однесли, подь іши послухати. Так приде и другый, слухают, а дяк вельо не старал ся, што там ничь не споможе та налял другый погар и гварит: ту є другый! А слугове вчули, іши барже ся настрашили и гварит єден другому: но, то мы уже ся полапали, ид и по тамтого, най и він послухат. Пришол и третій слуга та слухают: А дяк налял иши (іши) погар пива тай дуркне о стіл и гварит: ту є третій! А слугове уже пул мертвы, радят ся, штобы тут робити. Но єден гварит: попросме их, най на нас не повідят, а гроши им оддайме, бо як повідят, то будеме барз караны и службы у ґрофа не достанеме. И пристали каждый. Заклапкают на облак а тоты пострашили ся и кричит дяк: хто там? а слуга тихонько обозвал ся: я панцю, но рачте отворити! Дяк встає, отворит облак, а слуга начне просити: просю красненько ласкавый панцю, мы уже чули, што они о тім добрі знают, што мы гроши однесли, но просиме ласкаво не выявити на нас, штобы мы не упали в несчастя. Мы оддаме гроши, но просиме не обявити нас. А дяк з радостьом гварит: а де єсте их однесли? а они: мы их тут до сьмітя закопали. Но, принесте их ту дораз. И они дораз гроши принесли и оддали их дяку. Но, такого счасливого чоловіка — каже піп дякови — уже не єст на сьвіті, як вы, так тераз уже можеме напити ся. И пют,

веселят ся аж до рана. Рано приде ґроф и просит ся, ці уж знают, хто гроши украл? А они одповідают: знаеме пане, но просиме ся, яку заплату достанеме за наши труды. А ґроф гварит: я вам дам заплату: десят тысяч риньских, іши обдарую вас. А они скажут: пане, не лем то, же мы спознали, хто их взял, але и ту их мусіл принести и мы уж ту маме вшыткы гроши. Ґроф радо оддал им обіцяну заплату и обдаровал их: росказал красный воз іс кіньмы вырихтовати и тот им даровал. И так одышли дому спокойно, роскошували, пили и дуже им добрі вело ся. Но минул якийсь час и пришол одказ од другого пана, што єму гроши украдено, жебы пойти и там выглядати. Но они дуже застарали ся гварячи: мы уж два разы счасливо походили, но тераз уж таке счастя нам непотрпмат! и так мы уже зостанеме несчасливыми людми, бо будут гварити, што (що) мы лем там знашли, де сме самы украли. Но дяк надумал ся и каже: не так панцю, и того ся не бойме, а так зробиме: запалиме ваше бываня, а як буде горіти, то вы дуже кричте за книжком, котра так добрі указувала ворожство и так повірят, што згоріла книжка и так ся ослебодиме и — каже — добрі буде. Так и зробили и потом іши доўгый час жили собі весело.

(**Вышній Свиднік**). Як Ісус Христос с шьв. Петром ночували в хыжи єдного піяка, а Петро был два разы битый за то, же нукал ґазду йісти. Ісус Христос с шьватым Петром прішлі раз до єдного піяка на ніч та ся просілі од жены на ніч. А жена гварит: я вас не сьмію прияти, бо як прийде мій ґазда домів, тобы мня бил і вас бы выбил. А они ся концем просили. Она ім повідала: но чюєте, як прийде мій ґазда, то кед вам не даст покою, та мі до того ніч! — А они собі польігали, а ґазда пришол с корчмы сьпіваючи домів. І ся зьвідує: што то за люде тут лежат. А жена му одповіла: подорожні просили ся на ніч. А ці они веч'ерали дашто. Ныт, бо я не сьміла през твого розказу веч'ерю ім дати. А він повідат: но та давай веч'ерати. А она зготовила веч'ерю а він на тых людей: встаньте йісти! Они повставали і йіли тоты двоми. А він не хтыл йісти, лем ходіл. А шьвятый Петро просил, жебы і він йіл з нима. А они як йіли, то він ся померзил, на што они його нукают йісти: кед я вам дал, то йіджте, а мене на моє не нукайте. Як ся пойіли, то польігали собі. А він фурт (нїм. in einem fort) лем ходіл по хыжи: мушу ім дати до памяти, нач мене нукаш на моє! Потім вышол вонка, взял собі паліцу і біл шьвятого Петра, на што го нукал йісти. А він як біл того на крайі і зась вон вышол. І вернул ся назад до хыж: чекай і тобі мусю дати, жебыс собі не крівотил, же тот достал, а ты

ныт! Як іши він пішол вон, то шьвятый Петро повідал Хрісту, гварит: Пане, подь гев, де я, бо як ся іши верне, то мня, гварит, добє. Потім шьвятый Петро лыг ґў стыні, де Хрістос лежал, а Хрістос лыг на край, де шьвятый Петро лежал і хлоп, як ся вернул с паліцьом і знов біл того другого, што лежал при стыні. Но, гварит, жебы ті не было маркотно, же тот достал, а ты ныт. Так шьвятый Петро два раз был битый за то, же нукал ґазду йісти.

(**Вышній Свиднік**). О майстрі Челку, що выстроіл зо жидом. Был єден майстер — Челко ся звал — та был доўжен єден корец тенґерицьі жидови, был барз худобный, маў вельо дыти. Та не міг заробіті тілько пінязи, жебы заплатіл тому жидови тот доўг. А потім ся поклали (стокмили) зо жидом, жебы му будувал дом за тот доўг, же сьім років был доўжен за корец тендерицьі. І майстер змушеный был будувати дім за тот доўг. Як ся ял древо кресати, жид не хтыл му нічь дати, ані палынкы, ані дугану нічь, а майстер мусыл штудіровати, як мат жида окламати, жебы не робіл за дармо. Тогды як накресал дерева і выстроіл хыжу і выкресалі барз шумне древо на гряду і товды заклікалі жида, же древо коротке на гряду, а на поперечницю (на траґарь) шкода псути. І тогды жид ся барз заоначіл, бо му жаль было дерева. А Челко як віділ, же жид за деревом дуже банує, та повідат: да-як-бы радити, жебы ся удало. А жид повідат: Ой Челку! буде добрый одомаш, лем кобы ся удало, кобы ся не зопсуло. А Челко повідат: удаст ся, лем якый одомаш даш? Хоть, гварит, пару лытер палынкы а і майстрови піў шуха дугану. А Челко му повідат: треба дванадцет тугих хлопаків, жебы натягли дерево. Жид пішол по селы і прівел дванадцет хлопів. І як пришлі хлопі, взял Челко, закрутіл до двох ланців дерево і скрічал на хлопів, жебы тягалі. І як хлопі потяглі, Челко скрічит: гов! бо уж може буде доўше. І зачаў міряти з метром, і уж было на піў метра доўше, як требало. І так достал Челко добрый одомаш і так вытяглі крокві (рогы) на хыжи. І повідат жид: ой, уж на мойі хыжи рогы! А єден хлоп скрічал: і на твойі голові сут рогы! А жид ся жьвідує: чом так гвариш? А хлоп му повідат: де-ж ты жиде видыл, штобы дахто древо годен натягнути? А жид повідат: та то справды ныт! Хлопі ся з нього зачали сміяти. І жид ся барз зганьбіл. І повідат, лем на мня не выклічте, достанете бочьку палынкы, лем жебы з мене сьміх не ішол. І так выстроіл Челко зо жидом.

(**Вышній Свиднік**). Як то єден старый отец присмерти повідал молодому свому сынови, жебы собі брал

таку жену, жебы не была ани роджена, ани крещена. Пригоды молодого. Был єден старый отец а мал єдного сына. І при смерти повідал му: сыну, як я вмру, та жебыс собі брал таку жену, жебы не была ани роджена, ани не крещена. По смерти отця сын ся барз задумал і ішол до сьвіта. І пришол до єдного велікого лыса і там го стрітил єден старый чловек. І повідат му: де ты ідеш сыну? а він му повідат: як мі отец гмерал, то мі повідал, жебым брал таку жену, жебы была ани роджена, ани крещена. А тот сівый чловек му повідат: ід ту на тот высокый стром, найдеш там гныздо, а х тім гныздї будуг три яйця. І пішол молодый на стром і нашол, як му тот сівый чловек повіл. І взял єдно яйце і як го розбіл, справіла ся му барз красна женьска. Як ся справіла, лем ся стрясла і пішла гет, не годен был йі поімати. І пошол назад на строма і взял друге яйце і знов му ся так стало: стала ся пані і втекла. І пішол знов по третє яйце. Як приньіс яйце, тот сівый чловек му повідат: возь яйце ґу студньі а розбій, а порсній воды на ню, што ся зробит з яйця. І товды буде уроджена і покрещена. І так зробіл. І стала ся му пані і товды ся зрадувал, бо уж мал жену. І так взял йі за руку і ішлі ґу місту, але она была гола і охабил єй за містом а сам пішол купіті йі шматы, Як він пішол а єй охабил при єднім ярку в дуплаві верьбі. І прішла Енджі-баба із дьівком і взяла, шмаріла тоту паню під міст до воды а свою дьівку поставила на тото місце. Коли ся він вернул і пришол ґу верьбі, вышла тота жена му з вербы. І повідат: яка єс бридка, я тя охабил таку красну, а тепер єс така бридка. А она му повідат: кед єм ся г верьбі заваляла. А то она не была тота пані, але Еджі-бабина дьівка. А як шмарила Еджі баба тоту паню до воды, то ся з ней зробила красна рыба, мала злату луспу на собі тай позлатісты пера. І прішлі рыбаре імати рыбу і поімалі тоту рыбу. І прінеслі єй до того пана, што він за том паньом тілко ходіл і продали єй тому панові до рыбніка. І пан ся дуже радувал с том рыбом. Але тота єго жена ся учінила хвора і повідат, же ся йі снило г ночи, кебы тоту рыбу зйіла, тобы уздравіла, але жебы ніґда з ней ничь не зостало, ани луспа. Поімалі тоту рыбу. Але ся стратила єдна луспа на дворі і выросла з ней красна ліпа і знов тот пан не мал ніґды такой радости, як під тот стром, під ліпу сьідати. І она знов ся учінила хвора і повідат, же ся йі снило, кебы тоту ліпу дал стяти а спалити, жебы з ней не зостало ани конарік, жебы дораз здрава была. А панови барз было жаль ліпы, але на жонину прозьбу дозволіл єй стяти і спаліті. Жена му оздравіла і знов хпала єдна галузка з тойі ліпы єдні ґдові-бабі до за-

городкы. І тота ґдова-баба пішла зберати ріжджа, жебы собі дашто уварила на фрыштык. І нашла тоту галузку і барз ся тота галузка спачила і не спалила єй, але одложила єй на облак. І сама пішла до свойі роботы а по хыжи не поробила порядок. А як припіла домів на обід та было в хыжи попрятано, позамітано і она ся чюдовала, же хто то йі поробил такый порядок. На другый день знов поохабляла неопрятано а сама пішла до своєй роботы. І як ишла на вон, іс той палічкы ся зробіла шумна дывка і зачала порядок по хыжи робити. І баба пришла на обід і знов так нашла попрятано вшытко, а з дывкы ся зась палічка зробіла. На третій день знов як ішла, не попрятала ничь. Іс палічкы зробіла ся знов дывка. Як замітала хыжу і пришла ґу дверям, баба при дверях смотріла на ключову дырку і поімала дывку до рук. І товды єй як за свою тримала. Але потім ходили до пана пороти піря і тота гварит: мамо, і я піду пороти піря. А она єй не казала піти, але дывка за то пішла. І як пороли піря і пан прішол ґу тым бабам і повідат, жебы гварили на приповідку. І тота дывка повідат: я бы приповідала, кед, гварит, бы ся дашто не стало. Пан повідат: не бій ся, лем повідай. А тота його жена казала єй выгнати вон, же она єй лябды не хце слухати. А він взял єй під плече і казал йі, жебы повідала. І она зачала повідати од кінця. Як она зачала повідати, то жена його барз йочала, жебы єй не слухал, жебы єй выгнал вон. А він йі фурт казал повідати і она повіла му вшитко. І тогды як уж пришло до кінця, тогды гварит, што такый чловек заслужит, што зеленый стром копат, а сухый садит. А тот пан повіл, жебы такого чловека за кіньскыма хвостами росторгати. И тогды взял и росторгал єй матьір і жену и с том потом зостали ґаздувати, аж до днеськы жиют, кед не померлі.

(**Вышній Свиднік**). О тім, як трие парібци-оглядніці выстроілі з дывком качмаря, што іх г ночи выслала на теметів. Был єден качмарь та мал єдну дывку а бывал на страны: х полю мал єдну карчьму. І прішлі трьоми іноши (оглядніці) і просили єй за жену. Як дывка пішла вон а єден інош пішол за ньом і гварит: не пішла бы ты за мене? мій отец богатый, будеш мала вшыткого дость. Она повідат: піду за тя, як придеш ґу мны о девяті годины і зробиш то, што я ты росказу. І дала му єдну хыжку (цімру), жебы там сидыл до девятой годины. Потім знов навернула ся назад до хыжи і ішла зась вон. І выйшоў другый за ньом. Зась йі так повідал, ці бы за нього не пішла, же тіж єго отец богатый. Она повідат: піду за тя, як прідеш ґу мны о десяті годины; кед то выконаш, што ты надам, буду твоя жена. І зась го

заперла до другойі хыжкы. Потім вернула ся зась до хыжи і вышла вон а тот третій за ньом зась. І знов йі повідал, ці бы за нього не пішла. Она повідат, піду за тя, прідеш ґу мныі о єденнадцеті годины; кед то выконаш, што ти надам, буду твоя жена. І дала му третю хыжку. І дала каждому до хыжкы годины, жебы знал, коли ся ставити А сама сидьіла в своїі хыжи. Товды пришла девята годіна, пришол перший, облекла го до білых лах цалком і дала му мітлу до рук і післала го на теметів, жебы лежал до дванадцетой годіны там. Потім пришла десята годіна, прішол другый. І знов го облекла до білых лах і дала му косу до рук, жебы пішол на теметів і жебы серед теметова стоял до дванадцетой годіны. Потім пришол третій. Того облекла до чорных лах, червену чапку му дала і на ногы ланц і післала го знов на теметів. І як выйшол перший та не видьіл никого, льіг собі насеред теметова і лежал, а як ішол другый, та видьіл, што штоскай там біле лежіт і боял ся там піти, але зато ішол, бо собі думат, же не втече перед ним, же го поімат, як буде втьікал. І стал тому лежачому конец головы. Потім пак ішол третій, ішол черчучи з ланцом і тоты, што были на теметови, та ся бояли, бо думали, же ґу нім чорт іде. І тот ся порушал, што лежал і тот што стоял та зачалі втьікати. А тот черчучи з ланцом летьіл за нима і они ся розбігли каждый до своєй страны. А потім на рано ся зышлі на єднім місцьі. І ганьбили ся один другому повісти, же з нима так дьівка выстройіла. Єден, што был не стырвалый, повідат, што зо мном тота дьівка выстроіла. А другый повідат: та то і с тобом. А. третій зась так: та то і с тобом. Та товды зналі, всьі трьоми, же єден другого страшілі. І тогды ся раділі, же што мают с том дьівком робіті. Они были богаты і пішли до єдного кравчіря і дали вшити папірьовы біскупскы лахы а самы ся прибрали до каноніцкых лах а циґана поєдналі за біскупа і облеклі го до тых папірьовых лах і сьіли до коча і пішлі просити знов тоту дьівку за біскупа. А як прішлі там до того качмаря на кочу, тому циґанови заказали, жебы не гваріл ничь. І товды як пришлі, качмарь принял такых велькых панох з радістьом і они ся припросілі на ніч і повідалі, же што они хцут, жебы він свою дьівку дал за біскупа. І они товды каждый польігали до своєй хыжкы. А біскуп тыж до своєй хыжкы. Тогды просили качмаря, жебы дал свою дьівку ґу тому біскупові. І польігали. Та тоты трьоми наказали кочішови, жебы был готовый. Як поснули в карчьмі, они посьідалі на кочь і пішлі. На рано качьмарь, як встал та ся ганьбіл панььство зганяти, але як было уж девят годин, качьмарь ішол ґу две-

рям і слухал і чул плач там, де біскуп і дывка лежали. І отворіл двері а циґан подер лахы біскупскы, бо были лем папірьовы і дывка видыла, што то циґан. А отец як двери отворил, циґан втьік. А дывка повіла, же єй циґан зґвалтувал. І товды отец крічал на циґана, жебы ся вернул, же му даст красны лахы і пінязи, лем жебы не повіл никому. А циґан як был шумны облеченый, як ішол през місто та по собі смотріл і каждый ся зьвідуе: циґан, дес достал такы лахы? А циґан повідат: достал єм тоты лахы і штыредцет златівок од качмаря за то, што єму дывку зґвалтувал. І так циґан мал добрый заробок, а парібци так з дывком выстроілі, же она з нима так зробила.

(**Бодруджал**). О ґазды, што мал жену фалечну, котра му все доганяла. Як та жена впала до студны, а люде хотыли ю ратувати та вытяглі з студны чорта, що утьік пред тоў женоў. Чорт оддячил чловекови так, же гвошол до кісашоны краля і дал ся выгнати тому хлопови а краль нагороділ хлопа пінязьми. Та дале чорт заказал хлопови за доктора быти, а сам пішол до кісашоны єдного барз богатого пана. Та доповіли люде тому панови за хлопа, што знат лычити і взяли єго, повезли на силу до того пана, жебы лычиў кісашоню. Хлоп боял ся чорта, бо му чорт обіцял смерть, як іши за ним піде. Хлоп гвошол до хыжи, де кісашоня была. Раз выскочит чорт с кісашоны, повідат хлопови: смерт тобі буде! Та хлоп повідат: я лем пришол тебе остеречи, бо баба вже вышла зо студны. Чорт давай дякувати хлопові і каже: най ті тот пан заплатіт — а сам скочіл до моря зо страху пред бабоў. Был єден ґазда, а барз мал жену фалечну, ныґда не міг єй на дяку зробіті, бо все му доганяла. Але раз він вышол косіті на єдну луку веліку а там вышла жена, вынесла йому фрыштык, а він барз с'а усілувал і уж вельо накосіл, жебы го жена похваліла. Але жена, як прішла, та повідат, я бы веце наскубла з рукамі, як ты накосіл. І по тім зачала по ті луцы бігати і повідат: я бы уже была покосіла аж по тады (убігла на далеко). Але він йі повідат: бабо, не бігай по ті луцы, бо там єст студня і хпадеш до ней! Але она то не слухала, лем іши барже по траві бігала і натрафила на студню и хпала до студны. И єй муж ся барз застарал, же му жена до студны хпала. І (И) пішол він домів до села і (и) закликал собі веце люда, жебы му прішлі помочі жену зо студны витягнуті. Але люде пришлі, пріне-

слі веліку драбину і клюбаку і тото спустілі до студны, бо то барз была студня глубока і воихали клюбаку до студны, бо думали, же тоту бабу найдут, же ся іме клюбакы і єй вытягнут. Але там уж бабы не было, лем уж ся чорт ял на клюбаку. И они тягают, бо думали, же то баба. А як уж вытяглі горі, видят, же чорт, не баба — так хотьіли назад шмарити до студны. Але тот чорт повідат тому члеку: чуєш, то твоя жена хпала до студны. Вельо ты років з женоў жил? Повідат: штырі двадцет років зо женоў жил. Та як ты з ньом міг жити тілько років, кед она лем піў годины, як до студны хпала, та уж мі піў бока обдерла; лем ты йій дай покій, най она там сидит, бо я чорт, а я ныт такый Фалечный, як твоя жена. Але кед ты знаш члече, я тобі дам велькы пінязи, жес ня зо студны вытяг, бо твоя жена была бы мі там кінця дыйшла. Так я ті повідам, ід домів а прийде по тебе єдна новіна, бо я піду до єдного краля, а ма тот краль єдну прінцезу (= прінцезну), а барз буде хвора, и жаден дохтор йі не споможе, хыбаль ты. Бо тот чорт войшол до той принцезы і зачал барз с тоў принцезоў нарабляти. Але то ся стало веліке чудо: пише краль по країны всяде, де бы ся такый нашол доктор, жебы єго принцезы поміг, жебы здрава была — тому дам своє кральовство. Насходило ся вельо докторів, вельо паньства, великі мудерцы поприходили а і так помочи не моглі. Аж як пришол тот чловек. што чорта зо студны выгяг, пришол до того бурку чісарского і так просіл дозвольінство од паньства, ці бы єго пустілі ґу ты принцезы, то може бы я йі поміг, жебы была здрава. Але тоты велікы докторы лем с'а з нього сміялі, же він такый простый хлоп, та же він не споможе. Але паньство му дозволіло. І прішол ґу ті принцезы до покою і лем там вступіл, дораз чорт с принцезы выйшол. — І потом му тот чорт повідат так: ты тепер знаш члече, што ты мене зо студны вытяг, ты мене од смерти одкупіл, бо твоя жена была бы мі там конца дошла цалком. Но, та за то тот пан, што єст ту, то ті заплатіт за мене. І дал хлопови тот пан (краль) великы пінязи (гроши). Але чорт повідат тому хлопови: Уж єс пінязи достал, але веце, де я буду, жебыс ґу мі не ходил, бо як ґу мі придеш, та веце не жиєш. Бо я іду аж ґу морю: єст там єден пан барз богатый а мат єдну шумну кісашонку та я тоту кісашонку мушу зо світа згладити. Але чорт ся взял і пішол аж до того пана і до той кісашонкы гвошол і она є барз хвора. Але тот пан барз ся застарал, бо веце дыти не мал нічь, лем тоту єдну і піше по крайінох, де бы ся нашол такый доктор, жебы мі поміг, жебы здрава была, же му даст гроши, кілько лем буде хотьіл. Але кед

єст єден доктор файный, то люде доповідят. Так ся дознали, же была хора кішасоня в єдного краля, та котрый доктор там поміг, та няй ту йіде. Але кед він не хоче іти, бо він знат, же як там піде, то жити не буде, бо єму так чорт наказал, жебы не ішол за доктора дале. Але кед то паньство не слухали, лем на силу го брали. Як го взяли на силу, привезли аж до того пана до двора. Та повідают му: ты будеш чловече ту робил, як там. Але кед він ся уж боял іті ґу ті кішасоны, та ся зоблык і так зачал бігати коло того дома докола. І барз ся здушіл (потрапіл). І тот час приде такый страпеный до хыжи, веце там нікого, лем тота кішасоня: раз чорт выйде з той кішасоны. Тот му повідат: чого ты ту прішол, бо я тобі смерть зробю (зроблю), а тот хлоп му повідат: оле, дай покій, бо я ті лем прішол дати знати, бо баба зо студны уж вышла та іде за тобоў, бо кед тя поімать, та веце жити не будеш. Тоды чорт тому хлопові подякувал: бодай єсь (sic!) здрав был, жес (sic!) мі знати дал, а тот пан най ті заплатіт! А сам чорт ся взял та до моря скочіл, так ся настрашіл пред бабоў.

(**Бодруджал**). Зашто на воды сьвіт стоіт. Петро ішол з Богом по воды, ішол, ішол і треба было ім одпочинути. Та справіло ся ім на морі сухой землы кус. І они там посыдали і задрімали. Та Петро хотыл Христа зопхати до воды. Але тот пхат, пхат а сухота все ся робила. Тай потом Христос ся пробуділ і Петра за вірного слугу уж не мал. І хотыл го цалком од себе одшмарити. Втогды з воды справила ся суха земля (зачала ся суха земля). І за то на воды стоіт. (гл. стор. 128).

(**Бодруджал**). Як то орішок стал птахім за краля). Птахы злетыли ся на єдну доліну, тай так осуджено было, же котрый найвысше підлетит, тот буде за краля вшыткым птахім. Але орішок (Troglodytes parvulus) причепіл са під крило орлови — покы орел вылетыл під хмару, а як охляп, тогды тот выхопіл са і вылетыл высше орла і стал так птахім за краля. (гл. ст. 113. 114. 119. 122. 127).

(**Бодруджал**). Якый талант Бог дал воўкови і як воўк злукавиў. Воўкови Бог даў такый талант, жебы лем о рыбі жил, жебы харчі імал по водах. Але він пішол коло воды та нашол там корову таркасту тай тоту корову розбил і зйіл. І Пан Біг к нему прішол: што ты зробіл, же розказ не слухаш, же ты худобу загубіл. Воўк так Богові повідат, же він чуў о тарчі, найшоў (sic!) тарчу при воды і зйіл.

(**Бодруджал**). О козы-ветулы. Мал пан єдну козу ветулю і двох слугів і дві служніцы тай выправіл єдну служніцу з ветульом до потока. Але тота служніця ся зьвідує: козічко, козічко,

сыта-с козічко? „Сыта-м як бубен, мам бріх як кутен". Але прішла домів та са зьвідує пан: „козічко сыта-с?" А она повідат: де-ж бы я сыта была; ішла-м през дебрічку, не піла-м водічку, ішла-м през поточок, не зйіла-м лісточок. Але пан што зробіл? та вырізал ребра тій ветулы з лывого бвку. Она што зробіла? та втекла до лишчачой дыры. Але лишка пришла до дыры: лишчиченько, братиченько, яка-с-ка мі біда в дырі га? А я коза підрата, під боками выдрата, гоп! цуп! з ногами тя покопам, з рогами тя пободу! Лишка втекла а коза тыж собі вышла тай пак рясу (пупча по крякох) грызла. Як ряса опадала тай березину грызла а пак, кед сьніг хпал, то йі нагналі.

(**Бодруджал**). О еднім рыбарі, што мал осмеро в родины і хотьіл двое дьітий, хлопчіско і дьівчатіско, зарізаті. Як тоты двое утекли і іх пригоды в дорозьі. Был еден рыбарь, та было іх осмеро люда, та тот рыбарь раз бесьідовал, жебы двое дытей даґде зарізати. Тай він сі выостріл костуру на дьіти, а потім заспал, а тоты дьіти собі думали, же даґде втечут. Тай они си позбиралі тоты дьіти і пішли гет. Тай тот хлопчіско ішол за такоў прекрасноў дорогоў та просил Бога, жебы му дал таку шаблю, кого повіст тот хлопчіско, жебы сама рубала. Та Бог му дал. Та він видьіл каштель в лысьі, а в тім каштелы збійници бывалі.Тай до того каштеля гвошол. Тай там не было збійників дома, лем еден старый. А еденнадцет пішло до роботы, его сынове. Тай він взял того хлопчіска тот старый та го сховал під таке велике корыто. Але прішлі тоты збійници — еденнадцет — г ночи, тай тот старый ім повідат: же отколі він там ґаздуе, та іши такого красного пташка не видьіл, якый му теперь сам глетьіл дóхыж. Але вам го не вкажу, закаль не прісягнете вшыткы, же го не забете. Тай они поприсягалі, же го не забют, лем жебы ім вказал. Тай він ім го хказал (вказал). Тай они барз на нього с'а гнывалі, же їх так перевіл. Тай они го не забили а тот там остал пиля них. Але тото дівчатіско зас за тоў пышноў драгоў ішло тай пришло тыж до того каштеля, де тот хлопчиско. Не было зас збойників дома, лем тот старый. Та він зас го сховал, під тото корыто го прикрыл. Але прішлі г ночі збійници зась еденнадцет. Та він ім повідат, же іши красший пташок глетьіл до хыж, як тамтот. Але тоты збійници зачали с'а вадити, же кед ім го не вкаже, та забют старого. Гварят: ничь не робиш дома, лем сидиш а іши нас переводжаш. Але він рад-нерад та вказал ім го. Але еден был такый молодый збійник та повідал, што не будеме бити, бо то, гварит, шумне дьівчатіско, то чкода, тай гварит: то буде

моя жена. Тай він из ньоў жил. Тай они раз собі побесыдовали вшыткы, же, гварят, кед сме дывчатиско не забілі, та хлопчиска забєме. Тай они уж раз му повязалі рукы і ногы тай уж го так ґу студны положілі, жебы го до той студны шмарити а вапном прекласті. А тот хлопчиско забыл о шаблы, аж тогды с'а здогадал, як был повязаный, тай він тогды скрічал: го, шабльо рубай, кого лем можеш. Раз шабля выскочит тай десять збійників підтяла, а тот одиннадцетый, тот молодый, іши зостал, але уж кущок мал грізано під шийоў. Тай тото дывчатиско, як видыло, тай зяло (= взяло) го за руку тай го гвело до хыжкы тай го замкло, жебы тот хлопчиско о ным не знал. Тай тот хлопчиско гвошол собі до хыж, тай си сыл тай с'а радувал, же їх помарнил. Але він тых десят збійників, што были забиты, шмарил до студны і вапном їх присыпал. Але тот, што в хыжи сидыл замкнутый, та він тому дывчатиску повідал, жебы даґде выправило того хлопчиска. Гварит: ты с'а хчинь хвора а його выправ за молоком собі до Язы-бабы. Тай він пішол тот хлопчиско тай пришол до той Язы-бабы. Та она там сидыла сой х хыжцы, х такі прекрасні. Та він там гвошол тай просіл молока, жебы му дала сестрі, бо му хвора, а она му повідала, жебы пішол гет, же го забє. А він йі вказал тоту шаблю, же як му не даст, тай йі голову зотне. Але она як видыла страх, тай му повідала, жебы собі пішол надоіти сам. І він пішол і собі надоіл, кілько му треба было. Тай она му дала іши пищалочьку ґу тому молокови, же буде она йому коліскай на помочи. І він прийшол домів тай собі положіл пищалку до цаністры. Тай дал сестрі тото молоко. А сестра зяла (= взяла) тай побігла ґу тому збійникови, што сидыл в хыжцы. Та му повідала, же го не забілі. Та збійник зась йі повідал, жебы го выправила зась даґде. Тай она го выправіла до баволіцы за молоком. І він пішол там до баволіцы, бо він не знал же сестра го переводжат, же не є хвора. Кебы знал, же она го переводжат, та был бы йі голову стял. І він прішол до той баволіцы та просіт молока. Тай она му повідала, жебы пішол гет, бо го прібє. А він йі повідат: відіш тоту шаблю, то ти голову, гварит, дораз зотну. Та она му показала — як видыла страх од нього: — надій сой! Тай він собі надоіл. Тай она зась му дала піщалочьку. Та прішол з ньоў домів, тай сой сховал до цаністеркы а молоко дал сестрі. Тай сестра зяла тото молоко тай пішла ґу збійникови до хыж тай му повідала, же го баволіця не пробила. Тай він єй повідал тот збійник, жебы го іши раз выправила до медведіцы, та же она мусит му сьвіта дійти. Тай тот хлопчиско пішол до той медведіцы, і просил молока зась, же му

сестра барз хвора. А она му повідала, жебы пішол гет, же она му молока не даст, лем она го забє, кед не піде гет. Але він йі вказал тоту шаблю, же, гварит. дораз ті головка спырсне. Тай она настрашила с'а тай му показала надоіти сой. Тай він собі надоіл дост молока. Тай она му дала іщи пищалочьку. Тай він собі тоту піщалочьку сховал до цаністры а молоко дал сестрі. А она дораз побігла ґу збійникови, гварит, же хлопчиску ничь. Та збійник уж ничь не повідал, лем сидыл х хыжцы. А тот хлопчиско тыж сидыл х хыжцы а шаблю собі положил до цаністры і тоты три піщалочькы тай си завісіл на клинец. А єго сестра побігла ґу збійникови, гварит: гвойд до хыж та хоп тоту цаністру то ты йому смерть зробиш. І він пішол і хопіл тот збійник. Тай гварит тому хлопчиску: теперь тобі смерть! А тот хлопчиско зачал плакати, жебы му дал хоц лем тоты три піщалочькы. А тота єго сестра повідала збійникови: шмарь му іх, най там собі теперь зйіст! Тай тот хлопчиско повідат: коліскай был єм югас, том сой пискал, тай теперь сой запискам на остатку. Тай запискал на єдны. Язы-баба уж с'а зберат на збійника, жебы го забити; запискат на другі: баволіця му ся зберат, запискат на третьі пищалцы: медведіця уж тыж зобрата, уж біжат вшыткы три тай прилетьілі до того каштеля тай збійніка уж роздерлі на двоє. А тот хлопчіско зял тоту сестру тай йі прібіл на стьіну, єдну клюбаку забіл єй на руку, другу зась клюбаку на другу, третю і четверту на ногы. А потім йі повідал: наштось мня так переводжала, та теперь ту будеш висьіла за тот штроф, а я за то гріху не мам. А тому старому збійникови повідат: я теперь піду гет, а вы старенькый йі даколи дайте до пыску жичку воды і дві бандуркы на день, хоц лем жебы жила — а вы старенькый ту ґаздуйте сой! ту мате воду близко — зял і пустил му воду през хыжу — а вы собі сидте на пецу. А тепер будьте здоровы! тай пішоў хлопчиско гет ґу вітцьови. А тот збійник сой ґаздує. А він ішол гет през лыс тай там єден пан му ся скаржил, же трьоми збійници до него ходят та го окрадают барз; та хто бы іх забил, тобы за нього дал кішасонку за жену. Тот хлопчиско с'а позберал і пішол по лысьі глєдати (sic!) збійників і нашол іх, што оні лежалі г ямі. Там ім головы постинал а языкы ім повытинал на указ, жебы мал правду, же уж іх забил. Та він тоты три языкы зял сой тай до папере (sic місто: паперя) закрутил и приныс тому панови (приоказал). Тай тот пан зачал різати шість свины і зарізал зас три ялівкы а робіл бал і тоту кішасонку оддавал за того хлопчиска. Хлопчиско іс тоў кішасонкоў пішол гет аж ґу вітцьови

і там почал сой ґаздувати із вітцьом г-єдно. І там му іде добрі ґаздівство.

(**Дрічна**). Байка о козьі, лішцьі, заячіку і іжу. Лішка нашла собі заячка, просит го і плаче, жебы йі пошол спомочи, же йі штось до хыжкы вошло. Заячік пришоў, крічит: а хто там в дьірі га? А она повідат: а я коза мудра, піў бока ми вадра! (sic! по змыслу: выдрато) гоп-цуп! ножками потупкам, рожками тя пробию! Заячік утьікнул. Лішка пошла, нашла собі іжа: іж пришоў і кричит на козу: хто там в дьірі га? коза зас так кричала як оперед. А іж як учуў, то ся зрадоваў, же она мат піў бока выдерто, то йі добре буде колоти і так повідал: а я іж, поколю тя тыж! І так іж ся скарбулиў ку козьі, зачаў колоти козу, коза вячучи утьікла до сьвіта. То так іж спомог лішку. (гл. стор. 144).

(**Дрічна**). О тім, як єден кушньір післаў заячька зоз циґаном до єдного пана, як циґан зйіў сам заячька, лем писмо приніс до пана. Як потом пак пан іс циґаном у полю забили заячька, упекли єго, а циґан „выграл“ од пана печеного заячька. Післаў єден кушньір заячька зос циґаном до єдного пана і даў му єдно писмо до пана; у писмі написаў панови, же му посылат заячька. Но циґан пішоў, на полю заячька хпік та зйіў. Лем писмо приньіс до пана; пан писмо читат, повідат циґанові: циґан, ту єден заячьок стоіт. Циґан ся зрадуваў і повідаў: добрі панцю, добрі, кед там у писмі та нам го не треба глядаті. Але пан позберал ся с циґаном, ідут заячька глядати. Трафило ся ім у полю заячька забити, но не знали як ся з ним роздьілити, бо ані єден не хотьіл половіну, лем цьілого заячька. Так собі доложилі, же заячька хпеклі а одложілі до рана, котрому ся красньійший сон буде снити, того заячьок буде. Циґан даваў позір, де заячьок одложеный, та заячька г ночи зйіў. Рано повставали і пан і циґан. Пан ся зьвідує циґана што му ся снило? Циґан повідат: панцю, няй они на перед повідят, што ім ся снило. Пан повідат: циґане! на сьвітьі красшого сна не было, ани не буде, як мі ся снило, то знам, же заячьок мій буде. І повідат: я той ночи на небі зоз ангелами спацірювал; в великі радости єм быў в царстві небеснім. Но циґан одповідат: панцю! я видьіў, коли аж на небо ішли, так єм думаў, же они з неба уж не прийдут, та я заячька за то уж зйіў! Та так циґан заячька выграў.

(**Чертьіжне**). О тім, як то єден жид єдному Фірманови за три яйця загарештоваў віз, коньі і товар і подаў Фірмана до права. На єднім сельі быў єден ґазда

богатый, ходиў по фурманкох, возиў товары великы і зашоў до єдной корчмы. Кеды шоў горі або долов, то до той корчмы все заходиў, ці маў гроши, ці не маў, а єму качмар даваў без гроши. А потому, як са вернуў, то му заплатиў. Але раз му са придало так, же росказаў собі зварити три яйця на вечерю, великый товар віз і пішоў домів, не заплатиў качмарьови. Минуло тому два рокы а тот ґазда тоў драгоў не ішоў, лем другоў драгоў а назад повернуў са до того качмаря о два рокы. Так тот качмарь (жид) загарештоваў йому товар і коньі і віз за три яйця, і подаў його до права. Але він ішоў домів з батогом, вышоў высше валалу і плаче. Стрітиў са з ним єден циґан: та што вам Андрію, же плачете? Він йому одповідат: што тобі до того, ты мі не порадиш. Але циґан на тілко його призволиў, же він йому росповіў, як му са стало зо жидом, с качмарьом, же му забраў товар, коньі і віз за три варены яйця і подаў єго до права. Так циґан єму говорит: Андрію, не плачте, бо я вам буду за фішкалюша. Ґазда собі думат, як годен быти циґан за фішкалюша? Циґан йому говорит: ґаздо, кед вас даў качмарь до права, жебысте і мене закликалі. Пішоў ґазда до пана соўґабірова, оскаржиў тоту роботу, пан соўґабіроў так йому повіў, жебы він собі фіскалюша тыж пойіднаў. Ґазда повідат: я фіскалюша юж мам! Так пришлі комісыйі за жидом і за ґаздом, жебы са поставілі на росказ. Ґазда са боіт, што циґан там зробит. Але циґан мусит іти на росказ пред комісию. Прийде ґазда до циґана і гварит му: ідеме до права! Циґан гварит му: лем вы ідте, а я там прийду дораз. Пришли до права, великый рахунок быў, бо рахували: три яйця, троє курят, а з тых курят за два рокы кілько то могло курят быти зась, та на велику суму порахувалі. Тот товар што ґазда маў і коні і віз не стояло тілько, як тото, што обшацувалі за тоты три яйця. Приходит циґан по рахунку до канцелярийі та зьвідує ся пан соўґабіроў, што за єден і што хоче? А він говорит: я того ґазды фіскалюш. Соўґабіроў му говорит: чом са так доўго забавиў? Циґан одповідат, же варене просо сял. Пан соўґабіроў са сьміє, же як то з вареного зас буде просо, а з того проса каша? Циґан повідат пану соўґабірові: а тото пак може быти пан соўґабіроў, жебы з вареного вайца годно быти куря? На то цылый суд ламлют собі голову, же циґан такый мудрый і думаут собі, же то готова правда: як з вареного проса не выросне пак просо, так ай з вареного яйця не буде куря. Обсудилі на жида так, жебы оддаў ґаздови товар, коні і віз і тристо златых за єго кельчик (= видаток, експенс). І так пішоў тот ґазда до качмаря, а тот оддаў му статочны товар, віз і коні і тристо златых.

Ґазда даў сто златых циґанові а двасто зостало йому, бо якбы не циґан, то бы му пропало вшытко. (гл. стор. 114. 125).

(**Чертыіжне**). О тім, як наш пан краль ходиў на польовачку, заблукаў і зайшоў до дому, де бывало дванадцет збійників. Даколи наш пан краль ішоў на польовачку зо своіма міністрами, зашоў до великого льіса і зарвала іх ноч. Порозрывали ся на дуже части. Міністрове пішли домів, він зістаў сам в льісьі. Привязаў коня собі до дерева, сам выйшоў на дерево горі смотріти, ци даґде са не світит. Але видыіў на великый фалат, же там са світит. Зійшоў долов із дерева, пришоў на тото місце, де са світило і там быў єден дом мурованый, в тім домі было дванадцет збійників і они мали єдну ґаздыню, што ім варила йісти. А на тот час він прийшоў там до хыжи, там сидит єден старый вояк за столом и пиє вино. Тот вояк са з ним привитаў и даваў му вино. Але краль не хоче пити вина, бо са боіт. Вояк му повідат: „я старый вояк, я са не бою, а ты молодый вояк и боіш са!“, бо він не знаў, што то єст краль. Тота ґаздыня говорит ім, жебы пішли гет, бо прийдут збойники и их забют обыдвох. Але они не ішли збойникы вшиткы нараз, лем двомі. А тот старый вояк маў при собі шаблю і казаў ты ґаздыні, жебы насыпала на шерпиню (ринку) дві галбы вина, жебы кыпіло добрі, а дві галбы вина на стол і два погары. Як збійници двомі ішли до хыжи, дораз казаў шерпиню з горячим вином на стол. Пришлі збойници до хыжи, насыпаў вояк два погары вина и каже пити збойникім. Збойникы пиют обыдва і тот взяў горяче вино зо шерпиньоў высыпаў им на голову межі очи. Они са з руками обгортаут (обгортают), бо их пече. Вояк вытягнуў шаблю, одтяў им, обыдвом збойникім, головы і затягнуў их до другойі хыжкы. І дораз росказаў ті ґаздыні другы дві галбы вина насыпати на шерпиню, жебы ся варило, жебы готове было, як прийдут другы двомі збойници. Ґаздиня знала, о котрі годиньі они приходят все двомі. І тым так зробиў, як і тамтым, одрубаў им зась головы. И так шиткым дванадцятім поодрубаў головы. Зьвідуваў ся ґаздыні тот вояк, ці єст іши вецей розбойників? Ґаздыня повідат, же уж веце ныт. Так він насыпаў два погары вина чістого і дават кральови єден погар, а другый пє сам. Але краль із велікого страху не може ані пити, ані бесьідовати. І тот вояк на нього крічит, же він му ничь не помагаў, лем сидит и все боіт са. Вояк повідат кральові: я служвў два капулацийі (= капітуляциї) при войску, я такый старый чловек, я оборониў себе а и тебе од смерти, а ты мі не помагаў нич. И почаў його псовати. Але тота ґаздыня повідат, же там в тім домі, де были

збойникы, єст велнке богацтво на дванадцет возів, самы дукаты и штырі коні парадны. Казала ґаздыня тому воякови: запряж коні до коча і запряг, дала му ключі і сыла на коч і з нима краль і прішлі до міста, де краль быває, до кральівского бурку. Там одобрали од вояка коні и коч. Краль пішоў собі до своєй хыжи а йому казаў чекати на вонка. Чекат два-три годины. Краль преоблык са до другых шмат, выйшоў на вонка а єден пан просит са того вояка, што він хоче. Вояк повідат, же хоче даякый дарунок од краля, же го од смерти выслебодиў. Але тот пан му повідат, же подаст го до гарешту. Але тот пан пішоў зась до хыжи і вояк стоіт і чекат. Пришоў краль ґу ньому і говорит му, жебы він пішоў за ним: пришоў до єднойі хыжи, красно го обмылі, далі єму чісты шматы, далі єму добре йісти, што му треба было, до смерти шытко дост. А по його смерти красный погріб му справілі, два банды і сам краль на єго погребі быў і даў його записати до протоколу, же він його од смерти выслебодіў, од разбойників.

(**Чертыіжне**). Як єден шафранник облазніл бабы продавши ім „медецину“ на блыхы. Выгналі два жены сусьідны, кума іс кумоў, статок на поли к пастырьови, але их барз блыхы кусалі — але прийшла третя к ним сусьіда та са звідує, што чути коло вас? Чути, же добре нас блыхы не пойідят. Але быў єден шафранник (што подавныйше носили на плечьох вшелякы річи в кошарох, теперь уж ныґ!), та він тото чюл, што собі тоты три жены о блыхах бесьідуют і він их закликаў (sic!) ку собі, та са іх звідує, ці барз дуже блыхы мают. Они повідаут, же такы блыхы сут, же не годны спати про блыхы. Та він ім так повідат: єдна мі принесте златівку, друга мі принесте крушок (кружок) полотна, третя мі принесте чвертовку масла, та я вам о блыхах пораджю. Єдна з другоў са порадили, вшыткы триє довєдна. Єдна повідат: я дам златівку, друга повідат: я дам крушок полотна, третя повідат: я дам чвертівку масла. І принесли вшыткы три кажда своє. И шафранник од них одобраў і за то им даў медецину на блыхы, маленьку фляшочьку. Они взяли тоту фляшочьку, але не знали, што с тым робити, як блыхам тото дати. Вернули са назад ґу шафранникови і звідуют са його: што с тым треба робити? Шафранник им повідат: як поімате блыху до рук, отворте йі пыск а насыпте йі той медецины до пыска та здохне. Жены собі думаут, єдна з другоў, як я блыху поімам до рук, та я йі пысок не годна розняти, лем йі сукам межі пальцями, покля не здохне. Просят од нього назад златівку, полотно і масло. А шафранник са с того сміє, же він так бабы облазніў.

(**Чертыіжне**). О худобнім чловеку, што заткаў бундоў дыіру в горі, одкаль вітор дуў. Та вітор просиў са од нього, штобы го выслебодиў і даў му за то такый обрус, што як простерти, можна было мати йісти и пити дось. Та потом тот чловек іши почиряў са з другым та достаў за обрус такый перстьін, што, кед ним оберне до окола, та з него дораз выскочат троми чорты и дораз шытко зроблят, што приказати. Але він тым перстенем знов одобраў тамтот обрус од того, што з ним быў почиряў са, і маў уж обрус і перстінь. Та потом знов почиряў са с третім і достаў міх кыйів такых, што як міх розвяже, тоты кыйі два або три реґіменты войска забют. Та знов перстенем наслаў чортів на того чловека, што теперь з ним почиряў са, і маў уж обрус, перстін і міх кыйів. Теперь пришоў до матери домів и загнаў свою матьір до кральівского бурку, штобы сватала його за кральівску дьівку. Краль згодиў са та задаў му оперед такы роботы: справити за одну ніч каштель красший од бурку кральівского, потом в тім каштелю справити гостину таку, як краль а на остатку войну з ним тримати. І потом краль даў за нього дьівку. Краль выправиў зятя з женоў до другой крайіны, та по дорозьі в корчмі г ночи пропали коні і гроши і кочіш, а жид йіх спер, шыткы шматы дорогы з них поздираў, а кральівска дьівка зостала в корчмі служити а він пішоў іс качмарьом, де його коч гроши і кочіш, (найшоў його і коч і гроши) заплатиў качмарьови а сам пішоў до иншого краю. Єден чловек, мадяр, быў худобный, маў стару матьір, ореку (ґрунту) не маў, лем єдну малу хыжку и маў таку бунду аж по землю. Вышоў за валал, барз вітор дуў і він собі думат, што то за робота, же я таку бунду мам, а мі зімно. І іде фурт до вітру. Прийде ґу єдні горі а іс той горы, з дыіры так вітор дуе, аж каміня дре. Але він зо себе зняў бунду і заткаў дыіру. Дораз тепло ся стало. І він іде геть. Але бунду му жаль зохабити. Думат собі, піду домів, бунды чкода, возму собі бунду, ніяк му не добрі. Стоіт і думат собі. Раз му вітор говорит, жебы го пустиў на свіг, же му даст такый обрус (порток), што са йіст на ным, же буде мати житя до смерти. Але він тому не хотьіў вірити. А вітор даў му тот обрус. Одыйшоў на фалаток од той горы, простер собі на землю, што лем подумаў собі, маў йісти

и пити дось, іши му зостало. Подумаў собі, же то добра річ, робити му не треба нич, коли буде хотьіти, та мат йісти и пити дось. И пішоў ґу ті горі, де вітор дуў, взяў собі бунду і просиў вітра, жебы не дуў до того часу, докля він не прийде домів. Ішоў за драгоў на добрый фалат, сыў собі до шанцу и роскрыў собі обрус, жебы йісти. Што подумаў, маў йісти и пити дось, іши му зостало. Іде еден чловек за драгоў і видит, же там єст йісти и пити дось, а він голодный быў и просит од`нього, жебы му даў йісти. И він каже, жебы собі сыў коло нього і жебы йіў и пиў, кілько хоче. Але тот чловек собі подумаў, жебы йому такый обрус са придаў і так са розбесьідовали обыдвомі. Тот чловек повідат: я мам такый перстьінь на пальцу, што кед з ним оберну доокола, та з него дораз выскочат трьоми oряши (чорты) і што роскажу (розкажу), дораз зроблят. І почиряли са (поміняли ся) обыдвоми. Але тот мадяр иде домів, голодный быў, сыў собі і думат собі і смотріт на тот перстьінь, же він даў такый обрус за ничь, тепер бы зйіў, а не мат што. Обертат перстеньом на пальцу и выскочат с перстеня трьоми дяблы — най іх крест бє! — і звідуют са його, што хоче? Він ім повідат, жебы йому дораз принесли тот обрус. Дораз побігли, поімали того чловека, одобралі од нього обрус и принеслі му назад. І казаў йім назад пійти до перстеня. Роскрыў обрус, мат йісти і пити дось, іши му зостало. Іде еден чловек за драгоў. І несе еден міх на плечох поўный кыйів; сыў собі ґ ньому до шанцу і просит, жебы му даў дашто йісти, бо голодный быў. Тот му каже йісти і пити, кілко хоче. І повідат тот чловек мадярови, же ма̥ такы кыйі, же як міх розвяже, то тоты кыйі два або три реґіменты войска забют. Тот чловек собі подумаў, жебы му са придалі тоты кыйі і почиряли ся. Тот чловек встаў, взяў кыйі з міхом на плечи і іде домів. Кыйі тяжкы былі і бунда. Зогріў са, шмарвў кыйі до шанцу з міхом и думат собі, же підло зробиў, же даў обрус за такы фалаткы дрыва. Обертат перстеньом на пальцу. Зась выскочат тоты трьоми чорты і звідуют ся го, што роскаже. Жебы обрус ми дораз быў принесеный! І дораз поімалі того чловека, одобралі од нього обрус і принеслі му назад. Тепeрь мат обрус, перстьінь і кыйі. Пришоў домів, мати стара од голоду ледви дыхат, прістер обрус на стіл і повідат мамі: йідж, пий кілько хочеш — а идь до краля і повідж му, ці даст свою дьівку за мене? Мати плаче, жебы не споминаў тото, бо го краль обісити даст, як са дознат. Він концом гонит матьір до краля. Она собі думат, як мі ся там дістаті худобні женьі? Пришла до бурку и стоіт. Краль шпаціруе і звідуе са той жены, што она хоче? Жена боіт са повісти, але мусьіла.

Й просит пана чісаря, жебы за єй сына дали дьівку свою. Але пан чісарь на то са осміхнулі і думаут собі, ці то жена глупа, хто єй так порадиў и повідаут йі так: же дадут дьівку за єй сына, але кед такый каштель до рана даст справити, як пан чісарь маут. Пришла жена домів і повідат сынові тоту роботу, же такый каштель треба до рана справити, як пан чісарь мауть. І жена застарала ся. Вечер полягали спати обоє. Мати спати не годна, бо собі думат, што іс того буде. Він вышоў на двір, сын єй, обернуў перстеньом на пальцу и выскочать трьоми чорты іс перстеня і звідують са його, што хоче? Він им повідат, жебы до рана о десять раз став ся каштель красший, як чісарь мат. Але они трьоми не могли порадити, закликали собі вшыткы, де лем якый быў, до роботы. Два години по піўночи юж каштель быў готовый і по хыжах, што треба было, столы, стільцы — вшыткo о десят раз красше, як в кральівскім домі. Рано о осьмій годиныі краль встават и звідує ся міністра, што то за робота, же на тот облак так са бліщит дашто. Одповідат йому міністер, же одколі жиє на світы, тай іши такый красный каштель не видьіў. Посмотрит краль на облак і думат собі, што то за робота? вчера того не было, а ґнеска уж єст. І барз йому тото впало до головы. Посылат тот свою матьір до краля, ці даст за него свою дьівку. Жена пришла до краля и стоіт. Краль шпаціруе собі і звідує са єй, што хоче. Она одповідат: сын мене післаў до них, ці дадут за него свою дьівку, бо каштель готовый. Краль повідат, же даст, але кед таку гостину справит, як краль. Пришла жена домів и повідат сынові, же даст, але кед таку гостину справит, як краль. Він повідат: не старай са мати ничь, я дам льіпшу гостину, як краль. Краль даў гостину велику, але одказаў, жебы він са стараў в свойім каштелю гостину справити на тот и на тот день. Посходили са на тот день міністрове, великы панове на гостину до того каштеля. Не было там ани кухаря, ани кухаркы, столы позакрываны, шытко злото, стрібро. Каждый пан сьіў на свойім місци. Він пришоў, роскрыў тот обрус: котрый пан лем што подумаў, маў дось што йісти і пити і іши зостало. На то са вшыткы чюдовали, што то за робота. И по гостиныі поросходили са. Пришоў домів тот чловек і каже матери, жебы пішла до краля, ці даст за него дьівку. Повідат, же даст, але будут войну на перед тримати, котрый котрого переможе. І зробили собі термін на котрый день. І краль росказаў: шість реґіментів выроковати войска на ексцирпляц (Exercierplatz). Войско выроковало (ausrücken) и стоіт и пан чісарь на коню. А його ньіт. Раз він іде, взяў собі перстьінь на палец, з міхом кыйі на плечи і іде за драгоў, крічит:

Feuer! жебы стріляли. Та собі смішкы роблят вояци, на што будут за дармо стріляти, кедь ныт нікого. Обернуў перстеньом на пальцу тот чловек, выскочат іс перстеня трьоми чорты і зьвідують са: што хоче? Він повідат: бийте, што видите. Чорты бют на чюдо. Вояци хотят стріляти. Роз'язаў міх с кыями и каже кыям: бийте, што видите! Котрый вояк хоче стріляти, кый по руцьі го выгне і вояк шмарит ґвер долов; бют і по голові, кады зарве. А тот чловек стоить и смотрит. Уж мало войска живого остало. Чорты бют і кыйі бют. Чісарь видит, же зле, втікат на кони домів, охабиў вшытко; еден кый са выхопиў за ним і удариў го по плечох. І просит са краль, жебы го не биў, же уж даст за него дьівку. Кыйі посходили са до міха назад, чорты до перстеня зас назад. І так пришоў домів тот чловек с кыямі. І на другый день посылат матьір до краля, ци даст за него дьівку. І повіў, же даст, лем жебы сам пришоў до нього. Пришоў сам, привитали са оба, даў на нього кралівскы шматы (як на принца), але повідат му, же му барз дуже чкоды наробил (sic!). І закликаў свою дьівку і поженили са. Але тот краль маў едну краінку малу, не хотьіў быти в тім місты, де зять, та го до тамтой крайінкы післаў зо женоў. Даў му попакувати на коч еден куфер злата і стрібра і одпропадиў го гет на драгу. Зашли на ніч до едны корчмы, жебы ночувати. Росказали собі едну хыжу і вечерю, наказаў він качмарьови, жебы тот коч іс грошами взяў и схоўаў даґде. Рано повставали, кажут дати фрыштык, качмар даў фрыштык, збераут са гет, треба заплатити. Іде до возарны: ани коній, ани коча, ани гроши, ани кочиша ничь ныт, нихто не знат, де са подьіло. Платити дуже грошиий треба за вечерю, нічлыг і за фрыштык а грошиий ныт. Тот мадяр са там не бояў, якыс там маў гроши пиля себе, але на тілко не маў, як треба было дати. Так тепер жены повідат: што зробиме, заплатити сме не годны. Жиды почали з нейі дорогы шматы дерти, бо він свою частку заплатиў, а з нейоздирали шматы. І так повідат, жебы она пішла в свій бік, а він зас пійде в свій бік, де хоче. І так са розышли. Она зостала там служити, а він пішоў іс качмарьом, де його коч і де його гроши і де його кочіш, даў качмарьови гроши, кілько хотьіў, сам сьіў на коч и пішоў до иншого краю і жие до ґнеска, кедь не вмер. А на остатку конец і клинец.

(**Чертыіжне**). Н ы і с е н ь і т н и ц я. Ту люде знаут в Чертыіжнім, же мій отец быў богатый чловек — мено му было (було) Легоцкый (Леготскый) Иван — а його сын быў ем молодый, так коло сьімнадцет років — та я ничь не робиў, лем ем пчолы пас. Але

парібків такых было веце у валалы, а кажду недылю хотылисме музику, а тамтоты другы парібци брез мене не могли музику мати. Єдна недыля пришла так, што они собі поєднали музику брез мене, бо я не быў дома, бо я быў на полю зо пчолами. Прийшоў я вечер домів, музика грат, я хочю ити на музику, а мій отец мене заклика́ў, жебы я порахува́ў вшыткы пчолы, ці єст тілко, як было рано. Отец мі повідат: єдна пчола хыбит. Е, та мі уж музика не на голові, лем пчола, де я єй найду. Але я маў таку балгу деревяну, я са взяў, пішоў єм пчолы оглядати. Пришоў єм к Тисы, смотрю: я виджю на тамтім боцы Тисы за водоў, же воўк мою пчолу хоче зйісти, але — што я зробиў? — даў ми Бог такый розум, же я з оріха нашоў половину лупы і я до того сыў і я са перевіз на тамтот бік через Тису. Пришоў я там: воўк за пчолу і я за пчолу, він тягат к собі, я тягам к собі і мы єй на половіну розорвалі. Іс той пчолы єдна бочка меду потекла. Но што я маў с тым медом робити. Але я быў богатого вітця сын, грошей маў єм дось, а змінити не было што, так я пішоў до боднаря, жебы мі справи́ў бочку на тот мід. І він справи́ў і поўну бочку наклалисме меду. Я бочку меду понести не годен, бо то тяжке. Чекам, же дака фура буде іті. Але натрафи́ў са із возом іс трьома коньмі. Я його прошу, жебы він тот мід іс бочкоў взяў на віз а я йому обіцяў заплатити, кілько він сам хоче. І я са (ся) везу і мід з бочкоў ся везе. Пришлисме до єдной корчмы на ніч. Фурман росказаў конім вівса і сіна і собі вечерю і палынкы а то коштувало вшытко штырі златівкы. Мы там переночувалі. Вечер качмар не просиў нич од нас ани за вечірю, ани за овес, ани за сіно, аж рано. Я гроший не маў, забраў з мене качмар вшыткы лахы, лем на мны з'охаби́ў кошулю і ґаты. Я тыждень дома не быў, а мій отец стараў ся, де я так доўго быў, а я уж ся ганьбиў домів піти, такого ґазды сын, в кошулы і ґатьох, брез калапа і босый. Але я мау на тамтім світы хресну маму за сокачьку. А я сі думам: кебы я ся к мойі хресні мамі достаў — не міг єм ніякым способом, бо барз высоко было. Выйшоў єм на верьх і на дерево і так не мож са дістати. Але пішоў я ся поєднаў у єдного ґазды служити; добрый ґазда быў. Рано даў мі фрыштык і даў мі помастити віз, же підеме на поле по сіно. Я взяў коломазь і помастиў єм цалком віз, драбины, дышель, щамблы — вшытко-м помастиў. Я прийшов до хыжи, ґазда ся мене звідує, ці-м помастиў. Я помастиў цалком віз, яке лем было дерево, вшытко я помастиў с коломазьоў. Ґазда вышол (sic!) на двір, почаў на мене кричати, на што я йому так віз побабраў іс коломазьоў, то водоў обмыти не годен, взяў мене за

чулку і потряс зо мноў але мня не биў. Тепер-повідат, жебы я запрігаў штырі коні: два до переду, два до заду. Я запряг два до дышля, два зас зо заду до своры. Ґазда крічит: запряг єс? Я повідам: запряг. І він мі каже гонити. Я гоню: два коні тягнут, а два на зад. Ґазда выйшоў на двір, видыў, же я глупый, бо я піля свойого вітця с коньмі не робиў та мі ся не чюдова́ў, сам запряг коні так як треба, і высадиў мене на коня і казаў мі гонити за драгоў, де дуже коп сіна єст. Я гониў добрі, але єм стратиў колесо. Як єм пришоў, там де сыно, ґазда повідат: штырі колеса были г возы а ныт лем три. Єдно колесо де? Я на коню сидыў та я не знам, де колесо ся подыло. Ґазда мі повідат, жебы я ішоў на коню колесо глядати. Я іду на коню, найшоў єм колесо, але кедь мі ныт кого на коня колесо подати. Я зышоў с коня, колесо положиў єм на коня, сам єм не годен зыйти. Што маў єм робити? Взяў єм сокыру, вырубаў єм два спицы с колеса (вшыткых спиць в колесы дванадцет!) і зложиў єм колесо коньови на шию і сам єм выйшоў на коня. Забавиў са я доўго. І бігаў я на коню ґу своєму ґаздови. Але колесо коньови передны ноги барз обило. Пришоў єм на поле. Ґазда як видыў, же коньови кров іде з ніг і колесо му згублене, схопиў мене с коня і шмариў зо мноў на землю, хотыў мене бити, але я утык. Прийшоў я до своєй хресной мамы на тамтот сьвіт. Як мене видыла хресна мама, та барз са зо мноў порадувала, почала мене гостити, давала мі дораз фляшку од палынкы, таньір од полівкы, відлічкы (ческ. vidlička Essgabel) од мяса а ножик од хлыба. Мны там барз добрі было, тілко было што йісти, лем х пыску сухо было. Але я собі думаў, як са домів дістати. Нашоў я там полову в єдні бочцы; я собі крутиў повересло і забиў я єдну иглу до стыны і привязаў я до иглы повересло і долов тым повереслом я ся спустиў з неба аж на землю. Але быў там єден міх з водоў, тот міх ся розпук, а я аж ту скок! Мудрість, премудрість а голова кість!

(**Чертыіжне**). Як пяный воробель слебодиў са од коцура (байка). В єдні палынчарны, де са палынка палила, так якос воробель прилетыў і він там быў за доўгы часы. Він уж собі там ходиў, кады хотыў, по тых рурах, по грядох і по пецох. Але раз машиниста од пробы пішоў на вонка а воробель прилетыў и напиў са шпірітусу; він собі думаў, што то вода. Вылетыў горі на гряду і собі по свойому чвіркат, бо быў уж кус напитый. Але коцур лакомый на птаха, слухат и смотрит и видит єго, же він там сидит на гряды і чвіркат там собі по свойому. Але коцур думат собі: як са там до него достати: іде по рурах і штудерує и (і)

выйшоў на гряду, лапнуў воробля до пыска. Але теперь одтамтыль зыйти не годен, хпали обыдва на землю, коцур з воробльом, коцур са дакус потоўк, але не пустиў воробля та смотрит на нього і думат собі, же єго зйіст. Але воробель зо страху ся вытерезбиў, хоц пяный быў, та повідат коцурови: што ты думаш зо мноў зробити? Коцур повідат: думам тебе зйісти. А воробель му так повідат: Твій отец так не робиў, тай и ты так не роб. Та мій отец як робиў? А воробель му так повідат: твій отець так робиў, кед поімаў птаха та са з ним наперед побавиў, а пак так го зйіў. Коцур повідат: тай я так буду! Бавит са з воробльом з єдноў лабкоў і з другоў, воробель са опамятаў, полетыў зас на гряду, коцур смотрит і повідат му, же другый раз уж так іс птахом не буде робити, ани са бавити. А воробель му повідат: я уж ніґда веце палынку не буду пити!

(**Чертыіжне**). Як то циґан кумови повідаў о смерти і о погребі своєй жены Были двоми циґаны, єден на єднім селы, другый на другім селы. Єдному умерла жена; пришоў на друге село та повідат кумови: куме Гарвило! ніґдасте таке чюдо не видыли, як з моєй жены душа выходила та штырі повалины вывалила и двоє дверий хыжны і сынны, така была тота душа, як гача (жеребя)! Але іши вам єдно чюдо повім; такесте ныґда не видыли, яке было на погребі. Як пришоў піп, та приныс штос-ка таке з горы як вариха, здолы як вариха, каріка до каріку, ланц до ланцу а на верьху криж. Як почаў піп курити, та я не знаў, ці то простый, ці то капак (= не знав, чи то простий тютюн, чи сильнїйший мадярский). Бо я такый дым ныґда іши не чюў. Як стаў піп по за вангелию чітати а дзвінник як са выхопиў до церькви, як почаў по за дзвоны різати, а мойі жены душа така, як мадярска ворона і сыла собі на сяту „сверборітку“ *) а я як видыў, прийшоў єм домів, росказаў єм велікы стусы баніків печи. Як я выдыв тоты стусы, та с того жалю за моєй жены душоў так єм са погныіваў, як єм почаў мастити маслом а пак смарґльом (што са выдуват з носа), то са так вшытко хопило, як клей доведна.

(**Чертыіжне**). Три гускы печены, што післаў пан іс циґаном свому брату. Быў єден пан на селы а на третым або на четвертім селы маў брата і післаў му три гускы печены іс циґаном і даў му картку а гускы запакуваў до єдного кошара.

---

*) „сверборітка“ насмішливо: рить, що свербить.

Але циґан на дразьі єдну гуску зйіў, приныс до пана два. Дават пана картку, брат прочитат картку і гварит йому, же мают быти гускы три. Циґан повідат, та добрі, же сут три, та не было лем два. Та пан му повідат: а третя де? Пан повідаут, же три. Але циґан ты не розуміш, што я повідам; та то так: як бы была єдна гуска мі, друга мойі пані а третя тобі. Е пане родзеный -- гварит циґан — кед третя моя, та я свою зйіў!

(**Чертыіжне**). Як то выстроіў ґаздів єден худобный чловек. Раз в єднім сельі быў єден худобный чловек, зашоў до корчмы, было там і веце ґаздів та там єден з другим бесьідуут собі, же паши не маут. А тот повідат худобный, же сьім років, як мат єдну солому. Але они са сміют з нього: та де бы такый худобный ґазда за сьім років маў солому. І піля того (= на тото) заставили са и напили са. Кличут они його домів, жебы им вказаў тоту солому, што йі сьім років. Але він оперед быў добрый ґазда, пак схудобньіў, не маў ани коні, ани волы. Але по коньох та му зостаў єден хомонт старый, а він не хотьіў домів іти, докля му не дали златівку. Пришли до худобного, закликали их до хыжи, приныс хомінт із двору, взяў собі ножик, роспороў полотно, положиў солому на стіл: то уж сьім років тота солома у тім хомонту, а вы куме сусьіде, бо тот хомонт я од вас купиў, познате вы його, ці ньі? І сусьіда са на то признаў, же то правда. Так і другый раз тот худобный зайшоў до корчмы межи люди та бесьідуут собі ґазды, же маут у пшеници сьнітий. Він повідат: хто мі даст два златівкы, я му пораджу, же не буде сьнітий в пшеници ньіґда. Але єден з другым добры ґаздове бесьідуут собі: я дам два златівкы дораз; другый повідат: і я дам дораз, третій повідат: і я дам два златівкы дораз. Зложили тому худобному шість златівок дораз. Єден повідат: я мау десять коблів пшеницьі, другый повідат: я мау патнадцет коблів пшеницьі, третій повідат: я мау двадцет коблів пшеницьі. Але то так было, як в нашім сельі насеред села міст і так дождживно было як теперь: ішла велика вода. І тот худобный повідат ім, тым трьом ґаздім, жебы на зарань-рано каждый свою пшеницю привіз на міст г міхох. Каждый привіз. Міхы поскладали. Худобный повідат: порозвязуйте міхы і сыпте єден за другым на скоро пшеницю до воды, та не буде сьнітий ньіґда, бо сньітий остане верьх воды а пшениця чіста остане г водьі. На скоро єден перед другым почали сыпати пшеницю до воды. Вода забрала вшытко, бо велика была а сьнітий остаў по краю. І так штиредцет пять коблів пшеницьі пішло долів водоў. А ґаздове с порожніма міхами із возами пішли домів і так плювали на

свій глупый розум. Але тот худобный ґазда маў сестру на третім селы. Пришоў до сестри на гостину. Бо там свальба была: єго сестра оддавала дывку. Як на свальбі, люде бесыдуут єдно — друге; єден ґазда повідат: я збудуваў нову хыжу а такы в ній блышицы сут, жесме не годны ночювати. Теперь зима, мусиме спати на дворі. Кебы такый чловек са нашоў, жебы мі порадиў од тых блышиць, дораз му дам десять златівок. А тот худобный почуў. Гварит му: я вам пораджу, але так, же в ваші хыжи, в ті, што єст теперь, ныґда ани єдна блышица не буде. І повіў перед людьми. Теперь тот ґазда дораз выняў десять златівок і даў му. І повідат му худобный: теперь свальба, теперь ныт коли, прийдете заранько, та вам повім. Другый день рано пришоў тот ґазда, приныс фляшку палынкы, почестували са і звідує са його, што треба робити? Тот му повідат: мате штырі ґрейцары? тот повідат: мам! Ідте купити штырі пачкы швабликы по ґрейцарю, а на каждый угол положте єдну пачку швабликы, а двери позапирайте, швабликы запальте а идте од хыжи гет на далеко. Ґазда глупый быў, так зробиў, як тот казаў. Як одійшоў на далеко тот ґазда, видыіў, же хыжа горит, покля прибіг домів, позамыкано вшытко было, до остатнього фалатка згоріло вшытко. Тот повідат: но видите, же я вам повідаў правду, же в ті хыжи блышиця ныґда уж не буде!

(**Чертыіжне**). Як то Ісус Христос с сятым Петром і Павлом просили са ґазды, што йіхаў зо штырма волами і с порожнім возом, жебы іх перевіз брез велику воду та тот ґазда не хотыіў — як потом бідный чловек, што ишоў з маленькыма бычатами, іх перевіз. Заплата обом. Як Ісус Христос ходиў по сьвіты зо своіма учені̇камі с Петром і с Павлом, пришлі раз ґу єдній великій воды, не годны были перейти и посыдали собі. Іде єден ґазда зо штырма волами с порожнім возом, они єго просят, жебы го взяли на віз, він им повідат, же він жебраків возити не буде. Але ішоў другый с такыма маленькыма бычатами — просили його, жебы их взяў на віз. Тот худобный повідат: моі добры люде, вдячні вас возьму, але бычатка слабы, тя Бог знат, ци нас перевезут. Та лем собі сядьте на віз, може даяк помалы підеме. Перевіз их на другый бік, подякували му, ідут за драгоў. Петро повідат Ісусу Христу: Пане, што мы тому чоловіку за то даме, же нас перевіз? Ісус Христос повідат: Петре, як тот чловек прийде домів с тыма бычатами, обыдва му здохнут. Ей пане, та не добрі! Так добрі Петре! бо тот наш! — А тому што маў штырі волы, а не хотыіў нас перевести, што мы єму за то даме? Іши му даме штырі волы, бо тот

не наш. Такому, што ма дуже, то му са даст, а хто мат мало, і то му са возьме. Буди имя Господне благословено од нынї до віка! Бог і Господь яви са нам! Благословен грядый во имя Господне! Дай же Боже іши ковальови клыщи, шустрови шило а нам добре житло! Гл. стор. 129.

(**Чертыіжне**). О худобні ґдові, што мала пятеро дробных дытий і захорувала, до котрой Бог небесный посылаў смерть. Была єдна худобна жена, остала брез мужа (ґдова), мала пятеро дытий барз маленьких і захорувала. Але Бог небесный післаў смерть, жебы з ней душу взяти. Смерть прийде до хыжи, смотрит, она хора лежит на постели, дыти по ней лазят, як мурянкы. Смерть думат собі: Боже, як я годна з ней душу взяти: кед я із ней душу возьму, тоты дыти дораз згинут. Приде к Богу смерть і повідат: Пане, то не годно быти, жебы я іс той жены принесла тобі душу, бо то страх великый; на каждый росказ тебе послухам, а на тото барз мі жаль. Не жаль мі той жены, але мі жаль тоты пятеро дыти. Повідат Бог смерти: ід ты до моря на самый спід, єст там єден камінь невеликый, принес го ту. Принесла смерть камінь. Ростоўч го! Ростоўкла смерть камінь. У тім каменю, у серединї быў такый маленькый хробачьок, як міль. Видиш одколи я світ сотвориў, тот хробачьок там быў і я о нім знаў. Теперь прідеш і прінесеш мі с той жены душу, бо кед бы тота жена са оздравіла, ай тоты дыти выгодувала — іс тых дытий ніґда бы не были добры люде, бо дыти, кед не маут вітця, та піля матери са роспустят — а як она помре, дыти підут помежи люди тай іх навчють люде розума і пошливости за малу, а на старість годны быти ґаздами.

(**Чертыіжне**). Як Ісус Христос ішоў іс Павлом, а Павел концом хотьіў дакус посмотріти на свальбу, хоц му Христос гвариў, штобы не шоў там, бо буде споневіряний. Але Павло пішоў, а пяны люде го набили. Потом Христос іс Павлом дале ішли і стрітили чловека, што хпиў са в корчмі та о своіх силах не міг іти домів. На слово Христа Павел взяў того пяного и припровадиў го до дому. Пяный дякуваў Павлови і казаў, што уж веце не буде ходити до корчмы. Раз ішоў Христос по світьі іс Павлом. Павло быў шумный хлопак, молодый. Та шли до єдного села, а в тім сельі была свальба. І там гудаци грали, танцювали люде. Павел говорит Ісусу Христу: учителю благый, я бы пішоў дакус посмотріти. Ісус Христос му говорит: Павле, де тя не просят, не ход ты, там бо будеш споневіряный. Він по-

відат: Пане за што бы я был (быў) споневіряный, я нікому нич не доўжен. Павел пришоў на свальбу, вошол до хыжи, кличут його до танцю, він не хоче піти, бо він сятый чловек; єден пяный до нього, копнуў го з ногоў, другый го втяў по голові — выйшоў вонка. Ісус Христос говорит йому: видиш Павле, треба тобі тото было, я тобі на перед говориў, же ты будеш споневіряный. Ідут за драгом долов селом, єден чловек пяный с корчмы ишоў домів, але не годен быў прейти, упаў до болота, а все гвариў: Боже, помож мі лем домів са дістати, не грішу нияк! Ісус Христос гварит Павлу: ідий, возмий го за руку і одпровадь до дому. Взяў Павел його за руку і тот пяный встаў, хвалит Господа Бога со словами: слава Тобі Боже за твою сяту ласку, жес мі даў такого чловека, як Товійи ангела, бо быў бы-м згынуў на дразы в болоты. І повідат жены і свойім дытьом: приклякныйте дыти на землю і ты жено і мольте са Богу за моє житя і за того чловека, што мене припровадиў. Быў єм в корчмі а за моє житя не буду ніґда!

(**Чертыіжне**). О тім, як то Гершко з Іваном спрягли са до-в-єдна і пішли на фурманку. Раз быў єден ґазда худобный, маў єдного коня, ай жид сусыда Гершко тыж маў єдного коня. Ґазда маў чорного а жид маў білого, але жид быў богатый. Прийшоў до того ґазды жид, повідат: чловече, ты маш єдного коня і я мам єдного. Спряжме са до-в-єдна і підеме на фурманку. Но і добрі. Спрягли са і пішли за Тису. Накупили зерна поўный віз і ідут назад, але зарвала их ніч на поли та пустили коні пасти. Жид повідат Иванови: Иване, хто буде коні дозирати? Иван гварит: та собі дозерай. Жид повідат: моя кобила біла та я свою виджу і г ночи, а твоя чорна та ты не видиш. Але та я уж піду дозирати до піўночи — каже Иван. Але жидова та была жеребна. До піўночи Иван дозераў; по піўночи пішоў жид, лыг собі спати; над раном жид стаў; воўци г ночи прийшли, кобылу звалили і зажерли са аж до бріха. Иван встане рано, крічит: Мошку! встань, ід по коні, бо будеме запрігати. Жид встане, іде по коні. Як воўк почюў, же жид іде, выскочиў с кобылы, із бріха і втыкат. Жид са радує, же му са кобыла ожеребила і крічит на Ивана: Иване! Иване! смот-ле! смот! якого красного гачура моя кобыла мат! — Иван гварит: мат! мат! будеш тямити сам! Ей жид, як видыіў, же кобыла уж не жива, почаў плакати, але Иван взяў своєго коня запряг до хомонта и жида до хомонта, гварит му: жиде тягай, кед не маш коня! Иван раз по коньови батогом а два раз по жидови, по плечох. Жид так не годен тягати, як кінь, стаў собі і гварит Иванови: Иване, на тобі триста златых, ид ты до села и куп

коня. Иван пішоу̌ до села, купиу̌ коня за сто златых, а двасто зостало йому. Запряглі коні і идут за драгоу̌. Пришли ґу Тисьі, почали коні кормити, жид поімау̌ гуску, одрізау̌ йі крила, приправиу̌ собі на плечи, же він через воду перелетит. Але гварит Иванови: я маю дуже гроший коло себе, та ми тяжко буде летьіти, але на! тобі тоты гроши та ты на водьі са перевезеш. Жид вышоу̌ на дерево, што висьіло над водоу̌, што было надхылене, выйшоу̌ на самый верьх, стрепау̌ рукамі, же буде летьіти, хпау̌ до воды на спід, як камінь. Прийшоу̌ ревіз (пором) і перевіз Івана на другый бік за шість ґрейцары. Прийшоу̌ Иван домів, та поу̌ный віз зерна і два коні і гроши мау̌ — жидівка са звідує другый день: де Мошко? Мошко са вчит льітати, купиу̌ собі крила та так полетьіу̌ до воды, як камінь. Жидівка са звідує: до котрой воды? Иван повідат: од того і того села, де са вода велика зачінат, зыйд собі долов водоу̌ та го там найдеш. Він мі наказувау̌, же тебе там чекати буде. Зышла жидівка до воды по кольіна, пак по шию, раз крочла далей затопила са и не дождау̌ са Иван жидівской біды. А с тыма грошами ґаздує і до днес, кед их не стратйу̌ або од него дехто не вкрау̌.

(**Чертьіжне**). О циґаньі, што ішол голый през уліцу і хвалілперед паном свойі „шаты". Єден шіснадцетрочный циґан ішол голый през уліцу. Єден пан го ословіт: циґан, кельо шаты твойі стоят? Най са не сміют пан велькоможный із моіх шатох, бо я уж шіснадцет років их ношу, а іши лем єдна дыра єст на них — і указал на рыц.

(**Чертьіжне**). О циґаньі, што быу̌ посланый іс пісмом на друге село. Єден пан послау̌ циґана іс пісмом на друге село. И циґан собі думау̌ з драгы са не уступати никому, бо вельке болото было. І збачил (sic!) іти єден віз і крічит на фурмана: на страну! Але фурман видьіу̌, же лем піший чловек іде і не уступиу̌ са єму. Як са зішли, скрічит циґан і укаже на пісмо за чапкоу̌: та не видиш, же пошта іде! І розышли са. Ай відит приходити єдного пана на кочу і здалека крічит: на страну! на страну! жебы єс так не походіл, як тамтот походіл! Пан як почуу̌, росказау̌ кочішови, абы са му уступиу̌. Як са з циґаном зышол, звідат са циґана, же як то тамтот походиу̌: циґан му одповіу̌: пан велькоможный, та так походіл, же він са мі не уступиу̌, та я са му уступиу̌. Пан са усміх і циґана іши обдарувау̌ на баґу.

(**Чертьіжне**). Як то сьімнадцетрочный циґан захотьіу̌ са женити. Єден циґан мау̌ сина, котрому было сімнадцет років. І він вітця своєго все трапіу̌, абы го женіу̌. Отец не хотьіу̌

і як му уж барз допіяў сын о женитьбу, втоды даў му отец єдну златівку і гваріл му: ід а ожень са! Він пошоў і як ішоў на місто вечур, ізыйшоў са з свойоў бабоў (баба = отца мати). Она са го звідат: де ты ідеш мій сыну? А іду бабо собі жену найти, бо достаў єм од вітця єдну златівку і гваріт мі, жебы-м са пішоў оженити. Баба його санувала златівку, бо порозуміла, як він хоче са женити і гварит му: под мій сыну, дай златівку і ожен са зо мноў! Пошлі і поженілі са на короткый час. Пізнійше прийде домов і звідує са го отец: та вже-с са ожениў сыну? — Уж няню! — А с кым єс са оженіл? — Він повідат: та з вашоў матырьоў! — Отец прото са прогныіваў і зачал кричати на него, же як він сміў зо свойоў бабоў а з його матырьом (sic!) са женити? Сын му одповіў (отповіў): няню! а вы од кеды з мойоў мамоў лыгате, а я са не гнывам, а я з вашоў лем раз, а так са гныівате на мене! — І од того часу отец доправды почаў думати і ожениў сына, абы другый раз таку ганьбу йому не зробиў.

(**Чертыіжне**). О тім, як то циґан приныіс г зимі дытину до церкві керстити. Циґанови дытина са породіла і взяў го отец до цаністры і несе — а то г зимі было — і несе до церкві керстити. Церков была замкнута і він охабіў дытину в цаністрі в дзвінници, а сам пішоў на фару по попа. Піп гварит му, жебы баба пришла дати записати. Але циґан одповіў, же він лем сам дытину приныіс і у дзвінници ю з'охабіў. Піп уж думал, же циґан дашто выстроіл і пішоў с циґаном до дзвінницы. Циґан выняў дытину з цаністры і указує попови: няй ле смотрят пан превелебный, як са шумны сміє, а пальцы як му стоят шумны, вірно, же то буде добрый музикант. А то дытина замерзнута была. Піп послаў потім по бірова і дыло дали знати верхности і циґан прото мусыіл покутовати.

(**Габура**). Як орішец (Troglodytes parvulus) стаў старшим над фтахами. Фтахы повідали, хто найвысше вылетит, тот буде старший над фтахами. Та як вылетыіў єден фтах — горел — барз до горы, орішец спід пахы горла, де быў причапиў са, вылетыіў і пішоў іши десят сяг высше. Но — повідат орішец — я теперь буду старший, бо я няйвысше вылетыіў. Гл. ст. 113. 114. 119. 122. 127. 144.

(**Габура**). Як то циґан украў кобылу, продаў а потом правдаў са перед біровом і людьми. Пішоў циґан на стежку, а там — перепрашам понижено -- кобыла пасла на стежцы (на пішнику). Не хотыіла му са вступити ніяк тай хотыіў циґан через кобылу перескочити, та не міг, лем собі на ню сыіў, пішоў та продаў. Зішли са до бірова люде, же циґан кобылу вкраў. Закликали циґана: нашто ты кобылу вкраў? Ой я ныіт! ой я не

украў! лем мі са не хотьіла іс стежкы вступити, та я хотьіў через ню перескочити, але-м не міг, лем на ню собі-м сьіў. І признали люде, же правда...

(Габура). Христос позволиу циґанім красти. Коли Христа хотьіли роспяти, то были приготовлены штырі гвозди; але пришоў циґан і єден гвозд вкраў і за то мусьіли Христовы ногы з єдным гвоздом прибити і тогды Христос циґанім позволиу красти (sic!).

(Габура). О циґаньі, што вкраў два платы солонины будженой х коминьі. Як висьіла солонина х коминьі, пішоў циґан та вкраў. Прийде рано до пана: гей пане! та была в іх капустьі свиня тай єм до своєй перегнаў. Та добрі циґан! Но та жебы не рачілі са прото гньівати! — Ой не буду циґан, добрі, штось перегнаў! — Вийде пан, посмотрит до комина, уж двох платів ньіт! Закличе пан циґана: циґан, може ты взяў солонину? — Е! кед я іши рано єм ім повідаў, жебы са не противили.

(Габура). Циґан, котрого пан післаў до брата на третє село занести сто раків, по дорозьі пустиў вшыткы у воду. Закликаў пак пан циґана та му даў сто раків, жебы поньіс до другого пана на третій валал. Повідат пан, штобысь циґан, тоты ракы оддаў моєму брату, панови. Але циґан ішоў через воду тай пустиў раків до воды, жебы са понапивалі. Стаў ракы імати, але негоден. Ракы пішлі по водьі і там осталі. Прийде циґан іс пісмом до пана. Повідат пан: циґан! та гевка сто раків на писмі єст. — Та добрі, пане — гварит циґан — я іх не міг поімати, они вшыткы до писма вошлі!

(Габура). О сіроцьі, што вшытко пановы повідала на челядь. Єден пан трімаў сіроку а так са навчіла, што вшытко панови повіла, што челядь робіт, все на челядь повідала вшытко. Што они зробили служницьі? задьіли до іглы нитку та зошили сіроцьі ґузицю. Ходит сірока і повідат: шит са срака! А пан повідат: та добрі, кед єс сыта! Та сірока мусьіла здохнути.

(Збійне). Быў єден краль, маў трьох сынів. Тоты сынове хотьіли кральовати вшыткы трьоми, потом отéць ім так повіў, ани єден не буде краль, докиль не підете пробалувати країны. Потом пішлй вшыткы трьоми од отца. Двоми пішлй вєдно а наймолодший пішоў на бік. На́ймолодший ішо́ў і зайшо́в до льіса до велúкого. І по́том барз голоден быў і нашоў вельо живанох (збійників). Та потом, як уж пришо́ў ґу нім, та звідували са у нього: што ты за єден шьеловік (шьоловік)? А тот повíдать: та прийміте мене за това́риша к собі. Але повідать, я лем буду за єден рік у вас. Та быў у них за

еден рік і справиў ся з него барз велікый жйван. Потом як уж выбыў рік, повідать, же уж я вам дякію за вашу службу. Та потóму далй онй йóму барз шумны пінязи і пішоў гет. Пришоў до єдного вáроша. Там были мурници і пришоў до мурницкого майстра та повідать знов, жебы го прияў до роботы на рік. Та потом быў і вывчиў са за майстра, што лыпше знаў як тот майстер. Тай потом, як выбыў рік, дякуваў і ішоў гет. Потом прийшоў до єдного міста велйкого та прийшоў до золотáря (до злáтніка) тай звідать са: де пішоў майстер? Та кажуть му сыдай, дораз пан прийде. Та краль того міста післяў коруну чистити, а жена золотаря шурувала тоту корунку. А він гварит: я лыпше знам чистити. І взяў тоту корунку, выкрутиў діяменты та заправиў зо скла другы. Та она спознала тото. Пришоў єй муж, а она повіла, же уж выкрутиў діяменты, тай повідать: дай му спокій, кедь краль не познать, няй так буде. Та потом зістаў він за челядника у нього. Та пили потом дуже і пропили вшыткы тоты діяменты. Та потом він гварить: пане майстер! де ту є вельо пінязи? Та, повідать, у кралывскій касы найвецей є. Та він пішоў вечер с тым молоды́м красти тоты пінязи. Потом він выйшоў горі і набраў вельо пінязи. Потом зась мали за што йісти і пити, докля уж тото змарнили, зась треба іти красти. Та повідать тот молоды́й: я уж краў, а тепéрь няй они ідýть красти. Но, повідать, я уж пак іду красти. І выйшоў там горі, але краль уже познаў, же пінязи рушано. Тай краль потом даў наложити єден гордов смолы́, та потом він выйшоў тот майстер і просто до смолы́ впаў. Та тот чекаў долов, та повідать: майстра ныт. Потом выйшоў він сам до майстра і повідать: што роблять майстер? Майстер повідать му, што не годен єм выйти. Тай тот не міг го выняти з гордова, взяў ножик і одрізаў майстрови голову ї зойшóў долóв і взяў гóлову і приныс домів назáд, там де його жéна. І повідать онá, де мій пан? А він гварить: гóлова ту! Йой, што ты зробйў? та ты моєму ґазду голову одрізаў! Та, повідать, краль, як бы са довідаў, же він у тій смолы́ быў, та бы нас обох даў обісити. Та потом як краль прийшоў до касы: та повідать шьловек ту, а гóловы ныт! Та потом гварить: выймийте його вон, та выняли його, та даў його на єдну гóру вынести. Тай завісиў його на стопа і гварить: хто украў голову та і його украдé. Та потом даў шість вояків на варту ід ньому. Потом тот живан молодый — што быў товариш — взяў собі єдного сомаря, єдну барылку пальінкы і ішоў горі. Прийшоў к ним, повідать ім: хлопцы, подьте мі ту помочи, та вам дам пальінкы. Тай прийшли к ньому вояци, посыдали собі до шору тай пили тай потом вояци так са

попили, што не знали нічь. Пак потом як са попили, познимаў з них шматы докус а так пооблї́ка́ў йіх до білых шмат а тото одыіня забраў ґет. Тай потом взяў того майстра, што висыіў без ґо́ловы і пішоў домів. Тай го поховаў. Вояци як са пробу́дили, са понапуджували, бо вшытко докус забра́то і гварять: подьме к кральови, бо уж не втечеме ныґда. Та потом пішлі просто ко кральови. Краль ім повідать: штосте наробили? А они́ повідали: ішо́ў вандрівник, такой нам даў пальінкы, жесме са упили і не зналі нічо. Та краль повідать: тот живан ту є у нашім ва́роші. Дам я бал зробити, прийде він ту. Даў зробити баль, прийшоў він там і як уж ім грали та танцювали, то лем все принцезну браў до танцю. Краль повідать: дывко, бізовно тот живан, што він бере тебе до танцю. Возми́й крийду і позна́чь го по челы̂, та она го позначі́ла та він потому, як посмотріў до глядила і видыіў, што позначеный, пішоў до кральовны, взяў йі в танец і украў крийду тоту -- а як полягали спати та каждого позначиў. Тай потом рано, як повставали та краль посмотріў: каждый позначеный. І тогдыка гварить краль: шьи (= іши) тот живан ту є! та шьи дам вам бал на заўтра. А потом рано повставами, зясь ім даў бал, а потом даў насыпати на драгу пінязи: хто буде іти та тоты пінязи збирати та тот живан буде. Як видыіў тот живан та насмолиў собі підошвы та идь по тім пішнику а пінязи як са назберали, рукоў мыкнуў і одложиў до кешены̂. Як уж позбераў, пошо́ў. А краль прийде, смотрит уж ныт пінязи. Та повідать: десте позирали? Вояци гварять, же мы не виділі нич. Та прийшоў краль к тым, што на балю были, повідать: тот живан тут є! Та іх там запе́р та казаў ім зарань посмотрити підошвы (талпы), котры засмолены. Та як полягали спати, та поодрізуваў тот живан тоты талпы ґет. Та потом краль прийде рано смотрити, аж ту вшыткы підошвы поодрізуваны. Потом краль повідать: тот живан тут є! Енґедую вшытко, што поробиў, лем най выступить перед мноў; дарію му вшытко. Та не хотыіў. А краль гварить: на моє сумлыіня, же ті дам мою дывку за жену, кедь повіш. Та тот живан выступиў і даў краль тому живанови дывку за жену. Потом як уж были поруковани та ішо́ў ку свому отцови назад тай прийшоў та повідать отец: штось са научі́ў? Тот повідать: та я живан! Та гварить отец, кедь ты жива́н та идь од мене геть! Та повідать: пішоў єден шьло́век і повіў ко́зу — кедь ты жива́н, та идь укра́дь у него ко́зу. Та він повідать: я не лем козу украду але і шматы. Тай потом ішоў та положи́ў чіжму на драгу. Тот шьловек, што козу віў та найшо́ў тоту чіжму. Та тот жива́н зясь другу положи́ў, тай тот шьловек привіў

козу тай приязáў ко крякови а сам са вернýў назад. А тот живáн прийшóў та козу взяў, одрізаў голову та положúў до воды тай тот са вернуў тай з себе шматы зняў, бо думаў, што його коза г воды. А тот живáн вышоў, взяў шматы і тот зад і пішоў назад ґу вітцьови. Ну, нянько, ту є вшытко. А краль му повідать: то ты його забиў? Е, ныт, повідать, та я його не забиў. Та потом загнаў двох воякох, тай пришли ґу ньому та гварять: што робиш ту шьловечьку? Та повідать: якыйсь живан ішоў і украў шматы і козу. Подь ко кралеви, хоть єсь голый. Привели го там. Та де ты быў? звідує краль, кедь у тебе шматы украли и козу. Та повідать: де єм быў, та-м ходиў тай вкраў мі і шматы і козу. Та краль му повідать: ту маш за козу і за шматя а ідь, бо то, повідать, мій сын зробúў. А ты — гварить до сына — ідь од мене геть — бо ты живан. Та потом сын зявсь пішóў там, де быў зарукованый. Тай прийшóў там і звідує: што нового? Повідáуть: нічь нового. І почали свальбу робити. Потом писали за його вітцьом, за його материю, за братами и сестрами. І пришли там до того краля. Тай повідать тот краль, што прийшоў барз великый живан, быў у мене тай теперь мушу му дати мою дьівку, бом му обіцяў. Тай повідать тот другый краль (отец власный): то ныт біды́, то лем мій сын мусить быти. Повідать: пусть го тут внука, най я віджу, што то за єден? Потом пустиў го. Та гварить тот живан: ту єм! повідать: справили мене живанóм. А отец повідать: Йой сыну, піў країны бым даў, штобы-м не маў такой ганьбы, як теперь. Та каже сын: няню, я быў живанóм а веце не буду ніґда. Та теперь уж я кральом буду. І докінчили свальбу і розійшли са. І жиють до днес, кедь не померли.

(Збійне). О худобнім шьловеку, што зарізаў корову і гостиў вшытокъ валал а потом скору поньіс до вароша на продай та шмариў єй псу, а на другый ярмак пак прійшоў до того самого пса по пінязи, та не достаў, імиў бити пса а пес драпкаючи са по мурі, вываливў камінь, і посыпалі са пінязи з муру. Та потом повідаў тот шьловек ґаздім в сельі, штобы також продавалі псім скору а будут мати пінязи дос. Ґазды послухалі і збилі са зо статку. Тай поімалі того худобняка до міха, штобы го втопити; як собі сеґінь порадиў в біді а потом вшыткых ґаздох з валалу із беровом загнаў до воды скакати, гварячи, што там каждому дадут коні і віз. Справды беров и вшыткы ґаздове поскакали до воды і втопили

са а тот сеґінь зостаў наймудрійший. Быў еден шьловек барз худобный. Люде в сельі са барз гостили а він сеґінь ніґде не ішоў са гостити. Та повідать свойі женьі: жéно, вшыткы са люде гостять, а мы ньіт. Маў едну корову та гварить: заріжме йі та са будем гостити. Покликали вшыткый валал тай корову зйіли. Потому взяў тоту скору с коровы і поньіс до вароша а пес брехаў а він звідуе: купйш? а пес брехнуў: гаў! А він гварить: коли мі даш, на другый ярмак? Та прийшоў домів назад. А жена звідать: де пінязі? Та там продаў ем едному, та казаў мі, што дасть пінязі на другый ярмак. Та пішоў на другый ярмак. А тот пес там зясь быў. Дай мі пінязи! гвариў му. А тот пес на нього: гаў! же пінязи не е! А він взяў еден кый — бий пса! тай як са драпкаў пес по мурі та са камінь вываливў і пінязі са высыпалі. Та повідать тот ґазда: а відіш, же ты ту пінязі сховáў а не хотьіў мі-сь дати! Теперька позбераў собі тоты пінязі шумньі тай пішоў домів. І каже женьі: ту пінязі за скору твоей коровы. Пішоў до корчмы та повідать: вы шáлены, вы продавате по вáроши, а я продаў едному псови та мам пінязи дос! Тай тоты ґаздове — як учули — порізали каждый коровы тай си понесли скору до вáроша і де пса видьіў та шмариў скору. Та прийшли на другый ярмак назад та не нашли ньішто. Прийшли домів та гварять: што з ним будеме робити, кедь він нас так с статку збиў? Тай поімали того сеґіня, упхали до міха тай завязали та положили пиля моста, штоб потом шмарити до воды. Та самы пішли пити. Та як са напили, еден гварить: идме посмотрити, што робить. А він позирать та все гварить: не буду вам за краля, бо пісмо не знам! Еден са пан надвіз та му гваріть: не квіч, я буду за краля, я пісмо знам! Та потом тот пан вльіз внука в міх, даў тому худобному коні і віз: ід (идь) домів! а сам та квічйть в міху: буду вам за краля, бо я пісмо знам! Тогды выйшоў с корчмы еден та крічаў, кедь тото чуў: подьте, бо він нам за краля хоче быти! Тай потом выбігли вшыткы тай шмарили його до воды. Прийдуть домів: а він с кіньми и возом дома. І гварили му: та як ты ту вернýў домів, кедь мы тя шмáрили до воды. А він повідать: вы глупы, кедь вы мене шмарили до воды та там ярмарок быў тай прийшоў ем домів, бо мы дали коні и віз. Та повідауть: небожата подьме і мы! та забрáў ся цьілый валал зясь к тому мостови. Та повідауть берову: скочь ты наперед, бо ты найстарший; як скочиш, абысь махаў рукоў то і мы підеме. Та потом беров скочиў, та як са топиў, то рукоў махаў — тай гварять: подьме, бо нас беров кличе тай вшыткы за рядом поскакали і потопили са. А тот до днеска зостаў наймудрійший.

(Збійне). Ісус Христос с сятым Петром просили ся у ґазды на ніч; та ґазда даў ім кучу, жебы спали. Зарань Христос пішоў дале, а ґазда побіг за ним та перевернўў го Христос в коня і поіднаўтого коня фурманови на рік. По рокови відобраў того коня і знов пришли до хыжи тоґо ґазды, де спали в кучи. Коня нагнаў Христос в капусту в загородьі а сам гвойшоў до хыж та казаў женцьі коня с капусты выгнати. Женка выгнала коня та добре набила і заперла до той самой кучи, де Христос ночюваў. А Христос с сятым Петром ночювали в хыжи. На другый день рано Христос знов того ґазду справиў шьловеком. Ішоў Христос с сятым Петром та пришли до ґазды бога́того припрошати са на ніч. Ґазда ім повідать: я не мам про такых жебраків хыжу; ідте там: я мам єдну кучу, та ідте там. Христос Пан гварить: ідь Петре, посмоть, як там є? Посмотріў Петро та гварить, же там в тім хльіві млака. Бай пішли́ там спати. Переспали до рана. Та рано ішли геть дякувати ґаздови за ніч. Та потом він выйшоў за нима а Христос Пан выняў єден гусаш (Zwanziger) тай пустиў на землю. Та тот ґазда выдыіў, што са засвітьіло на земли тай взяў до рук тай за нима ішоў. Петро са осмотріў тай каже: Пане, ґазда нас догонят. Та Петро посмоть на нього! Та повідать Петро: Пане, та то кінь а в пыску тримать гусаш. І потом пришли пиля корчмы. Та єдному фурманови там кінь здох; та повідать тот фурман Хрісту Пану: того коня поіднайте. Повідать Христос: поіднам, але лем на рік. І пойіднаў го. Як уж рік выйде, ажебысь ту привіў, де теперь го береш. Уж походиў рік, прийшоў там акурат, де і быў Христос-Пан. Зясь там пришли, тай повідать: тусь? — Ту! — Но дай коня. Як оддаў го, загнали го до валалу. Пішоў тот кінь до загороды, до капусты, там де бывала жена́ того ґазды. А потом Христос пан іс Петром пішли зясь там до єго жены: Приймеш нас жено ту на ніч? Повідать: прийму, прийму, бо мі ґазда рік теперь прияў двох жебраків тай пішоў за нима тай не прийшо́ў. Та повідать Христос: де же вам ґазда? — Та повідам Пане, што пішо́ў за тыма двоми жебраками, дай ньіт го. Але Христос повідать: мате вы женко капусту, идте посмотрити, бо вам там кінь у капусты. Тай она пішла тай коня била моцно з дрывом і нагнала до тойі кучі, тай там з'охабила а кучу заперла. Прийшла внука. Христос гварить: а што, быў кінь в капусты? — Быў! бодай тя Бог скараў, та хоть лем добрі набила-м го. Та зарань гварить Христос Пан: ідте женко, посмотьте, што там кінь

робить? Она пішла тай отворила двери і стоіть уж такый хлоп, як і быў. Она са напўдила барз тай вбігла дó хыж. Та што там жено? Христос повідать. А она гварить: Пане, я са барз напўділа, бо то мій ґазда. Та ідте го, заклічте нука до хыж! Як го ввела та посмотріла на нього: на рукáх і на ногáх пíдковы. А видиш — рече Христос — як то добрі спати в млацьі, а теперь видиш, як ті на руках і на ногах пíдковы — а я речу, же спадут долов. Та теперь, повідать, узнаш, што я Бог!

2. Загадки і прислівя (пригваркы).

Єдно гваріт: змеркай Боже!, друге гваріт: світай Боже!, третє гваріт: як мі в ночи, так мі гво дни! (двери, выгляд і вода). Ц.

Рычит віл на сто гір, на сто потоків (гырмит). Т.

Сто червеных коньій в єдні стайньі, а прийде єден чорный та вшыткы выкопат (кочерга, грянь). Т.

Летіт пташок попід дашок, лем ся з нього кышкы торочат (чоўник ткацкый). Т.

Не роджене, а хрещене, ґамбы не ма, Бога хваліт (дзвін). Т.

Отец х повітю лежит, а сын по сьвітьі ходіт (оген і дым). Т.

Сідіт баба на клацику в чорнім кабатіку, приде ґу ньій хлоп, она повіст: гоп! (колодка). Т.

Зьвідала ся катаринка дзвінка, ци дома гопко? (пытала ся мышка цьвірчка [сверщка], ци дома кіт?). Т.

Маю таку куру, што мі ся хоц де знесе (сньіг). Т.

Родило ся, але не вмерло на сьвітьі (Лотова жінка). Т.

Менше од копыта, а занесе ґбол жита (квас). Кр.

Медже двома горами лежіт вепер обраный (в корытьі тьісто). Кр.

Штырмі братя ся доганяют, а не можут ся догонити (колеса). Кр.

Поле не міряне, увцьі не читаны, пастыр не єднаный (небо, зьвізды і місяц). Кр.

Єдно гваріт: смеркай Боже!, друге гваріт: світай Боже!, третє гваріт: як мі в ночи, так мі гво дни, все ся мушу по камію товчи (выгляд, двері і вода т. є. потік). Кр.

Куріт, не ма піпкы, летіт, не ма кріла, сяде, не ма дупы (сньіг). Кр.

Летіт біле, впаде жолтеє (яйце). Кр.

Червеный горночок, поўно в нім крупочок, а на верьхи чопочок (свербигузка, Frucht von Rosa canina). Кр.

В лысі ся вроділо, в лысі смерть пожило а по смерти душу і тыло носило (колыска). Кр.

Медже двома горами бют ся два бараны зо златыма рогами (дзвоны). Кр.

Сіва корова вшыткы горы позрывала, ішла домів зарычала (коса). Кр.

Насеред села грушка а од той грушкы од хыжи до хыжи кышкы ся торочат (церьков і стежкы до ней). Кр.

Ішла кума до кумы пожичити горця, а в тім горцу галабурда а на верьхи ябка (што зваряют шаты, кадзік [= зваряник] і ўахы а на верьху каміня). Кр.

Іде когут попід землю, косицьі му вонка (плуг). Кр.

Летіт, крила не́ ма, седне, рыци не́ ма, вкусіт, пыска не́ ма (сньіг: як чловек выйде вонка босый, то вкусіт). Л.

Выйд на ня, подрыбай ня, лем ня не образь, дам ті другый раз (стром овоцный). Л.

Хода ходіт, віса вісіт, хиц! хода вісу за бороду (грушка, чловек). Л.

Ані не йіст, ані не щит, кед го бере, та врещит (ланцух). Л.

Штырмі братя ся лапают, не можут ся влапіті (колеса з воза). Л.

Штырмі братя до єдного крячка сыкают (ціцкы у коровы і жохтар). Л.

Солодко молоко в окованім горци (оріх). Л.

В лысі росне, на луцьі ся пасе, прийде меджі жены, то ся трясе (сіто). Л.

Шухту-мухту! по під білу плахту (вода попід люд [ляд]). Л.

Шухту-мухту! по під зелену плахту (коса по під траву, як косіт). Л.

Не на том тя браў, жебым с тобом спаў, але на том тя браў, жебым до тя живе тыло пхаў (скірны = чоботы, Stiefel). Л.

Явор рычит, баран бечит, кінь тягат (гуслі). Л.

Сыдит пані в кутіку в обторганім кабатіку (мітла). Л.

В хыжи сыдит, а вонка кукат (траґар, Tragbalken; кукат = позират). Л.

Хпала бочка с подочка, ныт такого беднаря, штобы єй побіў (яйце). Л.

Купіл коня през оґоня, прийде дому, оґон дома (хлоп купіл іглу а нитку мал дома). Л.

Два мырла, два тырла, штыры бздуны, штыры бігуны (коровы рогы, вымячка, ціцкы, ногы). Л.

Лем з яйця выйде, возме лісток до пыска, ся выкоцабне (выверне) та собі красні піскат (коропатра, Rebhuhn). Л.

Якого дерева єст найвеце в лысьі? — Крівого. Лї.

Стьінце-веретьінце, на стредку мішок а с кінця буялка (мачька; буялка тут = хвіст кітки). Ки.

Чорненьке, маленьке, меса му са хце (терняк). Ки.

Штырмі братя під єдным капелюхом стоят (ноги зо стола). О.

В лысьі росло, в лысьі ся пасло, пришло до дому, красні засьпівало (гуслі). О.

В лысьі росло, в лысьі ся пасло, пришло меджі бабы та ся трясло (сіто). О.

Што с хыжи не выжене? (дым). О.

Што вода не возьме? (тьінь). О.

Штыри ноги, дві підошвы, душу нема, душу носит (колыска). Лп.

Якый отец, такый сын, якый млынар, такый млын, яка матка, така Катка. Лег.

Двоми братя не за вельком гором а видьіти ша не можут (очи). Лег.

Стоіт пан в бороздьі о єдній нозьі, може присячі, же ма сто тысячі (бодяк). Лег.

Зельізный, отец, деревяна матка; а дьіравы дьіти (скринька, што ріже сьічку). Лег.

З десятьма штырі тягат (десятьма пальцми штыри ціцкы коровы доіт). Лег.

Сивеньке, маленьке, хоц якого пана приодьіє (ігла, што шаты шиє) Лег.

Летіт пташок попід дашок, черевка ся за ним влечут (чоўник). Лег.

Латка на латку, найменша на остатку (говно). Лег.

Коды ша мале ябко пріда? (кед велького ньіт). Крем.

Штырі орлы єдно яйко знеслі (штырі евангелісты єдно евангеліє написалі) Крем.

Зо штырьох каноныв биют до єдной горы, не можут єй розбіті (штырі ціцкы коровы не можут розбіті жохтар або дійник). Крем.

Ішоў дзяд споза гыр, нюс на собі пядесят скыр (цебуля). Крем.

До неба кеды найвеце дьірок? (Як ша зерно скосіт, та зо стеблох дьіркы ша до неба понавертают). Крем.

До гуща самы сейкы, а з гуща розмаіты і брежасты і рейкы (яйка, што садят над курку, а потом курчата). Крем.

Сідіт пані на клаціку в зеленім кабаціку, пріде дух розпучіт єй брюх (пыльна блощіца, Feldwanze). Крем.

Ішол муж зо женом, брат зо сестром, нашли штырі ябка а ша подыліли та каждый взял по еднім цыліім а іщи едно одложілі цыле (ішоў муж зо женом і братом своей жены та нашлі штырі ябка etc.). Б.

Червеный горночок, поўно в ньім крупочок (свербигузка, Hagebutte). Б.

Летіт пташок попід дашок, не ма крильца, ани перца, лем ща за ним волочат черевца (чоўнок іс цывком). Б.

Дудла, в дудлы вода, а на дудлы шиба, а на шибі капелюшчьок, а на капелюшку чапка (лямпа). Б.

Сыдит пані в коморі волосы ей на дворі (морков). Б.

Векший угол, як комора (сірока). Б.

Сыдит пані на припецку, гварит, гварит по ньімецку (чир, як клохтит на припецку). Б.

Сыдит пан на даху, курит собі табаку (комин). Б.

Ішли гостьі попід мосты до червеного пана на гостину (горцы як ідут до пеца). Б.

Беру, квічіт, кладу, квічіт, лишу, мырчіт (ланц, ретяз або ретязка). Б.

Іде през воду а ся (ша) не замачат, іде през листя, не зашелестить (соньце). Б.

Дуб, на дубі дванадцет галузей, на каждi галузи по штырі гньізда, а в каждім гньізды по штырі фташата (рік). Б.

Цындрове дерево, винный смак, каменне серце, чом то так? (черешня). Б.

Хода ходит, віса вісіт, хыц вісу за бороду (слівка і чловек). Б.

Рычіт віл на сто гір, на сто кроків, на сто потоків (гырміт). Б.

Чом ворона до льіса иде? (бо льіс за ньом не піде). Б.

Чом пес кости грызе? (бо мяса не ма). Б.

Коли найвеце ґір на небо? (як жнива, кед покосят жито, та в каждій соломцьі ґірка ест а соломкы пообертаны ґірками на небо). Б.

Штырноґа збила тройноґу, пришла двойноґа била штырноґу, на што збила тройноґу? (кітка збила ринку, пришла ґаздыня, обила кітку, за то, што збила ринку). Б.

Летит, крил не ма, хпаде, пыска не ма а вкусит (сьніг, як хпаде до землы, то ся вийст, примерзне, заоначит ся до землы). Б.

Серед села бучьок, на тім бучьку яворик, на яворику конопелка, на конопелци глинка а до глинкы Бог дає (стіл: ноги з бука, віко з явора, на віку порток [= полотно, обрус], на портку миса а г мисьі йідло, яке Бог дає). Б.

Єдно гваріт: змеркай Боже! друге гваріт: цвітай (= свитай) Боже! третє гваріт: як мі гво дни, так мі в ночи, все ся мусю по каміньох товчі (двері гварят, жебы з нима не тріскалі, выгляд [ſenestra] гваріт: жебы на нього смотрілі, третє гваріт вода в ярку: все мі єднак, як в ночи так гво дни). Б.

Хпаде с поду, не збє ся, а на воды розплыне [ся] ша (папір). Б.

Хпаде с поду, збє ся, а ныт того дрітовача, жебы го подрітовал (яйце). Б.

Жоўтеньке, маленьке, хоц якого пана з воза зожене (гівно; як хто хоче іти на двір). Б.

Меньше, як фтах, а высше хыжи полетит (пчола). Б.

Сіве, маленьке, хоц і великого пана прібере (ігла). Б.

Бараны бодут ся зо златыма рогами (дзвоны). Б.

Червена пані ма на голові чубицу, а на заді палицу (свербогузка, Hagebutte, Frucht von Rosa canina). Б.

На поли ся родило, души не мало а по смерти душу (sic!) достало (труна). Б.

На поли ся родит, в стайни стоіт, а по столы таньцує (сито). Б.

Купила єдна матка ябка і дала дытом по штырі; так ся єдному не достало; але пак од них одобрала а дала ім по три, та іші йі (матері) остали дві ябка (шіст было дытей а двадцет яблок — так досталі по три ябка дыти а матцы остали дві ябка). Б.

Іде пані горі гором, ма на собі поўно віґанів (magy. viganó = сукня) а все йі видно зад (кура). Б.

Єдно дывча пасло гуси, пришол ґ ньому єден пан, са го жьвідує, кілко гусей ма? та він гварит йі: же ту маш дас сто — а она му повідат так: жебы было раз тілко і хпіл тілко і я жебым была гус, та бы было сто. І тот пан йі повідат: яка ты мудра, ты уж барз стара, ты уж маш сто років! А она повідат так: мій отец і моя мати і я, то маме сто років, а моя мама раз так стара, як я, а мій отец од моєй мамы пять років старший (Отец маў три штирадцет років, мати вісем і тридцет, ґівка девятнадцет, гусий было шіст і шісдесят). Б.

Выйд на ня, подер да ня, лем ня не полам, дам ті на другый раз (черешня, грушка, хоц котра садовина). Б.

Ішол дзяд з Баниц а нюс девят палиц, а на каждій палици по девят сучків (ґузиків), а на каждім сучку по девят цыдил, а в каждім цыдилы по девят кіток, а кажда кітка ма по девятеро котят. Б. (Число: $9^5 = 59.049$, девят і пядесят тысячі девят і штирадцет).

Были двоми яґрове, ішли с польовачкы і єден другого ся жьвідувал, кілко заяців застрілиў. Так єден так гварил: кебы ты мі

дал єдного заяца, та бысме малі єднак обыдвомі, а як я бы ті дал єдного — ты бы мал два раз тілко, як я (єден мал пят заяців, другый сьім). Б.

Двадцет шумных, тридцет мудрых, шісдесят блазнів а сто глупых (людскый вік). Б.

Летит, крил не ма, сяде, гузицы не ма, вкусит, пыска не ма (шьньіг). Б.

Два братя катуны ходили на поле (волы). Б.

Пили хлопы, бабы і дьівкы, а хлопы платили по три дудкы, а бабы по два, а ґівкы по ґрайцарю і вшыткы ся напили за двадцет дудків (хлопів было пят, бабы были товдый дві — а єдна ґівка). Б.

Летит през поле, до потока скочит, голову не розбє (серна). Б.

Єдно рычіт, друге бечіт, третє плаче (бык, увца, коза). Б.

Порох доўго посыпаный, каждый по нім ходит, і злодьія бы поімало, кебы рўкы мало; як бы горі стало, до неба бы дістало (драга). Б.

Чом ворона до льіса летит? (бо льіс за ньом не піде). В.

Чом мыш носит і краде? (бо дьіру ма) В.

Кілько раз воробель до рока крочит? (ани раз, бо лем скаче). В.

Деревяный горчок, з мяса прикрывка (будар=превет, Closette). В.

Не годен рушити з місця, жебы шьа не озвал, бо йойчит заєдно (ланц черчит, як го рушит). В.

З рана ходит на штырьох, о полудни на двох, по полудни на трьох (чловек: дьітина рачькує [= льізе рачькы], як уж ма силу, ходит, а старый підпират шьа палицьом). В.

Два дни ма до рока шьват, а гоном (сильно, все, інтензивно) робит каждый ден (дзвоны: лем велику пятницу і суботу не дзвонит). В.

Іде хлоп до льіса, а до села смотрит (як возме топір на плечи, то хлоп іде до льіса, а топір смотрит до села). В.

На коня як выходити? (як на кобылу). В.

Де пан Біг не быў? (на суды не быў). В.

Што пан Біг нема? (брата). В.

Шість бургазів, чом пят? штырі скокы, чом три, з горы печат, з долу тече, чом так? (Єден пан післаў слугу по шіст колачи, та му не принюс лем пят, бо єден зйіў а із заяца печеного принюс лем три ногы, бо єдну зйіў — мам речи — а у фляшцы вина з долу выбіў дьіру та выпіў). В.

Што по шьвятых у церкви? (порох). В.

Чі видиме попа брез головы? (брез головы видиме: бо піп высоко стоіт, а еден хлоп другому брез голову смотрит). В.

Ішол (sic!) хлоп брез лыс, нашол як палец, зробил дві корыта і корец, іши му зостало, як палец (кед піде брез лыс та найде жолуд і ростpепе – та с того є штырі части). В.

Тристо вепрів, кілько они яец мают? (ани єдного, бо сут вырізаны). В.

Хто коня зробил? (мішкарь). В.

Чого веце, чі конній, чі кобил? (конній веце, бо кед ідут коні і кобылы то гвариме: там коні). В.

В зелены одеджі роділ єм шьа на дереві, як шьа (ся) бунда роздерла, упал єм до землы (оріх). В.

У зимі шьа білыє, у ярі червеныє, у лыты зеленыє, гв' осéни жоўкне (жоўтыє) [лыїс]. В.

Бреше як пес, а є не пес (сука). В.

Хто дыда зробіл (справіл)? („тета, бо як бы теты не было, то бы дыда зас не было“ sic!). В.

Мам я кругленькый млынец, поўно у ным колесец, хоц колесец мае много, но не змеле він ничого (годинка). В.

Ішла жена брез лыс із єдным хлопом, стрітил ся з ньом пан і жьвідувал шьа, чі ся не боіт іти с тым хлопом? Она му повіла, же ся не боіт, же то йі родина. Він ся жьвідал, а яка? — а она повіла: єго отец был мому вітцу зять, а він меньі сын (она была оддата за хлопа, што пристал до ней, то был єй муж а отцови зять, а то был єй сын). В.

Шість ніг, штырі очи а дві печи (кед шедне [= сяде] женьска [= жінка] на кобылу; на увагу заслугують форми: дві печи місто тепер уживаних: два пецы). В.

Чорный платок гонит з лыса статок (гребінь чеше уши). В.

Зелена липка красны собі шьпіват, а кін на бараны ся кыват (гушлы). В.

Был шьвятый вечур, хто шьа найіл, та сытый был, а я выпил миску вару, а дві втекли до Грабу (жарт; Граб поблизке село в Галичинї; в а р = капусна юха). В.

Ішоў єден з міста (Бардова) Доўголучан та шьа так скаржил: як бы не тота капусна юха, та бы так постил чловек, аж страх! В.

Йіхала мохналька попід поріг, жьвідала шьа свистуна, чі дома є мордун? (бігала мыш, пытала ся сверчка, чі дома кіт?) В.

Сидит пані в сані (в шьані, в сїнї?), прекрасна мента на ны, попід бріх гладко, а меджи ногами сладко (вівца). ВО.

Штырі ріжкы, два брішкы (заголовок, Kopfkissen). ВО.

Гев ріг, там ріг, выйд на мя про милый Біг (перина). ВО.

Зельізне пацятко клочаный хвіст мало (ігла). ВО.

Бере го, плаче, кладе, плаче, положит го — тихо (ланц). ВО.

Стоіт хлоп на перелозьі о єдні нозьі, міг бы присячи, же г ньім єст тысячі (мак). ВО.

Летіт, крил не мат, сяде, рыци не мат, як тя вкусит, плакац мусиш (сьніг). ВО.

Летьіло, само собі жудрало, пташачі крильца мало (пчола). ВО.

Сидит пані на клаптику г вышиванім кабатику (цибуля). ВО.

Біле поле, мудрый на ньім оре а сьіє чорне насьіня (писмо). Кеч.

Хто одомкнул водяный замок деревяным ключом і зась замкнул і веце го нихто ніґда не одомкне? (Мойсей, кед Ізраільтян провадил през море). Кеч.

А якый легнул вечур, якый встал рано (лягне молодший, встане старший). Кеч.

През чого не годен сьвіт быти? (та лем през імена). Кеч.

З яком могыком выйшол Адам копати пасьіку (або поле)? (з новом, бо перший раз ішол до роботы). Кеч.

Було (было), ужь не буде, йіло черешны, іщи буде (дьівка віддала ся — а черешны буде йісти і яко невіста). Вап.

Роджене і не роджене (курка яйця знесла, а потому высьідьіла курята). Вап.

Каже єден: під чорном земльом на высокім дереві! а другый ся жьвідує: як то може быти? Каже перший: я тобі повідам, же прішол астряб і курку взял і зйіл! — а товды тот повіл: же правда, може быти. Вап.

Купіл коня през оґона, не завязал му хвіст аж дома (ігла). Вап.

Стоіт трійчак, прийде штырійчак, зваліт трійчака, а прийде двійчак бий! штырійчака, на што зваліл трійчака (стояла ринка, пришов кіт звалив ринку, прийшла ґаздыня, была за то кота). Вап.

Льіто-квіто, гво осени животноє (люде працуют, зберают с поля г льітьі, а гво осени жиют). Вап.

По соломі ходит, а не шелестит (сонце). Кру.

Бук гучит, баран бечит а кін тягат (гуслі). Кру.

Кадуб, на кадобі робота, на роботьі москота, на москотьі форкота, на форкотьі видьіло, на видьільі лыса гора (= чело), на лысі горі густый льіс, в густім льісьі дікы свіні бігают а кривый берко іх заганят (= с пальцем ся пошкребают) (чловек). Кру.

Што Пан Біг робит, коли дощ падат? (вельо болота і воды). Кру.

В чім дыру не годен вывертьіти? (г воды). Кру.

Ліпа, а на ліпі конопа, на конопі гліна, у гліны зеліна а в зеліны свіня (стіл, на столї обрус, на обрусї миска, в мисці капуста а в капусті (ярниї) свинина). Кру.

Квітне а насьіня не мат, а не квітне, а насьіня мат (конопля перша і друга) ВС. [друга часть тої загадки фальшива, бо у коноплї, що має насінє, цьвіти стовпикові flores pistilligeri)].

Што єст чеперате? (кед ся чловек хрестит). ВС.

Де сьвітило сонце, а уж веце ніґда не буде (колі ся море розступило, кед ішол Мойсей брез море). ВС.

Штырі души, пять голов, пальцы сто (як чловек умре, то штырмі го несуть, та штырі душі а голов пят, бо і мертвого голова с'а рахує, пальцы сто то єст пят раз по двадцет). Бод.

Тот, што му треба, та не знат ны о чім, а тот, што купує, та му го не треба, а тот, што правіт, то не хоче тото (як помре, то купуют дочкы, а тот, што робит труну, то єму іши не треба). Бод.

Повідала страка на рака, же до ней пхал мунзака (жартуют так: ключ), а він с'а присьігал, же до ней не сьігал (была замкнута єдна півніця (або єден сыпанец), так прішлі злодьійі і ю одомклі — і пан на рано вышол зо свойім ключом і одомкнул тоту колодку і смотріт по своім маєтку, же уж є покрадженый (= покраденый) і так собі пан на свою челядь мысліт, же там бы ныхто не сміл вкрасти, лем оні. А оні ся барз присягалі, же оні до той колодкі с тым ключом не ходілі. А не с тым ключом была тота колодка одомкнута — бо збуйове, злодьійі іншим ключом отворілі тоту колодку і так покрали паньский маєток — а пан сі біды глєдал на челяди, але задарьмо, бо челядь не была віновата нічь). Бод.

Жельізне теля а клочаный хвіст (ігла). Бод.

Ішол брат зо сестроў і ґазда зо женоў і прішлі ґу єдні яблоны і там былі штырі ябка на ты яблоны і кожде сі по єднім ябкові вырвало і іши єдно зістало (ґазда мал сестру того третього за жену, так былі брат зо сестроў і ґазда зо женоў, разом троє). Бод.

Солоко (= солодко) молоко в окованім горци (оріх). Бод. (гл. висше).

Шило-мотовило, по під небеса с'а вило, по ньімецкы швандрикало, по нашому нич (нічь) не знало (дікы гускы). Бод.

Льітат пташок по під дашок, кышкы за ним с'а торочат (човнок ткацкий). Бод.

Єст такый віл, што выпє поўный воды діл (мороз). Бод.

Округленьке, чорненьке а найдале скочит (око). Бод.

Чорненьке, маленьке, мяса му с'а хоче (терен). Бод.

Єдно-друге, два округлы, шмык до дзюры (хлыіб, лопата, пец). Пс.

Сидит пані на клацику х червенім кабатику, приде дух, роспучит йі брух (свербогуз). Др.

Де сонце засвітило а веце ніґда не засвітит (як Мойсей провадиў народ із Египту без море). Др.

Чого єст найвеце на тім сьвітьі? (Боской лаcкы) Др.

Што няймасньійше на сьвіті? (земля наша мати). Др.

Де Бог не быў? (на страшнім судьі). Др.

Што няйкоротше і няйкрасше? (місяць Май: лем трі буквы мат). Др.

Колі Ісус Христос на єдні нозьі стояў? (колі на осла сьідаў на квітну недьілю, то єдну ногу до стременя вохпаў а на єдні стояў). Др.

Де быў Ісус Христос, кед не быў ані на небі, ані на земли? (сидьіў на ослятп). Др.

Котрый человік ся народиў а не помер? (Ілия пророк). Др.

Хто ся през пупка народіл? (Адам). Др.

Што не роджене, а крещене і имено му дате? (дзвін). Др.

Хто взяў власну сестру за жену? (Каін). Др.

Ішоў еден чловек (чоловік) а віў зо собоў три річи: єдну воўка, другу капусту а третю барана. А мали перейти брез ріку, не мож было лем два річи взяти на чонок. Як він то превіз без чкоды? (Взяў первый раз воўка, і капусту, з'охабіў на другі стороньі капусту, воўка взяў назад. Пришол на другу сторону, взяў вовка і барана і на другі стороньі было вшытко). Др.

Чого было веце по потопі сьвіта воўків ці овец? (было веце воўків, бо воўчиця мат веце воўчинят, а вівця лем єдно овча, а найвеце два). Др.

Єст єдна така річ, што не мат ани рукы, ани ногы, ани не йіст, ани не пє, а ходит (годинка). Чрт.

Такого я мам єдного коня, што іс-под себе гной мече (млынец) Чрт.

Єден чловек раз са родиў, два разы гмер (Лазарь). Чрт.

Такы люде сут двомі. што са родили, ани не жиють, ани не гмерли (Илія і Енох). Чрт.

Коли дывка пышна і парадна (коли заручена). Чрт.

Чом то псу барз добрі на світьі жити, лем една біда на нього (біда, бо не знат, коли йісти буде). Чрт.

Двадцет красных, тридцет міцных, штыредцет мудрых а сто блазнів (коли мат чловек двадцет років, тогды красный, коли тридцет, тогды силный, коли мат штыредцет тогды мудрый, як мат сто років, тогды на блазеньскый розум сходит). Чрт.

Не чюдно мі, же кінь здох, лем мі то чюдно, хто псім даў знати (то не загадка, лем така пригварка). Чрт.

У Бога надьія, не у мене Матьія (пригварка). Чрт.

Ш чим (с чим) жена білша од ґазды? (з языком). Чрт.

Курка чом пиє воду, а не сикат? (бо йі на едно іде вонка; bekanntlich werden bei den Vögeln Urin und Excremente durch die Kloake entfernt). Чрт.

Котрый кінь видит так на перед, як назад? (кінь сліпый). Чрт.

Закля заяц іде до льіса? (докля не прийде на середину, бо як уж с середины выходит, то уж з льіса иде). Чрт.

Кельо гороху до едного жидля (горца) гвойде? (ани еден не гвойде, бо треба горох положити). Чрт.

В льісі росло, на луцьі са пасло, прийшло межи бабы тай са трясло (сито). Чрт.

Била двоножка штырножку, на што розбила тройножку (ґаздыня била мачку (= кітку), што розбила ринку). Чрт.

Стояла тройножка, пришла ґу ньі четверножка, а двойножка, як пришла, та била четверножку, няй не рушат тройножку (ринка, мачка, ґаздыня). Г.

Пришоў гідный до негідного та просиў од нього білше як цьілый світ (благобразный (= благообразный) Йосиф прийшоў до Пилата просити тьіло Христово). Г.

Водяна колодка а деревяный ключ (червоне море и палиця Мойсея, кед віў через море Израильтян). Г.

Обід гостя зйіў (пішла ворона, поімала мачьку та принесла воронятім, мачька са поправіла тай зйіла вороната). Г.

Колис цап (баран) іс коньом бесьідоваў тай коли? (Смык і струна — кед грати на гусльох). Г.

Хто с кого, Пан Біг з нього (Бог каре того, што сміє са з людей). Г.

Біда́ біду́ найде, хоц і сонце зайде. Г.

До Митра дьівка хытра, а по Митрі хоц пец вытри. Г.

О тім на потім. Г.

В Калинові тіўко вір, як в плотьі дьір (там фалечны люде). Г·

Кому піп, кому попадя, кому попова дьівка. Г.

На тунє каждый плюне. Г.

Зйіў два ракы, попахаў табакы, потрепаў бріх, тот все єднакый. Г.

Што по нагльі, то по дябльі. Г.

Дзяйстра по убочи, а чорт перед очи (посаг промарниў а обстала зла жена). Г.

Дуй вітре по полю, я буду с тобою. Г. (примітна форма „тобою“ місто загально тут уживаних форм: тобоў, тобом).

Коза з воза а возови лекше. Г.

Коли гуска не годна плавати? (коли до малой воды прийде, то уж не годна плавати). Чаб.

Коли са бабі між ногами пінить? (кедь доіть корову у дійник). Чаб.

Коли са бабі між ногами дуркать? (кедь колотить молоко). Чаб.

Кіко на тоту хыжу шинґльів выйдуть? (ани єден, бо вшыткы вынесуть). Чаб.

За горами, за льісами червене паця квичить (гусльі). Зб.

Верьх перепéрьх, льіс перельі́з, через воду перешоў, ні кус са не умашьáў (вітор). Зб.

3. Піснї.

Кед сом ішол з Гамерікы до дому,
Постретнул я там фраіречку свою.
Фраіречко моя люба, ци там же єст
Стара матка моя?
А не жиє она, не жиє:
Лежит она в ті глубокі долины.
А кебы я сом знаў, же мі моя матка не жиє,
Зостал бым са в Гамерицкій краины! Ц.

*

Был сом в Гамеріце, было мі там добрі,
Поєл єм там хлыба, не запомныім ныґда —
Поєл я там хльі́ба і кавею-м попил —
Лем Богу дякую, жем ся не утопіл! Ц.

*

Ідеме мы по ню на тым сльіпым коню,
Кінь ся нам підшпотіл, дябол млоду вхопіл К.
(на свальбі спів).

*

У нашого кума рокыта преквітат,
Якый кум наш добрый, с палюнком нас витат! К.

*

По садоньку ходила, фіялоньку садила,
Як садила, так і говорила:
Не єст того миленького,
Што я го любила! К.

*

В загородьі явір зелененькый,
Стоіт під ним хлопец молоденькый,
С тим я буду ночку ночувати,
С тим я буду собі розмавляти. К.

*

Пришлі наши придальнищи —
Што же мы йім даме йісти?
Сут там теркы піля церкви
Та най ідут грызти. К.

*

Ішоў козак берегою (sic!) капусту садити,
Сьіла нá нього сльіпа муха, казал ю забити —
У той мухы два кожухы, треті нагавичкы —
Што остане з нагавичок — будут рукавичкы. К.

*

Побіяй, побіяй, бо я побіяла, кельо разы буду на тя попатрала.
Побіяй, побіяй ґарґалечку-бечку, а тоту найльіпше, што на палінечку. Л.

*

Хоц я малючка, але я тонючка,
Стану ті ґу бочку яко фіялечка. Л.

*

До косцела єдно, а с косцела двоє,
А вшытко то, вшытко стара матка твоє! Л.
(сьпівают, як до шлюбу ідут).

*

Кукулечко, де єсь была,
Кед така гырмота была?
Я куку! зас куку!
Сидыла єм на буку! Л.

*

Почкай же ня, почкай на тей Бартанівцы,
Покед ня не почкаш, то ня почкай в вівсы! (Літманова на Спішу).

*

Ей поляна, поляна, ей зелена поляна,
Ей бодай ня мамічка на осынь выдаўа! (Камюнка на Спішу).

*

Буде мір, буде мір, будут хўопцы мерти,
Будут ся дывчата по ялічкох дерти. Ч.

*

Уж місячьок вышоў, каждый свою нашоў —
Лем я неборачьок меджі гусі зашоў! Ч.

*

Міла, моя міла, лем ті єдна віна:
При яречку быващ, ножкы не умываш!
Кед быс дале од яречку,
Тобыс гірше цыганечкы. Ор.

*

Фраіречко моя, ты ружо польова,
Кед я тя не віджу, боліт ня голова. Лп.

*

Горі селом ішол, а до нас не зыйшол —
Што шугаю робіш, кед до нас не сходіш! Лп.

*

Боже, Боже! яка-м хора!
Ідте вы мі по доктора
І по бабу, най ту баба
Веде ряду! (= порядок) Лп.

*

Поніже Фричовец выквітнул ядўовец,
Почекай ня міла, бо я з Бертотовец! Лп.

*

Горе од Бранїска тече вода бістра —
Не можеш ю заставіц фраїречка пішна —
За другого пішла, ей не можеш єй забраніц! Лп.

*

Пошол бы я до вас каждый вечер,
Пред вашима двермі велька мочар —
Положь міла дручкі,
Пойдзем помалючкі
Каждый вечер! Лп.

*

Пошол бы я до вас, кебы я смел,
Кебысце мі далі, цобы я хцел:
Тото дывче шварне, цо ма очка чарны —
Тобы я хцел. Лп.

*

Я паробек (паробок) с Калушан,
Не мам жену, лем сом сам —
Ей на цо мі, на цо млада жена,
Кед я мам зо себе дост страпеня.
Жене треба то і то:
Шіто, бардо, корыто —
Ей на цо мі, на цо млада жена,
Кед я мам зо себе дост страпеня!
Жены треба чіжмічкы,
На єй білы ножечкы —
Ей на цо мі на цо etc.
Жены треба фартушок
На округлы єй брушок —
Ей на цо мі etc.
Жены треба хустечку
На єй білу шиєчку —
Ей на цо мі etc. Лп.

*

Мочит дзевче конопе (коноплы)
В желеній убочи,
А шугай ся пріпатрят,
Же ма шварны очи.
Кебы такы очичка
Шварны предавалі,
Я бы их купела (купіла)
Свому фраірови.

Іщи-б му купела
Ціжмы з острожками,
Жебы се почеркал
Горе (горі) Кошицами. Лп.

*

А я бача вельми старый
Не дожием до яри,
Не буду мі кукулечкі кукац —
Гей та на моім кошарі!
Помалы овечкі горі рубанями,
Бо я бача старый не можу за вами —
Шак мы дост помалы, лем ты под за нами
Лем ся напасеме тей желеней травы! Лп.

*

Гору гай, долу гай
А на стредку Дунай —
Заплакало дзівче,
Заплакал і шугай.
Дзівче заплакало,
Же ся не оддало —
А шугай заплакал,
Же дзівчатко не взял. Лп.

*

У богатых дывочок по шеснадцет сорочок тра-ра-ра-ра!
А у мене единка на каждый день біленька „
А я вечер намочу о полночи полочу „
А на рано вмыю ся, прийдут хлопцы смію ся! „
У богатых веселя: берут дывкы за-порядь „
А я бідна стою там без помочи при дверях „
(На Лаборци, в Земплиньскій століци).

*

Не чудуйте мі ся люде, же я пребираю,
Такого я мужа хочу, якого я знаю:
Жебы люльку не куріл, табакы не нюхаў,
Чужи жонкы не любоваў, тілько мене слухаў! (На Лаборци).

*

Як уж мают іті до шлюбу, сьпівают (коли молода не мае матери).

До стільця сыдаті, мамічкы не маті,
Зыд (=зійди) мамічко з неба, бо тя тераз треба.

А мамічко моя, благословте же ня,
Пан Бог благословву тай і мы будеме. Ста.

*

Шкода тя Янічку, шкода твого мена,
Же ті не выросла в ті Старіны жена! Ста.

*

Сьпівайте мі горы, пташкове по полю,
Же я ша видала не на свою волю.
Ты сердечко мое с каменя твердого,
Роспучіш ша во мі од жалю велького. Ста.

*

А жалю мій жалю, я тя прежаліц мам,
Стара матко моя я тя з'охабіц мам!
Плачут мойі очи, як гво дни так в ночи,
Же ша не выспалі тамтой другой ночи.
А Боже мій Боже з високого неба,
Не дай ша дочекац военского хлеба! Ста.

*

Коло мліна, коло мліна голубі ша несут,
Моя міла нич не вінна, люде на ню брешут. Ста.

*

Ідеме в прідане, штосме хчера далі,
Жебысме віділі, ці єст красна пані.
Дайте же нам, дайте, што нам мате дати,
Бо вам стрішку ободреме, а під ножкы постелеме,
Бо нам зімно стати. (весїльна) Ста.

*

Явор, явор, біле древо, што мі буде шабля з него —
Шабля, шабля мальована од цьісаря дарована.
Што мі цьісар подароваў, же бы я му повойоваў. Ста.

*

Ей Боже, мій Боже, што буду робіті
З велького жалю не можу ходіті! Ста.

*

Ей дьівчата чуєте, де на траву підете,
І я піду за вами, накошу вам отавы.
Ей накошу, накошу, до стодолкы поношу,
Жебы мила мала мати
Што на зиму кравам дати! Ста.

*

Таньцую таньцую, ножкы мя не боля (м. болят)
Зы свойім фраіром, покаль моя воля. Крем.

*

Госа хлопцьі до ряду, жена дома, а я ту,
Жена дома з дыткамі, а я пию с хлопцямі. Крем.

*

Не до терня, не до терня, бо терня коляче,
Под перину материну, перина горяча! Крем.

*

В угерскі крайіньі Шаришска століца,
В ньі єст стародавна гора Маковица,
Коло ней Руснаци барз худобно жиют,
Бо бесну пальінку шиткы радо пиют.
Шитко жидім далі нещасны предкове,
А што позостало, дают потомкове. Ком.

*

Рахуй гроши стиха, не зазнаєш лиха,
Хоц не дуже маме, а часом не знаме.
Раховати треба, ціс продал, ціс купіл,
Жебы без (бес) костуркы жид тя не облупіл! Ком.

(паньщарске)

За гором соньце заходит,
З хмар ся новый місяц родит.
Паньщар іде барз худобный,
Іде с паньского голодный.
Слабым кроком домів крачат,
Лем ся гев і там затачат.
А раз такой уж мал хпасти
Мусьіл піля драгы сясти.
Там собі кус отпочинул,
В серци ся му жаль розвинул,
Же за дармо през ден робіл,
Ґ вечеру го ґайдук побіл.
Я му робіл, як єм вгадал,
Він од мене веце жадал.
Вітер вільшинами віє,
Приспівуют соловійі,
Хтьіли бы го потьішити,
Жаль го не хоче лишити. Ком.

(Ті піснички з Комлоши здають ся бути написані письменним Руснаком а відтак переняті людом).

*

Не была єм дома, коноплї єм терла,
Хпало мі паздерко, добрі, што-м не гмерла. Б.

*

А гуси, гуси, поповы гуси
Сколомутили воду Марыси,
Наша Марыся хусточкы пере,
Сколомут ша йі на хусткы бере. Б.

*

Ішли качькы до млачькы
Назберати хробачькы
Качь! до дому качь!
Волала вас мац!
Ныіж качата прігнала,
Пару чіжем подерла —
Качь! до дому качь! etc. Б.

*

До саду дыівчата, до саду,
Будете шіяти розсаду —
Іщи розсада не зышла
Уж ся наша любост розышла. Б.

*

За воду дыівчата, за воду,
Будете шіяти лободу,
Іши лобода не зышла,
Уж ся наша любост розышла. Б.

*

„Віночок“ грають в Великдень і сьпівають:

Гоя, Дюндя гоя
Скочила до поля,
А с поля до гаю
Гоя Дюндя гоя,
Гоя Дюндя гоя!
А с поля до гаю,
Де тріскы падают
Гоя Дюндя etc.

А с поля до гаю
Мій любый шугаю.
Гоя Дюндя гоя etc. Б.

*

Під дубиною, під зеленою
Сыдит голубок з голубиною.
А сыдит, сыдит, цылюют ся,
З сівыма крільцами обіймают ся.
А прішоў стрілец с темного луга,
Забил, розлучил с пары голуба.
Голубка забіл, голубку глапіл,
Сыпле пшенічку, лыє водичку.
Голубка не йіст, голубка не пє,
Под дубиною плакати іде.
Чом же ты не йіш, чом же ты не пєш
Под дубиною плакати ідеш?
Як я мам йісти, як я мам пити,
Кого-м любила, трудно забыти!
А прыд (= прийди) ты ґу мны, мам сым сто голубів
Та выбер собі, котрый ті любый.
Ходила я, глядала я, не нашла того свого милого,
Бо мій был милый, чорнобровилый (sic! чорнобрывый)
С чорныма очками, с сівыма крільцами. Б.

(властиво се пісня подільска — тут подекуди змінена відповідно до місцевого говору).

*

Мам служиц панови,
Волім цісарьови,
Кед хпаду с конічка,
Шабля мі задзвоніт! Б.

*

Не будеме йісти, не будеме нити,
Покаль нам не дате, чого мы ту прішлі.
Не будеме йісти капусту сычену,
Покаль нам не дате красну премилену.
Уж будеме йісти, уж будеме пити,
Бо уж сте нам дали, чого мы ту пришли. Б.

*

Сыдит дывча за столиком
Як ружовый квіт,
Выплакало чорні очка,
Змінил ся му шьвіт.

Чом ты плачеш, чом нарічеш,
    Чого тобі жаль?
Того вінка зеленого,
    Што ты мі го взял.
Чом ты товды не плакала
    Колим ті го брал?
Не плакала, бо думала,
    Же ты жартувал. Б.

Сыіла муха на конопю,
Овалила квіт,
На што ты мі пані матко
Завязала шьвіт.
Вольіла-сь ня пані матко
До кляштора дац,
Была бым ся научіла
На орґанах грац.
А якы то за орґаны,
Цо граю в косцеле,
Сыідит дыівча за столиком
Та гварит пацере. Б.

(весыільна: як ідут на весыіля).

Де мы ідеме,
Дражку не видиме,
Добры люде видят,
Та нам доповідят.
Ідеме, ідеме піском-камеңичком,
Піском-каменичком, муравом-травичком. Б.

(весыільна, як ідут з н и м).

Ідеме, ідеме, де дві сьвічи горят,
Будеме дуркати, а чей нам отворят.
Ідеме мы по ню на рынявім коню,
Она ся радуе, тіўко ся не здуе. Б.

(як ідут мыти ся).

На ярок, на ярок ты суко лыінива,
Бо ты уж сыім рочків на ярку не была,
На ярку не была, ярок не видыіла,
На ярок, на ярок ты суко лыінива! Б.

(як ідут з мытя).

Мыли мы ся, мыли
На широкій ріни,
Молодята плачут,
Же ся змазурили. Б.

*

Анничько (Маричько) небого
Серця каменного,
А ці тобі не жаль
Вінка зеленого?
Ба яко мі не жаль,
Аж ня серце боліт,
Же ся мі стануло
Не по мойі воли! Б.

*

Заклы (= закля) я была маленька,
Колысала мя мамонька,
Гов-гов, гов-гов, гоя-гоя
Головонька бідна моя!
Тепер же я уж веліка,
Треба бы мі человіка Гов-гов etc.
В загородцы цьвіткы вют ся,
А за мною (форма галицка!) хлопцы бют ся Гов etc.
Не бійте ся, не ма за што,
Хоц я гарда, та ледашто Гов etc.
Заклы я ся не выдала,
Жадной біды я не знала Гов etc.
А тепер я біду знаю,
Позно льігам, скоро встаю Гов etc.
Хыжу мести, сьіни мести
І за плугом істи нести Гов etc.
Х пецу палю і квас місю,
Дытя плаче, я колышу Гов etc.
Ныіж дытину покормила,
Кура миску загубила (= стовкла) Гов etc.
А муж ходит, подудрює,
Танец с кийом обіцує Гов etc.
Ныіж я была молодиця,
Цыіловали хлопцы в лица — Гов etc.

А тепер я стара баба
Не цілюют, хоцбым рада! Б.

(пісн властиво галицкого походженя змінена місцевим говором).

*

Під горами, під лысами зимный вітер віє,
Там покойный, богобойный Русин бідно жиє.
Подобно роду своєму жиє гво Карпатах,
Не завидит він никому г высоких палатах.
Пшеничного і житного хлыба він не просит,
Овес, ячмін кормит його і того не досыт.
Два воликы і коровка, кляча не кована,
Сколько увец, ягнятенька — богацтва му даны.
Віно, пиво він не пиє, він тото не знає,
Но водичька із поточька жажду му вгашає.
Не треба му перины, коли утрудит ся,
Ляже на зелену траву, покойно проспит ся.
Мальовано, цифровано він ся не приберат,
Одежу, якой треба, сам собі прикрає.
Не у златых палатах пребывае гойно,
А у низкой халупины бывае спокойно.
Єст він мудрый і розумный, хоц не учіл чколу,
Хто од нього чесно жадат, та оддаст по слову. Б.

[Книжні вірші (Павловича) переняті людом і подекуди змінені: „с писма, лем кус перемінено“].

(Весільна. Як молода в коморі, в свойі хыжи сьпівают:)

Выход же нам, выход с той новой коморы,
Выносяй ручничькы білы, дреліховы.
Выносяй ручничькы, выход же і сама,
Бо ты нам од Бога давно обіцяна! Б.

(як з молодицом ідут там, де молодый быват; перед єго дверями сьпівают:)

Як мы тады ходжували,
Марысю сме виджували,
Вчас раненько вставала,
На ручнічкы прядала. Б.

*

Уж минули мясничькы,
В цьілім сельі тихо,
Гушлі, басы заніміли
І цыґанім лихо.
І неборак пан староста
На ґрудьох захрыпнул,
Лежит біда у кочерьгах,
Іши гнес не хлыпнул.
І свашечка покашлює,
Не вырвеш з ней слова,
Лежит на припецку,
А смутна як сова.
На припецку лежит,
Тихо собі мурчит,
Ньіт потьіхи в корчмі,
У череві курчит.
Тяжко ґівочкы здыхают,
Поминула ім воля,
Поминула і надьія (надежда),
О нещасна доля.
Не журте ся о дьівочкы (ґівочкы),
Ті пропали як тьін — (?)
Приде і на вас зрят (?)
На зелену осьін.
Бо в осени льіпше гуляти,
Як в зимі студеной,
Мож і босо поскакати
По траві зеленой.
Зародит Бог пшеничькы,
Жита, проса, вина,
Буде кашы пирогів
Гойньійша гостина.
І пчолкы ся нароят,
Меду ся направит (наварит)
Свашкам, дружкам і старостам
Гарла ся поправит! Б.

(Весьільна. Як прийдут по молодицу до єй хыжи).

Дали мы тя, дали
В пацуркові партьі,
Выход же нам, выход
В білім пакінаті!
Іші мы тя дали
В зеленім віночьку,
Выход же нам выход
В тім білім рубочьку.

Як уж зачепена, то вже клічеме: „невіста“ — і „молода баба“ также „невіста“. Б.

*

А на горі, горі дубина,
Любит мене, любит дьівчина,
Любит она мене сердечно,
Мусю я єй взяти конечно. В.

*

Билас мя мамичко
З опаленым кыйом,
Жебы-м не смотріла
За парадным сыном.
Хоц быс мя мамичко
До полудня била,
Пополудни буду
Янічка любила! В.

*

Мила, моя мила
Тверды замкы мала,
Мотузком підперла,
Кыйом завязала. В.

Чюдуют шьа люде,
Де я шьа напила,
Я в свого нанашка
На гостины была! В.

*

Куды іду, туды іду,
Карчму не минаю,
Дай мі жиде горіўочькы,
Хоц ґроша не маю.
Ай мі і мойі женьі,
Бо підеме ведно додом.
Як домов прийдеме,
Будеме дашто йісти,
І так помаленькы
Зас до карчмы підеме.
До карчмы придеме,
Пити не можеме,
Бо не маме гроший,
Не даст качмар на борґ,
Бо не маме гроший.
Гварит, бысме пошлі додом,
Же даст погодивши. ВМ.

*

Летіт ворон з чуджых сторон
Тай жалобно крявче,
Ой де-ж тота моя міла,
Што за мною плаче.
Ой не плач ты моя міла,
Не тужи за мною,
Бо я собі уж нашол
Десят за тобою! (на Спишу, Фільварок).

*

Гойже, гойже коло копы,
А мій милый вяже снопы;
Вяже, вяже, понаглят ся,
Аж му ся за калапом
Гарде пірко трясе. ВО.

*

Хто то там, хто то там під облачком піска?
Младый пан, младый пан кішасонку стіска.
Младый пан, младый пан, най мя не стіскают,
Бо я младе дывча, най мі покій дают. ВО.

*

Кед мя младу чепілі,
Куры с поду злетілі,
Сватове йіх лапалі,
Курцьі ножкы зламали. ВО.

*

Сидит дывча за столічком
Як ружовый квіт,
Выплакала чорні очка
Зменіл єй шьа сьвіт.
Чом ты плачеш, чом нарікаш,
Чого тобі жаль?
Тогн вінка зеленого,
Што ты го мі взял! ВО.

*

Як сом ішол од Ганычкы ге-я-гой!
Черкали мі острожичкы драга душо моя!
Як черкалі, так бренкалі ге-я-гой!
Чорны очка заплакалі драга душо моя!
Чорны очка, што плачете? ге я-гой!
Шак вы мойі не будете! драга душо моя! Кеч.

*

А як я ся завізьму́! кіш андялом!
(kis angyalom=мій ангелик)
Лютеранку не возьму́ к. а.
Але возьму кальвінку к. а.
Рада пиє пальінку к. а.
Тото дывча шумне є к. а.
Білы лем колачі є к. а.
Ей не тото братішку к. а.
З тенґерицы замішку к. а. Кеч.

*

Дзівкы, дзівкы на валалє,
А пониже банда грає —
А дзівчатко ся радує
Же ку бандзє рокує.
І я пойдзем, пойдзем
За воячка.
Одмінят мня там
Ваценьскы дзівчатка! Вап.

*

Ей яке слонко выходит,
Ей там сой Мадяр приходит,
Стрілiл на ліжку, забіл Марішку,
Уж она там лежіт на брішку.
Мала она сукню зелену,
На главі хустку червену,
Очка чорнявы, личка румнявы —
Уж она там лежіт на брішку! Вап.

*

Напийме ся кумо-любо, бо уж не будеме,
Сонце низко, сабат близко: уж ся розійдеме! Вап.

*

Ты Сербине, Сербиноньку
Возми мене за женоньку!
Як я маю тебе взяти,
Коль у тебе лиха мати.
Ты вітрогон, яко мало,
Бодай тебе лихо взяло! Вап.

*

Міла моя, што робіш, што робіш?
Кравы гонят, а ты спіш?
Кравы гонят, заяли 2.
Твойі дома зостали.
Кед зостали, най стоят,
Шак то ганьба не моя,
Але ганьба мілого,
Штом заспала про нього! Вап.

*

Принесу ти паленочькы і вінка,
Выпий собі мій миленькый до денка!
Принесу ты паленочькы, шафрану,
А уж я ті мій миленькый не стану. Вап.

*

Як я помру, шумны мя сховайте,
На погріб мі дывчатка зволайте,
Жебы они добрі памяталі,
Же воячка поховати далі.
Як я помру, шумны мя сховайте,
На мой гробік розмарію садьте!
Так ей садьте, жебы ся пріяла,
Жебы моя міла памятала! Вап.

*

Ей косаре, косаре! дес-те коны пасли?
Стратила я перстенок е я гой!
Чисте го не нашлі?
Не нашлісме, не нашлі
Лем єсме видыли,
Як го штырмі циґане е я гой!
На коліку несли! Вап.

*

Бануєш ты ма миленька, же я пю,
Барже будеш бановати, як я вмру.
Як я буду на соломі лежати,
Тогды буде моя мила плакати! Вап.

*

Не буду. не буду дрібний овес косил,
Піду до Бардова, буду шаблю носил!
Шабліччька не моя, але цысарьова,
Кед са з ньом вырубам, то сереньча моя! Вап

*

До Свидника бы нам піти,
Там пуляка (=индика) бы купити,

Міркуй кочіш, мат дыры кіш,
Пуляка іщи вытратиш! Вап.

*

А чорт то не ґазда, хто сьіно продає,
Свойім коням, волам житну сламу дає,
А як выйде на міст, коньі тягат за хвіст,
А волы за рогы, коровы за ногы,
А свиньі за рыла, а гускы за крила,
Качкы за клапачкы, куркы за пазуркы! Вап.

*

А рогуля, а рогуля —
На рогульі цибуля,
На цибульі різанец,
Под дьівчатко на танец! Вап.

*

Оженил ся старый Русин,
Взял собі Русинку,
Не мала му що зварити,
Вср . . . му ся в ринку! Вап.

*

Шумный двір, шумный двір, шумне дьівчатко в ньім,
Шумньі выховалі, кебы мі го далі! Вап.

*

Так мя огваряла в Вапеніку баба,
Бодай так курчала як в могилі жаба.
Так мя огварила в Вапеніку дьівка,
Жебыс не зносила зеленого вінка!
Та мя огваряла в Вапеніку баба,
Жебы она зйіла рогатого дябла!
Жебы она зйіла, жебы з нейі рычал,
Жебы она знала дьівоцкый обычай! Вап.

*

Пані, моя пані, ганіш мі роботу,
Ты мою роботу, я твою доброту! Вап.

*

Панове, панове, не робіт нам кривду,
Бо вы дьіти мате, хто зна на што выйдут! Вап.

*

Матко моя стара
Дай мя за гусара,
Кед мя за ни не даш,
Скочу до Дуная. Вап.

Скочу до Дуная,
Дунай глубший буде,
Ци то ті мамічко,
Ци ті жаль не буде? Вап.

* * *

Як я стады піду,
Заграджу заградку,
Вапеньскі челяди
З'охабю памятку.
Хто коло ней піде,
Споминат мя буде,
Чкода Боже того,
Што заградка його! Вап.

*

Плакала мамічка,
Плакали дві сестры,
А якый то тяжкый,
Тот мундер воєньскый!
Не плач ты мамічко,
Не плачте дві сестры,
Шак то не барз тяжкый
Тот мундер воєньскый! Вап.

*

Тече вода быстро
Спід нового міста,
Не чекай мя дывка,
Чекай мя невіста! Вап.

*

Хто жалю наробил?
Ты го наробила!
Не я тя з'охабил,
Ты мя з'охабила! Вап.

*

Кошицы, Кошицы не ровно стоіте,
Не єдной матери жалю наробите! Вап.

*

Овцы мойі, овцы, мій златый кырдею,
Хто вас буде пасти, як я ся уженю?
Ой буде вас пасти злата пищалечка,
Буде навертати моя фраіречка. Вап.

*

В глубокій долины
Качька воду пиє,
Качур на ню волат:
Верний душе моя!
Вера ся не верну,
Бо ся зрады бою,
Не бой ты ся зрады,
Шак я качур младый! Вап.

*

Тераз єм ся розскакала,
Тераз же мі грайте,
Чорны буты поторганы,
Червены мі дайте!
Чорны буты до роботы,
Червены до танцю,
Под же зо мном танцювати
Шаленый Иванцю! Вап.

*

Дывчатко в фарбанцы!
Волкы на татарцы,
І мойі і твойі,
Подме обыдвоє! Вап.

*

До саду дывчата, до саду,
Будете сыяти розсаду,
Іши наша розсадонька не зышла,
Уже ся наша любость розышла. Вап.

*

Долом Вапеніком быстра вода біжит,
Уж мій старый отец в чорні землі лежит.
Лежит він там, лежит од єдного рочька,
Уж єму выгнілі з головічкы очька.

Станте отец горі, ужь сте ся выспалі,
Посмотьте сіроты, што по вас зосталі.
Не буду смотріти, смотте на ся самы,
Бо мойі оченька барз твердо заспалі.
Очька вызбілілі, што на вас смотрілі,
А ручькы одгнилі, што на вас робілі! Вап.

*

Поімала муху на бруху,
Дала ю варити на юху,
Зьвідала ся дьівка парібка,
Цы добра была полівка?
А деж бы то добра не была,
Кед мі моя міла варила!
Поімала блыху в варкочу,
Дала єй возити на кочу,
А ци бы єй причка возила,
Кед она мі с коча скочила! Вап.

*

Зеленый кафлінец, жоўтый пец,
Не знала мі мила хльіба впеч,
Лем єдну куречку упекла,
І тота іс пеца утекла. Вап.

*

Ах Боже, мій Боже,
Змилуй ся надо мном,
Або мя к собі возь,
Або што роб зо мном! Вап.

*

Весьільны.

Ідеме, ідеме
Понад густы сады,
По таке дьівчатко,
Што мат крівы лабы.

Ідеме, ідеме,
Де ся вода хвіє,
По таке дьівчатко,
Што ся радо сміє. Вап.

*

Стоіт свальба, стоіт,
Хто же на ню піде?
Мачька-поскрібачька,
Коцур за гудачька! Вап.

*

Панове, сватове
Поволі стріляйте,
Соломене село,
Лем го не запальте! Вап.

*

В Орішковім дворі
Студенку мурують,
Не ход там Михале,
Бо люде почуют.
В Головача дворі
Комаркы льітают,
Не ход там Михале,
Бо тя покусают! Вап.

*

Кед ся Вапеняне
У сваты зберали,
Три дні і три ночи
Бочкоры платали.
Бочкоры платали,
Онучкы сшивали,
Як ся Вапеняне
У сваты зберали. В.

*

Панове, сватове,
Десте ся бавили,
Пиля Вапеника
Кобылу лупили! Вап.

Дали сте нам, дали,
Што ныґде не суце,
Загнали на тріскы,
Та пришла плачучи. Вап.

*

Гоя дюндюсь-гоя! післала нас кральова гоя дюндюсь гоя!
" чого вас прислала? "
" чи маста готова? "
" уж маста готова "
" уже поставена "
" ци нас там пустите? "
" тяжкый товар мате? "
" кед вам поламеме — "
" та вам заплатиме "
" што вы за то хцете? "
" тото шварне дывча "
" што сой го вырвете " Вап.

*

Подувай вітричьку із горы, із долы,
Потыіш пане Боже сіроты і ґдовы!
Уже-м та подувал із горы, із долы,
Уже-м потыішивал сіроты і ґдовы! Вап.

*

Уж ідут дрітаре,
Уж су на граніци,
Мойого мілого
Лишили в Плавніци. (Порач на Спішу).
Пісал мі мілый ліст,
Ношу го на бочьку —
Жебым го чекала
До другого рочьку! (Порач на Спішу).

Повідал мі мілый,
Же ма штырі волы:
Буде мя возити
С хыжи до коморы.
А він мя не возил,
Лем ся на мя грозил,
Же мя буде бити,
Же не знам робити! Вап.

*

А Боже, мій Боже,
Якый-с мі дар дал,
Сама я не знам,
Як дякуват мам! Вап..

*

Махиляк, Махиляк,
Махиляк Андрашу,
Ци ты рад, ци ты рад —
Йідж з молоком кашу! Вап.

*

А Боже, а Боже, што ся набоженькам,
Ци я ся даколи доброты дочекам?

Дочекам, дочекам, але не знам коли,
Ци то того рочьку, ци то аж даколи? Ван.

*

Не тепер, не тепер
Орішкы збирают,
Але гво осени,
Кед самы падают! Ван.

*

Міла моя с чорныма очима,
Заробила трисго златых з нима,
А я робю, уж барже не можу,
Тристо златых зложити не можу! Ван.

*

Іде старый, бородатый
Ручисками трепле:
Якас біда ту лежала.
Іщи місце тепле!

А ты старый бородатый,
Не вчи ся брехати,
Когось ту поімал,
Было ті злапати! Ван.

*

За того парібка не дам я цібульі,
Котрый вчас раненько глядат свої коньі!
Не глядай ты коня, бо він єст занятый:
На рихтарскім дворі бринчит бринчок на ньім. Ван.

*

Міла моя, чьорны очька,
Выйд же ґу мньі, верьх поточька!
Верьх поточка зеленого,
Дай мі личька руменого! Ван.

*

Шугай, шугай, шугайочьку,
Не жен ты ся того рочьку,
Того рочьку война буде,
Младой жены чкода буде! Ван

*

Заяли, заяли воловаре волкы,
А я не чула, кед черкали дзвонкы. Ван.

*

Ей Боже, мій Боже з неба высокого,
Так єс ня покарал, як быс не мал кого. Ван.

*

Тышу я ся, тышу, в свойім жалы тышу,
Своє смутне серце на весело несу.
Як бы я ся Боже в жалю не тышила,
Давно бы я давно в чорні землы гнила. Ван.

*

Я бы к тобі шугай вышла,
Ты повідаш, же я пышна! Ван.

*

На поповім перелозы
Стоять трьоми в обозы,
Єден піп, другый дяк
І костюлник неборак.

Ци не біда, не публіка,
Біла баба человіка,
Біла го за дверми
З лопатом по ребрі.

А сусыда помогала,
Аж кочерьгу поламала,
Ци то піп, ци то дяк,
Ци костюлник неборак? Ван.

*

Наш пан превелебный не мают аренду,
Можут сой купити нову реверенду. Ван.

*

А в нашого пана брана мальована,
Мають пан кочіша, але лютерана.
Хоц я лютеран, я на то ничь не дзбам,
Кед я мому пану конічка оседлам! Ван.

*

Сидыла на сосны, плакала жалосны,
Піду за малого, коли він выросне. Ван.

*

Зажинай, зажинай тото яре житко,
До полудня кущок, пополудни шытко! Ван.

*

Ой жнеме, мы жнеме нашому панови,
Не видиме дражку ку єго домови. Ван.

*

Ей я ся оженю,
Мам вівса в кешены,
І татаркы жмінку —
Выховам сі жінку. Ван.

*

Зелене, зелене, коло зеленого —
Танцовал мій милый, а я коло нього. Вап.

*

Боже, Боже якый то жаль,
Хто мя любіл, тот мя не взял,
Лем мя взял тот ледачина,
Штом го ныґда не видыла! Вап.

*

Гласи перевернені на свій лад гумором людовим.

1. глас. Чи я тобі мужу мій не жена,
Чи я тобі не твоя ґаздыня?
Штырі тыжны, два недылы
Я хыжу не мела! (мила!)
Стани мужу мій, не лежи,
Запряжи ты штырі волы,
С хыжи смітя вон вывези!

2. гл. Послухай ты як твоя жена красны співає!
Возмий ты на ню такый прут,
Што зоз ним люде мак трут,
Нажен_ты єй во тысный кут!

3. гл. Посыяло дывчаточько копер (=ческ. kopr, руск. кріп) [зелененькый,
Жебы єго полюбил дячок молоденькый,
Поўну жменю гроший носит а диячка за ся просит.

4. гл. Сидыл козак над водою,
Тримат кобзу під пахою,
На кобзинцы выгрывае,
Долю свою проклинае:
Доле-ж моя нещасная,
Жена моя прекрасная,
Друга женка, як ластівка
Моя така, як жидівка.
Дала йісти без обруса,
Сама сыла як покуса.
Дала йісти, дала пити,
Сама сыла уши бити.

Забила уш на варісьі,
Замішала кашу в мисьі,
Люде гварять, же то свиня,
А то люба ми ґаздыня!

5. гл. Вчера лишенька была пянісенька,
Під сосною зеленою спати легла,
Прішол заяченько: скок на ню!
До дому лишенька, до дому!
Не льігай спати під сосною зеленою!
Коль хрущова мати веселя справляла,
Зозуля сестричька рады додавала.
Баран во млыньі меле,
Овца мірки бере,
Лишка муку сьіє,
Заяц ся на ню сьміє,
Комар воду носит,
Блыха тьісто місит,
А шара (шіра) гусочька до пеца саджає,
Гусак на ню сычит,
По єден хльіб смычит.
Медвідь ім контрує,
Воўк с козом танцує:
Гоя, коза, гоя
Чи будеш ты моя?
Поімаў ю за ніс,
Полетьіл з ньом без льіс,
Ударил з ньом о пняк,
Выскочил з ней кутняк.
Гоя, коза гоя!
Ци ты тепер моя? Вап.

*

А долом, а долом там долом далеко,
Сут там двоє люде, барз ся радо видят.
Єдна стара баба барз ім завидьіла,
Жоўтовлас-Янічка замуровац дала.
Почюла Ганічка по перший раз дзвона,
Пусти мя мамічко на жалосный погреб!
Дьівко моя люба, ці бы ты была пес,
А жебы ты ішла хоть лем през єй двір.

Почюла Ганічка по другый раз дзвона —
Дывко моя люба, ід же ся приберай,
На жалосный погреб скоро ся понагляй!
Як Ганічка вышла, Янічко уж в гробі.
Гробаре, гробаре, прошу вас про Бога
Выймийте, выймийте Янічка із гроба!
Гробар єй послухал, Янічка єй вынял,
А як він го вынял, дораз єй обыял,
А як єй обыял, дораз єй задусил.
Янічка сховали та пониже церкви,
Ганічку сховали та повысше церкви.
На Янічку росне дробна розмарія,
А на Ганічцы росне та біла лелыя.
А так тото росло, аж церков преросло,
А так тото росло, аж ся в-єдно зросло.
Тота єго матка так ім завидыла,
Як люде до церкви, она зожинала.
А як люде с церкви она стопом стала.
А як стопом стала, словце прогварила:
А люде, прелюде по мны ся каяйте,
Де ся рады видят, побрати ся ім дайте! Кру.

*

Моя жена дома а я в Гамерицы,
А я в Гамерицы, робю у фабрицы.
Кед я х ті фабрицы жено буду робіц,
То ты жено можеш собі красны ходзіц.
Можеш красны ходзіц і пышны прібірац
А ґу тому можеш і фраіра тримац.
Як я х ті фабрицы перестану робіц,
То ты жено будеш гола-боса ходзіц.
Бо х ті Гамерицы лем самы панове,
А х ті Еуропі лем су красны ролы,
Лем су красны ролы, веліка порция (= великі податки).
А х ті Гамерицы добрі собі жиют,
Добрі собі жиют, кед іде робота,
Красны ся облече, як прийде собота.
Красны ся облече і шумны прибере,
Ничь він ся не старат, же му х полю гниє.
Же му х полю гниє, же му вода бере,
Бо йому до гавзу привезут фармеры.

До гавзу привезут, плацу не питают,
Аж на двадцетого, як педу (плацу) дістанут. ВСв.

*

Ей долом та долом там долом далеко,
Стоят мі там тоты три вінніцьі,
А при тих вінніцох трое сиротята.
Іде ґу нім, іде мачоха не люта,
Несе на них, несе три терньовы пруты.
Як взяла, так бие тоты три сироты:
Ідте ле, ідте на своей мамы гріб!
А хто то там, хто по тім гробі дуркат?
О мы то мамічко, возте нас ґу собі!
Дьіти мойі, дьіти, што бысте ту йіли?
Дьіти мойі, дьіти, што бысте ту пілі?
Йілі бысме, йілі ту чорну землічку,
Пілі бысме, пілі дожджову росічку.
Дьіти мойі, дьіти ідте ґу мачосьі!
Вера не підеме, хоц ту загинеме!
Кед она нас мые, кырвьом вода плые, (= пливе).
Кед она нас чеше, летят з нас пелеши.
Она свойім дьітьом кашу з млыком варит,
А нам сиротятім отрубы попаріт.
Кед нам хльіба крае, як вербовый лісток,
Іщи ся назьвідат, ци вы зйісте вшытко?
А кед го не зйісте, дайте мому дзецку,
Най мі ся не валят по мойім припецку.
Кед нам хльіба пече, хоробами мече,
Кед нам хльіба крае, хоробами лае.
Она свойім дьітьом пантлічкы купуе,
А нам сиротятім порвазкы (мотузкы) сануе. Ч.

*

Долом ей там долом, там долом далеко
Стоіт мі там стоіт церьков мурована,
А у тій церькові дванадцет олтарей,
При кождім олтарі дванац свьічок горіт,
А при тім найвекшім сам сын Божий стойіт.
А за ним Дьіва Мария стойіт.
Оглянула ся вонка: ай сыну, мій сыну
Не допущай вину, не допущай же дожджу кервавого!
Маю я там, маю трояке сіротство (сіроцтво),

Єдно мі сіротство: тоты стары люде,
Друге мі сіротство: ґдовцы і ґдовичкы,
Третє мі сіротство: тоты дробны дыти:
На камінцьох сыдят, дробный пісок йідят,
Самы ся ховают, мамічкы не мают. Ч.

6. 7. і 8 глас перевернено так:

6. Ці чуєш ты Іване, што твоя жена ділає? возми ты тот прут, що з нвм мак трут: она хоче умерти, треба єй з мотузом потерти. 7. Я на то присягала. 8. жебы єм з мужом спала. ВС.

На „Гоя дюндю" сьпівают:

А де ты ідеш чьорный баране? Гоя дюндя гоя!
До млына, до млына мій любый пане! „
А што там несеш чьорный баране? „
Пшеницу, пшеницу мій любый пане! „
А як ю змелеш чьорный баране? „
На зубер, на зубер мій любый пане! „ ВС.

(**Бодруджал**). Собіткы на Яна: старе зыля, што было сьвячене, палят і през тот оген скачут. Нове зыля сьвачене ховают аж знову до Яна. На „Собітках" сьпівают:

На Яна, на Яна взялі хлопцьі барана,
На Юр'я, на Юр'я, зйіли дывкы коцуря,
На Яна, на Якуба народіл с'а хлоп през клуба,
На Яна, на Яноша народіл с'а хлоп през носа.

*

А ты Марцю с Фары, чом не йдеш на собітку?
Спечеме ти чорну кітку —
Ці варену, ці печену —
Ці с попелом потрясену! Бод.

*

Ніґдам тому не вірила, жебы жена мужа била,
А я била з мотовилом вчера вечур за комином! Бод.

*

Вышол на пляц тай затрубіл,
Заплат дывча, штом полюбіл,
По качаны, по капусты,
Котра дывка канджуриста.

Не такы мя любовалі,
Іши плацу не пыталі! Бод.

*

Думаш мила, же я блазен,
Же я тобі не докажем —
Докажем ти того фіґля,
Што не будеш дывкоў ныґда. Бод.

*

Качмарько молода у тім ширім полю,
Не дай хлопцым пити, не давай у волю
Та няй ідут домів, няй ся понагляют,
Бо ім с'а фраірки замуж выдавают. Бод.

*

Не бий мене мужу г ночи,
Бо ми выбєш чорны очи,
Буде заран біла днина,
Росповім ти, штом ти винна! Бод.

*

Дрімле мі с'а, дрімле,
Спац мі ся не хоче,
Лем мі за миленькым
Серденько трепоче! Бод.

*

Наша кумічка у полозы лежит,
Дробных рыбок бажит.
Хоц бы мі ся пришло пóпас залюпати,
А свойі куміци рыбок налапати.
Стань кумічко горі дробны рыбкы йісти!
Не можу кумічко с той постелы злызти. Пс.

*

Вшытко є добре, што ся в краю водит,
Моя млада женка за другыма ходит.
Мам левольвер, што пят раз выстреліт,
Забиєм (= забию) тя мила з другым на постели.
Кебым не санувал свойі дробны дыти,
Такой той мінуты куля до тя влетіт.
Але бо саную свойі дробны дыти,
Даруєм ти живот аж до твоєй смерти. Пс.

*

На „гоя дюндя“ поберут ся за рукы, крутят ся приспівуючи:

Ґомбора, ґомбора, ґундя кошарувна,
Га́двадьом, сере́дводьом цупом летіт, цуп! цупают в доліну. Пс.

*

До гаю, лішічка до гаю,
Зак ся наши дывчатка награют,
Бо наша улички жоўтый лаз,
Обер собі улічку, котру знаш! Пс.

*

А у керты черешенька,
Под облачком два,
А уж с тобоў моя мила,
Та уж с тобоў зле!

Зостала-с ся самодруга,
Не знаш од кого,
Тераз будеш повідала
На мене самого.

На когож бы повідала,
Так лем пак на тебе,
Бо ты днуваў і ночуваў
А я по при тебе. Пс.

*

А кебы ми не промыло,
Запаліў бым хыжу білу,
Запаліў бым од косцела,
Жебы хыжа погорела! Пс.

*

Згоріла сушня до коріня,
Сыдай дывче на кольіна,
Сыдай, сыдай по малючькы,
Побочкам тя по тихочькы! Пс.

*

Фраірка мі груба, за то не баную,
Хлопця дам до чколы, а сам ся звербую,
Хлопця дам до чколы, як білу лелыю,
А сам ся звербую меджи компаныю! Пс.

*

Ходиў бы я до вас каждый вечер,
Лем же под облачком велька мочар;
Поклад мила дручкы, пойдем по малючкы
Каждый вечер! Пс.

*

Летыў орел понад море, зачаў голосити,
Яка біда худобному богату любити.
Як же ейі не любити, кед она є матна,
Сукня на ны, як на паны, кошуля гадвабна. Др.

*

Ґомбора, ґомбора, дюндя Кошарівна,
Середвадьом, варвадьом, сапаленькы цуп! Др.

Так приспівують на „гоя-дюндю“, пор. стор. 210.

Парафраза 8. гласу гл. стор. 204. 208.

Ішоў чернец з монастыря, стрітиў єго другый чернец: откуду ідеши брате черче? От Константина града. А ци там брате черче моя мати жиє? Уж твоя мати черче давно зумерла. Увы мны! увы мны! уж моя мати зумерла. Не дай мі ся моя мати на тім сьвіты доўго покутоваті! — Др.

Зберало дывчатко по лысьі траву,
Стрітило мілого при самім краю.
Де ты ся тут мілый взяў,
Щось мя вірны любоваў,
Із велікой любості
Тераз єс ня поняхал. Др.

*

Ламала я каліну
Трьом овечкам на зиму.
Ламала я цылый ден,
Трьом овечкам на тыжден. Др.

*

В недылю рад пальіничку пию,
В понедылок не радый розлию.
Во второк іши не ґаздую,
При музици та потанцую —
В середу треба дашто робити,
В четвер треба уж домів іти,
В пятніцю, суботу
Треба сой раховати роботу! Др.

*

Уж нам пришла, пришла
Нова недыличька,
Пила бы ся, пила
Сладко паленичька.
А то пак з дня на ден,
Пила бы ся паленичька каждый ден! Др.

*

Вандрували жиды вшыткы еден раз,
Еден ся ім стратиў, мусыіў свины паст (пасц) —
Ой вай! шайдаріді-бом!
Народиў ся ім Месіяш,
Вшыткым жидім вывіяш —
Ой вай etc.
В калапі го купалі,
Вшыткы жиды вайкалі
Ой вай etc.
Коза была кресна мать,
А цап ходіл одрікать
Ой вай etc.
Привезлі го на краві,
Высте жиды каправы
Ой вай etc.
Привезли го на свиньі,
Высте жиды яко псы
Ай вай etc.
Ты жидівко зубата,
Ты безбожна проклята
Ой вай etc.

*

(На сватьбі співают:)

Ідеме, ідеме, де же мы станеме?
Пред Грицака на двір, під зеленый явір.
Вкажте ле, нам вкажте, няй ми го видиме,
За чим мы ту свого коничька трудиме. Г.

(як берут молодицю):

Выбивай, выбивай надо двері клинцьі,
Кадыль ес вішала зелененькы вінцьі! Г.

Выберай ся сыну
В счасливу годину } співают молодому.
По добру дытину!

Прилетіў соколонько
Пред Грицаків двороньо, } як уж прийдут з молодицьоў, співают
Почаў собі квилити,
Де мат гньіздечко вити. Г.

В пецу орал, в пецу сял,
На пріпечку навертал,
Татарчаны волкы мал,
Іши він са добрі мал! Брв.

(**Страшкове**). На вечуркы ходят прясти до більших хыжох. Молоджава (парібци то „страшкове“) са прибере в цундры, пак ідут до другого дому, в хыжи ім співауть, а страшкове танцюют:)

Пришли до нас страшкове,
Чьорны буты мали,
Коло кошуль, коло ґатьій
Вышиване мали.
І я бы так вышыла,
Темна ніч мня зашла,
Каламаря мі не-стало,
Пірко мі са поламало,
Свічька мі загасла.
Пришли до нас страшкове,
Што ім даме йісти?
Сут там теркы коло церкви,
Та няй идут грызти. Брв.

*

Попід лыс, попід лыс сама оскорода,
Не буду ті шугай по два раз молода.
Попід лыс, попід лыс дробна команічка,
Люблят мене хлопцы, хоц єм невелічка. Брв.

*

Фраіречко моя лем са не оддавай,
До моєго серьця жалю не додавай! Брв.

*

Любила-м писаря, навчвў мя писати,
Выстроіла-м фіґля, мусыў колысати! Брв.

*

Червене яблочько, х кешени го носю,
Хто са на мя гныват, з ним го перепросю! Брв.

*

Дує вітер, дує, по долины гучит,
Хто не знат, што смуток,
Любост го научит.
Подувай вітрику з горы од Бескыда,
Оздай мі придуєш, кого я любила.
Іши подувай здолы од Дуная,
Оздай мі придуєш, кого віджу рада. Брв.

*

Камень, камень розваль са на двоє,
Потыш Пане Боже смутне серце моє! Брв.

*

Вечерочьок іде, хто же до нас прийде,
Мой мілый не прийде, бо за вілми иде. Брв.

*

Ішла-м через грунок, нашла-м собі дудок,
На ті мілый дудок, куп собі голубок.
Голубкові треба і йісти і пити,
А на лыто выйде, та хоче злетьіти. Брв.

*

Вечерічьок иде, даштo бым зробила:
Отворю облачок, патрім (патрю) на фраіра. Брв.

*

Червене яблочко што найчервеньійше;
Приспало са дьівча што найпарадньійше,
Хоц бы са приспала даяка служніця,
А то (Але) са проспала свойска парадніця.
Кедь єсь са пріспала, повідай на пана,
Буде твоя, буде превеліка слава! Брв.

*

Кедь єсь са приспала с паном урядничком,
Стискай собі брушок з гадвабноў пантличкоў.
Хоц бы я стискала з гадвабноў хустичкоў,
То я уж не буду надобноў дьівичкоў! Брв.

*

Кочіше парадный, я смердиш кониноў,
Не будеш ты спати под мойоў периноў,
Бо моя перина шнуром шнурована,
А твоя кошуля три рочькы не прана!
Возьму я йі, возьму, та я йі выперу,
На недьілю рано кочіша приберу! Брв.

*

Шугайова мати на мя кріво патріт,
Я на ню не буду, хоц єй мац не буду. Брв.

*

Фраірочько моя лем са не оддавай,
До мого серденька жалю не додавай. Брв.

*

Татарка не овес, од фраіра морес! *)
Од фраіра мого, няй мат кажда свого! Брв.

*

*) од фраіра морес! = од фраіра зася!

Пришло мі писаня з Угеля до Кошиц,
Же будут панове самы лучкы косиц.
Панове косити, паньчата вязати,
А сам солґабіроў снопочькы складати. Брв.

*

Як собі подумам о свойі мамцы двор,
Жем по ным ходила, як парадный конь! Брв.

*

Співала-м бы даку, але не знам яку,
Співала-м бы другу, мам фраіра слугу! Брв.

*

Чісарю, чісарю, нач тылько вербуеш,
Не ореш, не сыеш, чім нас выгодуеш?
Не бійте са хлопцы великого гладу,
Зацвило житычко коло Мерекгазу. Брв.

*

В пятніцу заспівам, в суботу поплачу,
А недыля прийде, то собі поскачу. Брв.

*

Чийі очка сивы, та сут справедлівы,
А чийі чорныйши та сут фалечныйши. Брв.

*

Чьорны очка мои нач тылько плачете?
Каждый дябол спознат, же фраіра мате! Брв.

*

Мій милый рапавый, а я гладкой тварі,
Вера мя од нього нихто не одгварит! Брв.

*

Як собі заспівам, що (sic!) кому до того,
Ныт на мойі главі старунку жадного.
Як на мойі главі старуночьок буде,
Мойім співаночькам ґнеська конец буде! Брв.

*

А біла, я біла, чом бы я не была,
Кедь я того рочьку на полю не была,
Кедь я того рочьку на полю не была,
На полю не была, дома не робіла,
А чом бы я, Боже, біла не ходила? Брв.

*

Такы мому шерцю жалы розжалены,
Як тото желызо в огню роспалене.
Як тото желызо не може угаснуц,
Так моє серденько не може упласнуц. Брв.

*

Як собі подумам о свою мамочьку
Падауть мі слызы на чьорну земльочьку.
Земличенько чьорна тяжко мі на тебе,
Зяла мі-с мамочьку глубоко до себе.
Я ті єй не зяла, лем ангелы душу,
А я грішне тыло приімати мушу! Брв.

*

Шумна тото гора, што не мат явора,
Шумне тото дывча, што не мат фраіра.
Не була (sic!) то правда ани не бувала,
Жеби шумна дывка фраіра не мала. Брв.

*

Што то за дерево, што над водоў стойіт,
Што то за паробок, што са дывкы бойіт! Брв.

*

Зазулічко, де-сь єсь была?
Коли така лыія была?
Я куку! я куку!
Сидыіла на буку.

Корова са нам втелила,
Мачька теля задусила.
Я куку! я куку!
Сидыіла на буку. Брв.

*

Калинка, калинка калинковый корінь,
Де са вродвт дывка, волыў бы там камінь.
По камени ходят фурманы з возами,
А по дывцыі ходят люде з языками! Брв.

*

Шугайовы очи
Ходят по убочи
А мои за нима,
Здали бы са з нима. Брв.

*

Пискай югас, пискай,
Я буду співати,
А чей нам са будут
Голосы здавати. Брв.

*

Мой милый, мой милый, не чьорный, не білый,
А я єго мила як хустечка біла. Брв.

*

Ганічко тетина, будьме собі сестры,
Бо мы в єдні хыжи будеме невісты.
Ты будеш старшого, я буду младшого,
Жебы са не гнываў єден на другого. Брв.

*

А я дывчатіско з Лабірця,
На што бы я ішла за ґдовця,
Жебы на мя дыти плакалі,
Же підлу мачуху дісталі! Брв.

*

Шугай, шугай, щобысь робиў,
Якбы до нас иншии ходиў?
Він бы ходиў, я бы са смяў,
Він бы любиў, я бы тя зяў! Брв.

*

Та сереньча моя, десь мі тогды была,
Коли я ся на тот, на тот світ родила?
А была я была там в сыньох за дверми,
Пустила-м ся до хыж, та двери заперли! Брв.

*

Засвіть мі місячьку высоко, не низко,
Бо я мам фраіра далеко, не блізко.
Бо я мам фраіра на третім валалы,
Закля ґ ньому прийду, та місячьок зайде! Брв.

*

Оралі, сіялі, я на пецу лежал,
Як йісти давалі, я на перед біжаў. Брв.

*

Таньцюйте дывчатка, таньцюйте,
А вы са хлопчіска радуйте.
Пониже села на лучкы підеме,
Тай там са добрі бавити будеме! Брв.

*

Кедь берете дывку, берьте і млынчівку —
Млынчівка кована, дывка мальована! Брв. (сва́рьбяна співанка).

*

Піде Ганя, піде, де са хлыіб не родит,
Лем дрібны бандуркы, що іх йідят куркы. Брв. (сварьбяна співанка).

*

Заганяй, заганяй, жебы ті тырчало,
Жебы ті іс кольіс шины розмітало! Брв.

*

Нешаслива тота лава ой-ой-ой!
Що я на ньі нічку спала ой-ой-ой!
Гоп-цуп! не было спац на ті лаві,
Булась мала векшу славу ой-ой-ой!
Не шасливый тот ґаночьок ой-ой-ой!
Де я на нім нічку спала Боже мой!
Не було спац на ґаночку ой-ой-ой!
Було ходзіц у віночку ой-ой-ой! Брв.

*

Не стискай. не стискай мои білы ручькы,
Бо мі попукаут на пальцох обручькы! Брв.

*

Тодыль собі, тодыль дьівче роскошує,
Коли свои власы долів росчешує.
Як оно іх стане горі почесувац,
Не тота му буде зозулечька кукац! Брв.

*

Дьівчино молода, подь мі там, де вода,
Та вода студена, де верьба желена! Брв.

*

Моя мила, моя мила як са маш?
Якы сладкы ґамбы маш!
Дай-же мі іх скоштувац,
Ці мі будут на недьілю смакувац. Брв.

*

Од Уйгеля діч іде,
Уж мой мілый не прийде.
Хоц бы прийшоў на возьі,
Уж вера мій не буде! Брв.

*

Лучкы покошены, попід валкы вода,
Ходит до нас Янчік як єдна ягода. МЛа.

*

Як єм ішол з войны міла хусты прала,
Я єй повіў: шестя! она заплакала.
Не плач міла, не плач, бо я іду з войны,

Бо я тобі несу коралята стройны,
Коралята стройны, хустечку гадвабну,
Жебы люде знали: мам фраірку ладну. МЛа.

*

Лают мя, биют мя, миленькый не дай мя,
Буду тя любити, покля буду жити —
А по мойі смерти няй тя люблять чорты! МЛа.

*

Моя міла задрімала, а я заспаў,
А хто же мі з-за калапа перко взяў
А то перко іс той дробной фяркы,
Што мі далі стародавні фраіркы. МЛа.

*

Кошулечьку білу, скореньк ы нятягну —
Коло капелюшка позлочена стужка! МЛа.

*

Чкода, Боже, чкода лыса зеленого,
Же в ным не почує пташка веселого,
Пташка веселого, ани ниякого,
Чкода, Боже, чкода лыса зеленого. МЛа.

*

Не про тебе жиде, корчма мурована,
Іно про паробків, жебы танцювали.
Танцюйте паробци, няй дывкы не стоят,
Няй ся стары бабы на танец не строят! МЛа.

*

Іши-м не любуваў, аж буду зачинац,
З бучька на яличьку буду прескакувац. МЛа.

*

Дывчино молода, чем си не заспіваш?
Заспівала-м бы-м си, кед я не мам нуты,
Бо ми зяли шевцы направляти буты! МЛа.

*

Не лай же ня, не лай, бо я тя не лала,
Бо я ся за тобоў дост набанувала.
Не бануй, не жалуй, жес моя не была,
Бо-б былас плакала, покля былас жила! МЛа.

*

В кошицкій касарны̂ хлопцї видят рано,
Што си попід горы бучкы розвивают.
Ши ся не розвила лем една липечька,
Што ю посаділа моя фраіречька. МЛа.

*

Фраірку шумну мам,
Кошулю брудну мам,
Хто мі ю выпере,
Кед не мам матери! МЛа.

На гоя-дюндю співають:

До гаю лишенька, до гаю,
Покля си дывчатичка выграю,
Мала ты Марічко жоўтый влас,
Обер же ты собі, котру знаш! МЛа.

*

Фраіречкы штырі про што сте ся білі?
Про тебе шугаю, бо-сме тя любілі.
Не бійте ся самы, буду я зоз вамі,
Я куплю вам ножі, поріжте се самі! МЛа.

*

Іду горі-долі, не виджу нікого,
Плаче моє серце з жалю великого,
Плач моє серце, плач, бо ты то добре знаш,
Же у тім валалы потышеня не маш! МЛа.

*

Горі рыбкы, горі быстроў водоў,
Тяжке розлучіня драга дуже с тобоў,
Як ся розлучают дробны рыбкы з водоў,
Так я ся розлучу драга душо с тобоў! МЛа.

*

Пішоў єм през ліс калинковый,
Нашоў єм там камінь мармуровый,
Спід каменя водічка выплива,
Повідж Ганця, чи ты справедлива? МЛа.

*

Уж єм приспаў штырі,
Іши мя не били,

Тераз си заложу
Перко з розмарийі! МЛа.

*

Наша млада кральовна спала с пеца до говна,
Младый се прихопиў, младу з говна выхопиў. МЛа.

*

Ей люлю, мій люлю,
Де же я тя стулю?
Під зелену сосну
Дытину роскошну.
Колыш же ся, колыш
Колысочько мала,
Бо я уж не можу,
Бо ем з'уновала.
Колысала-м бы-м тя
Як гво дни, так в ночи,
Кебы ся діждала
Од тебе помочи.

А як я ся діжду
Жалю великого,
Чкода буде Боже
Колысаня мого!
Чючю ты мій, чючю!
Богу тя поручу,
Богу единому
Дитино-любино!
Усний же ми усний,
Милый Бог тя приспи,
Сама Божа мати,
Приде тя зогнати.

Гаю же мій гаю!
Підеме до раю,
А з раю до неба,
Бо там дытий треба! МЛа.

*

По садочьку ходила,
Фіялочкы садила,
Як садила так і говорила:
Ныт ту того, кого я любила! МЛа.

*

Темна ночька невидненька,
Болит мене головонька,
С кым я буду ночьку ночювати,
С кым я буду розмовляти! МЛа.

*

А Боже, мій Боже, што я наробила,
Же я руку дала, кого-м не любила.
Кого я любила і радо видыла,
С тым я ся на вікы розыйти мусьіла! МЛа.

*

На „Гоя-дюндю“ самоперше співауть:

Пустте вы нас, пустте на Любову Дому,
На Любову Дому пре цысарску волю!
Мы вас не пустиме, слабы мосты маме!
Слабы мосты маме, вы бы поламалы.
Вы бы поламали, направиц не дали.
Што найкрасше дывче то вам з'охаблеме! Зб.

*

На роваш мамішько, на роваш,
Кому тото дывче выховаш?
Ей тобі то Янічку, тобі,
Кедь дасть Пан Бог здравішько (здравічко) на лєто! Зб.

*

Орали бы штырі волы, орали,
Кебы мали поганяча з Муравы —
А вни мауть поганяча з Мондочька,
Не посіють, не поорють до рочька.

*

Поганя̆й моя дывко, поганя̆й,
Куплю я ті лӑйбічок за таля̆р —
А мій любый апо, я не будзем за то поганя̆ц!
Поганя̆й моя дывко, поганя̆й,
Куплю я ті пантлічок за таля̆р!
А мій любый апо, я не будзем за то поганя̆ц!
Поганя̆й моя дывко, поганя̆й
Я ті (ці) куплю перстенок за таляр!
А мій любый апо, я не будзем за то поганяц! Зб.

*

До дому куречку на мосцы (= мості)
Вытрепала куречку по хвосцы (= хвості),
До дому куречко, до дому
Не заваджай на мосцы нікому. Зб.

*

Вылетыла ластівочька зо скалы,
Зобудила мою милу зо спаня,
Ей ці ты спиш моя мила, ці ныт?
Моя ручька выроблена, твоя ныт! Зб.

*

Ей красша я, Янічку, яко ты,
Бо я собі заробіла на буты,
А ты лежиш льінивый лежуху
Лем си за пецом в кожуху! Зб.

*

Посьіяла я до заградкы лельію,
Прийшли волкы шугайовы зйіли ю.
Кебы м знала, же то волкы не його,
Пішла бы я до берова на нього.
Пошла бы-м го до бірова оскаржиц,
Мусьіў бы мі розмарію заплаціц! Зб.

*

Ей сидьіло дзівчатко на ріночьку,
Дай мі го Божечько за жіночьку.
Твердо бы-м са пану Богу помоліў,
Кебы-м з ним на вечур погуториў! Зб.

(Забава на „Гоя-дюндю“: „Кашка“). З'імають са дьівкы до ланцу руками а у кашцьі дві танцюють а співають ім:

Обуй собі буты, гыбай до роботы, наша біла лельія! (руками пока-
Поскочь до Дунаю, выбер собі с краю „ зують по но-
Умый собі личко яко маковичко „ гах, гласкають
Возмий си фартушок на тоўстенькый брушок „ пальцями лице
і т. и.).

(одна танцює, потом возьме собі другу до танцю — а тота перша піде до ланцу — а друга зостане тай собі пак другу возьме — а пак са розыйдуть та са поімауть знов до ланцу, бігауть по під рукы і так співауть:)

На широкім Дунаю штырі качькы плавають:
Кач! до дому кач! оженуў ся ткач!
Гоньте пулькы на лукы няй збирауть паукы
Кач! до дому кач! оженуў са ткач!
Гоньте качькы на мла́чькы, няй збирауть хробачькы
Кач! до дому кач! оженуў са ткач!

На ступцьі са бавлять. Поставауть за шором — та сяде по-дво — лем на єднім місци тро — а єдна дьівка єсть осібна, што с прутом уганять на до́кола той кашкы, та уганять тота дьівка, жебы тоту третю (де єсть тро) поімала. Як ю поімать тай утне прутом; та тота, котру ударить, та уж тота піде уганяти с прутом, жебы зясь третю поімала. Як поімать третю тай утне с прутом та уж тота піде вганяти і так са бавлять покаль не з'унують (з'уніють).

(Забава: Крижик). Стануть зясь у два шоры, а межи шорами положать в серединьі крижик с копачиків. Єдна дьівка са зве Бог, а друга шьорт — та прийде тот Бог ід каждій дьівцьі та гварить: буль! буль! — а дьівка, кедь му рече: здравый будь! та кедь са не засміє, то є боська, а як са засміє, то є шьортова. Гварить зясь тот чорт с тым крижиком: буль! буль! кедь са засміє дьівка, то є шьортова. Котры дьівкы са не сміють, то боськы суть, а што са сміють, то шьортовы. Та са пак поз'імауть на єден бік і на другый, та са так тримать єдна другойі та Бог і шьорт на передьі суть та гварять Бог шьортови: дай руку! а шьорт Богови: дай руку! Та са ухоплять за руку Бог іс шьортом та са тьігауть за рукы, та боговы дьівкы та Бога тьігають а шьортовы шьорта. Та тьігауть, котрый вытягне, ці чорт, ці Бог та так са тьігауть, та са розорвуть, та тоты што са розорвуть та попадауть.

(Лопту бють). Парібци лопту бють. Та єден мать лопатку в руцьі, а другый пиля нього стоіть та му лопту підмітює, жебы забиў лопту тамтым парібкім, што стоять на боцьі і хаплять лопту ці до рук, ці до калапа, котрый до шього ухопить та як захопить лопту тай иде тот бити лопту, што ухопить А другый уж іде підмітовати зясь — та зясь тот бє лопаткоў тых, што осібно стоя́ть.

(Гусята). Дьіти са бавлять в гусята. Сядуть собі до шору а стара гуска (дьівка) над ними стоі́ть. Та піде у бік на́роком, а гуся єдно утешье́. А она прийде та са звідує: де єй гуся? А дьівчата, што стоять пиля тых гусят тай йі повідять: што го тхір взяў. А она́ покоўтать тій до головы, што йій повідать, же тхір гуся взяў: як мі веце даш тхорьови гуся взяти, то тя забю! Та так як уж вшыткы гусята забере тхір, та она зачне йойкати: де єй гусята — а они са пак розлетя́ть, бо са похова́уть, та са розбіжать та крича́ть: ґе-ґе! А гуска біжить за нима, скубе траву та іх скли́кие.

(На га́рьчікы). Дьіти посьідауть до шору єдно од другого далеко та кожда дьівка мать дьітину (хлопця або дьівче) за га́рьчіка. А єдна дьівка купиє од каждой гарьчіка. Тота гварить, што купиє: та продай мі того гарьчіка! Тота, што продавать гварить:

Я бы ті го не продала,
Бо я тяжко годовала,
С пыріжками напыхала.

Та пак біжа́ть, тота што купиє і тота, што продавать, та котра ід ньому прыбігне скорій та уж йій гарьчік. Зб.

(Гл. стор. 189. 201. 208. 210. 220. 222). (Конець буде).

Miscellanea.

Лист кор. Стефана Баторня до калґи з р. 1577.

Низше поданий лист, знайдений мною в книгах т. зв. Руської Метрики московського Архива міністерства справедливости (Записи В. кн. 26—7 л. 99) належить до обставин, що випередили так звану Баторієву реформу козачини. Напад Татар на Волинь, про котрий іде тут мова, став ся, як поясняв сам калґа в листї до волоського воєводи, наслїдком того, що „гетьман Шах“ з Низовцями розбив його (?) посла, „за наказом або позволеннєм київського воєводи“ — Конст. Острозького (Źródła dziejowe IV с. 109, про самий татарський напад широко оповідає Бєльский — вид. Туровского с. 1405—7). Згадка в сїм листї про королевих підданих, що „перемирє ламали“, очевидно належать до Шаха й козаків.

Лист до цара (читай: царевича) перекопского Махмет кгирея кгалъдзе.

От Стефана, божею милостю короля полского и великого князя литовского, руского, пруского, мазовецкого, жомоитского, лифлянтского, волынского, подляского и иных, царевичу орды перекопское Махмет кгирею кгалдзе. Писалъ и всказал еси дажъ через гонца своєго Емией мурзу обмову чинечи о томъ, въ якихъ причинъ вторгнулъ єси без вести у панство наше. На котороє поселство ач єсмо отписали и отказали через посла твоєго, але однакъ при немъ послали єсмо того слугу нашого верного Илю Кулсимановича, иж бы єси намъ через него мысль свою ознаимил. Было писане до цара и до тебе о приязнь, также теж от цара отца твоєго и от тебе до насъ якож гонцы и посол великый Взянтымар были у дверей наших, приязнь становячи, и с приязнью отєхалы. Мы єсмо также посла нашого з Дзянтымыром великимъ посломъ царскимь послали с приязнью, з щодробливыми и значными дары для

сконченя вечного становеня, вѣру даючи тымъ панствамъ. Не сподевали ся єсмо того, абы єси малъ в землю нашу вторгнути и шкоду чинити, але што єси з войском татарским под тою приязню учинил, Панъ Богъ яко всевидца кождому водлугъ справъ єго отдати может. Бо єсли з воеводою киевскимъ и з старостою черкаскимъ была о што розница (они сут нашими и коронными поддаными и мешканъє ихъ єст в земли нашой коронной), не воєвати было, але через посланца ознаймити: учинили бысмы слушную справедливость. Не имъ ся кривда стала — нам ся болшей стала, бо и другихъ подданыхъ нашихъ много маетностий спустошено, а кгде колвек єсть спустошоно, земля наша єст спустошона. Коли земля наша пустошона была от тебе и войскъ татарскихъ, разомъ єсмо послали о томъ даючи знати цесарови турецкому, и послови отца твоего Дзянътымиру казали єсмо ся задержати, который вже праве на границы земли нашоє был, выєждчаючи зо всимъ добрымъ, и з нимъ поселъ нашъ с приязнею и дары. Для того єсмо писали до цесара турецкого, бо королеве полские с цесаром турецкимъ мают вечноє а правдивоє сконченъє, которое яко продки теперешнего цесара Солтанъ Мурата моцне а не нарушене держали, и короли полскии с цармы татарскими завжды до приязни вели, такъ и теперешний цесар солтанъ Муратъ держит, ино го до приязни з цармы татарскими вел. А такъ писали єсмо о том до цесара турецкого, яко до приятеля нашого того, который ведает яко потреба перемире не облудне держати, єсли бы єще што намний шкоды учинило войско татарскоє в земли нашой, мы терпети далий не будемъ могли, и приязнь межи нами не будет могла быти. Про то разумиєш ли, же добре єст, абы старая приязнь трвала, абы єси нам и земли нашоє шкоды не чинил, а з границь наших же бы єси выєхалъ, вязни в земли нашой взятыи абы єси отослал, бо то непристойная што от нас просишъ, абы єсмо с тобою тую приязнь замкнули, и дары послали, а ты єще в земли нашой з людми; єще не скоштовавши ся з войски нашими всѣми, а вжо хочешъ вытиснути на насъ приязнь, которую не єсть пристойно становити, одно по доброй воли. А такъ єсли хочешь приязнь, то знак будет — вязни роспустити, з земли нашое выєд. Мы потом и посла твоего отпустимо с приязнью, и з нимъ зараз нашого пошлемо ку становенью сконченя, отколе и хут нашу до приязни и щодробливости в дарох познаєшъ. А котории бы подданыи наши перемире ламали, огледаєте, иж карани будут слушне, яко ся окажет. А такъ через того нашого слугу ознайми намъ мысль свою: мы будем до всего готови на обе стороне. Писанъ в Варшави лѣта Божого нароженя тисеча пят сот семдесят семого мѣсяца апреля тридцатого дня.

М. Грушевський.

Чуб і чуприна.

Замітка для істориків, малярів і акторів

Майже всї наші малярі, малюючи низових лицарів Запорозцїв, не знають, як треба малювати їх чуприни. Так наприклад на рисунку маляра Васильковського, виданого на премію російською часописю „Нива“ намальовано Запорозця так, що чуб і чуприна у його вийшли змішаними: поверх звичайного чуба, розчісаного на всї боки, лежить, починаючи від середини голови, осібне пасмо волося — чуприна. Запорозцї Ріпина, що пишуть султанови листа, мають чуприни серед голови, як буває це у Китайцїв. Мікєшін, Сластьон і ин. теж малювали чуприни на серединї голови, а Сластьон ще і заплетеними як у дївчат, що справдї робилось тілько на жарт і рідко. В театрах при ґримировцї чуприни чипляють на серед голови. Все се розминаєть ся з правдою, от через що я й подаю сю замітку — може вона стане кому в пригодї.

Перш за все скажу, що чуприна і чуб не одне і теж, як де-хто думає, а зовсїм два різних типи ношення волося. Чуб підстригав ся так: над лобом, на висках і на потилицї волося голило ся, чи стригло ся при тїлї, і тілько серед голови зіставляло ся на долоню широке, кругле пасмо довгого волося. Те волосє розчісували на всї боки і підстригали кругом — вище над лобом, а низче на потилицї. Таким робом голені місця прикривались чубом і здавалось, що голова вся в волосї; тілько коли чуб закочував ся вітром, то голий череп відкривав ся, і від того обличче людини робилось дико-величним і воєвничим. Чуба носили пани, городові козаки і посполиті; тілько, здаєть ся, пани підстригали його вище, на польський лад.

Зовсїм инакше підстригалась чуприна. Вся голова голилась чи стриглась при тїлї, над самим же лобом зіставляли кругле пасмо волося пальцїв у три ширини. Волосє те часом відростало в довгу косу, котру можна було, зачесавши на лївий бік, або обвести кругом голови і замотати за лїве ухо, або просто довести до нього і замотати. Частїйше, коли вона була не дуже довга, тільки спускалась за вухо, і кінець її телїпавсь на плечі. Така коса надавала лицю дуже воєвничий вид і ориґінальну красу. У маленьких хлопчиків чуприну підрізували у рівні з бровами, щоб не лїзла в очи. У старших голова не завсїди була гладко виголена, заростала не великим волосєм, і так зіста-

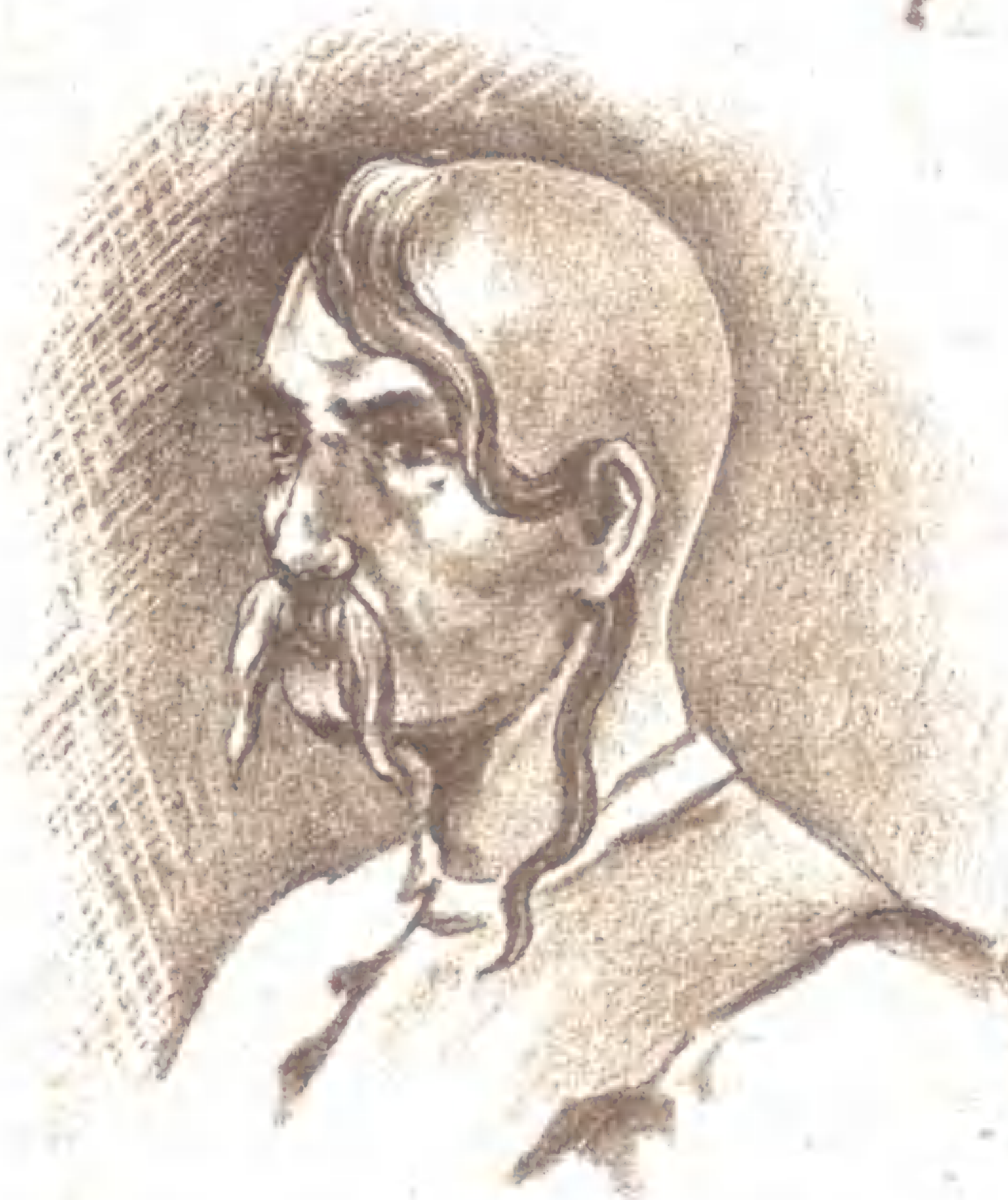

вала ся по довгу; особливо так було у старих дідів, що не любили чепурити ся. Чуприну носили запорозькі козаки і ті люди, котрі, так чи сяк, мали зносини з ними, як от чумаки і ті селяни, що жили близько до Запорожа. В Гетьманщинї-ж, мабуть, носили тілько ті козаки, що який час жили в Січі і вернулись назад. Треба думати, що і в Січи деяка старшина, як от писарі то-що, носили чуби.

Чуба мій батько носив до самої смерти, а як голили чуприну, бачив за молодих літ, і минї оповідав. *З.*

Микола Савич.

Біоґрафічна замітка.

В усїх оповіданях про „Кирило-Методиївське Братство“ згадує ся не то яко член його, не то яко такий, що знав членів братства, Микола Іванович Савич, арештований за границею, в Австриї й виданий росийському правительству рівночасно з тим, коли у нас арештовано Костомарова й иньших членів братства. Тим часом я нїде не подибав про сього Савича нїяких згадок. Менї довело ся близько знати М. І. Савича в останнїй період його житя, хоч я довго не знав і навіть не міг собі представити, аби се був той самий Савич, що звязав своє імя з іменем Шевченка та Костомарова. Дізнавши ся про се припадково, я вже не міг викликати Савича на розмову про цікаву для мене подію: Савич очевидячки тїкав від неї, а може й я не досить напирав. Але, що ще менше можна простити, професор Новоросийського унїверситета Вол. Яковлєв, бувши зовсїм близьким Савичеви чоловіком — теж не дізнав ся від нього нїчого цікавого, а ще викладав історию росийської лїтератури!

З біоґрафії М. Савича я знаю не богато. Батько його був середнїм дідичем Полтавської ґуб., Гадяцького пов., де Савич, по його словам, і родив ся; стало ся се очевидно коло 1810 р., бо він сказав менї не довго перед смертю в 1894 р., що йому 83 роки. Де він зразу виховував ся, не знаю, але потому скінчив Харківський унїверситет, імовірно коло 30-х років. Звісно, сї всї справи не важко виясннти, заглянувши в архив харківського унїверситета. Можливо, що вже в Харкові пізнав ся він з місцевими Українцями, в тім числї й з Костомировим, і сам пристав до них. Чи служив він де-небудь після скінчення унїверситета, чи господарив, я не знаю — останнє імовірнїйше, бо він згадував про своє господароване на селї й любов до нього.

В 1847 р. Савич загадав їхати за границю, не знаю по що, але в усякім разї не з ученою цїлею, і по дорозї заїхав у Київ. Відомо, що власне його розмови з Костомаровим про републїку і навели на думку Петрова через донос визначити ся перед начальством. Із Київа Савич поїхав в Австрию й тут його арештовано й відвезено в Петербург, де й замкнено в кріпость. На мої просьби оповісти подробицї про се все, Савич не раз відповідав, що виїхавши за границю, він десь (у Віднї?) захорував на тифус і саме тодї його арештовали, умираючого везли в Петербург і потому поклали в кріпостному шпитали; ось чому він буцїм то нїчого й не паматає. Але-ж після видужання, його певно випитували і т. и., і про се все він повинен би був памятати. Доводило ся менї чути, що воно було трохи инакше. Савич, буцїм то дуже наляканий, був отвертїйший, нїж би треба, і сим купив собі увільненє від кари, котра тодї все-ж таки певно спіткала-б його за підозрілі розмови, хоть би він навіть і не був членом Кирило-Методиївського братства. Але подано се яко чутку; зі слів же Савича можна було швидше вивести, що він прохорував довго, за той час переконали ся, що він не належить до процеса, і пустили його в спокою; йому навіть буцїм то не було відомо, за що його арештували. Звісно, коли буде відомий цїлком процес за Кирило-Методиївське братство, то вияснить ся й роля в сїм процесї Савича.

Опісля Савич перейшов до Одесси; коли, я докладно не знаю, але в усякім разї він жив тут підчас Кримської війни, про що й оповідав; у нього навіть була немов би збірка з одеських споминів того часу: лубочні образки, quasi-народнї вірші й т. и. Коли зараз після війни з'орґанїзовано Русское Общество Пароходства и Торговли, брата М. Савича зроблено аґентом товариства в Лондонї, де він прожив досить довго і вмер, полишивши М. Савичу в спадщинї коло 20000 ф. штерл. Савич поїхав до Лондона відобрати ті гроші і тодї йому стала ся пригода, про котру тодї богато писано в ґазетах, та він і сам менї про се оповідав. Адвокат, якийсь Новіцкий, Поляк, завів його для передачі грошей в далеку гостинницю і там так міцно здушив його за горло, що Савич упав без чутя. Думаючи, що він мертвий, адвокат із грішми втїк; але Савич прийшов до себе. Адвоката, звісно, знайшли, судили і вислали на каторгу, а гроші вернули Савичу.

В Одесї Савич купив дім і став громадським діячем, він був радним одеської міської ради і членом управи, а потому

мировим судиєю при перших виборах на сей уряд. Студентом я радо навідував ся до саль мирових судиїв підчас розправи: се було нове й цікаве. У мене лишило ся вражінє, що Савич вів розправи розумно і розсуджував їх, як треба.

Коли заводили в Одессї покійне консумцийне товариство „Сбереженіе“, я брав у тім діяльну участь; як усе в Росиї, у товаристві повстали якісь партиї, йшла боротьба (властиво на особистій підставі), особливо на загальних зборах; головою зборів був звичайно або Іващенко (тепер член державної ради, а тодї управитель контрольної палати), або професор Брікнер. Останнїй був моїм наставником і приятелем, але — він був иншої партиї, й нашим кандидатом на голову доконче був Савич, про котрого говорили, що він хоч і не одного з нами напрямку в погляді на консумцийні товариства, але визначає ся бездоганною обєктивністю; таким він дїйсно і був, коли йому лучало ся бути головою зборів; але я памятаю, що ся вся істория його дуже мало займала.

Се все відбувало ся в початку 70-х років, а потім я не здибав ся з Савичем років 15 і навіть забув про його істнованє. В кінцї 80-х років, Вол. Яковлєв сказав менї, що Савич бажає пізнати ся зо мною й просить бувати у вівтірки, коли у нього дехто збирає ся і відбуває ся невеликий преферанс. Я пішов до Савича з проф. Яковлєвим одного з таких вівтірків, провів приємно час і від тодї бував там усе, зближаючи ся з господарем усе більше й більше.

Коли я на ново пізнав ся з Савичем, він уже був дуже немолодий, років 75, але бадьорий, високий, сильний, грубий, з червонявим лицем і сивим волосєм; говорив він досить різким, пискливим голосом; одягав ся дуже недбало, а на вулици ходив зимою й лїтом у підшитім футром сурдутї і футряній шапцї, при чому футро було страшенно витерто, а синє сукно сурдута незвичайно поваляне, поблекле й вилискувало всїми красками веселки; жив він у своїм домі на Надеждинській вулици, саме проти Сабанєєвого мосту; місце у нього було велике, але дім невеличкий, збудований зовсїм не симетрично і кватира поганенька, такаж була й обстанова; тим часом господар, що дістав великий спадок, побільшив його вирахованєм, аби не сказати скупістю, і його рахували на пів міліона; у нього були якісь маєтности, в тім числї одна в Тираспільському повітї, звідки він діставав непогане червоне вино. Чим займав ся Савич, не знаю, бачить ся, читав нові ґазети і старі улюблені книжки, переважно давнїх кля-

сиків, дорогі виданя котрих у нього були; він богато ходив і між иньшим сам ходив на ринок і закупляв усе. Яко давнїй Одесець, він знав що якого сезону можна дешево купити, напр. яку небудь рибу в роді вирезуба або коропа; в такім разї на вулиці в своїм оріґінальнім костюмі з рибою під пахою Савич представляв пресмішну фіґуру; та його вже всї в Одессї знали і не звертали на нього уваги.

У вівтірки коло осьмої години вечір збирали ся у нього гостї, людей 5—6, рідко більше; після традицийного, що на жаль уже вийшов з моди, чаю, за круглим столом, зачинав ся невеличкий преферанс, а останнїми роками вінг, до якого Савич особливо пристрастив ся, хоч взагалї грав в усї гри дуже погано і все програвав; але результат гри рідко переходив за 1 руб. Для розривки партнерів підчас антрактів на столї стояла горівка, настояна на якихось старинних і скомплїкованих специях, і оселедець з часником, лежали папироси, а иноді Савич розщедрював ся й на сиґари, але, кажуть, дуже погані. Після карт була вечера із двох страв, але вся з якихось старосьвітських в роді язика з сосом із сушених сливок, леща начиненого рижом і сушеними сливками, нарештї які небудь хрустики; власного червоного вина було до схочу. Не раз гостям вечера була не в смак і вони починали дражнити Савича його скупістю, старий боронив ся досить удатно, але потому вечера ставала все краща й краща, нераз появляв ся товстий индик, порося з кашею й т. и., а раз, коли вівторок випав під новий рік, Савич справив нам дїйсний бенкет, навіть із шампаном! Росходили ся ми о годинї другій, при чому Савич довго задержував гостий і навіть брав ся за гру після вечері. Він часто говорив, що нїколи не вів реґулярного житя — і йому було, тим не дуже гарно. Лягав спати, коли хотїв, уставав также без усякої системи; лїкарі заборонили йому вечеряти, пити вино, а він майже все вечеряв і пив до схочу і т. д. і т. д.

Розмовляти з Савичем було цїкаво; він був чоловік розумний, осьвічений і що до напрямку зовсїм не старомодний; він розумів молодїж і спочував їй, хоч очевидячки відпихав від себе все біжуче і більше любив згадувати про минуле; все українське він дуже любив, але не радо виговорював ся в тім дусї, очевидячки на нїм лежала печать 1847 р. Не мало він подав менї спомнинів про Одесу й її давнїх дїячів і лише про подїю 1847 р., як з вже сказав, зовсїм не хотїв говорити.

Помер Савич весною 1894 р., мене саме тодї не було в Одесї і про смерть його, дуже чудну, я знаю лише зо слів проф. Яковлєва (що также помер у 1895 р.). Заслаб Савич якось нагло і розуміючи, що в 83 р. вилїчити ся не лехко, старав ся роспорядити своїм майном, що було конче потрібно через не зовсїм леґальне, що до спадщини, становище декотрих членів його родини. Поладив він се все в день смерти, коли йому зробило ся дуже вже зле; потому висповідав ся, запричащав ся, ляг у постїль і окружений близькими людьми, чекав смерти. Минуло не мало часу, а хорий не вмирає! Всїм було скучно і йому тим більше. Тодї проф. Яковлєв запитав ся: „А чи не заграти нам у вінтик, Миколо Івановичу?“ Яковлєв кляв ся, що він отсе запитав ся жартом, аби забавити умираючого. На велике диво, Савич на половину отворив одно око, поглянув на Яковлєва і сказав: „Що-ж, нехай“. Миттю роскрили стіл, принесли карти, Савича посадили на постели, обложивши подушками, і почав ся вінт. Як уже там Савич грав — Бог його знає! та все таки робер вони переграли; в часї дальшого робера Савич утратив сьвідомість, повалив ся на постїль, почала ся довга аґонія й він умер. Таким чином він і перед смертю не схотїв тратити золотого часу й помер як вояк на своїм постерунку.

Майже вся його родина также померла незабаром; лишила ся, бачу, одна донька — д-ка Савич-Новак, котрої прегарні портрети, рисовані крейдкою, були на виставі українських артистів в Одесї.

Олексїй Маркевич.

Наукова хроніка.

Проби біоґрафії й оцінки діяльности П. Куліша.

О. Маковей — Панько Олелькович Куліш, огляд його діяльности, Львів, 1900, ст. 170.

Б. Гринченко — П. А. Кулишъ, біографическій очеркъ, Черниrів, 1899, ст. 43.

Декілька років назад помер один з ветеранів українського письменства П. Куліш і сливе зараз по його смерти появились ріжні праці про небіжчика, що розглядали його літературну фізіономію та оцінювали ті чи иньші житєві його кроки. Цікава подія! В той час, як старші наші письменники, корифеї, як Квітка, Гулак і ин. не мають і доси якоїсь ширшої оцінки їх творів та діяльности, байдуже про віддаленість їх смерти та великість значіння, Куліш, зараз же по смерти, викликав таку моноґрафію, як нпр. висше згадана праця д. Маковея. Такий цікавий факт, коли він не викликаний особистими симпатиями, може толкувати ся двома обставинами: або надзвичайною позитивною великостю обєкту вислїду, або дивовижною великістю неґативної вдачі. Про Куліша не можна сказати нї того нї другого: він не був, так сказати, нї великим героєм, нї великим переступцем. Щож примусило д. Маковея при-

---

*) Подаючи сю критику ш. нашого співробітника (перенесену в відділ Наукової хронїки з огляду на великі розміри), супроти її песимістичних поглядів на особу й діяльність Куліша й часом різких висловів на адресу иньших дослідників, уважаємо потрібним пригадати, що ред. Записок дає місце на їх сторонах кождій думці, висловленій в науковій формі, в надії, що крайність, навить помилка в науковій діскусиї не лишають ся безкористними, ведучи до всестороннїйшого об'яснення предмета. *Ред.*

сьвятити так богато працї власне Кулїшу? Відповідь на се ми можемо знайти не тільки в працї самого Маковея, але в серцях і умах кождого сьвідомого Українця. Я, гадаю, не помилюсь, коли скажу, що особлива увага до Кулїша не тільки Маковея, але і всеї України, викликана надзвичайним жалем про нього і про його схиблення з певного шляху, жалем про марну часто працю невтомного сього робітника, варту лїпшої долї, і жаданнєм обяснити, виправдати його хиби, поруч з якими стоять безперечні його заслуги перед вітчиною. Сей жаль до помилок талановитого робітника, при сумних обставинах України і при такій потребі в роботї, стає особливо важним, коли праця робітника тягнеть ся на довго лїт і коли, при вірнім її напрямі, вона могла б послужити на величезну користь родинї. З сього боку, на діяльности Кулїша спинитись варто: бо треба справдї вирікти більше-меньше правдиве слово над сією людиною, раз на все вияснити причини такого чи иньшого поводженя її та показати скількість зробленого нею добра чи лиха.

Сю громадську потребу вдоволяє по змозї д. Маковей, до працї якого ми тепер і звернемось. Починаєть ся вона передмовою, в якій обміркуєть ся питаннє про подїл діяльности Кулїша на періоди та наводить ся загальні погляди на неї иньших учених. Всякий подїл означеного типу д. Маковей вважає річию „маловажною“ (стор. 2) і неможливою через те, що не можна означити року, в котрім один період кінчив би ся, а починав ся другий, відмінний від першого“ (стор. 1). Нас дивують такі міркування дослїдника. Що значить вважати маловажним подїл якоїсь діяльности? На нашу думку, се значить iґнорувати цїлком або забувати про головнійшу мету кождої наукової роботи, яко представлення дійсного становища річи або її еволюциї. Раз в якійсь природній прояві є зміна, то стеженнє її — се перший обовязок дослїдника, без якого неможливе і саме зрозуміннє та обясненнє прояви. Через те подїл якоїсь діяльности на фази річ вельми важлива, хоч і вимагає великого досьвіду та остроти аналїзи дослїдника, від яких зрештою залежить сама справедливість його осуду про звісну діяльність. При сьому практичність, яко основа подібного подїлу, навпаки д. Маковею (стор. 2), не грає в такому разї жадної ролї, і вимагання такої практичности від подїлу показує у дослїдника неясність розумінь самої мети подїлу. На думку автора, еволюция думок якоїсь особи може бути подїлена ріжним способом і всї сї подїли будуть однаково вірні, тільки одні з них більш практичні, иньші меньше. Очевидячки, що критерій практичности в данім випадку цїлком невдатний і мусить бути замінений відповідним, теоретичним, а власне — відповідним правдї. Але колиб ми погодились навіть на вказаному автором критерію, то для нас все таки лишилось би неясним, яку власне практичність має він на

увазї? Виясненння сього питання автор не дає зовсїм і через те сей пункт його поглядів видаєть ся дуже слабким. Такий же й другий пункт — про неможливість подїлу працї Кулїша на ріжні періоди через те, що не можна визначити року початку ріжних периодів Тут уже є з боку автора пересада: хиба в таких справах, як зміна сьвітогляду, то що, можливо прикладати якісь аптекарсько-точні мірки роздїлу? Таж так можна дійти й до вимагання, аби вказано навіть день, а то й хвилину переміни якихось думок! Социяльно-фільозофічні питання се не математика, і що жадна социяльна й психольоґічна зміна не виникає раптом, а розвиваєть ся поволї, то й нїколи не можна поставити зовсїм докладної межи посерединї двох течий, бо новий напрям має коріння в старому, а старий живе чималий час поруч з новим. Таким чином турботи д. Маковея про невідомість років яко меж для означення подїлів дїяльности Кулїша, — безпідставні, бо в такій справі досить тільки точного розуміння істоти змін і приблизного — їх хрональоґії. У д. Маковея виходить зовсїм навпаки: богато хронольоґії і мало розумової точности в його подїлї дїяльности Кулїша, за який він все таки береть ся, байдуже й про те, що „дїлити житє і дїяльність Кулїша на якісь періоди — годї“ (стор. 2). Та й справдї, хиба можна брати серіозно подїл д. Маковея, що містить ся в такій істотї його думок: перший період дїяльности Кулїша 1840—1855, коли закінчила ся молодеча (?) дїяльність Кулїша і т. и.; другий закінчуєть ся роком 1864, коли Кулїш став урядником у Варшаві; третїй період 1864 - 1897, коли Кулїш хитав ся поміж Росиєю та Польщею і т. и. Щож се за подїл такий, де тільки для одного періода (3-го) даєть ся зміст, а про два перші тільки й кажеть ся, що вони кінчились тодї то, або вказуєть ся якийсь зверхнїй факт чи ознака сього закінчення? Ми не тільки конче мусимо сказати разом із згідливим автором, що Кулїшеву дїяльність „можна подїлити й инакше“, але й додати, що такий подїл обовязково треба зробити, бо зроблений Маковеєм вдовольнити нас не може Як се виконати, поговоримо далї.

Висловившись про подїл дїяльности Кулїша, д. Маковей коротко переказує головнїйші відзиви про неї як за житя Кулїша, так і по його смерти. Найблизшим до правди здаєть ся авторови присуд Дашкевича і власне через те, що названий вчений не знаходить в дїяльности Кулїша „крайних суперечностей“ (стор. 4). Д. Маковей такою своєю гадкою вроджує в нас велике дивуваннє: якже він може вважати сей погляд Дашкевича „найсправедливший“, коли сам в ріжних місцях своєї працї признає остру зміну в сьвітоглядї Кулїша і тільки пильнує чи так чи інакше вияснити її? Але даруємо авторови сю неконсеквентність; не подаруємо йому лише одного: не зовсїм повного цитовання місця, що

на ньому він засновує свій присуд. Д. Маковей цитує слова Дашкевича, що „вихідна точка діяльности Куліша і т. д. осталась та сама; змінив ся лише погляд на відносини племен польського і українського, на козацтво і на його пісні та літописи“ (стор. 2). Хоч і на підставі наведених слів можна ще сумнїватись, як думав Дашкевич про степень зміни думок у Куліша, і не висловлюватись так категорично, як д. Маковей, але даймо, що останнїй розуміє їх вірно, і провірімо тільки, чи так власне думав київський учений? На се ми можемо сказати: далеко не так. В відповідному місцї своєї працї Дашкевич не згоджує ся з словами Петрова про „прямую противоположность“ ідей Куліша в один період і в другий, на се каже Д., що „такое категорическое утверджение не совсѣмъ справедливо“ (стор. 230 „Отзыва“), і далї вже говорить наведені д. Маковеєм слова, з яких видко неповну справедливість заяви Петрова, себ то Дашкевич вказує, що в одному Куліш зістав ся незмінним, в другому перемінив ся. Се й є власне науковий аналїз думок Куліша, не завважений д. Маковеєм, і він між иньшим стверджує ті пункти обвинувачення проти Куліша, які відкидає у самого Дашкевича розбираний нами автор. Куліш, на погляд Дашкевича, не перемінив ся в любові до родини, українського слова і т. и., в сьому він перечить Петрову, але в усьому иньшому такого сперечання нема, і вони, значить і на погляд Дашкевича зістають ся „прямою противположностию“ одних думок Куліша другим. А хиба отсе „инше“ не той самий спірний пункт у поглядах на Куліша, який так обіляє, навіть з запомогою Дашкевича д. Маковей? Розуміеть ся, той самий, а раз так, то відзив його про думки Дашкевича за Куліша безпідставний: з глибшого аналїзу тих думок видко, що д. Дашкевич бачить суперечности там, де їх бачуть всї, і не бачить їх там, де й бачити не можна або принаймнї не треба. Иньша річ, причини таких суперечностей, але про них тепер не говоримо, а поведемо свій розгляд далї.

З особливим притиском задержуєть ся автор і на відзиві про Куліша д. Грінченка, подаючи один з уступів його статї, дивовижний по своїй слабкости та непридатности. Але не зачіпаючи сього уступу, скажемо поки що декілька слів взагалї за працю д. Ґрінченка про Куліша, одну з ширших, що вийшли останнїми часами на Вкраїнї. Про вихід сеї працї в сьвіт можна тільки пожалкувати: о стільки вона не стоїть на висотї свого становища, яко „посмертний нарис психіки Куліша“, і о стільки в ріжних пунктах затемнює істину, будучи ще, на жаль, популярним твором! Вірної характеристики Кулїшевих думок, їх еволюциї та об'яснення з боку ґенетично-причинного, шукати в сїй працї годї: замість того в нїй є за богато фактів зверхнього житя Куліша, досить невлучних розумовань про відміни в Кулїшевих думках і не-

вірне вказаннє значіння нашого діяча в рідній історії. За доказами ходити далеко не треба. Насамперед треба зазначити, що для уваги д. Грінченка цїлком пропали тонкости в розвою Кулїшевого сьвітогляду, який він, що до діяльности небіжчика, дуже просто ділить на два періоди (стор. 32). Принагідно кинувши замітку, що змінливість Кулїша мала зарідки в його минулому, д. Грінченко зовсїм не зазначує руссофільского впливу на нього Максимовича, не виразно підкреслює його польонофільство і нїчого не каже про його туркофїльство; а в сих то тонких ваганнях і містить ся типовість Кулїша, яко суто-історичного Українця, що не знав, куди приткнути ся межи трьома сусїдними державами. Незавважаннє сих рис в еволюциї Кулїшевої психіки приводить дослідника до цїлої низки помилок та невиразного туману в дальшому викладї.

Найранїйше Кулїш був, як відомо, великим козакофілом; потім, під впливом Поляків, страшенно остро змінив своє „фільство" на „фобство", — одно слово, став иньшим, супротилежним самому собі. Д. Грінченко каже, що се не „вполнѣ точно" (стор. 23), і закидає, що Кулїш до кінця житя від початку був „защитником самобытнаго развитія малорусской народности" і „сторонником государственнаго единенія южно-русскаго племени съ сѣвернымъ" (стор. 23). Перше справедливо, але се річ формальна і ми говоримо не про неї, а лише про социяльно-історичні погляди Кулїша, в яких власне він і став антітезою собі. Зате друге — про постійність ідеї „російської державности" в Кулїші — невірно зовсїм: річ відома, що така прикмета бракувала в польонофільський період його настрою, а особливо в туркофільський, власне й викликаний розчарованнєм у російській „культурности". Потім, коли-б се було й вірним, воно не відкидає тези, що Кулїш в социяльно-історичних поглядах став иньшим: державний федералїзм чи централїзм зовсїм не звязані з тою чи иньшою формою социяльних поглядів, і через те, хочби перший або другий наповняв собою індивіда цїлий вік, то се ще не значило би, що всякі иньші суспільні погляди людини лишились тими самими, і вказання на постійність поривань одної катеґориї не відкидає ще істнування корінних змін у думках другої катеґориї, що власне й розуміє „большинство публики" і навіть публики вченої, коли дивуєть ся переворотам у Кулїшевій психіцї. Несьвідоме признаннє сього факта є і в самого д. Грінченка, коли він каже все таки про зміну в поглядах Кулїша на козацтво (стор. 24), хоча й не підкреслює її особливо: факт істнування сеї зміни при непорушній „государственности" Кулїша говорить досить ясно за обопільну їх незалежність, через те д. Грінченку лїпше треба було спинитись на фактї дійсно крутої зміни в думках Кулїша і на глибшому

вирозумінню її причини. На жаль, він сього не виконав і знов попав у помилку. Не розуміючи, що основою зміни в історичних поглядах Кулїша був перехід його від козако- до народо-фільства і що Кулїш остро звернув ся тільки до давнього бунтарського народу, д. Грінченко доходить до надзвичайного виводу, що і „пани“ і „мужики“ Кулїшу однаково несимпатичні (стор. 25). Перш за все, не всякі пани і не в кождий період Кулїшевої мисли були йому „несимпатичні“: Кулїш не тільки шанував російсько-польських культурних панів, більше ніж українських, але й в польонофільський період признавав навіть гноблєннє народу панами трохи не нормальною річию. Так що дане твердженнє треба обмежити принаймні хронольоґічними межами. Що до несимпатичности „мужиків“, то тут ми вже й не знаємо, що д. Грінченкови казати? Нарід і демократизм були все ідеалами Куліша, в 60-их р. у нього разом з російськими народниками виробилась ціла теория народу, якже йому можна накидати таке тяжке обвинуваченнє, як народоненавистництво? Д. Грінченко просто не розглянув пильно нападів Кулїша і не завважав, що вони мали цілком клясову вдачу: Кулїш нападав на окремі народні верстви чи течиї, як козаччину та гайдамаччину, але лишав на боцї поспільство та міщанство, яко кляси спокійної працї. Що се так, а не инакше, видно з слів самого д. Грінченка, де він ілюструє ту нїби нелюбов Кулїша до народу: Куліш там каже або про Запорожців (стор. 25), або про гайдамаків (стор. 26), або взагалї про козацтво (стор. 27). Погляд Кулїша на народні рухи, про які далї каже д. Грінченко (стор. 32) також не був нелюбовию до народу, а тільки ганьбою диких, як думав Кулїш, проявів народньої своєволї в певний історичний період: в нього були звістно й ріжні закиди проти народнїх мас, але не яко народнїх в істотї: Кулїш картав не якусь социяльну ґрупу нациї, а лише остре її поводженє проти своїх панів-культурників. А такої риси нїяк не можна назвати „ненародництвом“, а тільки хоровитим убоженнєм свого кумира, та ще під впливом розпаленого самолюбства.

Тільки помилкою міг д. Грінченко говорити далї, що Кулїш переніс ся в Галичину для боротьби з Поляками (стор. 22) і „наддав нових сил галицьким народолюбцям“. Відїзд його до Галичини стояв у звязку власне з польонофільськими його поглядами і мав на метї не боротьбу, а лише єднаннє з шляхтою; єднаннє не удалось і Кулїш мусїв тїкати назад, нїчого не вдіявши. Сил народовцям він не міг наддати жадних, бо сам мав тодї в голові хаос і своїми історично-публїцистичними питаннями був цілком здескредитований. Отже про галицькі його подїї краще не здіймати було мови зовсім!

Не показавши докладного розуміння такої складної річи, як психіка Кулїша, д. Грінченко конче повинен був заплутатись і в загальній

частинї своєї працї, і се ми дійсно спостерігаємо в тім місцї, де він говорить за причину схиблення Кулїша з його ранїйшого шляху. Справа в данім разї ясна: Кулїш, при всїй своїй упертости, був людиною занадто підлеглою думкам тих людей, повага яких дорога була для його хорого самолюбства. Такими людьми були польські вчені. Щоб догодити їм і собі, він став розповсюджувати їх думки про українську історию, виявляючи при сьому очевидну тенденцийність, за яку його справедливо ганили, а він, яко людина уперто самолюбна, провадив свою сторонничість все далї, доходив до неймовірних тез, соромив ся, повертав назад, і знов устрявав у своїй крайности. Не вже-ж се все не виставляє перед нами Кулїша людиною дійсно хорою на по чутя? Менї здаєть ся, що се очевидно цїлком, хоч і не зменшує иньших заслуг Кулїша зовсїм! Замість такого, більше-менше натурального пояснення хиб останнього, д. Грінченко вдаєть ся до цїлої фільозофії над ними, цїлком іґноруючи відомі факти з житєписи Кулїша. Він прикладає до нього теорию „героїв та юрби“ і зовсїм серіозно вважає його одним з таких героїв: Кулїша нїби то оточала духовна юрба, Кулїш нїби то бачив геть далї від неї, він хотїв робити по свойому, по гарному, юрба, не розуміючи, не давала йому робити, обвинувачувала в самолюбстві і т. д. і т. д. Читаєш сї всї думки д. Грінченка (стор. 20) і тільки руками розводиш: Кулїш, що вхопив ся осліп за польонофільські ідеї, краще буцїм то розумів дїло, себ то історию, нїж иньші, які, нпр. Костомаров, мали критичне знаттє не тільки своїх але й чужих народнїх рухів! Кулїш, що всїх обиджав, виставляєть ся в ролї переслїдованого борця за правду, в становищи самотного героя, якому без спочутя та підтримання не гріх та не диво було й схибити! Одно слово, винним у всїх провинах Кулїша являєть ся буцїм то українське суспільство, а не сама психіка нашого діяча, якого навіть д. Грінченко малює „дуже самолюбним“ (стор. 20). Все се прекрасно, і жаль тільки одно, що д. Грінченко забуває дуже просту, але звичайну у „героїв“ річ: вони справдї йдуть по свойому шляху, не зважаючи на юрбу та на її нарікannє, але коли пізнають свою помилку, то також героїчно від неї і відрікають ся. Невжеж таку характеристику можемо ми прикласти до Кулїша, який знав, що іде фальшиво і признаючись у сьому, все таки провадив свій невірний шлях, аби тільки стати наперекір своїм, ним самим сотвореним супротивникам? Добрий герой і добре розуміннє його у д. Грінченка!

Взагалї в працї д. Г. богато суперечностей; уступаючись так горячо за Кулїша, як ми бачили, і кажучи, що його заїдало суспільство, д. Грінченко зовсїм спокійно заявляє на иньшому місцї про надзвичайне пошануваннє Кулїша з боку молодіжи (стор. 19) і взагалї ріжних лю-

дий, і се в той час, коли останнїй висловлював остру свою ганьбу Гетьманщинї (стор. 23). Сказавши, як ми вже бачили вище, що Кулїш помагав Галичанам у боротьбі з Поляками, д. Грінченко не варує ть ся потім мовити, що Кулїш „возымѣлъ мысль помирить между собою галицкихъ поляковъ и украинцевъ“ (стор. 29) себ то зробити противне тому, про що він мріяв ранїйше. Оголосивши з початку, що Кулїш допоміг Українцям у боротьбі з Поляками, д. Грінченко каже, що Кулїш своєю „Крашанкою“ ще побільшив „взаимное раздраженіе“ і не поміг, звісно, „примиренію“ (стор. 29). Приклавши до Кулїша теорию „героїв та юрби“, д. Г. не вагаєть ся далї говорити про „неустойчивость его мнѣній“ (стор. 34) і поясняє се тим, що Кулїш був „боєвою натурою“ і власне „бойцем за рідне слово“ (!), наче для „бойця“, а особливо героїчного, обовязкова „неуступчивость“, а не противна риса, і наче оборона рідного слова було яблуком спору межи Кулїшем та окольним товариством! Можна тепер уявити собі, як науково-влучно оборонює автор Кулїша від його напастників!

А обороняти Кулїша він бажає на кождому кроцї. Не вдовольнившись обороною його за помічю своєї вказаної вище фільозофічно-історичної теориї, він вдаєть ся в кінцї своєї працї до нового заступництва, хоча в старому дусї. Д. Грінченко заступаєть ся за Кулїша таким чином, що винними в усїх конфлїктах з останнїм виходять всї иньші, тільки не Кулїш. І через що власне? Бо Кулїш багато робив, а його ганьбили тї, що нїчого не робили, а тільки бляґувати знали; бо Кулїш помиляв ся щиро (?), а противники його не розуміли сього і тільки дратували небіжчика і т. д. Постанова питання у д. Грінченка досить оригінальна: не говорячи вже про те, що се неправда, нїби догани Кулїшеві йшли тільки від українських нероб, а не від таких, як Костомарів і иньші, ми всеж таки не розуміємо, чому треба неодмінно робити в тїй сфері, яку критикуєш? Чому взагалї вся сьвідома публичність, яку треба, звісно, зачислити до нероб д. Грінченка, не має права висловити свого осуду про того письменника, який для неї пише? Така сама й увага Грінченка, що „помилки (Кулїша) були все щирі“ (стор. 5) і, роблячи їх, він безнастанно мав гарну ціль — виясненнє правди“. Трудно нам розбирати, звісно, чи тї помилки були щирі, чи нї, для нас важний тільки факт, що то були помилки, а не що иньше, — і раз ми самі маємо на метї виясненнє правди, то нам сто разів треба підкреслювати, що такі то подїї були дїйсно помилки, а не що иньше; ми повинні знати, що дїло не в виправданнях — ними хоч греблю гати, — а в указаннях публичности та наступним поколїнням, куди не треба йти. Колиж приходить ся говорити про виясненнє правди Кулїшом, який дїйшов через се до помилок, то тут уже можемо зняти питаннє, чи

тільки одно шуканнє правди було метою Кулїша? І на се ми мусимо відповісти сто разїв „нї“. Шуканнє правди і проповідь — річи різні: в першім разї дослїдник іде обережно, збирає все pro i contra, і тільки тодї робить свій вивід; в другому — він лише має на метї щось сказати, аби сказати, і коли має наукових противників, то виступити проти них і їх вчень по змозї острійше, не зачіпаючи в істотї самого вчення, і вже в такому разї не зупинить ся нї перед якими виразами, побільшеннями, і т. д. До якогож типу належить Кулїш, як не до другого? Він почув тенденцийну дещицю від Ґрабовского, і вже не розбираючи нїчого і нїкого, почав рубати в пень все, що провадилось про рідну історию українськими вченими. Він прочув, що козаки вдавались до рабунку, і весь козацький період історні, разом з його дослїдником, Костомаровим, летить у нього шкереберть; прочувши, що гайдамаки займались різаниною, він осуджує весь сей народнїй рух і разом з останнїм летить шкереберть і ідеольоґ гайдамаччини Шевченко. Деж тут обміркуваннє справдї, де социольоґічний метод в історнї, який не дозволяє з учинків декількох одиниць робити виводу про вдачу цїлої кляси; деж тут бажаннє заховати чуттє міри, де одно слово, чи прославлене виясненнє правди? Воно стає в великій мірі підозрілим і коли ми пригадаємо схарактеризовану навіть д. Грінченком „горду, самолюбну і по части нетолєрантну натуру Кулїша“ (стор. 5), — то зрозуміємо, що крім ідеальних мотивів у „помилках“ Кулїша дїяли й еґоїстично-особисті і що, значить, катеґорично приписане йому правдолюбіє, по своїй недістіллірованности, не може навіть служити виправданнєм для нього.

Тимчасом прикрасивши наведеними уступами з статї Грінченка свої сторінки, д. Маковей врештї каже, що погляд Грінченка на Кулїша „і справедливий і, головна річ, людяний“ (стор. 5). О скільки сей погляд „справедливий“, ми вже бачили; о скільки він „людяний“ також, здаєть ся, мусїли бачити, бо виправдання Кулїша робить ся в д. Грінченка коштом зневаги сучасників його. Але річ навіть не в сьому... Дивно, що д. Маковей думає, нїби й доси можна вносити в науку різні архі-субєктивні крітериї, в родї жалю про те, що людина не може лїтати, або не має сто рук, а тільки дві і т. и., і з точки сього крітерію робить той чи иньший вивід про правдивість якоїсь думки... Так наприклад, в даному разї: що се за прислуга така — бути в науцї „людяним“ при вислові якогось осуду? Хіба „людяність“ зменшує ступінь правдивости або брехливости якоїсь подїї, коли ми робимо справдї якийсь науковий, ergo обєктивний вислїд а не обтинаємо правду в імя нашої сторонничости? Коли людина гине в просторі без повітря, то сей факт лишаєть ся фактом при всяких наших жалях про се, і найперше наше дїло міститиметь ся у відшуканню причини такої появи, а не в зітханню про неї, яке-б се зітханнє не

було „людяне“. Таким чином, краще зробили-б і д. Грінченко і д. Маковей, коли-б указали на зміст та причину Кулішевих помилок, — се-б уже, коли на те пішло, була дійсна людяність, бо публика бачила-б куди не треба іти і відхилялась від встрявання в помилки, яке взагалї коштує не дешево!

Зробивши ще декілька уваг про потребу огляду діяльности нашого діяча д. Маковей переходить до розглядання її по періодам. Перший із них він починає викладом різних зверхніх фактів з житя Куліша і доводить його до 1843—4 р., по чім признає правдиву потребу доповнити його подіями внутрішньої духовної вдачі. Ранійша з них — зародженнє в Кулїшу українського патріотизму під впливом питомого национального відродження і особливо під впливом Максимовича. Сей останний д. Маковеєм виразно підкреслюєть ся на те, щоб стало зрозумільше, що пристрасть Куліша до росийства не вибухла у нього раптом колись пізнійше, а була у нього в досить ясній формі і ранійше... При таких підкреслюваннях д. Маковея важливо конче знати, в чому виявлялось так сказати, москвофільство Куліша; се ми й бачимо: воно лежало в вірі про швидке духовне ототожненнє України з Великороссією, бажане для розцьвіту єдиного злученого народу. З метою заховати минуле своєї країни, Куліш і вдавав ся до збирання етноґрафічних материялів історичних розслідів і т. и. Відзначаючи таке руссофільство Куліша, д. Маковей хоче потім підвести його під якусь загальну українську течію, і каже, що „думав так не тільки сам Максимович, але й иньші“ (стр. 14). При тім автор не вдовольняєть ся раніш поданим описом тих думок і робить нове досить невірне їх поясненнє: „Українці не були тодї (себ то в 40-х роках) ворогами Росиян і думали розвивати свою літературу поруч росийської, не проповідуючи незгоди“ (стр. 14).

Духове становище тогочасних українських патріотів представлено автором не влучно: правда що вони не могли бачити того будучого українського руху, який ми власне тепер бачимо навіч, але се ще не значить, щоб вони писали свої твори по українському не сьвідомо, або иньшими словами — не чули своєї окремішности від діячів літературних росийських. Далї, що значать сї слова д. Маковея: що Українцї 40-х років не були ворогами Росиян і тільки думали розвивати свою літературу поруч з росийською? Про яке ворогуваннє і про яку групу Росиян говорить д. Маковей, — се-ж, при розглядї питання про „ворогуваннє“ дуже важно знати! З слів автора виходить, що тепер се ворогуваннє є, а тодї не було, — але хиба-ж се буде вірно, коли ми не знатимем про яке ворогуваннє і про яких Росиян та Українців іде мова? Факт тільки той, що коли д. Маковей бачить „незгоду“ між двома народностями в бажанню одним з них писати по свойому, то

ворогуваннє межи ними, значить, було, — але хиба можливо робити такі виводи? Чому розвиваннє лїтератури повинно давати грунт для ворожнечі? Певно, що в деяких ґрупах остання могла виникати, але-ж власне у 40-х роках російська журналїстика по свойому була прихильна до українського письменства, хоч і чула ріжницю межи собою та ним. Отже „ворогуваннє“ і не могло тодї бути через те, що нашим писанням не ставились перепони, а не через щось иньше. Сим иньшим зовсїм не було, як дума д. Маковей, віра в повну злуку двох народностей. При такій вірі не треба було заходжуватись біля свого письменства, а припадало носити стяг російського, як і зробив, нпр. Гоголь і иньші. Отже бажаннє відокремлюватись стоїть в повній противности з указаним у д. Маковея русофільством тогочасних українофілів і зовсїм відкидає його в духово-лїтературній сфері. Полїтичної ріжницї вони, звісно, не чули, але духову завважали цїлком, — і писали по свойому цїлком сьвідомо. Річ не важна, чи вони думали про розвій свого письменства поруч з російським чи нї: всї письменства розвивають ся поруч; важне тільки їх відокремлюваннє, яке в них було повне. Се ми можемо бачити і в Квітки, і в Костомарова і иньших. При тім мотивом їх писання був не мотив Кулїша віддати, яко старовину, национальні прикмети свого краю, а бажаннє писати рідною мовою, яко лїпшим способом вислову — що далеко не те-ж саме. І то треба признати, що так, як каже д. Маковей, думав і мотивував хиба один Кулїш і більше нїхто, і що коли-б ми захотїли винуватити його у сьому пунктї, виправдання для нього не могло-б бути нїякого. Та се, очевидячки, признає і сам д. Маковей, бо вказуючи далї український вплив на Кулїша, каже що такі прояви українського житя піддали певно і Кулїшеви думку писати не лише по російськи, але і по українськи, не лише дбати, щоб не загинула сьвята старосвітчина, але щоб український нарід і дальше розвивав ся і т. д. (стр. 15). Отак би й сказати було ранїйше, а не провадити виправдування Кулїша на тій підставі, що так, як він, нїби то думали й иньші. Взагалї сей пункт у автора досить поплутаний і власне через те, що властивою метою його було можливе обіленнє нашого діяча.

По українськім впливі на Кулїша д. Маковей вказує також польський, переважно Ґрабовского і взагалї людей „польсько-української школи“, які мали иньший погляд на історию України, як Українцї“. (стр. 16). Які були сї „иньші“ розгляди, відомо: се повна неґация позитивного значіння нашої козачини, що звалась ними дикою і протиставлялась українському народови. Такі думки глибоко врізались в душу Кулїшеву і стали в острій суперечности з його першим козаколюбством, не на користь останньому. О скільки міцно сїли в ньому ті погляди, видко з того, що він навіть в 1892 р. згадував про них з повною прихильністю і признаннєм

великого їх значіння. Се виявляєть ся, напр. в думцї його про колишнї свої твори, яко „школярські“, де він „фантазував à la Kostomara“ (стр. 17.) себто величав козацькі рухи. І перейнятість Кулїша тенденциями знайомих Поляків була така велика, що він навіть самі їх особи підносив надзвичайно, кажучи, що „не був варт їх дружелюбности“, та що Україна не дала йому „нї єдиного такого приятеля“ (стр. 17). Такі думки Поляків і тенденциї Максимовича мусїли виробити в українофільській голові Кулїша справдї таки якийсь розумовий кулїш, познаки якого пробивались в ньому і в 40-роки. Хибку підставу такого сьвітогляду Кулїшевого не трудно побачити: дорікаючи Костомарову за вузькість у користуванню джерелами, Кулїш тим часом весь свій сьвітогляд засновував тільки на тих тенденцийних документах, які йому піддавали Поляки і які він брав від них на віру.

Тим не менше, означений період у дїяльности Кулїша ми мусимо признати українсько-патріотичним, з зародками признань колишнїй польсько-шляхетській культурі і бажаннєм поступати разом з Росиянами. Період сей хронольоґічно можна означити так: від молодих лїт Кулїша до кінця його заслання, при тім за останнїй час сього періоду в Кулїші виростає особлива любов до українства через вплив ідей Кирило-Методиєвського товариства. Про се товариство говорить також і д. Маковей, хоч із слів його не можна вивести, — чи належав до товариства Кулїш, чи нї? Навівши напр., такі слова останнього, в бесїдах про К.-Мет. товариство, як: „між нами не було нїякого писаного статута“; „девізом нашого проповідування стало ся „бувайте невловимі, яко воздух“, або „так провадили ми наше дїло... до 1845 р.“ — д. Маковей нижче зазначує, що Кулїш „не належав до нього“ себ то до сього товариства (стор. 20). Се, на всякий погляд, суперечність незрозуміла. Бо можна, справдї, зовсїм відкидати істнуваннє товариства, опираючись хоча-б на заяві Костомарова в такому дусї, але навівши слова самого Кулїша про товариство і його участь в ньому, зазначати потім його нїби-то неналежність до сього товариства, трошка дивно. Зрештою, се й не важно, — чи мала місце та приналежність Кулїша чи нї, головне те, — що між иньшим не відкидаєть ся й нашим дослїдником, — що Кулїш „і у Петербург виїхав, як проповідник сеї (Кирило-Методиєвської) київської молодїжи (стр. 20). Відзначити сю обставину і було-б дуже важним для того, щоб яснїйше зрозуміти, який-же вплив мали нові течії на Кулїша, при його звісному підляганню впливу польських інтелїґентів. Вплив сї нові течії мали на нього, очевидячки, великий, бо й сам д. Маковей згадує, що Кулїш поїхавши до Петербурга, „дуже цїнив Шевченка і Костомарова“, (стр. 22), і, значить, те їх „школярство“ або отрутну „розумову реторику“, з яких він

глузував пізнїйше (стр. 16—17). На жаль, автор сього не підкреслює і через те новий вплив на Кулїша якось містить ся поруч із всїм вище виложеним про польські впливи на нього, хоча-б навіть такі були в зародку.

Вказавши різні елементи сьвітогляду нашого діяча, автор оглядає його твори, що мусїли бути відбитком його теоретичних міркувань; се було і в дійсности: в найбільш типових своїх творах того часу Кулїш показував, як вірно каже д. Маковей, що „козаки були у нього тодї нациєю“, і заслуги їх „назвав він великими“ (стр. 27). Були також, по словам дослїдника, у нього і сумнїви, але де власне і в чому вони містились, д. Маковей сього не каже, тільки завважує, що вони „були очевидно подібні, як у Чорній радї“ (стр. 27). А які власне були вони в „Чорній радї“, автор і не сказав, примушуючи нас заглядати до розбору названого твору в другім місци. Взагалї між иньшим се значна, хоч і технїчна тільки, невідповідність розбираного нами роздїлу, що розгляд творів Кулїша провадить ся в нім якось на дві лінії: в однім місци робить ся декілька початкових уваг про кождий твір окремо і в другому місци подаєть ся нова низка уваг про ті-ж самі твори, або навіть з додатком нових. Така манєра писання повторяєть ся й далї, вона роздвоює уважливість читача і не дозволяє обняти разом всї прикмети якогось твору, розсипані в ріжних місцях і не упорядковані. Але тому що автор тримаєть ся такої системи викладу, то ми підемо за ним, в виложеному ним порядку, тільки при тім будемо спинятись на творах більше типових. З останнїх д. Маковей вірно відзначає „Михайла Чарнишенка“ яко річ, де Кулїш хтїв „за прикладом Вальтера-Скотта“ воскресити бувальщину (стр. 42). Вірно також знаходить він у сьому романі романтичну любов до народа і його ідеалїзацию, тільки для ясного розуміня сьвітогляду Кулїша треба невідмінно зазначити, що ся любов до „народу“ мала специяльним своїм предметом „козацьку“ його частину, що власно й характерно для розгляданого нами періоду. Вірно також, що однаковим духом перейнята і Кулїшева „Україна“, тим паче, що й сам Кулїш признає її „фанатичною імітациєю кобзарським думам“ себто дочисляє до ультра-козакофільских. Вплив Гомера правдиво завважаєть ся автором в ідиллїї Кулїша „Орисї“ (рік написання хибно вказуєть ся 1884, замісць очевидного 1844 р. — друкарська похибка); дивно тільки, що дослїднику Кулїша обробленнє сеї ідиллїї тільки „нагадує“ 6-ту пісню Одиссеї, а не представляєть ся простим відбитком її; для такого виводу зовсїм не треба покликатись на „житєписців“ Кулїша, як се робить д. Маковей (стр. 50): в 2-му томі „Записок о южной Руси“, на стр. 208, під „Орисею“ він побачив

би такий напис: „писано 1844 р. Сент. 7. у Ходоркові, в Свідзінського, прочитавши шесту пісню Одиссеї“. Коротко та ясно, і ніяких посередників в родї „житєписцїв“ Кулїша не треба. По справедливости більше зупиняєть ся автор на „Чорній радї“, де Кулїш хотїв показати „розлад поміж самими козаками і поміж ними й „Чорним людом“, поспільством“ (стр. 51). Вірно завважа автор, що в сьому творі „ми ще найменше бачимо тенденцию, тут він ще доволї безпристрастний, спокійний... він ще бачить у минувшинї не тілько лихі сторони, але й добрі (стр. 53)“.

Все се правда, і жаль тільки, що д. Маковей не висовує наперед тієї обставини, що названий твір Кулїша зазначає собою перелом в його психіцї або поглядах на давнину України і що тут уже ясно зазначуєть ся початок всяких його ваганнь та хитань. Се особливо видно при розглядї повісти „Объ украинскомъ народѣ“, що доповняє „Чорну раду“, бо коли в „Чорній радї“ Кулїш „доказував потребу злуки України з Росиєю“ то в сїй „повісти“ сам собі ставив питаннє, чи справдї доконче потрібна була ся злука. І на перше й на друге питаннє находив він сильні арґументи і тому вагав ся (стр. 54). Се так і було й подібне ваганнє в Кулїша видне, але вага не в ньому, а в другому: річ в тім, що в „Чорній радї“ Кулїш „желалъ выставить во всей выразительности олицетворенной исторіи причины политическаго ничтожества Малороссіи и каждому колеблющемуся уму доказать.... нравственную необходимость сліянія въ одно государство южнаго русскаго племени съ сѣвернымъ“. А тому що те „ничтожество“ лежало в розбратї межи козацтвом та поспільством, при тім на гадку Кулїша, не з вини останнього, то істота вагання його власне й містить ся в поглядах його на козацтво і через те „Чорна рада“ мусить бути початком нової ери в сьвітоглядї нашого поета-діяча.

По ріжних дрібних увагах, д. Маковей кінчить перший розділ своєї працї заміткою, що Кулїш „добре підготовлений до наукової роботи знаннєм язиків, із Тули переходить у Петербург“ і „під впливом змінених обставин у Росиї і власних студий, його українофільство набирає більше змісту і стає явно національним українством“ (стор. 58). Дивуючись, що д. Маковей надає якесь значіннє такій формальній річи, як „знаннє язиків“, а тим паче, в ті часи, в справі дослїдів української історії, ми цїлком не розуміємо такої термінольоґії, як „українофільство“ або „национальне українство“. Що таке перше, ми се знаємо, бо се відома всїм історична катеґория, але що таке — друге, цїлком не збагнемо і, думаєть ся, не тілько ми одні, бо подібного терміна, з ясно означеною дефініциєю, та ще такою, що стає в контрастї „українофільству“, ми

в історії не стрівали. Почекаємо, може автор пояснить нам сю справу в другому розділї і через те попрямуємо туди за ним.

На початку II-го розділу д. Маковей оповідає про клопоти Кулїша з виданнями його творів етноґрафічних і взагалї лїтературних, з ознакою величання минувшости України. Разом з тим, бачучи, очевидячки, потребу народа в осьвітї, та ще близько до його визволення, Кулїш, по словам д. Маковея, „не забував і на живих своїх земляків“ (ст. 65). З сього приводу він переробив проповіди Гречулевича і написав Граматку, та видав деяких наших клясиків — Шевченка, Квітку, Марка-Вовчка й ин. Разом з тим він видав свої російські белєтристичні твори, і почавши писати вірші, випустив збірник їх. В „Основі“ він надрукував ще цїлий ряд статей і нарештї співробітничав у виданнях галицьких.

Істоту сеї дїяльности Кулїша, що до основних його поглядів, д. Маковей розглядає далї, а поки-що вказує впливи чи зносини його по виїздї з заслання. Сим зносинам д. Маковей надає значіннє в вироблюваню поглядів Кулїша, анальоґічне з впливами Ґрабовского й иньших Поляків, і через те розбирає стичности думок Кулїша зі славянофільськими та „західників“. Схожість у Кулїша знаходить він з московськими славянофілами і каже, що першому треба було „тільки погодити ся з їх гадкою про культурну задачу Росії“ і т. д. (ст. 83). Факт схожости, справдї, вірний, але те, нїби Кулїшеви доводилось доперва годити ся з ними в тїй точцї — се зовсїм не вірно і навіть перечить тому, що казав сам д. Маковей про вплив на нього Максимовича. Кулїш тільки через те й зійшов ся з славянофілами, що основа його думок була однакова з ними, а не навпаки себто нїби він мусїв доперва з ними порозуміватись. Кулїш, як ми знаємо, був народолюбцем і вірив у силу народньої культури, славянофіли думали так само, і се була найголовнїйша стичність у їх зносинах; навіть більше: перед писаннєм „Чорної ради“ Кулїш плекав уже думку про полїтичне „ничтожество“ України“, — чогож ще більше? І навіщо, при розглядї відносин Кулїша до славянофілїв, завдавати знов питаннє „під якими то впливами могла виробити ся в Кулїша отся сьвідомість низшости України а висшости Москви або Польщі?“ (ст. 86). Се-ж питаннє у самого автора обговорювалось і виснилось давно вже; але, колиб навіть воно не було ясним, то здіймати про нього питаннє під сею запізненою датою і прикладати його до пізнїйших подїй цїлком не можливо. Друге дїло, коли автор каже, що „російські славянофіли рішили Кулїшеві сумнїви що до злуки України з Московщиною“, — се буде вірнїйше, але як же тодї порозуміти сей факт про „низшість України“ з тою системою думок Кулїша, яку охрещує д. Маковей „национальним українством“? Адже раз справа стоїть так, як сказано вище, то бажаннє злуки з Росиєю на підставі вищости

її се очевидно перечить ся з його національними пориваннями! Тут у д. Маковея виходить якась плутанина, з якої вже виходу не буде у нього жадного. Правда, трохи далї, є в нього проба якось вийти з сього зачарованого кола непорозумінь, користуючись виразно висловленою любовю Кулїша до простого люду і ненавистю до панства, але дослїдник обмежовуєть ся тільки назвою поглядів Кулїша „мішаниною“ (ст. 88) і не знає, як йому полагодити справу з такими неконсеквенциями. Лишаєть ся всеж таки неясним, чому Кулїш, будучи певним навіть у лїпшости нашого народу в порівнаню з російським та польським, міг всеж таки говорити про злуку з Москвою. Колиб д. Маковей придивив ся до справи пильнїйше, то він доглядїв би, що „мішанини“ у Кулїша нема жадної і що не туди, куди треба, влучає сам його дослїдник. Ми знову повторяємо, що істота зміни Кулїша міститъ ся не в думках його про відносини до Росиї, а тільки в поглядах на українську минувшість. Річ у тому, що Кулїш же говорив не про злучене Українців з Росиянами в одно неподільне цїле, а тільки про полїтичну злуку, якої кождий з народів набував би собі більше сили; а при таких полїтичних поглядах всякі инші його думки могли зовсїм не мінятись.

Розглянувши відносини Кулїша до славянофілїв та західників, д. Маковей спиняєть ся знов на польському впливі на нашого діяча. Сей вплив остаточно спровадив думки його на дорогу „козакофобства“ і таким побитом заложив міцну підставу для другого періода в еволюциї Кулїшевих поглядів. Що то був такий за вплив, ми вже бачили, і даремно автор присьвячує досить богато сторінок на розгляд його знову. Ми-б і не зачіпали сього питання вдруге, колиб не деякі думки автора, що вимагають спростовання. Так, напр., д. Маковей каже, що „сумнїви в висшости історичної України“ Кулїша в 50-х роках дістали „нїби наукову підставу“ (ст. 89). Добре, що автор хоч додав слївце „нїби“, а то-б, справдї, лишалось би тільки дивуватись, які-такі наукові доводи пізнав Кулїш, що ще більше зміцнив ся у своїх польнодільських поглядах? І коли ми спитаємось у самого д. Маковея, то й він нам сього не скаже, бо неможна-ж брати за поважне переказ його про те, що на Кулїша „науково“ вплинуло поясненнє Ґрабовским універсалу Остраницї в користнім для Польщі сьвітлї! Або, може, слова Ґрабовского переходили всяку науку? Ґрабовский малював Кулїшеви всякі картини про щирість та добрість шляхотської Польщі, яка нїби то хотїла українським масам одного добра, і наш діяч пійняв віри словам свойого ментора, не давши їм, очевидячки, жадної критики. Добра наука і з того і з другого боку! Разом з остаточним підляганнєм польському впливови, Кулїш, як каже д. Маковей, „вспів до того часу виробити собі демократичний погляд на масу“ (ст. 90)

і сей став критерієм його в осудах про ріжні социяльні питання. Увага д. Маковея, що правда, повторяє висловлене у нього вже вище, але тепер її треба доповнити новим поглибленнєм. Річ в тому, що в перший період Кулїшевого розвою, демократизм нашого дїяча був значно ширший: він мав пошану до всеї української нациї, козацтво і поспільство зливалось у нього в одно цїле. Тепер справа перемінилась: Кулїш розріжнив обидві верстви суспільства, признав гідним уваги одно поспільство або близьке до нього міщанство, і став проти инших верств. У сьому й є нова ознака другого періоду Кулїшевої дїяльности, коли „в поглядах на історію України рішало у Кулїша добро маси“ (ст. 94).

З огляду на останнє Кулїш вихвалював також і Польщу, хоч і тут, як завважає його дослїдник, не зовсїм витримував тон, бо дорікав їй за утиски релїґії, погорду і т. и. З сього д. Маковей робить вивід, що „тілько у сфері історії Кулїш уступав тодї дечим Польщі, але в питаннях практичного житя не знав згоди з нею“ (ст. 96). Вивід досить чудний: сам автор каже, що Кулїш признавав з боку Польщі „напосїданнє на віру та народність України“ (ст. 98) і разом з тим каже, що незгода з Польщею у Кулїша була тілько в сфері практичного житя! Та хибаж всї ті утиски не належать власне до історичної Польщі? Певно що так, і д. Маковей, просто не здає собі ясно справи, плутаючись межи думками Кулїшевими. А дїло дуже просте: Кулїш, яко вдача непостійна і чутлива, звісно, не міг довго витримуватиякоїсь улюбленої ідеї з залїзною непорушністю: в деталях його поглядів мусїли бути якісь варіяциї, що не ламали в пень основних його переконань. Так було і в даному разї: Кулїш певно, бачив ріжні темні плями в відносинах Поляків до українського народу, але сї плями значіння для нього не мали: він проповідав, що Поляки, власне шляхта, безгрішні, що винні лише козаки, бо не розуміючи шляхетської культурности повставали проти неї оружно. Але всї ті думки, звісно, не могли перешкодити істнованню в нїм инших: про нецїлковите витриманнє культурности шляхетського поводження, наслїдком чого з'являлись ріжні утиски проти українства. Тут ріжниця не в теориї і практицї Кулїша, а в деякій хитливости виключно теоретичних його поглядів, що не могли з ріжних причин провадитись просто і допускали деякі збочення від прийнятої Кулїшем норми. Таким збоченнєм від останньої можна вважати і декілька історичних його поем, що були „ессенциєю його наукових студий“ (ст. 96). В них ми, справдї, бачимо нїби якусь ворожнечу до панської Польщі, якій відмовляєть ся навіть надія на згоду з Україною, але се тільки один бік медалї; другий оздоблено такими виступами проти козацтва, які виразно містять ся на ст. 98 працї д. Маковея.

Висловившись уже раз про історичні погляди Кулїша в розглянений період, д. Маковей в окремім пів-роздїлї знов починає говорити про те-ж саме і все те виходить досить за довго. В сьому місцї ми дізнаємось, що Кулїш „півцивілїзацию уважав шкідливою“ (ст. 100), що у нього „дозрівала думка дати українському народови хоч початки (сеї) широкої осьвіти (ст. 101) і т. и. Одно слово, д. Маковей знов переглядає демократизм Кулїша і, скажемо, без всякої потреби. В одному тільки пунктї й правий автор у своїх довгих виводах про народолюбство Кулїшеве: се коли він хоче нїби пояснити, нїби виправдати доріканнє Кулїшу за його пересади в писаннях про Гоголя та Кулїша. Але й тут він встряває в одно непорозумінне: він хоче нагадати критикам Кулїша, що останнїм, в його пересадах, кермувала теория народу і що, значить, критики були занадто строгі, коли нападали на нього. Чудна річ, — а хиба-ж критики Кулїша змагались із ним, не тримаючись самі теориї народа? Очевидячки, дїло тут не так просто, як гадає д. Маконей, коли люде однаково демократичних поглядів остро розходять ся у поглядах на якусь річ: тут уже іде справа не про захорону якоїсь теориї, а про її переведеннє. „Даремне бере д. І. Стешенко у своїй статї п. з. „И. П. Котляревскій въ свѣтѣ критики“ у горячу і довгу оборону Котляревського — так само, як російські критики Гоголя — перед Кулїшем; ужеж Кулїш помиляв ся, пошкодив славі двох поетів“ і т. д. (ст. 105). Значить, се робилось нами не даремне, коли ми в своїх міркуваннях дїйшли до осуду спільного з д. Маковеєм: „Кулїш помиляв ся“ — отсе ми й хотїли довести, маючи на метї, так сказати, інтереси Котляревського, як Росияне Гоголя; а чому він помиляв ся, се повинні виясннти ті, хто має на метї аналїз творів власне Кулїша, в иншому-ж разї, розмови про ту чи иншу теорию, яко джерело помилок, не мають жадної ваги. Так що д. Маковей зачепив критиків Кулїша дїйсно вже „даремне“. Що Кулїш був у сей другий період „фанатиком простонародя“ (ст. 106) се, розумієть ся, вірно; але, що у Кулїша в „50-х роках давне романтичне українофільство перетворювало ся в демократичне сьвідоме українство“ (ст. 107), се треба було читачеви роз'яснити. О скільки ми можемо бачити, то під „демократичним сьвідомим українством“ треба розуміти те-ж українофільство, тільки реально-демократичного типу, але се наше поясненнє, — у самогож д. Маковея, як ми сказали й ранїще, сей термін лишив ся без всякого означення, а через те й без змісту.

Завваживши потім за Костомаровим, що Кулїш робив багато, байдуже про всякі перешкоди, і вказавши, що останнї містились навіть у особистих його відносинах, д. Маковей обертаєть ся до розгляду головнїйших його знайомостей. Із впливових знайомих його треба від-

значити перш за все Великорусів, в роді Жемчужнікових, або Плетньова й ин., з Поляків — переважно Ґрабовского. І ті й другі, минаючи обговорений уже внутрішній вплив на Куліша, помагали йому „морально й материяльно в його діяльности“ (ст. 108), так що їх впливу до „перешкод“ зачислити не можна, що признаєть ся і самим Кулїшем. Що до українофілів, то тут перешкоди повставали дійсно, хоча в даному разї треба відріжняти ріжні фракції сего напряму: людей специяльно-наукових, як Максимович чи Бодянський, для яких Україна була якимсь етноґрафічно-фільольоґічним цілим, цікавим для вивчення, і на людей социяльного типу. На перших Куліш скаржить ся, але його нарікання торкають ся зверхнього боку справи, а власне, що ті українофіли затримували йому видання його праць. Що до українофілів социяльного типу, то тут відносини до праці Куліша були ріжні: аристократи, як Галаган і Тарновський, до українсько-видавничих справ Куліша ставились без особливого запалу і навіть вони викликали деякі непорозуміння, як напр. епізод з „Граматкою“. Навпаки демократи українські, як Шевченко та иньші, показували їм повне спочуттє, так що Кулїшеви лишалось тільки радїти. На се вказує і сам д. Маковей, так що чудним нам видаєть ся поруч із сим уступ, нїби „безпечно викликували тугу в Кулїша і розчарування з причин неприхильности земляків, на котрих він покладав найбільшу надїю“ (ст. 113). Звісно, що від земляків можна одержати богато душевних гризот, але чи так траґічно було се в дійсности? Не вже, скажемо, Тарновський чи Галаган, могли належати власне до таких його щиросердних та широко-розвинених земляків, що неласка їх могла кинути людину в неможливо-сумний психічний стан? Дуже се сумнївно. І в чому потім міг Куліш найбільш на них покладатись? Хиба в тому, що від них завсїди можна було отримати грошей на видання? Але не вже-ж така пуста річ може збити з пантелику якусь дійсно поважну людину та до того ще при симпатиї таких же поважних людей, як Шевченко, або иньших, що витали його, яко невсипущого діяча. Певно, що в меляхолїю можна впасти від самих безглуздих дурниць, але тодї мусять бути взяті й відповідні погляди що до такої людини, яка іритуєть ся від того, що її в каву поклали не дві грудки цукру, а одну, або щось в роді сього. Так і в данім разї з Кулїшом: тут діло не в обєктї розчарування, а в субєктї; наш діяч був о стільки вразливою та незрівноваженою натурою, що навіть дрібниця могла його хвилювати без краю; через те й відбилось на ньому так важко недбальство його грошодавців, або наукових видавців, що барились із його творами. Звісно, що й се не мід, але щоб від сього писати такі речі, як Куліш писав зза кордону (ст. 112), заявляючи, що йому треба „виздоровіти від туги“, — се вже щось надзвичайне. В усякім разї траґізм зроблений був

самим Кулїшем, через те власне й ми повинні не так уже остро дивитись на ту сферу, що піби, на думку д. Маковея, заїдала його трудовницькі сили. Та становище було й справдї не таким уже дуже драматичним, раз у самого Кулїша знаходилась змога критично поставитись до нападів на нього: „Нехай собі ганять, коли охота! Дїло само себе покаже!“ (ст. 113), писав він 1862 р. до Носа і, значить, з'умів поставитись до речі так, як треба. Чомуж він не ставив ся до подібних подій і другим разом? В усякім разї найменьше через якусь особливу важливість тих неприємних подій, а найбільше через свою нетерплячу, занадто нервову вдачу.

По оглядї зносин Кулїша, д. Маковей переходить до нового періоду до схарактризування пробутку нашого дїяча в польській країнї, яко урядника. Факт сего урядовства в тій країнї, та ще під такий горячий час, як 60-ті роки, примусить тільки спитати нас із дивуваннєм, чим став Кулїш, що відважив ся на такий житєвий крок? Але в сїм роздїлї своєї працї д. Маковей напустив дуже великого туману, так що консеквентности в поступованню Кулїша ми не завважаємо жадної. З другого боку, виступає вузкий сьвітогляд нашого дїяча, який не стояв на висотї психічного розвою тогочасної інтелїґенциї й етичні понятя мав не глибоко розвинені. Безпечечно, Кулїш міг мати якусь пншу посаду, на напр., редаґуваннє „Журнала мин. путей сообщенія“, але йому хотїлось властиво грошей, що й признає досить отверто його біоґраф. Таким чином — нова риса в нашого дїяча, не геть-то гарної якости! Метою уряду в Польщі після повстання було насадженнє „обрусенія та православія“, як признаєть ся і д. Маковей (ст. 116), і до сього дїла Кулїш, на його думку, був вельми придатний: „ся справа, каже він, — могла бути Кулїшеви близька і з боку полїтичного і особистого (?!) о стільки, що тут він мав сам нагоду дати волю своїй і перше незатаюваній неприхильности до Поляків“ (ст. 116). Я не розумію, чи розуміє д. Маковей всю безодню неморальности такого учинку, який осьвітлює він так яскраво своїм поясненнєм та мотивуваннєм? Що-ж може бути більш варварського, як з а г р о ш і йти супроти тих, кого сам Кулїш називав своїми кращими порадниками та учителями, і йти в такій справі, яка що до його вітчини здавалась йому злочинством? А сеж власне й робив Кулїш, український демократ і свободолюбець, „даючи волю своїй неприхильности до Поляків“! Добрі мотиви, — і ми тільки дивуємось авторови, що подібні річи він уважає за консеквентні в лїпшому значінню сього слова, а не духовним занепадом Кулїша, про який сьвідчить сам останнїй, дорікаючи собі за робленнє богатьох дурниць та „пошлостей“ (ст. 118). Певно, що Кулїш розумів колишні хиби шляхти, сього нїхто не відкидає, — але щоб він „мав неприхильність“ до Поляків взагалї, то се зовсїм не вірно. Але хоч би се було й так, то

в усякому разї теория — не практика, і від нелюбови до когось — до роблення йому лиха на ґрунтї сторонничости ще досить далеко і перехід від першого до другого не консеквентний; колиж Кулїш зробив такий крок, то сьому винне не теоретичне міркуваннє, а його незрівноважена психіка. Йому треба було грошей, йому приємно було грати ролю, через вузкість сьвітогляду він жадним радикалїзмом і виробленою етикою не відзначав ся, — чомуж було й не піти на урядове дїло, так гарно оплачуване? І Кулїш на нього пішов і став для „холмських Українцїв найбільшим обрусителем“ (ст. 120). Але така його дїяльність всеж таки не була в дусї основних його поглядів, через те вона була примусом його над самим собою, а не нїякою консеквенцию. Свою помилку розумів, як ми казали, й сам Кулїш, бо в души в нього всеж таки якийсь бог жив; йому „опротивіли урядники“ і він вкінцї „розірвав з ними“ (ст. 122), дбаючи все таки про свою моральну репутацию.

Бачимо тепер, о скільки „служба“ Кулїша вязалась із його теориєю; не бачимо тільки, так як д. Маковей, що „земляки винні помилкам Кулїша; стративши віру в них, він шукав підпори, де міг“ (ст. 121). Добра підпора, — скажемо на се дослїдникови, і добре автор розуміє горду вдачу Кулїша, що накидає йому, своєвольцеви, шуканнє якихось підпор. Але се ще не так вразливо, — цїкавіще те, що в своїй, скажу, хибній працї, Кулїш мусить власне звязувати свою долю з духовним кредитом своїх сьвідомих земляків, яких було півтора людини! Не вжеж сам д. Маковей не бачить всеї хибности подібного виводу? Виходить, що етичні погляди Кулїша, як по змісту, так і по інтензивности, були залежні від прихильности до нього земляків! Виходить, що иншої громадської совісти в Росиї на той час не було, і Кулїшеви, в сїм урядовстві, нікого було соромитись! Якаж, на погляд д. Маковея, убога психика Кулїшева і які злиденні моральні підвалини тогочасного інтелїґентно-російського житя, що вони не могли затримати нашого дїяча від того кроку, в якому він сам потім каяв ся.

Пробуваннє Кулїша в „російській обрусительній школї“, якої він був навіть „начальником“, як виражає ся д. Маковей (ст. 127), звісно, не могло не відбитись на нїм шкідливо: він увіровав у „русске“ себто обрусительне право, і перехилив ся на бік „урядової Росиї“, що й висловилось у його „Історіи возсоединенія“. Такий крок нї трохи не перечить висловленому каяттю Кулїшевому: не його дїло було каятись та пізнавати свої помилки; в души його буяли „гордість та деспотичні інстинкти“ (ст. 128), — отже й не міг він довго пробувати в покутї. Противно він мусїв слїдно підлягти оборотній реакциї і немов усправедливити перші свої помилки quasi- науковою роботою. Через те ми й повинні сказати, що сей період працї Кулїша характеризує ся ри-

сами урядового москвофільства і, що до сили його духа, носить на собі сліди повного занепаду критичної думки і взагалї духових сил.

Хронольоґічно і внутрішно, в звязку з означеним періодом стоять галицькі дебюти Кулїша: з одного боку, він провадив там специяльно лїтературну роботу, з другого — хотїв „подати Галичанам свої думки, тодї вже значно здискредитовані в Росиї“ (ст. 131), як каже д. Франко. Останнїй по справедливости вказує також на недоладність пропаґанди Кулїша та на повне нерозуміннє його галицьких відносин; наслїдком того досить потерпіли обєкти його пропаґанди. Д. Маковей сперечаєть ся і каже, що колиб Галичане „схотїли були пізнати усї Кулїшеві твори, то моглиб з них научити ся не мало, тай не самого лихого“ (ст. 132). Сю свою думку будує він на тому демократизмі, що його розлито в Кулїшевих творах. Се правда, — але хиба на демократизмі обмежовують ся всї людські думки та поривання? Хиба ним задоволюють ся всї духові, а особливо часового характеру потреби? Зовсім нї, — і се найкраще можна бачити з потреби у Галичан вияснення польсько-українських відносин, в яких Кулїш не міг принести їм нїчого більше, крім баламучення. Межи двома нациями в Галичинї треба було якоїсь згоди, — але якже вона могла виникнути при тих поглядах на історию, а разом з тим і на сучасність, коли Поляки зовсїм инакше дивились на неї, нїж Русини, та ще й підогрівались у своїх забобонних поглядах самим же Русином Кулїшем? Комуж ішло на користь його апостольствоі і чи не було воно руйнуваннєм того демократизму, який так невлучно єднав ся з ненавистию до козакофільства, гайдамачини і тому подібних немилих шляхтї і Кулїшеві рухів? Ми вже не кажемо про такі спорні речі, як „переклади релїґійних (читай „ортодоксальних“) книжок, гадка про які хоч і „не була зла“, як каже д. Маковей, але в усякому разї могла бути замінена якоюсь иншою гадкою і не тільки „не злою“, а зовсїм таки гарною. Так що питаннє про користь впливу Кулїша на Галичину не може розвязати ся на користь його.

Для повнїщої ілюстрациї думок Кулїша в третїй період д. Маковей присьвячує окремий розділ історичним його працям, головно „Історіи возсоединенія“. Щоб вияснити ґенезу названої працї, автор наводить кілька листів Кулїша, з яких видно, що хоч він і хотїв ранїш вихваляти „козацьке завзятє“ та ганити „панське деспотство, здирство“ і т. и. (ст. 136), що й здїйснював у ріжних своїх працях, — але потім мав уже втїху „на перекір иншим сказати щось нове“ (ст. 139), при чім се „нове“ було ганьбою старих його богів. Ми не станемо говорити про тон Кулїшевої „Історіи возсоединенія“, де фіґурують такі вирази, як „пяна муза Шевченка“, виступи проти Костомарова

і такі инші „роскоші“: сам Маковей засудив заходи чи манєру Кулїша безповоротно, назвавши тон його „хобробливим, зарозумілим, деспотичним і т. и.“ (ст. 140), — більш сказати трудно. Нам цікаво тепер розглянути коротко лише одно: скільки є в тій Кулїшевій працї науково правдивого? Відповідь на се можна легко одержати, оглянувши головнїйші твердження чи думки Кулїша. Вони, приблизно, такі: „злука України з Росиєю, то справа — цїлком национальна, історично доконче потрібна і законна“ (ст. 140). Що до епітета „национальна“, то балакати про нього серіозно — буде, звісно, куріозом. Що до „історичної потреби“, як би навіть згодитись з нею, то ся теза о стільки елєментарна річ у науцї, що вона вже сливе нїчого не значить, коли ми не запитаємо заразом про наслїдки, що вийшли від тої „потреби“. А коли ми дїйсно про се запитаємо, то й вийде, що окрім мінуса від тої потреби не вийшло нїчого. Виходячи з сього фальшивого становища, Кулїш мусїв величати і царів — Петра та Катерину, а яке було їх национальне і взагалї користне значіннє для України, всякий знає! Не говорячи богато про відносини Кулїша до козацьких рухів, що його здавались лише бунтами проти польської держави, ми тілько вкажемо на справедливе характеризуваннє його одним із житєписцїв, яко „городового козака-кармазинника“ (ст. 143). Ся назва цїлком ясно, окрім того, показує і вірність виводів Кулїша про історию України: говорячи про добро народнїх мас, наш дїяч про те все ставав на боцї уряду — чи польського, чи российського. Гармонїчні його настрої вражали народнї бурхливі вибухи і, навпаки, приваблювала до себе невпинна державна машина, не зважаючи на те, що перші виникали в імя свободи, а друга робила против тої свободи. Такими-ж прикметами відзначають ся погляди його в даний період і на гайдамаків, яких він уважав ранїще борцями за правду: тепер вони в нього тільки „узброєні волоцюги“, як висловлював ся його учитель Ґрабовский, і праця їх, „уманська траґедия“ не може вважатись за „народню“ справу (ст. 145). Для певнїйшого осуду поглядів Кулїша на даний предмет варто порівняти думки сучасних істориків про гайдамаків, оперті на безсторонньому розслїдї справи: вся неможливість тенденцийних писань Кулїша „на перекір“ виявить ся вповні. Та не потрібно й сього: Кулїш року 1882 у „Крашанцї“ старав ся навіть вернути Шевченкови добру славу, яку сам нарушив, а року 1885 у „Нови“ згадував „со стыдомъ и раскаяніемъ“ свої напасти на Костомарова та оправдував себе „болѣзненнымъ состояніемъ“ (ст. 147). Хоч потім Кулїш і брав знову сї свої слова назад, але нема чого сумнїватись, що вказані докірливі згадки він висловлював, справдї, в станї анальоґічному „болѣзненному состоянію“.

Думки Кулїша про українські социяльні течиї відповідно оцїнено і ріжними вченими російськими: вони вказали всї на неґативне значіннє історичних творів Кулїша, на польонофільські, а не науково-обєктивні його заходи. Маючи дїло з такими відносинами до Кулїша вчених, признаючи навіть невитриманість наукового методу в нього, бачучи, очевидячки, ясно помилки його, д. Маковей про те виголошує, що тепер ще „не можна сказати рішуче й крайне слово про наукову вартість історичних праць Кулїша (ст. 150). Такому виводу д. Маковея ми не будемо уже дивуватись: його праця — се не зовсїм вдатна апольоґія Кулїшевої дїяльности, і такого напряму д. М. тримаєть ся у всїх пунктах своєї працї: замалює справу наче й вірно, цитати робить також відповідні, наведе навіть слова самого Кулїша, якими сей признаєть ся в хибности свойого „вищереченого“, і по сьому всему заявляє: Кулїш невинний, Кулїша не можна обвинуватити, бо він нервовий, хорий і т. д. Теж саме і в данім разї. По всьому видко, що Кулїш для історичної науки дав величину неґативну: користував ся він односторонними матеріялами, осьвітленнє фактам дав тенденцийне, одно слово вислїд звів на ніщо. Здаєть ся, сього досить, але на думку д. Маковея виходить, що нї, — і перше через те, що хоч Кулїш не тримаєть ся жадного соціольоґічного методу, але такий „ще не всіма ученими признаний за найлїпшу; богато з них держить ся ще методи, зложеної з думок Маркса і Енґельса“ (ст. 150) і т. д. Виправдуваннє — повне помилок: на думку автора виходить, що матеріялїстична теория історії не социольоґічна, а якась инша! Се дуже цїкаво: щож тодї він зве социольоґією і социольоґічним, коли социяльно-клясову теорию Маркса не зачислює до закрашених таким характером? Далї вже з розумїннєм „социольоґії“ іти нікуди. Але признаймо на хвилю, що названа теория дїйсно не належить до „социольоґічних“, — не вжеж із ріжних инших теорий не вироблено ще елєментарну систему тих заходів, якими мусить орудувати дослїдник? Не вже дослїди історичні, по загальному признанню, не мусять обєктивно представляти взаємин ріжних социяльних ґруп та ідей, впливу ріжних інституций, ролї законодавства і д. Не вже для таких дослїдів не всїми признана потреба можливо широкого притягання до справи всїх джерел, що можуть яснїйше і справедливійше осьвітити справу, потреба уникання всякої сторонничости і т. д. Не розводячись далї, ми спитаємо тепер д. Маковея, — не вже перечислені нами елєментарні, але головні умови дослїду не можуть вважатись відповідними на те, щоб якась праця, коли їх держатись, була хоч приблизною картиною якогось стану річей? Думаємо, що д. Маковей згодить ся з сим, тим більше, що його згадки про певні теориї істориї зовсїм не вяжуть ся з даною нагодою: всяка така теорія се тільки

психольоґічна формула, що помагає нам зрозуміти і осьвітити факти і їх взаємини тоді, коли науковий дослїд уже зроблено; всякі теориї історії — належать до фільософії історії і стоять до історичного дослїду в таких же відносинах як кожда специяльна фільософія до окремої ґрупи знатя: фільософія права — до правничих наук, фільософія природи — до натуральних і т. д. Одно слово, теория історії з методом не звязана нерозривно: першу виведено пізнїйше з історії, другий покладено перед нею. А коли так, коли невиробленість історичних теорий не впливає на самий метод дослїду, вже в загальних рисах вироблений, то для оцїнки історичних писань якогось автора лишаєть ся тільки спитати, чи витримав він метод і в якій мірі? З усього розбираного вище можна бачити ясно, що Кулїш не задоволив жадної вимоги метода, що — працї його не вносять нїчого в науку. Виправдувати „ненауковости“ Кулїша „особистим характером“ його та „нервовим роздратованням“ і т. и., як се робить д. Маковей далї (ст. 150), зовсїм уже нїяково: певно, що особистість грала велику ролю в помилках Кулїша, але для науки від сього не лекше, вона однаково не отримує від Кулїша нїчого і з жалем мусить сказати, за Ґрабовским, що він „не історик, а поет“ (ст. 150) — і, додамо, поет не дуже показного типу.

Даний уступ д. Маковей закінчує виводом, що письменникам, які працюють для народу, можуть „приходити до голови такі еретичні думки“ (ст. 150) і наводить на приклад Толстого. Що останнїй нїяк не може йти в порівнаннє із Кулїшем, про се не треба й мови здіймати, бо Толстой в усякому разї людина радикального напряму і змінив ся з колишнього гіршого на сучасне краще, а Кулїш, людина досить консервативна, пройшов протилежну трансформацию. В друге, і межі „ереси“ також повинні якісь бути: коли людина, не відкидаючи того, в що вона вірує, нї з того нї з сього, починає зневажати свій кумир і казати, як Кулїш: „Народе без пуття, без чести“ і д., то се вже очевидячки не єресь; се просто хорий окрик фетишиста або політеїста, що поклоняєть ся пильно своїм богам, але й лупцює їх тодї, коли вони сьміють не вволити його бажанню! Таке поступуваннє не „єресь“, а хороба!

Далї д. Маковей росказує про „побут Кулїша у Львові 1882 р.“, де в нього виявилось „дитиняче незнаннє галицьких відносин“ (ст. 151), наслїдком чого було те, що він нарештї побачив „польську нещирість і покинув справу“ (ст. 153), себто єднаннє з шляхтою. До сього він ще розбратав ся з офіцияльною Росиєю за заборону українського слова, тепер розійшов ся з Поляками, — здавалось би, що йому протулитись уже нікуди, — алеж нї: він знов показує свої симпатиї до Поляків і в своїй „Крашанцї“ виявляє се особливо виразно. За такі постійні хитання Кулїша від розбрату до єднання з Поляками д. Маковей тепер

уже мало не хвалить його: він, принаймнї, каже, що коли Русини 90-х років могли помилити ся, укладаючи „угоду“ з Поляками, то тим паче міг се зробити Кулїш, а особливо коли він мав таку „високо-людяну“ думку, як „мирне уладженнє міжнародних відносин“ (ст. 155)! Все те прекрасно, — але біда в тому, що не всїж і Русини помирили ся з „угодою, — бо переважна більшість народу напятнувала її тавром догани; а вдруге — ті „громади“ Русинів, про які каже д. Маковей, і не могли не помилитись, бо приступали до дїла, маючи на метї не глибокі народнї інтереси, а поверхові национальні. Вони укладали угоду з шляхтою, ворожою польському і українському народови, і в сьому був їх великий гріх; те-ж саме зробив і Кулїш, і через те ми його й винуватимо, так само, як винуватили руські радикали згаданих угодовцїв. А що помилялись, як каже д. Маковей, „цїлі громади“ (ст. 155) Русинів в угодї з Поляками, то сеж річ не важна: помилкове поступованнє се доля більшости, а не меньшости, в якій до останнього часу завжди бували ріжні ґрупи, що дивились на житєві питання глибоко і не міняли трудної, небезпечної і з не швидко досяжною метою роботи, — на легкі, видимі, але есенциональні дрібницї. Тим то д. Маковей мусїв би особливо виразно підкреслити, навіть не осуджуючи Кулїша, що проповідь „уладження межинародних відносин“ не подібна до парляментської хвилевої згоди з ворожими партиями: в „уладженню“, яко постійній акциї, треба знати, що згода може бути лише з однородними верствами суспільства, себто пролєтария з пролєтарием, феодала з феодалом і т. д., бо такі верстви одна другу виключають; в парляментській хвилевій згодї по окремим пунктам, такої вимоги може й не бути. Кулїш стояв за уладженнєм, не бажаючи знати вказаного елєментарного принципу згоди, — і за се може одержати докір в хибности та вузькости погляду. Добродій же Маковей, яко людина, що виросла на парляментському ґрунтї, всеж таки не відріжняє таких важних річей, як основи ріжнородних унїй, може в нас викликає зачудованє.

Про те останнї симпатиї Кулїша були вже не тривкими; він всеж таки вагав ся межи „Сциллою та Харибдою“, себто Росиєю та Польщею, і мусїв кудись то прибитись, — прибив ся він до турецького берегу. В низцї творів він висловив пошану до магометанської культури і в „Марусї Богуславцї“ задав найбільше „пімсти“ своїм „критикам“ (ст. 159). І сей крок Кулїша робить також велике вражіннє на д. Маковея: краса поеми „зовсїм роззброює“ його і він „готовий разом з Кулїшем дати чисту дань Аллаху“, байдуже й про те, що Льойоля брав у магометанства науку. Але се не важно, хто брав науку у доброго вчителя, — важно, як він її брав, бо тодї й християнство можна обвинуватити за те, що в нього є досить безглуздих та злих учнїв. І річ тут зовсїм не в релїґії, а в усїх соци-

яльно-культурних відносинах, про які, очевидячки, марив Кулїш, коли перекинув ся у туркофіла. Не для релїґійних же красот закликав він Україну під „червоний бунчук“ Турциї, а власне для полїпшення її принаймнї духового добробиту, — щож до умов для сього, то деспотичний устрій Турциї о стільки відомий, що говорити серіозно про переконання Кулїша на турецькому ґрунтї зовсїм уже ніяково. В перших його „помилках“ хоч були деякі докази та доводи на користь його думок, але тут нема і сього: Кулїш ішов уже зовсїм осліп, не знаючи межі свому запалу. Бо треба було бути зовсїм слїпим або цїлковитим неуком, щоб спромогти ся злегковажити коли не всю всесьвітню історию, то хоч останню російсько-турецьку війну, щоб по кількох роках по ній, в образу всьому Славянству і навіть всьому культурному сьвітови, висловити отсї фальшиві думки про турецьке пекло, чи про „новий вир“, як каже наш дослїдник (ст. 155).

Росповівши коротко про туркофільство Кулїша і переказавши повість останнїх його днїв до скону, д. Маковей робить резюме своїх поглядів на Кулїша і на сьому кінчить свій довгий розслїд про нашого письменника. Загальний вислов його про Кулїша не представляє нїчого нового в порівнанню з ранїйшими поодинокими рисами, наданими ним Кулїшеви, — через те й сперечати ся тут з ним булоб зайвим. Отже, замість того, зробимо резюме своїх уваг як про особу Кулїша, так і про роботу його дослїдника. Наша думка про першого така: Кулїш був людиною другорядного талану в поезиї і сумнївного в науцї. Відзначаючись надмірною гордовитістю, самонадїйністю і через те субєктивністю, він часто сягав за далеко і встрявав у траґікомічні становища. Працюючи в сфері поезиї та історичної науки, він стрів на свойому шляху першорядні талани — Шевченка поета і Костомарова історика. Надзвичайний успіх обох сих дїячів вплинув лихо на відкреслені нами особисті риси Кулїша, вилив їх у форму заздрости і примусив його для самолюбства зробити такі кроки, які можна тільки назвати, згідно з д. Маковеєм, „хоробливими припадками“ (ст. 168), чи коли ми будемо казати про урядову його карєру, чи про науково-лїтературну дїяльність. Відповідно сьому, останню можна подїлити на 4 періоди: козакофільство Кулїша, польонофільство, руссофільство і туркоманію. В кождому з сих періодів він ішов реґресивно не тільки в значіню хрононольоґічнім, але й духовім, і всю його розумово-фільозофічну дїяльність можна назвати повільним психічним занепадом. Являючись з боку фільозофічного величиною неґативною, він, навпаки, з боку конкретно-описового дав досить цїнних доказів позитивної сторони свойого талану: ми власне розуміємо етноґрафічні і взагалї документальні його працї, а також і писаннє беллєтристичного типу, о скільки в них не висловлюєть ся якась вузька

чи фальшива тенденция. Таким чином, він представляв з себе примхуватого сина, який хоч і любить свою матїр, але разом з ознаками любови до неї, робить її також досить шкоди через своє деспоцтво. Для усїх „помилок“ Кулїша, що викликані були непоказною особистістю його, можна мати лише одно виправдуваннє: він був морально неосудний, бо, на нашу думку, терпів на психопатию почуття, наслїдком якої було досить вчинків, за які він сам потім каяв ся. Кулїш був талановита, але духовно хора людина, отсе рїшучий наш присуд про нього. Се випраздуваннє не впливає одначе на істоту самої дїяльности Кулїша і наших відносин до неї: вона в відзначеній частцї шкідлива і науково-фальшива, так що, не сердючись на Кулїша, ми мусимо сказати: так, як робив Кулїш, робити не треба!

З погляду висловлених тут думок про Кулїша ми можемо тепер висловити свою думку і про працю д. Маковея. Не можна перш за все не зазначити, що вона дає старанний і сумлїнно зроблений звід материялів для зрозуміння психики нашого письменника: в працї д. Маковея не відкинено нїчого такого, що моглоб послужити проти Кулїша і через те все зібране про нього в книжцї д. Маковея може стати доброю основою для огляду дїяльности поета. На жаль, не можна сказати тогож про абстрактний бік сеї працї: подїл периодів роботи Кулїша на поетично-науковій ниві зроблено ще нїчого собі, але що до оцїнування тих чи инших поглядів поета або що до оцїнки тої чи иншої подїї д. Маковей не стоїть на висотї свойого становища. Даючи часом досить вірну характеристику того чи иншого пункту з психики Кулїша, він затуманює справу невлучним виправдуваннєм якоїсь очевидної помилки і через те не дає змоги читачеви побачити, чим був Кулїш дїйсно, як до нього треба ставитись і як назвати тї чи инші його думки або поступовання. Сеж все виходить з тенденцийности дослїдника, хоча, правда, й досить симпатичної по напряму, але зовсїм не гідної в науцї, — і така прикмета працї д. Маковея теж може служити йому докором. До сього треба ще додати вузький часами погляд на речі або не вірне їх поясненнє, і тодї стане зрозумілим, чому фільософічно-абстрактивний бік працї д. Маковея ми повинні признати за не цїлком відповідним. А через се все ми й мусимо швидче бачити в названій працї добре подані материяли, нїж критичний аналїз дїяльности Кулїша. Всї хиби її лишають ся очевидними і пісня працї д. Маковея, і булоб вірнїйше і науковїйше, колиб в імя правди, він певні сторони роботи Кулїша зазначив яко дїйсно хибні, а через те й шкідливі, і не робив з Кулїша, досить звичайного, хоч і талановитого чоловіка, якогось апостола „правди і науки“.

І. Стешенко.

БІБЛЇОҐРАФІЯ

(рецензиї й справоздання).

Teka konserwatorska, rocznik II koła c. k. konserwatorów starożytnych pomników Galicyi wschodniej, Lwów, Льв., с. 120+1 мапа +14 таблиць, 4⁰.

Сей невеличкий том то результат працї консерваторів східної Галичини за вісїм лїт, себто від 1892 по кінець 1899 р., — не богато як на таку велику територию і таку поважну інституцию! Не богато не тілько що до скількости, але й що до якости. Чотири важнїйші статї сього тому були вже обговорені в „Записках“ т. XLIII; лишили ся ще отсї:

Przybysławski Kazimierz: Przyczynek do historyi bronzów emaliowanych znalezionych w Polsce (ст. 61—64) — автор вичисляє кілька таких емальованих бронзових річей знайдених на обшарі „давної Польщі“ — в ролї її тут виступає Україна й Галичина. По кількох відомостях про давнїйші находки емальованих бронз, описує він близше бронзовий емальований ковток, знайдений в Дзвінячи в Галичинї, Залїщицького повіту, одначе опис сей на стільки недокладний, що годї вирозуміти з нього, чи сей ковток випуклий і порожний в серединї (як ковтки київського типа) чи се лише плоска бляшка (він і не називає його ковтком, а „wisiorkiem“ — не знаючи очевидно призначення предмету). Автор очевидно не має понятя про русько-византийську емалерську технїку, тож уважає знайдений в Дзвінячи ковток оказом самостійної галузи емалерського промислу, — емали на бронзї, та зачисляє його до часів вандрівки народів, коли тимчасом ся емаль на бронзї являє ся лише наслїдованєм византийсько-руської емалї на золотї, якої початки на Руси можна бачити в X—XI в. Автор бачив також рисунок другого ковтка, знай-

деного давнїйше у селї Блищанцї, коло Дзвіняча, а перехованого в кра-
ківській Академії наук, але ориґінала не міг в Академії відшукати!
Шкода, що не бачив автор бодай праць Кондакова про емалї, бо се
булоб йому вияснило богато сумнївів, як що до „характеристичного“
рисунка птаха (грубої копії звістного символїчного птаха на золотих
ковтках), так що до місця і часу походженя, та увільнилоб його від
обовязку шукати анальоґій в далекім західнім емалєрстві.

Piotr Dowosser — Zamek w Tokach: був се укріплений замок з кінця XVI або з початку XVII в., власність Вишневецьких, збудований на ґрунтї місточка Ожиговець званім Товарками або Токами. Тепер Ожигівцї відділені границею від села Токів (Збаражський повіт), а з замку лишили ся руїни, майже до половини розібрані. Статя взагалї оповідає мало про сам замок, а натомість подає де що з історії костела та описує кілька давних його памяток Материял брав автор по части з хронїки і інвентара костела, по части, особливо для історії замка, з устних переказів.

L. Finkel — Sprawozdanie z wycieczki konserwatorskiej — тут описана прогулька до Краснопущі і до Буща. В Краснопущи був автор вже після огню, що знищив сю незвичайно інтересну зі становища історії штуки церкву, і в своїй статї описує те, що лишило ся по огни, але подає фотоґрафію церкви й іконостасу перед огнем: їх винайшов для нього настоятель краснопущанського монастиря. Як видно зі справозданя, лишились по огни царські врата гарно різьблені та прикрашені 6 образками на дереві, пара різьблених стовпів з іконостасу, три образи, кілька книг і ще дещо. Вкінци питає ся автор, чи не було би раціонально стерегти таких річей і не лишати їх у деревляних будівлях, бо як зникнуть історичні памятки, то що буде з „традицією“, що з ними ввязана? Для нас менче важна тота польська „традиция“, та треба признати, що гадка шановного консерватора, що до безпечного переховуваня памяток штуки, дуже „раціональна“, шкода тільки, що висказав її трохи за пізно. В другім уступі свого справозданя подає автор опис костела в Бущи, говорить докладнїйше про образ Божої Матери привезений Александром Сєнявским з Риму, подає дальше два документи, не друковані ще доси, що дотикають історії сього костела, а вкінци виїмки з опису того костела з XVIII в. зладженого сьвящеником Станїславом Бжежаньским.

Ізидор Шараневич: Miecze bronzowe z epoki przedhistorycznej — сї мечі були уже далеко докладнїйше описані в „Записках“ Наукового Товариства ім. Шевченка т. XXXIII, тому не спиняємось на сїй статї.

В кінци тому подана хронїка з засїдань кола консерваторів. Хронїка ся має мало інтересу і цїнна хиба як образ досить анемічної дїяльности тої так важної інституциї. *М. Г—а.*

Э. Р. фонъ Штернъ — Значеніе керамическихъ находокъ на югѣ Россіи для выясненія культурной исторіи черноморской колонизаціи (Записки одесскаго общества исторіи т. XXII, 1900, ст. 1—21).

— Античная глазированная посуда съ Юга Россіи (ibid. ст. 22—56).

В першій статї — відчитї на київськім археольоґічнім з'їздї — підносить шановний дослїдник чорноморської старовини, що супроти скупих історичних відомостей до істориї чорноморської кольонїзациї, всякі предмети знайдені при роскопованю могил в тих околицях представляють велику вартість, бо позволяють нам хоч троха відкрити заслону, якою вкрита історня чорноморських кольоній. Проф. Штерн взяв собі як раз за задачу в висше названій статї зробити деякі висновки для історнї культури чорноморських кольоній з того керамічного материялу, який мав під руками. Чорноморські кольонії як Ольвія, Пантікапей, Теодезия й иньші засновані мешканцями старого Мілєту; дивна одначе річ, що знайдено тут дуже мало посуди, яка вказувалаб на яку небудь принаймнї звязь сих кольоній з своїм матерним містом. За те майже цїлий одеський музей заповнений атенськими вазами, амфорами та иншою посудою, знайденою при роскопованю могил. Сесю обставину поясняє проф. Штерн тим, що Мілєтяне заложили вправдї тоті кольонії, але вплив їх значіня в тих кольонїях не тревав довго — десь менше більше до VI в. Коли пізнїйше сесї кольонії, що були лише малими торговельними факторіями — почали залюднювати ся, і то мешканцями Грециї — появив ся на кольонїяльних торгах новий конкурент далеко сильнїйший від Мілєту — Атени, і як раз з сього периоду атенського панованя маємо найбільше находок. При тім вплив Атен не обмежав ся лише сими грецькими кольонїями над Чорним морем, а сягав далеко дальше — як про се сьвідчать находки викопані в Київській ґубернії. Зносини наших кольоній з Римом починають ся доперва в II в. до Хр. — про се сьвідчать амфори з римським штемплем викопані в Криму. Зносини з Римом протягнули ся так довго, як довго взагалї ростягала ся власть Риму й Італії на сесї сторони. В сих часах не перервали наші кольонії також звязи з Александриєю. Зрештою значінє керамічного материялу для вияснення культурного житя кольоній не обмежає ся одною клясичною стариною. В деяких кольонїях, як Херсонезї, Акерманї, викопано черепи византийської, арабської та перської посуди, що лишила ся нїмим сьвідком історичного житя на берегах Чорного моря. Змусити сих нїмих сьвідків говорити — се задача історика — задача незвичайно трудна, бо історня византийської та східної кераміки не вияснена ще так докладно як клясичної. Проф. Штерн підносить лише, що арабська кера-

лише, що арабська кераміка виробила ся під безпосереднім впливом византийської, на що зрештою вже вказували Garnier і Krumbacher.

В другій статї описує проф. Штерн близше деяку інтереснійшу посуду знайдену при роокопованю могил на чорноморськім побережу. Перше з них — се поставець викопаний в Ольвії в р. 1891; він зроблений з красної глини, покритий потім зеленою металїчною ґлязурою. Інтерес археольоґа приковує до себе сцена, що в пятьох релєфних фіґурах представляє суд Париса. Сеся леґенда, що дуже часто повторяє ся на старинній посуді – представлена тут у грубій карикатурі. Парис — в образї молодого безвусого хлопця стоїть спертий на скалї в глубокій задумі; перед ним стоїть Гермес і намовляє його, аби вже раз рішив задачу, яку на нього вложила воля Зевса; з заду Гермеса розграє ся сцена спору трьох богинь. Сцени зроблені в карікатурнім, ґротесковім стилю. Другий предмет, знайдений в Керчи — се миска зроблена з того самого материялу, що ольвійський поставець. На боках миски представлена сцена повороту Іфіґенії з Тавриї. На другій мисцї, знайденій в Ольвії в р. 1899, представлена боротьба піґмеїв з журавлями. Був час коли в грецькій лїтературі дуже живо обтоворювано питанє про вітчину піґмеїв; найбільшим авторітером тїшив ся суд Арістотеля, що уміщав їх в Египтї. До сього отже періоду належить і більша частина представлень ґераномахії, які дійшли до нас. *С. Гм.*

Н. Рожковъ — Политическія партіи въ Великомъ Новгородѣ XII—XV вѣковъ (Журналъ Мин. Нар. Просв. 1901, IV, с. 241–286).

Д. Рожков поставив собі дуже інтересну задачу, яку в своїм часї пробувала розвязати стара праця Пасека: „Новгородъ въ самомъ себѣ“ — відтворити партийні відносини й боротьбу, що правили полїтичною істориєю Новгорода в XII—XV в. Задача вдячна й інтересна, але премісп, з яких виходить автор, і метод його дослїду менї здають ся не дуже щасливими, і тому виводи автора, на мій погляд, мусять бути прийняті cum grano slais.

Перша і корінна помилка автора — се те, що він положив „во главу угла“ відносини династичні — партию Мономаховичів і Ольговичів. Я думаю, що династия сама по собі не могла бути для Новгородцїв альфою й омеґою, й за династичним подїлом требаб шукати иньших, більше реальних мотивів. Я не маю заміру входити близше в се питаннє, але вкажу, що нпр. відносинам до династий Юрия, Мстислава і Олега відповідали торговельні інтереси — двох великих доріг, днїпровської й волзької, полудневої й східної. Кваліфікация партий подана

автором: що партия суздальська була аристократична, а київська — демократична, на мій погляд виведена з припадкових звісток, односторонно толкованих, тому й вимагає детайлїчної провірки, так само й погляд автора (с. 253), що в сих партійних відносинах купці тримали ся против бояр — властителїв. Сьміло й широко зачеркнена розвідка автора по моєму мусить послужити тільки закликом до основнїйшого дослїду сього питання. *М. Грушевський.*

Bartosza Paprockiego Dwie broszury polityczne z lat 1587 i 1588, wydał Jan Czubek (Biblioteka pisarzów polskich т. 38), Краків, 1900, ст. X+125, 8⁰.

Iodoci Ludovici Decii De Sigismundi regis temporibus liber, wydał Dr. Wiktor Czermak (ibid. т. 39), Краків, 1901, ст. IX+145.

Martini Cromeri Polonia sive de situ, populis, moribus, magistratibus et republica regni Polonici libri duo, wydał Dr. Wiktor Czermak (ib. т. 40), Краків, 1901, ст. 13+160.

Видавництво краківської академії Biblioteka pisarzów polskich має деякі прикмети — дуже дивні як на академічне видавнє: По перше — повна безсистемність: се видавництво куріозів, що не мають між собою нїякої звязи анї що до часу, анї що до змісту, по друге — брак наукового апарату — докладнїйших вступних статей, критичних приміток, пояснень. Розумієть ся, видавництво користне і в сїй формі, але...

Від минувшого року редакция постановила звернути більшу увагу на історичні памятки. Початок робить виданнє двох незвичайно рідких аґітацийних брошюр Папроцкого — інтересних для історії другого безкоролевя XVI в. (для нас специяльно вони не дають чогось інтересного), а в передмові до 39 випуска заповідаєть ся виданнє „писань визначнїйших польських істориків, щоб з часом таким чином утворити рід підручної біблїотеки для дослїдників і прихильників рідної історії“. Се дуже мило чути, і треба признати, що старі польські історики мають бодай стількиж інтересу, що й трактати O sprawie, sypaniu, wymierzaniu i rybieniu stawów. Хто згадає, в якім неможливім станї маємо польську історіоґрафію XVI в. — що одні письменники й досї істнують тільки в своїх, майже неприступних виданях XVI в., иньші мають лише переклади, зроблені не фаховими руками, той згодить ся, що краківській академії крайнїй час уже до того взятись. Тільки як? От у 39 вип. маємо Дециеву історию Жиґимонта Старого; як звістно, се третя частина з Дециєвої публїкациї, котрої першу становить трактат De vetustatibus Polonorum, другу De Jagellonum familia, але редакция постановила

видати тільки третю частину, а перші дві поминула, „бо вони мають компіляцийний характер“! Чи се оправдана причина? І що то буде за підручна бібліотека для дослідників, як до неї з таким вибором будуть брати ся виїмки з старопольської історіоґрафії. Не каже редакция і того, чи побачимо ми в сїй серії нарешті Меховского? чи діждемо ся видання перших частин Ваповского, публікованих досї тільки в старім польськім перекладі? і т. и. і т. и. Про те нї слова, а в дальшім зошиті маємо уже Polonia Кромера. Що до видання сього остатнього мусимо піднести ще одно: редактор видав його з видання 1578 р., яко остатнього, що друковало ся під контролею автора, і з перших видань не подає ніяких варіянтів, бо мовляв вони друкували ся без відомости автора. Але хоч автор вирікав ся всякої відвічальности за них, варянти їх можуть бути інтересні і кидати сьвітло на редакцийну роботу автора над працею. Взагалї, хоч і за зроблене видавництву належить ся подяка від усїх інтересованих історнєю східної Европи XVI в., але на будуще не можна не побажати — більшої систематичности і більшого накладу наукової роботи при виданню. *М. Грушевський.*

Ѳ. И. Леонтовичъ — Сельскіе ремесленники въ литевско-русскомъ государствѣ (Варшавскія университетскія извѣстія 1898, II, ст. 1—40, III, ст. 41—68).

Статю д. Леонтовича „про сїльських ремісників“ можна подїлити на 3 частини. В першій, в котрій говорить ся загально про ремісників в Литовсько-руській державі, ставить собі д. Леонтович за задачу, подати в головних чертах орґанїзацию сїльських ремісників і в господарських і в панських добрах. На жаль д. Леонтович не перевів сеї задачі як слїд. Ми довідуємо ся зі статї раз, що ремісник се верства людей нисша від шляхтичів, бо шляхтич, що займає ся ремеслом, тратить шляхоцькі права, другий раз, що ремісники стояли висше инших селян, бо за убийство ремісника платить ся як за тивуна, то знов довідуємо ся, що ремісники се зубожілі селяне або таки люде тяглі та невільні. Д. Леонтович сказавши все те, нічим не старає ся виясните сеї ріжницї яку зазначив поміж ремісниками, і вона лишає ся неясною. При тім д. Леонтович перечить сам собі: сказавши раз, що тимчасом як продукти міського майстерства вироблялн ся головно для продажі на ринку, то сїльське майстерство мало передовсїм на оцї заспокоєнє місцевих потреб, зараз таки в другім реченю каже ось так: пани і двори мали доходи не лише з найму дібр, але й з риночного оборота продуктів ремесла. А на сторонї 23 читаємо: дошки на бочки, котрі виробляють селяне, вивозять ся на продаж у Ґданськ. Дійсно, продукти ремесла мусїли іти на продаж, бо в противнім разї на що би по дворах удержу-

вано таке число ремісників як напр. на Волковийськім дворі, де було 19 служб для виготовлюваня материялу для бочок: чейже сам оден двір тілько бочок не потрібував. Неясним у д. Леонтовича лишає ся і се: по дворах удержує ся богато ремісників, є тут осібні люде для робленя колес, осібні для саней, осібні для шитя мішків і т. д. Д. Леонтович нічим не поясняє потреби такого числа їх, а можливо, що такі ремісники як напр. кравець або мішочник се оден і той сам рід ремісників, лише в актах названі инакше. На се д. Леонтович не дає жадної відповіди.

В другій частині розбирає д. Леонтович поодинокі роди ремісників і ділить їх на вісїм родів: 1 — се ремісники, що займають ся виробами дерева, 2 — виробами зелїза, 3 — виробами камінними, 4 — ткачі, 5 — шклярі, 6 — римарі і шевці, 7 — броварники та медовари, 8 — перевізники. Проти такого поділу нічого не підносимо, лише в осьмих — перевізників та фірманів ледви чи можна зачислити до ремісників, се радше промисловці. І тут в сїй 2 частині бракує докладности. Д. Леонтовичеви вистачає сказати, що в якімсь актї згадує ся такий і такий рід ремісників, що вони роблять такі й такі річи — і досить на сїм.

Третя частина властиво не підходить під заголовок статї, де говорить ся про ремісників: в третій статї іде мова про огородників, робітників і управителїв коло винограду, садів, бортників і т. и., котрих навіть сам д. Леонтович не зачисляє до ремісників, а до промисловців. Вкінци ще оден закид: д. Леонтович не старає ся всюда своїх висказів довести цитатами. Йому досить сказати таке: „В масї дохованих до наших часів інвентарів та иньших актів знаходимо, що“... і т. д., або „як видно з актів“... Таке розумованє зовсїм не відповідне в науковій статї. Взагалї задача виказати орґанїзацию лит.-рус. ремісників, хиблена, а статя приносить нового, ясного і певного дуже мало. *О. Ч.*

Dr. M. Schorr — Organizacya Żydów w Polsce (od najdawniejszych czasów aż do r. 1772), Льв., 1899, стор. 95, (відбитка з час. Kwartalnik historyczny 1899).

Праця д-ра Шора становить дальше огниво в ланцуху праць про історию, становище і побут Жидів в Польщі і Литві, що від довшого часу займають богато істориків российських, польських і нїмецьких. Минувшиною Жидів заінтересовали ся дуже давно. Крім брошур з кінця XVIII столїтя, викликаних справою полагодженя жидівської справи на чотиролїтньому соймі 1798 р. (Бутримович 1789 „Sposób uformowania Żydów w Polsce“, Герш Юзефович і и.) почали з початком XIX ст. появляти ся наукові працї, нераз навіть дуже великі, що займали ся

розсьвітленєм жидівського пробуваня в границях дальшої Польщі — праці Чацкого (Rozprawa o Żydach i Karaitach; O litewskich i polskich prawach), Ґолендерского (Les izrailites de Pologne, 1846), Штернберґа (Versuch einer Geschichte der Juden in Polen unter der Regierung der Piasten, Wien 1860 i Geschichte d. Juden in Polen unter den Piasten u. Jagiellonen, Leipzig 1868), Леонтовича (О правахъ литовско-русскихъ евреевъ), Краусгара (найголовнійша: Historya Żydów w Polsce, 2 томи), Мацєйовского (Żydzi w Polsce, na Rusi i Litwie, Warsz., 1878). Та доперва від праць Ґумпльовича (Prawodawstwo polskie względem Żydów, 1867) та проф. Бершадского (Литовскіе евреи, 1883) починаєть ся властиво наукове трактованє жидівської істориї в Польщі й Литві. До сього напряму зачислити можемо окрім праць Бєршадского ще розвідки Дубнова, а по части й Historya Żydów w Polsce Нусбавма, що популярно збирає висновки усїх учених (тільки до річи зазначимо, що д. Нусбавм дуже цікаво поводить ся з жерелами, подібно як Чацкий, — виписуючи цитовані місця з чужих авторів і даючи в примітках сторони з ориґіналів), а також і вище названу працю д. Шора.

Д. Шор послугуєть ся новими документами — з архивів актів ґродських у Львові, з архіву міського у Львові і Перемишлї і з біблїотеки Осолїнських і рукописних збірок жидівських книг громадських т. зв. „пінакс“. За цїль своєї розвідки кладе він — означити границї жидівської автономії в усїх фазах її розвою і оцїнити, о скілько вплинули на сей розвій чинники правні, загально-суспільні, релїґійні й своєрідні. До того одначе береть ся автор дуже незручно: хоч кладе великий натиск на вияснєнє сього питаня, збуває цїлу ту справу кількома словами, виписуючи більшу половину з Ґумпльовича і лишає се питанє майже без відповіди. Що до орґанїзациї Жидів признає, що вона носить на собі очевидний і безперечний вплив устрою польської суспільности, серед котрої прийшло ся Жидам проживати, не можна одначе заперечити, що ще більші слїди полишила на нїй жидівська релїґія зі всїма її приписами і право тальмудичне, що мало специяльне плеканє і роспосвсюдненє в Польщі. Д. Шор каже, що „prawodawstwo polskie było podstawą, a prawo talmudyczne filarem“ орґанїзациї.

По тім поверховнім, і навіть де в чім невірнім (напр. признаннє більшого впливу синодальним постановам) змальованю впливу вичислених в горі чинників на розвій жидівської істориї в Польщі приступає автор до означеня епох, слїдних в орґанїзациї Жидів. Перша починаєть ся з приходом Жидів у границї Польської держави, або від удїленя привілею Болєслава Калїшського в р. 1264 Жидам Великопольщі і тягне ся до початків XVI в., а визначаєть ся простотою громадського устрою та браком солїдарности і централїзациї. Першу половину XVI віка називає

автор переходовою епохою: держава стремить сама до централїзациї громадського устрою, але Жиди опирають ся тому, бо бачуть в тім небезпечність для себе; опором виєднують вони в 1551 р. закон вільного вибору сеніорів загальних і справдїшню автономію. З роком 1551 починаєть ся епоха, що характеризуєть ся одностайністю устрою у всїх громадах Польщі і Литви, централїзациєю і ґенеральними з'їздами та соймами.

Про орґанїзацию Жидів у першій епосї знаємо дуже мало: роспорядженя і грамоти королївські XIII—XV ст. доторкали ся більше правносуспільного становища. Який був склад громадського заряду можемо лишень догадувати ся з привилеїв Болєслава калїшського, Казимира Великого і Казимира Ягайловича. Підставою жидівської орґанїзациї була біжниця, що по тальмудичним приписам мусїла повстати там, де вже було 10 богатших родин — і цвинтар. Довкола того ґрупувало ся все иньше. В біжници відбували ся розправи судові під проводом т. зв. жидівських судиїв, в біжници відбували ся засїданя старшини громадської, котрій признає д. Шорр судівництво в найдавнїйших часах, опираючи ся на варияntї болєславівського розпорядження (§ 22): „item iudex Iudeorum nullam causam ortam inter Iudeos in iudicium deducat, nisi fuit per querimoniam invitatus“. В біжници складали Жиди присягу, коли її було потрібно для залагодженя судової справи. Автономія Жидів або, щоб докладнїйше сказати — їх становище в справах правних набирає очевидної поваги в другій половинї XV в. Жиди судять ся по свойому праву: судівництво спочиває в руках жидівської старшини; коли йде про справи чисто приватнї, то лише вона має право рішати, а непослушність супротив неї караєть ся грошевою карою — 6 гривнами. Від засуду старшини мав обжалований право відкликати ся до воєводи, і навіть до короля. Справи карні поміж самими Жидами судив або воєвода або його заступник, званий жидівським судиєю, в присутности і при співучасти Жидів. Перед суд духовний не вільно Жида позивати; староста і воєвода мають стерегти його прав. В доходженю дозволяєть ся ужити клятви і присяги, що була двояка: в справах, де йшло про суму до 50 гривен, відправлювано присягу над „кольче“, себто ланцухом завішеним при входї до біжницї, в справах про суму більшу як 50 гривен відбувала ся присяга над десятьма заповідями.

З кінцем XV і з початком XVI ст. змінили ся відносини Жидів до короля, змінило ся їх становище, а се потягнуло за собою всїлякі важні зміни. До Польщі почали напливати цїлї родини прогнаних Жидів і зараз приміщували ся в поодиноких громадах. Число Жидів побільшило ся значно, а через се утруднене було збиранє податків і виконуванє инших адмінїстрацийних потреб. Аби зарадити тому лиху, стремів

Жиґимонт до заведеня централїстичної системи і завів в тій цїли уряд т. зв. „докторів або сенїорів ґенеральних“, хоч Жиди дуже противили ся сьому, бажаючи вибороти собі повну автономію і центральний заряд. Сенїори ті повинні були виконувати роспорядженя королївські незалежно від власти воєводи або старости, вінчати, кидати клятву і вести контролю над громадським житєм в даній місцевости. Від них залежало потвердити рабіна, а перед тим ще позволити на вибір, карати непослушних; привилей з 1541 р. признає їм окрім морального значіня ще й великі користи материяльні: Жиди обовязані були платити їм податок на їх власні потреби, коли противно сенїорів увільнено від всїляких оплат і податків. Розуміє ся, що рівно з тим і рабіни, накинені силоміць громадам, ішли на руку польським королям і були їм послушні. Коли король хотів змусити Жидів до заплаченя звичайних або надзвичайних податків, то наказував рабінам, оминаючи воєвод і старон, аби клятвою вимогли на громадї заплаченє бажаної суми. І так іменуючи Абрагама з Чехиї головним поборцею, наказує Жиґимонт Жидам заплатити як найскорше податок, загрожуючи execratione per doctorem mandato nostro in vos et quemlibet vestrum fulminanda. Подібних прикладів маємо дуже богато. Цїлком природно, що такий спосіб постунованя викликав між Жидами велике невдоволенє, непорозуміня між громадами і рабінами і стремлїнє позбути ся ненависного ярма, против котрого виступали навіть корольом іменовані рабіни (Іссерлєс). Сей опір, ся реакция спричинили відкликанє давнїйших роспоряджень Жиґимонтом Августом і потверджене домагань великопольських Жидів. Видані ним привилеї в 1551 і 1569 рр. позваляють Жидам вибирати собі свобідно сенїора, що має їх судити в справах релїґійних по Мойсеєвому закону, та надають їм цїлковиту автономію громадського заряду. Ті два привилеї становлять епоху в устрою польських Жидів (ст. 19). Сенїорат упадає, а на його місце формує ся поволи одностайна будова громадська, що прибирає сталї форми в другій половинї XVI ст. і розпадає ся доперва при кінци вісімнайцятого столїтя.

Епоху переходову обробив д. Шор, що правда, не широко, але за те прозоро і вірно. Справити тільки мусимо перестарілу вже гадку, що Міхель Юзефович був начальником Жидів на Литві. В документах стрічаємо його на ріжних урядах, але нїде не маємо звісток, аби він сповняв коли небудь повинности судиї; се вияснив уже докладно Бершадський в своїй моноґрафії про Юзефовича. Не знати також, звідки зробив д. Шор з Міхеля начальника Жидів в цїлій Польщі (ст. 16), хоч Чацкий думав тільки, що Міхель був настановлений зверхником (zwerchnik) лишень в самій Литві. Зрештою не можна того погодити з попереднїми словами д. Шора, що в тому самому роцї іме-

нував король Абрагама з Чехиї (1514 р.) поборцем у Великопольщі і Малопольщі.

Дуже детайлїчно обговорює автор орґанїзацию Ж. в третїм періодї (1551—1772), послугуючи ся кількома новими документами і працями Дубнова (Кагальні устави в Польщі), Файльхенфельда (Die innere Gemeindeverfassung d. Juden in Posen) та Нуссбаума (5 том). Розвідку ділить на дві частини: „Устрій громадський“ (ст. 20—51) і „Устрій центральний“ (51—84) і приймаючи за певний вже факт, що орґанїзация Жидів у Польщі й Литві майже не ріжнила ся між собою, а противно була всюди однакова, ілюструє свої виводи виїмками з документів нераз не одного часу (напр. в першому роздїлї док. з року 1587, 1594, 1630, 1687 і 1763) і ріжних місцевостий. На потверджене свого погляду подає д. Шорр лише такий арґумент: „Всї жерела, що означують внутрішнїй устрій, походять з ріжних часів і з ріжних околиць, а прецінь усї містять однакові приписи так, що на певно (stanowczo) сьвідчать про одностайність громадської орґанїзациї в XVII і XVIII в. в цїлій Річипосполитій польській“. Ми знаємо, що се лише по більшій части правда, бо були й виїмки, і навіть сам автор знайшов кілька ріжниць, котрі цїлком природно мусїли повстати під впливом часу й обставин. Не можемо на певно приняти, що устрій напр. з 1587 був такий самий точка в точку, як устрій з 1764 р. і через те гадаємо, що автор поступив собі в тім разї за сьміло.

Підставою громадського устрою була й тепер, подібно, як і давнїйше, біжниця і цвинтар (окописько), до чого прилучила ся і парня, коли Жидам заказано ходити до міської. Громадою завідує рабін (doctor, archisynagogus) і „старші“ (seniores), котрих у перше подибуємо під 1415 р. (Бер. „Лит. евреи“ ст. 355, взагалї Б. розбирає гром. устрій литовських Ж. далеко докладнїйше). Рабін окрім сповнюваня релїґійних церемонїй, пояснюваня сьв. письма і талмуда, мав у своїх руках провід над судами в цивільних справах. Звичайно вибирано при кождій громадї дві або 3 колеґії судиїв т. зв. даянів; в кождій колеґії засїдали 3 даяни під проводом рабіна. Перша колеґія судила справи або спори, де ходило про суму більшу як 100 злп. і збирала ся звичайно рідше, нїж дві иньші колеґії, що займали ся справами понизше 100 злп. (друга кол. від 100—20, третя кол. від 20 низше). Уряди були безплатні: судиї могли одначе побирати $1^1/_2$ гр. від 1 злп., а писар діставав обовязково по 2 гр. за писанє копій. Про те сповнювано обовязки сумлїнно, бо хто з судиїв не явив би ся в колеґії без оправданя, мусїв піддати ся певній карі. Окрім тих судиїв визначувано ще осібних, аби розсуджували спори при купнї або продажі підчас ярмарків у чужих містах.

Старшина (seniores) мала в своїх руках усї инші функциї; що до числа то залежало воно від величини й богатства громади. В Кракові було 40 членів кагалу, в Перемишлї 34, в иньших громадах 22—34, в прикагалках 8. Найвисше в кагалї місце займали 4—5 „парнассім" (управителї) або „рашім" (начальники) і 3—5 „товім" (добрі); инших членів старшини вибирано в міру засобів громади. І так напр. в Кракові було побіч 9 головних сенїорів (парнассім і товім) іще 14 кагальників; усї разом (23) творили синедріон. По сенїорах займали найважнїйше місце управителї „великої доброчинности" т. зв. ґаббаїм, що завідували шпиталями, домами інвалїдів і мали опіку над бідними і над похоронним брацтвом. Далї йшли т. зв. „мемунїм", що творили сталу комісию й мали в своїх руках дуже широкий круг дїланя. Вони дїлили ся на поодинокі ґрупи, а кожда в них мала осібні повинности: до одних належав нагляд над удержанєм порядку, над чищенєм коминів і кирниці на „жидівській улици", над безпеченством мешканцїв, що платили по 3—6 гр. на утриманє нічних сторожів, до инших догляд над мірами, вагами і ліктями, ще инші займали ся школами. Окрім сього була в Позна́ни комісия „сїмох мужів", що обмежувала величавість пирів і ношенє дорогої одежи. Важною інституциєю були також цензори (шамаім) вибирані зарядом. До них належало означенє високости податку для поодиноких людий в громадї, почім громадяни складали в їх руки визначену суму почавши від сенїорів. Вибори старшини відбували ся раз у рік в перших днях Пасхи, а звичай сей набрав з часом правосильности у державних властий. Коли 1719 р. кагал в Брестю не хотїв в приписаному часї відбути виборів, то староста пригадав йому, що „по праву й звичаю треба відбувати вибори на Великдень". В день виборів складала старшина свій уряд, але задержувала його звичайно 14 днїв, доки староста не потвердив нововибраних старших. Вибори відбували ся так, що громадське начальство вильосовувало з поміж усїх громадян 9 людий, не посвояченик між собою, котрі вибирали по заприсяженю враз з 5 кагальниками, т. зв. виборцями, цїлу громадську зверхність, зложену з парнассім, товім, колеґій судейських, кагальників, ґаббаім, мемунїм і 3 контрольорів (ст. 25). Найбільше працї мала звичайно старшина коло зібраня покритя на надзвичайні видатки: звичайних видатків на удержанє адміністрациї, рабіна, служби і біжницї, на пенсию воєводи й судиї жидівського і на справи милосердия та доброчинности було в порівнаню з доходами не богато (ст. 39), за те надзвичайні розходи вимагали великих сум гроший: справи свободи торговлї були получені з величезними видатками; не меньше коштувало запобігати неприхильним проєктам через перекуплюванє судиїв, панів і навіть короля, висиланє послів і т. и. Доходи були незначні і тому кагали старали ся добути більше

гроший через змонополїзоване артикулів живности і через хазаку себ то право власности. Хазака мала спершу на цїли ограничити лише конкуренцию між Жидами, але потім в руках кагалу стала ся знарядом для використаня підвластних. Д. Шорр згадує чомусь дуже мало про те, що хазака служила в другій половинї XVIII в. на те аби витискати як найбільші податки, хоч се справа дуже цїкава і становить також одну з причин зросту величезних кагальних довгів. Довги сї розвалили автономію й зробили кагал залежним від панів, шляхти і духовенства (ст. 43). До того ще причинили ся і малі прикагалки, що підлягаючи більшим громадам і оплачуючи незвичайні податки, підносили протест проти використованя і вносили непорядок і замішане в жидівську автономію (ст. 45). Правительство одначе запевнило Жидам всї свободи. Привилеї з 1569, 1571, 1590 рр. і т. д. полишили Жидам вільну руку в справі адміністрациї, а по части й судівництва. Жиди могли судити ся по свому жидівському праву, а до воєводи удавали ся тільки в важних кримінальних справах. Суд відбував ся при біжници в присутности старших, а акти лишали ся до сховку в біжници. Воєводи і старости мали припоручене боронити Жидів і діставали в тій цїли осібні інструкциї тзв. воєводські порядки (ст. 45—51).

Так перейшли ми і означили характер, значінє і круг дїланя жидівської автономії. Лишаєть ся нам сказати ще кілька слів про цехи і про шкільництво. Цехам присьвятив автор особливу увагу і використав богато документів нїде ще не друкованих. Тому і розділ сей дуже цїкавий (ст. 25—34). Вартість його підносить ся тим більше, що про сю прояву в історії жидівства не маємо нїде спецняльних розвідок або ширших екскурзів. Цехи стрічаємо по раз перший в жидівських пінаксах вже з початком XVII в.: але тодї було їх дуже мало і аж у другій половинї XVIII в. зросло їх число. З XVII віку маємо звістки навіть дуже докладні про цех кравцїв у Перемишлї. Орґанїзация того цеху пригадує нам в значній мірі орґанїзацию християнських цехів. Підставою цехів був „лист перґаміновий“ зі статутами товариства; до заряду вибирано по 4 начальників і управителїв, 2 контрольорів, по 2 заступників і одного асесора („residens“); провід і судівництво належали до рабіна, контроля до двох членів кагалу. В загалї усї справи важнїйші могла старшина цеху рішати і виконувати лишень за згодою кагалу. Устрій цеховий був меньше-більше такий: хто відбув три роки служби у кравця, себто два роки яко „хлопець“, а рік, яко челядник і оженив ся по визволеню, той міг вступити до цеху, а тим самим діставав дозвіл брати роботу. Одначе три роки він не міг приймати до себе анї хлопця анї челядника і не міг робити спілку

з иньшим кравцем. Доперва по 3 роках діставав він титул „старшого пана“, заплативши наперед 9 злп. вписового і підписавши ся на статуті на знак, що буде його придержувати ся; від тепер може він тримати челядника, котрого мусить утримувати і платити йому 4 злп. річно. Членови цеху не вільно відбирати роботи від члена, працювати в дни „півсьвяточні“ і шити нитками робленими з конопець. Цехи були дуже обмежені в крузї діланя, при тім мусїли оплачувати ся великими сумами міщанам і цехам християнським, а про те не вільно їм було приймати робіт від не Жидів. Тому в цїли покритя коштів наложив нпр. цех кравцїв на своїх членів податок по 3 гр. від жупана, а по 2 гр. від споднїх. Окрім чисто ремісничих цехів істнували ще всїлякі товариства і брацтва (ст. 33); найбільше було товариств для вихованя і образованя молодїжи; побіч них стрічаємо чисто релїґійні брацтва (нпр. „тих, що відчитували псальми“, „тих, що чекали дня“, „сьвяте товариство“ і т. д.).

Про устрій жидівських шкіл знаємо далеко більше, але відомости сї походять з другої половини XVI в. Школи були низші і середні: в перших вчили ся читати, писати, пояснювати сьвяті книги, граматики гебрайської мови і моральности; в середнїх був предметом науки талмуд і його коментарі (ст. 35). Висші школи називали ся „ешібот“ і заступали місце академій. Тут учили ся молоді люди (від р. 1567) на рабінів і учених. Число остатнїх доходило по декотрих громадах до 5%; носили вони титул „морену“ або „хабер“ і розширювали серед польських Жидів замилуванє до науки (ст. 38).

Меньшу половину розвідки д. Шорра займає розбір центрального устрою. Автор подає наперед розвій і характеристичні прикмети жидівських з'їздів у Німеччині, в Сицилії і в иньших державах, і через порівнанє доходить до результату, що жидівський парлямент у Сицилії найбільш підходить до синодів польських Жидів. Коли з'їзди в иньших краях були характеру релїґійного і не мали жадного правного значіння, то з'їзди польських Жидів „становили громадську репрезентацию“ і мали закраску політичну. На з'їзди збирали ся не рабіни, але депутати громад і радили над спільним добром: їх постанови мали обовязкову силу і тим найбільше ріжнили ся від иньших синодів (ст. 55). „Яко інституция автономічно-центральна, що давала закони, що обіймала своїм впливом і кругом діланя усї громади цїлої Річипосполитої, що нормувала їх внутрішню адмінїстрацю і входила своїми ухвалами глубоко в відносини социяльні, етичні і педаґоґічні, яко найвисший орґан, що посередничив поміж загалом жидівства і державними властями стало протягом 200 лїт — становлять з'їзди жидівських громад у Польщі одиноке явище в історії европейських Жидів“ (ст. 56). Початку з'їздів дошукуєть ся д. Шорр у XVI віці, і то в другій його половині: рік 1551, коли Жидам надано

автономію, міг бути вихідною точкою для означеня початку з'їздів (ст. 60), бо годї припустити, аби центральний заряд орґанізаций міг повстати скорше, нїж внутрішня автономія громад, котрої висшою стадією розвою були з'їзди. З'їзди були ґенеральні і провінциональні; перші відбували раз або два рази до року, зразу в Люблинї, а далї, від р. 1690 в Ярославі і називали ся синодами 4 країв: Велико- і Малопольщі, Руси з Поділєм і Волини з Україною. Такі самі з'їзди литовські збирали ся раз на 2 або 3 роки в Сільци, Заболодові або Холмську. Провінциональні з'їзди або соймики відбували ся в кождій земли і займали ся головно податковими справами (ст. 63). Про самий склад синодів знаємо дуже мало, за те маємо досить значні відомости про їх діяльність. Одною з найважнїйших задач ґенеральних соймів з самого податку було скріпленє автономії і пильнованє прав наданих привилеями 1551 р. і 1569 р.: вже в 1581 р. видає синод уставу, що заборонює державленя, а робить се тільки для того, щоб обурена шляхта не обмежила жидівської свободи. Що Жиди послухали наказу синоду, се сьвідчить про його великий вплив. Так само всїлякі постанови що до торговлї, банкрутства і т. и. переконують нас про те, що синоди мали велике значінє (ст. 71). Другою важною атрибуциєю з'їздів був розклад податків, звичайних і надзвичайних. До недавна належала ся чинність до осібних поборців, тепер займали ся тим сенїори, поступаючи по ухвалам ґенеральних синодів. Кожда громада вибирала по двох людий і ті оцїнювали маєток громадян, побирали відповідно до того податок, беручи ще на увагу доходи з аренд. Коли хто не хотів платити, поборцї могли брати застави і навіть накладати кари. Синод мусів передвиджувати всїлякі можливі при тім випадки і нормувати їх відповідними уставами (ст. 7). Крім того займали ся синоди усїма справами, що обходили жидівський загал: видавали закази носити аксамїти, шовки, біжутерні, тримати у себе християнських слуг, займали ся установлюванєм комісий для надзору над мірами і вагами, унормованєм розпусного житя і відповідної пори до подружя, закладанєм шкіл, підпомаганєм бідних або прогнаних з иньших країв. Повага з'їздів, так велика в XVI і XVII віцї, починає упадати з кінцем XVII в., а в XVIII в. Жиди виломлюють ся з під їх юрисдикциї, а конституция з 1764 р., спонукана неустанними скаргами Жидів на кагали за здирство при поборі податків, зносить усї податки окрім поголовного і заказує відбувати з'їзди під карою 6000 гривен (ст. 77). Соймики вибирали делеґатів на ґенеральний з'їзд, розділювали податки між кагали і прикагалки і годили спори між поодинокими громадами. Значінє їх упадає також при кінци XVII в. (ст. 80).

Сим кінчить ся розвідка д. Шорра. В додатку маємо ще вісїм документів з XV—XVIII в. з львівських архивів. *З. К.*

К. Харламповичъ — Западнорусскія православныя школы XVI и начала XVII вѣка, отношеніе ихъ къ инославнымъ, религіозное обученіе въ нихъ и заслуги ихъ въ дѣлѣ защиты православной вѣры и церкви, Казань, 1898.

Отся книга встигла вже звернути на себе увагу учених і здобула собі належне признанє задля величезного богацтва обробленого в нїй материялу, задля своєї точности і спокійного, безпристрастного трактованя річи. Праця д. Харламповича у-перве подає нам широкий образ шкільництва по руських землях, що входили в склад Польщі, в ту історично важну епоху, коли при помочи полїтичних і релїґійних унїй ріжні сили пробували втягти ті землї в круговорот західної культури. Автор не обмежаєть ся представленєм самих православних шкіл, але присьвячує окремі і дуже просторі відділи своєї праці школам католицьким, протестантським і унїятським. В рамах кождого такого відділу присьвячено специяльну увагу ріжним катеґориям шкіл парафіяльним, середнїм, висшим, сьвітським і духовним, підручникам, визнїйшим учителям, орґанїзациї та адмінїстрациї.

Розумієть ся, що православні школи займають найбільше місця (стор. 185—476). Ся часть зложена з пятьох роздїлів. У першім обговорено справу руської шкільної науки до 1580 р., себто до заснованя острожської школи; другий присьвячено специяльно острожській школї та її вчителям, третїй братським школам, четвертий важнїйшим учителям і ректорам братських шкіл, а пятий загальному оглядови характеру, проґрами, підручників та орґанїзациї тих шкіл. Унїятським школам присьвячений один, але дуже інтересний роздїл, де показано заходи римської куриї коли ширеня осьвіти і католицизму між Греками (история римської колеґії сьв. Атаназия) і заходи єзуїтів, а потім руських унїятів — Потїя та Рутського коло здвигненя унїятських шкіл на Руси — заходи з дуже слабими успіхами. *І. Ф.*

Aleksander Jabłonowski — Akademia Kijowsko-Mohilańska, Краків, 1899—1900.

Книжка ся написана (як каже автор на ст. 276) з нагоди 500-літнього ювилею краківської академії і видана яко V т. „Fontes et commentaciones historiam scholarum superiorum in Polonia illustrantes“. У переднім слові (ст. 1—12) автор мотивує ґенезу своєї праці тим, що на його погляд Поляки мають право в історіоґрафії вважати К.-Могилянську академію за просьвітну інституцию латино-польську, бо вона вхо-

дила інтеґрально в число иньших колеґій в Польщі і не ріжнилась від них нї напрямом нї характером. Вийшовши з такого становища, справедливого лише в деякій мірі, автор і жалує, що Поляки у дослїдах над К.-М. академією дали випередити себе „nie Rusinom nawet“, а росийським київським ученим, що скваппо використали материяли до сього предмету, та оголосили уже й чимало праць, що дотикають чи виключно чи посередно історії К.-М. академії. Супроти сього автор і сам признаєть ся, що робота його не може бути „жерелова“, а мусить переважно опертись на дослїдах „росийських“ учених; автор резервує собі тільки „критичний і безсторонний“ перегляд результатів сих дослїдів. Ми мусимо і зі свойого боку сконстатувати, що праця д. Яблоновского, з мінїмальними виїмками (нпр. ст. 220 заміт. 528, 529) справдї не подає до історії самої К.-М. академії нїяких фактичних, річевих причинків, а дає лише компіляцию з праць попередників, особливож Голубєва (перед-могилянський і могилянський період) і Петрова (в II-гій полов. XVII в.), — з яких автор бере, як сам каже, „безоглядно, повною рукою“, просто декуди перекладає. Замічу ще, що між „жерелами“ своєї працї наводить автор дві студиї галицькі: „Ів. Вишенського“ дра Франка і „Пересторогу“ дра Студинського, та, здаєть ся менї, знає їх тільки з заголовків, бодай їх нїде не цитує, хоч міг з них дещо скористати. Розмірно ще найбільше самостійности проявляє автор у змальованю культурних відносин і суспільного тла, на якім зросла К.-М. академія, в осьвітленю фактів, у загальних висновках що до значіня академії. З тим то осьвітленєм і уґрупованєм даних фактів, з загальним методом і синтезою приходить ся почислити нам у оцїнцї працї д. Яблоновского.

Що нарис д. Яблоновского обіймає історию К.-М. академії лиш до перетвореня її на К. духовну академію (1798, формально аж 1819 р.), — се виходило очевидно з його висше згаданого погляду, яким він дивить ся на академію; з тогож погляду вийшло далї і те, що автор найширше трактує історию К. Академії в XVII і в першій четвертинї XVIII в. (розд. III – VII), а де далї до кінця XVIII в. справляєть ся скорше, обмежуєть ся до що далї все сухійших дат і загальнїйших заміток (розд. VIII). Відокремленє історії К. академії за XVII в. і половину XVIII в., як окремої цїлости може бути в повни оправдане, тількиж не саме тому, що К. академія під кінець XVIII в. тратить свій характер „латино-польський“, але головно тому, що вона з переміною на „Духовну академію“ ассімілюєть ся до иньших академій в росийській державі і через те тратить своє первісне центральне просьвітне значінє, хоча й не обнижує свого просьвітного рівня.

З заложеня автора, в якім він вважає К.-М. академію однозначною з иньшими латино-польськими колеґіями, вийшов плян і метод, з погляду автора оправданий, але односторонний о стілько, о скілько одно сторонним було заложенє. Автор уплянував свій нарис, (як висловляє се і в заголовку книжки) „na tle rozwoju ogólnego cywilizacyi zachodniej na Rusi“. Уже в такім сформулованю своєї задачі в заголовку лежить проґностик певної односторонности: автор для поясненя ґенези і значіня К.-М. академії, — що при всім своїм напрямі лат.-польськім всеж таки зросла на ґрунті руської суспільности, навіть під впливом відпору сеї суспільности проти польської, — говорити ме не про руську суспільність і культуру і про перетворенє її під впливом західньої культури, а про розвій самої західньої цивілізациї на Руси. Таке розумінє задачі, очевидно, рішучо за вузьке. І дійсно: автор виконує висше поставлену проґраму майже дословно (тількиж замість цивілїзациї „західньої“ говорить автор частїйше про цивілїзацию „польську“) і вона відбилась виразно на напрямі і методї його роботи. Осередком, коло якого обертаєть ся уся праця автора, се аналїза процесу розширюваня культури „латино-польської“ на Руси; вихідною точкою й цілею книжки автора, здаєть ся, було — зібрати як найбільше слїдів і то переважно зверхнїх, формальних слїдів польського впливу на Руси. І так автор констатує у цілім майже своїм нарисї постійно, факт за фактом, всякі прояви сього впливу перш усього в письменній мові XVII в., зазначуючи всякі твори руських письменників писані чи то польською, чи то спольщеною мовою, — а вже на другім плянї шукає прояв латино-польського впливу у змістї культури і лїтератури (нпр. при характеристицї сьвітогляду деяких руських письменників, як Барановича, Ґалятовського й ин.). Поминаю вже те, що з такого накопиченя однороднїх появ і одностайного їх осьвітленя в цілім нарисї вийшла якась монотонність; поминаю й те, що через те автор крутить ся у своїх висновках на однім місцї, бо виходить (в роз. I—II) від культурального впливу польського, при ґенезї К.-М. академії, а при синтезї значіня К. академії (розд. IX—X) доходить знов лиш до зазначуваня прояв сього впливу. Але мусимо вказати, що такий хибний метод і односторонне осьвітленє потягнуло за собою иньші не тільки формальні, але й річеві недостачі. Одною з найважнїйших і найвиразнїйших недостач працї буде неповність синтетичних її результатів що до загального значіня К.-М. академії та її просьвітного напряму для руської суспільности. Хоч і як не пропорционально богато місця присьвятив автор аналїзованю всяких появ „латино-польського“ впливу у поодиноких творах поодиноких письменників XVII в., що були вихованцями і провідниками К.-М. академії, — то про те майже зовсім не завдав собі труду, щоб звести сей вплив до певних спільних знаменників,

аби вдати собі ясно справу, які саме культурно-лїтературні овочі видав напрям К. академії на руському ґрунтї. Автор іґнорує майже зовсім ту появу, що звісний „польсько-схолястичний“ напрям Академії, — з якого проявами йому доводилось стрічати ся сливе на кождім місцї його працї, — відбивсь в повній силї у всій майже українсько-руській лїтературі XVII в. — яка саме тодї перебуває свій „польсько-схолястичний“ період. У лїтературі сього періоду ми бачимо головно такі письменні роди, які тїсно звязані і викликані просьвітним характером і напрямом Академії. Перш усього мусимо відмітити велику силу поетичних панеґіриків, що мали жерело у схолястичному трактованю поетики в Академії, — в них любують ся усї визначнїйші руські письменники XVII в. почавши від Герасима Смотрицького і Саковича аж до Полоцького і Яворського. Поминувши уже доволї значне число риторичних прозових панеґіриків похвальних, мусимо зазначити, що реторично-схолястичний напрям вибив виразне пятно на усій прозовій руській лїтературі XVII в., особливож проповідництві, що стало складатись по схолястичним шабльонам, як сьвідчать взори похоронних ораций Саковича, або „спосіб зложеня казаня“ Ґалятовського. В кінцї, як звісно, уся руська драматична лїтература XVII і XVIII в. не розлучна з К.-М. академією, що защіпила її культивованєм перейнятих з заходу драматичних „містерий“.

Про всї ті прояви автор не говорить майже зовсїм: а всї вони дуже важні, бо змінюють до непізнаня фізиономію українсько-руської лїтератури — а чи на користь, се друга сторона квестиї. — З виїмком лїтератури драматичної, що помогла розвинутись інтермедиям і народньому вертепови, з одного, а різдвяним і великодним віршам, з другого боку, і через те стала живійше вязатись з духовими інтересами українського народу, — уся схолястична, особливож панеґірична лїтература засуджена критиками української лїтератури як крайно мертва і не користна. Особливож фатально відбилась схолястика у прозї церковній і проповідництві, яке в українсько-руській лїтературі стояло все високо (навіть у своєрідно-закрашених, живих та енерґічних посланиях аскета з Атоса Ів. Вишенського); в XVII в. воно як раз під впливом схолястичної манєри доходить у проповідях Полоцького і Радивилівського до цїлковитого упадку, простої карикатури. Коли де, то спецьяльно в українській лїтературі схолястицизм являєть ся радше чимсь причіпленим, нїж орґанїчно звязаним з народньою творчостю, не відповідає характерови, нї темпераментови українського народу, а кажучи словами пок. проф. Ом. Огоновського „він заставляв задумчиву душу Українця блудити на містичні манівцї і сьлїпанки“. Україна-Русь, наче зголоднїлий жолудок, приймала всяку культурну поживу, не перебираючи, чи вона її орґанїзмови відповідна, чи шкідлива, і нама-

галась її сяк так перетравити і присвоїти. Можна отже згодитись з автором, що культура латино-польська зі схоластичними манєрами „мала для Руси відтінок новости і сьвіжости“; але протиставляти її принципіяльно „заскорузлому Византизмови“, як се нераз робить автор, хоч би в загальній фразї, не годить ся і не відповідає сучасним дослїдам над „Византийщиною“.

Годї нам далї згодитись з д. Яблоновским на се, немов би то не було взагалї иньшої культурної страви в західній Европі, окрім схоластичної. Автор надто часто перемішує, майже ідентифікує понятє культури, яку ширили колеґії й академії католицько- і єзуїтсько-польські XVII і XVIII вв. з понятєм західньо-европейської культури сих віків. Нам не можна забувати, що коли в Польщі в XVII і на початку XVIII в. запанував всесильно напрям, ширений єзуїтсько-католицькими колеґіями, — напрям чисто схоластичний, що полягав на присвоєню порожної формальної ерудициї, „ельокаенциї“ й иньших пережитків гуманїзму, — то в західній Европі уже з початком XVII в. стали уми з разу одиничні, а де далї численнїйші (Bakon, Montagne, Locke і ин.) зривати зі спадщинами „соломяного вогню“ гуманїстичного, себто з формальним культом і ерудициєю схоластичною, з раціоналїстичною дедукциєю, опертою на авторитетї старинних авторів, і поклали в тій мірі підвалини емпіризмови і реалїзмови. Ми не можемо отже нїяк згодити ся з автором, що приписує злі сторони схоластичної просьвіти усїй західній культурі, немов би то в сьому часї культура в усїй західній Европі „лиш такою (себ то схоластичною) була і бути могла“: була в західній Европі, особливо в єзуїтських школах просьвіта схоластична, але був сильний і що далї загальнїйший протест проти неї, якого в Польщі так як зовсїм не було. К.-М. академія мала свій взірець у всїм своїм устрою (як вказують дослїди Петрова) не в академіях в Польщі, анї в колеґіях протестантських (які зрештою мали в Польщі вельми ілюзоричне значінє, як і цїла реформация), а як раз в єзуїтських колеґіях, і від них перейняла вона усю наукову схоластичну манєру. З другогож боку варто запримітити, що майже всї сьвітлїйші елєменти в руській лїтературі і просьвіті XVII і XVIII вв. виступають під впливом уже безпосередного контакту Українців з західньо-европейською культурою: мужі глибшої, „европейської“ просьвіти, такі як Ф. Скорина, Мел. Смотрицький, Теофан Прокопович завдячують свою просьвіту не польсько-єзуїтським колеґіям і академіям (а тим менше К.-М. академії), а вже безпосередній західньо-европейській просьвіті.

Треба було зазначити ще один важний вплив К.-М. Академії на українську суспільність, себто вплив на переміну суспільно-полїтичного сьвітогляду висших верств руської суспільности, — яка хоч почала ся

ще в XVI в., але сильно опісля скріпляла ся напрямом, який панував в Академії. Автор говорить про ту переміну руської суспільности в перших двох роздїлах працї дуже загально, користуючись до її ілюстрациї найчастійше словами автора „Исторіи возсоединенія Руси“ та „Отпаденія Малороссіи отъ Польщи“, — звісного з інстинктової бистроти, але й з нестійности і невиробленостя теоретичних поглядів; у останнїх же двох частинах працї автор хоч і згадує коротко про аристократичний дух, який віяв з К.-М. академії (він проявив ся головно у панеґірнчних писанях на „герби“ і „клейноти“), хоч і говорить на ст. 259, що шляхотсько-польські ідеали і традициї, якими переймались вихованцї Академії, проявились на заднїпровській Україні у формациї українського „дворянства“ — та робить ті замітки уривково і несинтетично, і не в своїм місци; бо инакше не міг би автор (на сторонї 249) протиставляти напрямови Академії „нещирий демократизм“ козаків, себто козацької старшини, що, звісно, виховувалась в К. академії, — а що важнійше, — не міг би був автор дійти (на ст. 25) до такого катеґоричного висновку (врештою вельми ілюзорично звязаного з тим, що трохи висше сказав) що „польська культура ширена М. академією була справдї живою, бо не спольонїзувала (?) України, а охоронила її від затрати своєї народности загроженої з півночи“. Вартість такого висновку покажеть ся нам вельми проблєматичною, наколи зважимо, що як раз українське „дворянство“, виховане в дусї К.-М. академії, найскорше змосковщилось, та що як раз сей „духовий“ аристократизм в укр. інтеліґенциї, про який говорить автор, що не допустив знизитись письменству до мови народньої, та пхав його в обійми польщини, а опісля московщини, — знайшов собі дуже доброго фактора у К.-М. академії.

Не знаю, чому маю приписати нефортунний метод у розкладї працї д. Яблоновского: автор, хотячи мабуть погодити у своїм нарисї перегляд статистичний з історично-праґматичним, надто різко і дрібно роздїлює історию К. академії на періоди, в яких знов окремо і систематично трактує саму історию, і поодинокі статистичні віддїли: (нпр. розд. V: A, B, C, VI: A, B, C, D) устрій, науку, провідників, вихованцїв К. академії. Через те богато тратить одноцїльність працї, з другогож боку автор безнастанно мусить повторювати ся, преокуповати, виклад розволїкаєть ся й стає тяжким. При тім автор часто бавить ся в вислови дуже загальні, яких нераз, не знаю з якої причини, не вміє немов инакше закінчити, як евфемістичним „i t. d.“ „etct.“ „i t. p.“ (напр. ст. 15 вірш 14, ст. 16 в. 13 з долини, ст. 248 в. 15, і 8 з долини); через те вислів стаєть ся нераз просто незрозумілим: „Nie zmniejsza to znaczenia donośnego jej (Академії) wpływu w zakresie cywilizacyjnym i t. p.“ (ст. 248 в. 15).

З фактичних подробиць можнаб закинути ще авторови, що в змальованю „розкладу руської суспільности“ в XVI в. (розд. I) між причинами його не говорить зовсім нічого про упадок духовенства і церкви православної, а тим менше про причини сього упадку, а збуває всю справу кількома принагідними фразами про темноту духовенства і заскорузлість „византизму“. Справлю ще один недокладний вислів автора на ст. 103, де він каже, що єзуїти справедливо могли докоряти К.-М. колеґії за занедбуванє науки грецької мови, — тим часом як по дослїдам учених (Лукашевича і ин.) як раз в єзуїтських колеґіях, як усюди в Европі, так специяльно і в Польщі в XVII і XVIII вв. наука грецької мови обмежувалась до шумного спису грецьких авторів в проґрамі науки, які звичайно і в третій частині не читались ніколи.

Та попри всї згадані методичні непропорциї і річеві недостачі, праці д. Яблоновского годї збути лиш неґативними замітками, хоча вона властиво лише компіляция. Хиби праці виплинули зі змаганя автора зазначити всякі, хоч і найменші слїди латино-польського впливу на Руси, прослїдити усї етапи, по яких ішла польська культура на Русь. Ся дрібна аналїза, хоча має тільки статистичний характер, дає цінні результати, і з того погляду книжка д. Яблоновского — один із найціннійших показчиків культурної ендосмози між Польщею та Україно-Русею. При тім автор дивить ся на справу культурних процесів лїберально, без всякої тенденциї і упередженя, а в його книжці розсипано богато цікавих заміток і бистрих спостережень. *С. Л.*

Исторія Россіи. сочиненіе Д. И. Иловайскаго, тома четвертаго выпускъ второй — эпоха Михаила Өеодоровича Романова, Москва, 1899, ст. 375+VII.

Отсе після 20 літ маємо четвертий том „славної“, на свій лад, Історні Росиї проф. Іловайского[1]). Давнійші її частини робили автору богато клопотів — в науковій лїтературі його працю переважно іґноровано[2]), що найбільше — охрещувано доволї немилим іменем (для колишнього професора вищої школи), себто компіляциєю. Миж сим новим томом мусимо тут займити ся тому, що з семи глав сеї частини дві останнї присьвячені Українї. Про ті лише буде тут мова, про иньше нехай журять ся авторові „приятелї“.

---

[1]) Про першу половину тома див. Записки т. VI.

[2]) Хиба признаннєм назвемо переклад двох перших томів на українську мову в Руській Історичній Бібліотеці. Дивно воно зложило ся для праці фанатичного московського націоналїста!

Перша глава має заголовок: Усьпіхи церковної унії в західній Руси і митрополит Петро Могила. Автору байдуже, що історії України годї переповідати уривками при історії Московщини, що Україна — се окремий і самостійний історично-полїтичний орґанїзм, навіть без огляду на всякі прилучення і розлуки. Ну, та того вже годі домагатись від д. Іловайского. В оповіданню його про церковну унїю на Українї поповторяєть ся той самий характер, дух і напрям, що повторяв ся цїле минуле століте у гірших российських письменників-істориків. Ми далекі від того, щоб домагати ся від автора браку всякої прихильности до православя, жадаємо одначе, щоб історик обговорював усї історичні прояви з науковим спокоєм і науковою зрозумілостю. У кого церковна унїя сама лише „єзуїтська інтриґа" (значить, і цїла релїґійна боротьба в Европі) й основана на кількох дїячах, автору дуже не милих, тому вже з гори можна видати осуд напряму і — стійности працї. В подробицях автор такий самий, без огляду на тон і закраску. Примітивна наррация заступає всї наукові вимоги; деяких важних моментів не вміє автор оцїнити, ба й навіть порозуміти. Так напр. вийшло з конституциєю 1607 р. Д. Іловайский говорить, що „подъ впечатлѣніемъ возстанія Зебжидовскаго" сойм потвердив права православних (ст. 209). Безперечно звязь поміж повстаннєм З. і соймовою конституциєю єсть, але лише посередна (боротьба між шляхоцтвом і королем з єзуїтами), та ніяк не можна говорити наведеними словами автора, бож сойм і повстанцї були майже одно. Д. Іловайскому не звістно теж, хто був автором „Пересторогн" і т. ин. Зрештою цїла боротьба православної й католицької церкви до 1648 р. переказана дуже поверховно, по хронїкарськи, та при тім тенденцийно: усе, що йшло з православног обоку — велике й гарне, усе що з католицького — погане й неморальне. Шукати взагалї чогось нового на тім поли в працї д. Іловайского — булаб даремна робота. Скелет оповідання творить проста компіляция давнїйших історичних праць; аналїз, характеристика й наукове поясненнє сеї релїґійної боротьби — се ідеї автору мабуть цїлком незнані. З його поглядів і симпатий виходить, що він не розуміє релїґії як прояви суспільно-культурної; хиба деяке полїтичне значіннє прикладає до неї, але лише виключно з тїсного „обєдинительного" погляду.

Такою виходить глава про унїю, та ще меньше стійности має друга глава про „Україну, козацтво й жидівство першої половини XVII ст.". Там хоч автор мав більше готових моноґрафій про церковні справи, тут же прийшлось йому також самому станути на жерелах. Результатом одначе вийшло, що попри компіляцию автор не вміє просто користати з історичного материяла. Наперед автор говорить про кольонїзацию України й економічний стан селян при кінцї XVI і початку XVII вв., але так баламутно,

що читач не може добре розібрати, що за край ся Україна. Се просто поодинокі виривки із праці І. Новицького, що поставлені побіч себе, мають вигляд письменної задачі ґімназиста. Поза поодинокі виривки з Новицького вийшов автор хиба стільки, що подав безпосередно з жерел опис остерського замка.

Подібний характер має уступ про Сагайдачного. Переказано тут лише важнійші події, привязані більш до особи гетьмана, ніж до козацтва. Що й підчас гетьманования Сагайдачного вела ся сильна внутрішня боротьба між двома головними галузями козацтва, про се автор не говорить нічого. Мірою його глибшого знання історії того часу нехай послужать відомости його про Бородавку: „Старшимъ собственно реестровыхъ казаковъ былъ нѣкто Бородавка, котораго Жолкевскій, кажется, хотѣлъ противоставить Сагайдачному“ (ст. 267). Понад се, хиба про смерть Бородавки, не знає автор нічого більше. А сей „гетьман“ має цілу окрему історию! Звістно, годі було д. Іловайскому про се довідатись, коли між вчисленими жерелами (громадно при кінці уступа) не бачимо таких першорядних материялів, як Листи Ст. Жолкевского, Pisma вид. Бельовским, польських мемуарів до хотинської війни і т. ин. І знайомість його з літературою дивна, коли звістну працю Еварницького цінить він високо. З такої самої причини виводи автора про число козацьких полків до Сагайдачного не мають достаточного жерельного підпертя.

Козацько-польські війни 1625—38 розказані автором дуже поверховно, про їх причини, социяльний характер, внутрішній козацький антаґонїзм і т. ин. нема майже нічого. Інтересна в автора нерівна міра для Поляків і Москви: у відносинах до Поляків діячі названих років — великі герої, козацькі-ж еміґранти під Острянинцею у Чугуєві -- се прості лїнюхи, що не зносили суспільно-державного порядку. Така некритичність характерна для д. Іловайского, так само як і переказуваннє дитячого оповідання про віщуваннє Хмельницького Кудакови.

Дальше йдуть прості виписки із дневника Ляссоти та мемуарів Боплана зі всіми неповностями і фальшивостями сих жерел. Не вже автор не вміє инакше з них користати, коли не стає чиєї моноґрафії?

Останній уступ говорить нам про Жидів на Україні і показує, що автор великий антисеміт. З того лише боку характеризує він суспільно-економічне значіннє їх, переказуючи безкритично звістне жидівське арендованнє церков. З тої причини й сей уступ не має ніякої наукової стійности.

Ми вже говорили, що д. Іловайскому далеко до того, щоб знати, або хоч навести цілу наукову і жерельну літературу, до того ще

і знану наводить він часто і з блудами, в роді „Мемуарів“ в перекладі К. Мельникова.

Зі сказаного вище виходить, що 2 випуск IV тома Історії Росиї проф. Іловайского не має ніякої наукової вартости — се лиш проста, поверховна, без наукового характера компіляция, з помилками, з науковим непорозумінням ходу української історії того часу. Автор передчував (у вступі), що його книжку так приймуть, як і давнійші, тому забезпечив ся таким могутним щитом: „Источникомъ необходимаго одушевленія автору служила горячая преданность русскому народу и его исторіи — преданность, способная противустоять и болѣе неблагопрятнымъ условіямъ“ (ст. VII). Сили „противустоять“ і бажаємо на закінченє автору щирим серцем, як з огляду на наші замітки, так що до евентуальних оцїнок від своїх одноплеменників. *С. Т.*

Fr. Rawita-Gawroński — Studya i szkice historyczne, serya II, Львів (Варшава, Познань), 1900, ст. 241.

Ся збірка складаєть ся із десяти розвідок, з яких половина — то передруки з польських часописей. Всї вони, окрім останньої — про Людвіку Снядецку, належать безпосередно до української історії, тому перейдемо їх у порядку.

Перша з них — доля великої посїлости на Україні — подає суху хроніку родини кн. Половців-Рожиновських у Київщині від найдавнійших часів до другої четвертини XVI ст., а потім боротьбу між поодинокими родами за спадщину по них й остаточне уложеннє земель у XVII ст. Більшої вартости сей нарис, по працях Руліковского і Антоновича про се, не має; до того переказаний він банально і розтягнено, контроляж подій неможлива, бо автор жерел не подає, хиба сумарично на початку розвідки.

Важнійша друга розвідка — про Пилипа Орлика. Вона була передше надрукована в однім із польських журналів й окремо обоворена в XXXVII т. Записок, при чім рецензент, д Целевич, зробив кілька важних заміток про сю працю. До них додамо ще кілька. Розвідка д. Ґавроньского, з боку методичного і мериторичного, незвичайно слаба, ділєтантська у найвисшім степени. Передовсім доволї шумний титул не відповідає змістови; він велить нам сподіватись наукового нарису про особу й діяльність Орлика, як історичної фіґури, а тимчасом бачимо лише хроніку його подорожи в рр. 1720—1733. Автор мав прекрасне поле до попису: мав кілька готових праць (хоч не про самого Орлика), мав дещо виданих документів про сього гетьмана в українській історіоґрафії, навіть і в заграничній (напр. в австрийській та угорській), і що найважнійше — був щасливим нахідником величезного рукопису, памятки

мабуть самого гетьмана[1]). Він тимчасом обмежив ся добровільно на переказаннє змісту самої памятки. Тим способом автор учинив собі самому найбільшу кривду. Але й се обмежене поле не вийшло цїлком бездоганно оброблене. Передусім ми не знаємо докладно, що містить сей рукопис, яка його історична вага і скільки він певний що до своїх звісток. Сю дуже важну, т. ск. кардинальну, сторону дослїду над мемуарним материялом поминув автор майже цїлком. Звідси непевність у читача — чи сей „діярій" має першорядну стійність, чи аж дальшу? Спосіб переказання його змісту автором, сухий, прикований до букви, без ширшого погляду на історично-полїтичні відносини тодїшньої Европи, обмежений головно до самих фактів із Орликового житя — де він був і що чинив, без специяльного позору на полїтичні думки гетьмана та його відносини до України — усе те викликує у читача вражіннє, що сей цїлий „діярій" нїчого особливого не дає, — от собі хроніка житєвої авантури доволї обмеженого, амбітного, чоловіка. На дїлї одначе сей осуд був би несправедливий; у кількох місцях автор ненароком відслонює нам дещо покривало і ми мусимо догадуватись, що у сїм „діярию" єсть і материял першорядної ваги для історії национально-полїтичної думки на Українї. Сюди належить передусім кореспонденция Орлика і його зносини з Запорожем. На жаль, автор залюбки переповідаючи усі подїї, хоч і дрібні, з приватного житя гетьмана, коротко збуває те, що має дійсну історичну вагу, напр. лист Орлика до короля Лещиньского з д. 6/VI 1727, меморияли чужим амбасадорам, посольство до Запорожцїв і т. ин. Усе те дуже мало цікавить д. Ґавроньского. Тому то по прочитанню сеї розвідки читач (із предметом близше не познайомлений) мусить запитати: хто се був Орлик, що думав і чого глядав? Відповіди на се, розуміє ся, він не знайде в автора, а таке питаннє тим більше оправдане, що автор на початку зве Орлика „одним із найосьвіченнїйших і найхоробрійших гетьманів, якого коли небудь мала Україна", що „він не відограв великої історичної ролї, як Хмельницький, лише тому, що зьвізда Карла XII згасла за скоро" (ст. 37). Поминувши нефортуннє порівнаннє із Хмельницьким (буцїм то сей мав до помочи якого чужого короля?), не бачимо, щоб дальше оповіданнє оправдувало сю коротеньку характеристику Орлика. Автор навіть не дав позору і на сю характерну обставину, що „діярій" писаний по польськи, одначе Орлик не має себе за Поляка, лише за Українця й уживає терміну „український", „українська нация" проти терміну „польський" і „руский"

[1]) Кажемо мабуть, бо д. Ґавроньский не дав нам нїяких доказів, що записка ся певна що до автентичности.

(як московський)[1]). При тім усім д. Ґавроньский, попри прихильність до Орлика, не міг позбутись своєї ненависти до України й її народу. Він просто хвалить Петра В. за його варварство супроти України і висказує жаль, що сею дорогою не пішла давно Польща, бо Українцї — се антисуспільний й антидержавний елемент; зрада Мазепи, сього аристократа — то wichrzenia; Українцї не мають права до самостійности, хоч ніколи не можуть зіллятись із державним орґанізмом (польським і московським) і т. ин. Хоч тут кождий побачить велику внутрішню суперечність у автора (прихильність до Орлика), якої він сам не бачить — то се нас не дивує, — д. Ґавроньский знаний уже з того боку. Він також не бачить цїлої низькости тих етичних принципів, на яких стоїть, — що се становище в льоґічній консеквенцїї мусить доводити до признання розборів Польщі, до кидання болотом на найблагороднїйші, хоч і невдатні, пориви польського народу... Та про се нехай думає сам автор!

Третя розвідка — карта з житя kres-ової суспільности — була вже давнїйше друкована й нами обговорена у XXXIII т. Записок, при чім піднесено інтерес деяких звісток. Зрештою розвідка ся подібна до першої, тому й не має більшої наукової стійности. Звістно, до Українців, специяльно до гайдамаччини, автор дуже не прихильний. Контроля фактів задля сумаричного вичислення жерел для рецензента неможлива.

Передрук маємо теж і в дальшій розвідцї — бортне право у XVI в. — поминаємо її одначе з огляду, що вона оперта виключно на Ніщицкого Praw-i bratn-ім, значить ся належить до орґанїзацнї Курпіїв. Автор залюбки так обмежує свої нариси до одностайного материялу, хоч може його мати далеко більше. Звістно, кодекс Ніщицкого не давав богато труду при написанню статї про орґанїзацию бортників, одначе як раз operis praetium булоб використати всї правні звістки в сім напрямі, як би вони й не були порозкидані.

Погляд на історию рільництва в Польщі се критика на книжку A. I. Rys dziejów gospodarstwa krajowego (Краків 1893), доволї остра, мабуть справедлива[2]). Одначе коли д. Ґавроньский хотїв аж надрукувати її як окрему розвідку, то повинен був окрім заперечень та голословних поправок дати від себе якийсь дїйсний, суцїльнїйший погляд на історию рільництва — того одначе ми не бачимо. Остаточно й сам автор не устеріг ся від похибок. Він думає напр., що в Галицькій

[1]) Видно, що термін „руський“ в значінню „український“ утїк уже тоді з лївобережної України

[2]) Сеї книжки не знаємо.

Руси на Україні й Поділю не знана була соха, лише рало та плуг. Про Україну й Поділє не буду казати, одначе що до Галичини то раджу авторови поспитатись у старших наших селян, що самі ще сохою орали. Критикований автор говорить про „козаччину з рільничими громадами“; д. Ґавроньский підсуває йому, не знаю чому, що тут мова лише про Січ, і зараз заперечує, мов би Січовики обробляли землю. Тут уже сам автор грішить незнаннєм, бо на ділї, особливо в пізнїйших часах, було инакше Так само остро виступає він проти назви „козацький нарід“ і повторяє своє пусте балаканнє про племінну й расову мішану Українців. Ну, хоч би припустїм, і так, то чи остаточний фізичний результат такого перехрещування не має права назватись „народом“? Також прикметник „козацький“ з национальним характером не видумка д. А. І., знайде він його і в Українця — Величка. Та щож чинити, коли д. Ґавроньский на таких і тому подібних поглядах будує свою „славу“.

Про сябрів як форму володіння землею в Овруччині, пише в шостій розвідці автор. Сей предмет і перед ним був оброблюваний; автор обмежує його до вузьких територияльних границь, хоч богато говорить про полїтичні, економічні й суспільні обставини на Руси від найдавнїйших часів. Досить, що на 13 листків розвідки меньша половина займаєть ся сябрами — поза тим первістний лїс фраз, думок, шумних слів і т. ин.

Таку саму компіляцию без більшої вартости маємо і в статї про копні суди на Полїсю; тут переказані вашнїйші судові факти з виданих жерел.

Пригода п. Сєнкевича — се дрібниця з історії полїської шляхти. Написаннєм її хотїв мабуть автор показати, як поводились польські культурники супроти Українців і як їх учили всякого гайдамацтва. В усіх трьох розвідках жерела вичислені сумарично.

Вкінцї забажалось д. Ґавроньскому збогатити історию української лїтератури і тому написав він статю п. з. Кілька слів про родину і родинне місце Тараса Шевченка. Щоб довго не росписуватись, почнемо з результатів розвідки. Д. Ґавроньский доходить до 7-ох твердих тез, які мають розбити на прах дотеперішні звістки про Шевченків рід. Ось вони: 1) селяне в часї близькім до дитинства Шевченка не жили цїлком бідно й „нужденно“; 2) не „працювали від рана до вечера на своїх панів“; 3) понятє „неволї“ треба вязати лише з економічною залежностю від властителя землї; 4) „неволя“ ся церков для молитви не замикала; 5) анї дїд анї батько Тараса не були анї шевцями анї теслями; 6) батько не переносив ся до Моринець; 7) назва „Грушівський“ безпідставна. Як бачимо, д. Ґавроньский починає велику революцию в науковім сьвітї!

Поки одначе признаємо за ним се геройство, поглянымо, на яких основах збудований сей новий сьвіт. Ото автор добув інвентар Кирилівки з 1779 р., коли вона належала ще до кн. Любомирского, і з відти вичитав, що тоді в Кирилівці панщини не було, окрім хиба толоки, що між селянами згадуєть ся лише один селянин Онистрат Шевченко, що платив „почвірний" чинш, себто був маючим. Дальше має автор інвентарі с. Сорокотяги з рр. 1798,1805, 1808 і з них доказує, що підданство не дуже погіршало ся і в Кирилівці (sic!). Що до переходу батька Тараса до Моринець, то д. Ґ. думає, що воно було неможливе (в того самого пана?) з огляду на поліцийні приписи. Остаточно й сам Шевченко, на думку д. Ґавроньского, признав, що його батькам жилось добре, бо була хата, стодола, сад, цьвіти й левада, — а се вже роскішне житє! От і все, що надумав д. Ґавроньский на свої докази. Вичисленнє їх повинноб нас увільнити від дальших замітів, бо на таке наукове шарлатанство назви нема. Як назвати одначе таку льоґіку, що з заможности якогось Онистрата Шевченка, припустім — прадіда Тарасового, виводить про заможність батьків його, коли в діда Івана було аж 7 дітей? Або чим охрестити дике порівнаннє Кирилівки з Сорокотягами (де в р. 1808 було вже 168 днів панщини) і з р. 1814? Що до імени „Грушівський" то д. Ґавроньский повинен прочитати документ виданий перед 37 роками в „Архіві Ю.-З России" ч. 1, т. I, N. 9, використаний проф. Грушевським, а за ним і д. Кониським в його „Хроніці" (т. I, ст. 11). Звідки взялась у д. Ґавроньского сьміліcть завдавати брехню словам самого Т. Шевченка про кріпацьку долю — сього вже зрозуміти не можу. Таким то добродіям, як д. Ґавроньский, присьвятив Шевченко одну поезию, яку мушу йому пригадати:

Як би ви знали паничі,
Де люде плачуть живучи
То ви-б ідилий не творили,
Та марне-б Бога не хвалили,
На наші сльози сьміючись!
За що, не знаю, називають
Хатину в гаї тихим раєм?
Я в хаті мучив ся колись,
Мої там сльози пролились, —
Найперші сльози! Я не знаю,
Чи єсть у Бога люте зло,
Щоб у тій хаті не жило!
А хату раєм називають!
. . . . . . в тім гаю
У тій хатині, у раю,
Я бачив пекло... (Кобзарь II, 69).

Книжка д. Ґавроньского присьвячена Almae Matri Jagelloniae.

Ст. Томашівський.

Zygmunt Gloger — Geografia historyczna ziem dawnej Polski, Краків, 1900, 387 ст.

На вступі говорить автор про великі і тяжкі студиї, які мусів поробити перед написаннєм книжки і тому можна би сподївати ся, що маємо перед собою докладний підручник полїтичної ґеоґрафії давної Польщі, так дуже потрібний при наукових історичних дослїдах. Коли одначе приглянемо ся близше тій праці, побачимо, що їй далеко до наукової докладности. Се популярний собі нарис полїтично-державної та церковної ґеоґрафії, дуже поверховний, з шовіністичною закраскою, з кількадесятьма образками, що правда, автентичними, але до історичної ґеоґрафії мало належними (напр. портрети), — усе разом переповнене помилками і недокладностями. Так напр. у автора єсть руський хроніст Нестор, і його ріжні казки про перехід племен для автора імовірні. Не знати чому надвислянські краї—має автор за перший і головний осередок Словянщини, коли далеко правдоподібнїйше, що таким осередком було Поднїпровє і Прикарпатє, а Висла була зайнята Ґерманами. Племена українські знані автору більш з імени, про обопільні відносини між ними мало йому мабуть звістно. Що до Червоної Руси д. Ґльоґер приймає як певні догадки д. Кентржиньского про початки Червоної Руси, хоч і як вони малостійні. Автор і язикослов: назва Волинь у нього ars mundi, под. як „калина“ „малина“ (ст. 13), а Мазовше від мадярського „mezo“ (ст. 22). Наддніпрянські Поляне — се на думку його, колишні Поляки. Білорусинів, до яких зачисляє він і Вятичів (!) — се також Поляки, а назва їх накинена аж у XVIII ст. Зразки такої ерудициї автора бачимо скрізь по його праці. Навіть у частинах чисто предметових дарма шукати вірности та докладности. Навіть поданнє границь польської держави у ріжних віках (дивний критерий) дуже поверховне і недбало списане. При огляді границь XVII в. автору нїчого не відомо про переяславську умову Хмельницького, що відорвала величезний шмат землї від Польщі. Умов сього гетьмана з Польщею знає автор лиш одну — в Білій Церкві, про гадяцьку ані згадки, і т. ин. Такий самий характер носить на собі перегляд поодиноких провінций. Про границї їх майже мови нема, а при докладнїйшім адміністрацийно-полїтичнім погляді автор збуває цікавість читача найчастїйше знаками „i t. d.“. Не лїпша в тім напрямі і третя частина про розклад церковної орґанїзациї. Взагалї книжка д. Ґльоґера не має ніякої наукової стійности і не може бути уживана користно як підручник; для дослїдників зістаєть ся таки хиба давній підручник Балїньского і Лїпіньского. *С. Т.*

Dr. Kazimierz Gorzycki — Zarys społecznej historyi państwa polskiego, Львів, Варшава, 1901, ст. 412.

До недавна коли хто писав історию, то була се история полїтична, а найчастійше історня володарів. Яка була доля народів, та яку еволюцию переживали сї народи, про се історик не згадував і словом, коли та еволюция не захитала основ державного орґанізму. Та в найновійших часах погляди на задачу історнї змінились основно і то на лїпше. Історики прийшли до переконаня, що далеко важнїйша й інтереснїйша річ представити історию цїлої суспільности чи народа, нїж виключно полїтичну історию. На сїм становищи став і д. Ґоржицкий. А в тім метод, яким він послугував ся при писаню своєї історнї, пояснив сам автор в переднїм слові (ст. 3), де він оправдує ся, чому назвав свою історию „суспільною". Ось його слова: „Уважаю, що кожда історня є „суспільною" о стілько, о скілько пояснює факти зі становища розвою маси, а індивідуальну діяльність підпорядковує сему розвоєви. В суспільних науках наступило окрім сего розширенє і диференцияция понятя історичного розвою на: еволюцию суспільно-полїтичну, суспільно-цивілїзацийну, родинну, правну і господарску. В наслїдок сего мусить „суспільна" история давати позір рівночасно і рівномірно на всї ті роздїли, а також до їх відмін приноровити свій подїл на історичні періоди".

Автор дїлить свою історию на три частини. В першій частинї говорить про часи найдавнїйші — про народнїй устрій у Славян; в другій частинї обговорює середновічню історию Польщі, подїливши на 4 періоди; тут мова про городовий устрій, про февдальний, а вкінци про февдально-становий устрій; в третїй частинї представляє автор історию Польщі в новійших часах, знов подїливши на 4 періоди: тут розріжняє автор час переваги королївського стану в шляхотській річи посполитій, боротьбу шляхти з королївською властію за перевагу, перевагу шляхотських станів над королївським (часи „золотої свободи"), а вкінци проби реформ і упадок шляхотської річи посполитої. В кождім періодї обговорює автор найперше олїтичну історию, далї йде мова про церков, родинне житє, далї суспільно-правний, а вкінци суспільно-господарський розвій. Сей останнїй розвій уважає д. Ґоржицкий за резюме попереднїх чинників суспільної будови. На р. 1795 кінчить автор історию Польщі.

Пишучи свою історию Польщі мусїв автор сказати також дещо й про Русинів. Тут треба зазначити, що д. Ґоржицкий станув на досить обєктивнім становищи.

Обговорюючи повстанє руської держави (ст. 18 і 19), приймає д. Ґоржицький норманську теорию, хоч що до Польщі відкидає теорию наїздів. Дальше є згадка про руські „могилки" (ст. 32), про герби (ст. 53), про відносини між руськими князями по смерти Володимира

Великого (ст. 71 і 72), про похід Болєслава II на Київ і прилучене червенських городів до Польщі (ст. 75), про право спадщини в роді руських князїв (ст. 80), про змаганя Казимира Справедливого провернути зверхність Пястів на Червоній Руси (ст. 111 і 112), про боротьбу руських князїв з Татарами (ст. 117 і 118), про короля Данила (ст. 122), про напад кн. Льва на Малопольщу, про вплив і значінє руської цивілїзациї на Литві (ст. 149), про Юрия II (ст. 152), занятє Червоної Руси Казимиром Великим (ст. 153), стараня Казимира завести унїю на Руси (ст. 154), про відобранє Червоної Руси від кн. Опольського (ст. 158), змаганя кор. Ягайли до заведеня унїї на Руси (ст. 161), стараня кн. Витовта заложити митрополїю в Києві відрубно від Москви і подорож митр. Григория Цамвлака на собор до Констанциї (ст. 164), про наданє торговельних привилеїв руським містам (ст. 189), кольонїзацию Руси (190 і 191), про козаків (ст. 215—217), про відносини релїґійні на Руси і руські митрополиї (ст. 224—227), про наплив польської шляхти на Русь (ст. 250, 251), про заходи Єзуїтів коло унїї і повстаня Косинського, Наливайка і Лободи (ст. 262 - 264), про відносини кор. Володислава IV до козаків (ст. 271), про повстанє козаків в р. 1634 і 1637 (ст. 272), про повстанє Хмельницького (ст. 273—277), про гадяцьку угоду (ст. 280), про пiдданє Юрия Хмельницького Москві (ст. 281), про Андрусівський договір (ст. 283), про упадок господарств польських маґнатів на Руси (ст. 296), про суспільне становище унїятів (ст. 329), про гайдамаків (ст. 339, 355, 356). В критику поглядів автора не входимо — нотуємо тільки сї згадки. Праця д. Ґоржицкого має популярний характер, і як на популяріватора автор сповнив свою задачу добре. Представив п о в н у — о скілько се було можливе — історию Польщі, в представленю фактів і подїй заняв обєктивне становище, а де мусїв заговорити також про Русинів, то старав ся робити се — як ми вже в горі згадали — цілком безсторонно, що у польських істориків лучає ся рідко. *П. Р.*

Л о н г и н Ц е г е л ь с к и й — Р у с ь - У к р а ї н а і М о с к о в щ и н а. Історична розвідка. Коштом і заходом Товариства „Просьвіта". З фундациї ім. Ст. Дубравского, 8-ма преміована книжочка. Львів, 1901. Ст. 92, 16°.

Вже від дуже давна потрібно у нас було популярної книжки, що малаб роз'яснити наше национальне питаннє з історичного боку і розбити той туман, що сьвідомою неправдою та несьвідомим незнаннєм розстелив ся скрізь по нашім народі. Тому не можна не зрадїти появі отсеї книжочки, що її заголовок виписали ми в горі. Розвідка д. Цегельського своїм характером і напрямом — популярна, тому так мусимо її й оцїню-

вати. Популяризация науки проявляєть ся у двох сторонах: у приступности й ясности викладу та в певній провідній ідеї, опертій на тїсно-науковій правдї. Перша сторона — се обовязок автора, друга — право. Коли популяризатор виходить поза сї границї, то рівночасно зменьшаєть ся і вартість розвідки. Коли сї правила приходить ся прикласти нам до розвідки д. Цегельського, то без застереження мусимо признати за нею лише другу їх половину, себто що провідна гадка годить ся з позитивними дослїдами і науковою правдою. Мета автора — виказати, що Україна — се одноцїльний, окремий национальний, полїтичний та історичний орґанїзм, з відрубним характером, зі специяльними задачами, культурними змаганнями, економічними інтересами, з окремою традициєю від иньших сусїднїх-земель, ся мета — кажемо — вповнї науково оправдана. Тому то переведеннє сеї ідеї в популярній розвідцї можна назвати великою заслугою д. Цегельського; воно дає теж надію, що автор буде й дальше використовувати свій дар популяризациї. Дещо инакше одначе мусимо висказатись про першу сторону розвідки: спосіб писання, що правда, легкий і зрозумілий загально, але стиль лише у своїй формі простий, річевий же виклад далекий ще від простоти. Надмірне уживаннє наукових термінів, особливо на вступі, і то без пояснень, дедуктивний метод, конечне змаганнє до синтези, хоч би й ховзької, та до того велика розгонистість і необмеженість, порушуваннє що раз то нових питань без ясної звязи з собою, частї екскурзи в бік, говореннє про щось, як знане, хоч перед тим про се мови не було — усе те важна методична й формальна хиба розвідки. Наслїдком її для більшости селян і для людей без середньої осьвіти книжочка д. Цегельського доволї мало придатна, а в кождім разї не принесе стільки користи, як би могла була принести. Взагалї розвідка робить враженнє первістного нарису, без оброблення, тому то при новім виданню повинен автор дати позір і на сей бік працї. Так виходить праця д. Цегельського з огляду на правила популярности. Чи одначе він не перейшов поза сї межі обовязків і прав популяризатора? На жаль, мусимо сказати, автор узурпував собі занадто широку волю і допустив до своєї розвідки величезну силу недокладности, неясности, або й простих похибок. А сього „популярність“ не допускає нїяким способом, хоч би вона призначена була і для найнизших верстов, бо — як говорив пок. Драгоманов — неправда не просьвіта... Щоб не бути одначе пустословним, перейду найважнійші річеві хиби розвідки по порядку, як вони подибують ся при читанню.

На передї дотикає автор проблєма, чому два народи зовуть ся „руськими“ і, щоб його пояснити, входить у социольоґію та стараєть ся відповісти на питаннє: що то таке нарід? На се питаннє социольоґи дають

не однакові відповіди; вони майже усї взяті з чисто-абстрактного розумовання, тому й не дуже певні; д. Цегельський хотів теж дати відповідь на се інтересне питаннє і, йдучи дорогою позичок з ріжних боків, дійшов до такого виводу: „Нарід, то є всї люде разом, котрих лучить спільний економічний і культурний інтерес та спільна історична традиция“ (ст. 9). Дарма, що автор не поясняє мало-осьвіченим читачам, що означають поодинокі наукові терміни, за те ми цікаві булиб знати, як він сей „закон“ приклав до нашого народу. Поставивши тезу в горі, він опісля не доходить до неї, вона губить ся по дорозї. З того для читача, що думає, виходить не малий клопіт: він напр. схоче знати, чому Угорські Русини належать до українсько-руської народности; він буде обертати „закон“ д. Цегельського на всї боки і ніяк не з'уміє дійти до ладу, так що хиба прийдеть ся або вичеркнути Угорських Русинів із українсько руської народности, або кинути в кут „закон“ д. Цегельського. Бо треба при тім знати, що автор не говорить про те, що воно таке „культурний інтерес“, а з иньших місць виходить, що віра сюди не входить; в історії українського народа релїґійна справа мала велике значіннє, одначе вона для автора цїлком не істнує, дарма що се з культурного боку дуже важний чинник. Та хоч д. Цегельський зазначив аж три прикмети „народу“, то протягом розвідки акцентує властиве лиш одну, себто економічну, та й то ідучи головно за розкладом рік, не дбаючи nota bene про Сян, Буг, Тису й т. ин. Та не треба аж доводити авторови сеї неясности, на иньших місцях він сам акцентує сю неясність. Напр. возьмім национальну характеристику Жидів: „Вони і в Европі і в Америцї і всюди інде — Жиди, один нарід — але говорять ріжно: одні по німецьки, другі по польськи, иньші по французьки, иньші по анґлїйськи. Та за те їх лучить спільний інтерес та спільна традиция, то є спільна історична доля і вони себе вважають одним осібним народом“ (ст. 9). Треба знати, що ся характеристика йде зараз після наведеної вже висше синтези про „нарід“. До чого всї проблєми автора, коли він таки сам виразно говорить, що у Жидів по цїлім сьвітї один економічний і культурний інтерес, одна традиция? Виходить отже, що, коли нема ріжниць між Жидами, не може їх бути і між усіма иньшими народами. Отже по що тут ріки, моря, гори, торговельні дороги і т. ин.? Дивна нельоґічність..

Автор поставив собі цїлею пояснити, чом єсть більше народів з тим самим іменем, а рівночасно непотрібно говорить про ріжні народи одної мови. Він хоче доказати, що сама мова нїчого не значить, але таки трохи низше, говорячи про романські народи, кладе на сю национальну прояву великий натиск. Дивним дивом д. Цегельський посуває час витворення окремих романських язикових ґруп аж на великий

рух народів, немов перед тим усюди були чисті Римляне. Богато теж клопоту привели авторови Хорвати й Серби. Про се, що ще перед великим словянським рухом були се окремі племена, автору мабуть не звістно, він ріжницю між ними виводить із того, що ось то Хорвати жиють на долах, а Серби на горах (хоч і се неправда) і чим иньшим займають ся. Ріжницю релїґійну має він за побічну, про ріжницю культури не говорить нїчого, про магометанство теж цїлком нї.

Взагалї бачимо одну важну причину тих непорозумінь автора, а се фалшивий a priori поставлений аксиом про „народи". Передовсїм поминає автор, що в новійшій социольоґії загально приймають ся два окремі понятя народу (nation) і народности (nationalité). До першого належать усякі економічно-суспільні й полїтичні правила, до другого етнольоґічні й етноґрафічні прикмети та культурні змагання. Як би автор мав се на оцї, був би вмів означити окремість Американцїв й Австралїйцїв від Анґлїйцїв, Бурів від Голєндрів, Хорватів від Сербів, навіть краще повелось би йому віддїлити Українцїв від Великоросів і т. и.

Та велика сила непорозумінь не кінчить ся на сїм широкім вступі, вона переходить і до тої частини, де йде мова і про Українцїв. Вичисляючи перші руські племена, допустив ся автор кількох недокладностей: племени Бужанів не було цїлком, се лиш полїтична назва Дулїбів; сї знов не сидять на Подїлю, лиш на Волинї; Угличі не сидїли на Покутю і назва їх незнати чи дійсно походила від „угла"; Радимичі і Вятичі не сидїли на заходї та сходї від Київа, а що найбільше на північ і схід.

Про норманську теорию росписав ся автор широко, хоч вона в нього „дитяча байка" і не стоїть на завадї провідній гадцї автора. Саме його поясненнє, що назва „Русь" походить від назви племени, не зовсїм вірне, бо се імя було назвою полїтичною, а не етноґрафічною.

У роздїлї руських племен грає ролю, на думку автора, сам лиш економічний інтерес (ріки), хоч тим способом Білоруси повинні булиб зілляти ся з Українцями. Не в ладї автор і з українсько московськими інтересами. Раз говорить, що інтересом Українцїв було доходити горі Днїпром до Волги й на схід (ст. 18), иньшим разом читаємо, що економічний інтерес Українцїв вязав ся з Днїпром і Днїстром, а Москалів із Волгою (ст. 20). Се вже не суперечність інтересів народів, а суперечність між словами самого автора. Перше, звістно, хибне, бо Кияне ходили хиба на долїшню Волгу, а горішньою йшли Новгородцї й Варяги. Про близькість Новгородцїв із Українцями автор не говорить нїчого.

Такі фрази, як „ріжниця між Русинами і Вятичами та Москвичами“ (ст. 21), треба почислити між lapsus calami. Ще одна внутрішня суперечність. У з'єднанню і роз'єднанню народів бачить автор сам лиш економічний мотив і акцентує його всюди (дарма про наведену висше дефініцию „народів“ !) і не знаю, як із тим принципом годить він поділ Ярослава (ст. 23) і змаганнє Данила до зібрання українських земель проти волі народа (ст. 25). Як бачимо, єсть тут ще дещо окрім економічних інтересів, чи, властиво, сї інтереси занадто скомплїковані, щоб про них писати так одним замахом пера.

Цїлому українському народови признає автор цїлком иньший полїтичний лад за князїв, нїж був у Великоросів: „сам нарід вибирав і скидав князїв та рішав про війну і мир“ (ст. 24). Сумлїнність не повинна була дозволити такого сьмілого твердження, бо воно, загально беручи, хибне. Так само не можна говорити, що Українцї, піддавшись Татарам, таки зараз почали вибиватись, а Москва „не пробувала (sic!) вибити ся на волю“ (ст. 27). Таким самим дивним правом думки пояснює автор сю прояву: Українцї мали з Татарами противні економічні інтереси, а Москалї однакові (?).

Назву „Україна“ виводить автор з початку 13 ст., але, не знати чому, кладе її на Поділє, тимчасом се була Волинь; з того знов несподїваний висновок автора, що се імя „означає майже ту саму (?) землю, яку зразу означало імя Русь“ (ст. 28). Подібно імя „Червенські городи“ не походить від міста „Червенська“, лиш від „Червеня“, і воно не лежало над Сяном, а над Бугом, хоч єсть теория, що Червень був над середнім Днїстром -- нин. Червоногород; не було теж нїколи назви „Червенська Русь“, а лиш „Червона“ (ст. 29)[1].

Вічне акцентованє економічних інтересів у автора пахне дещо гумористикою, напр. „Інтересом Москалїв було заняти Великий Новгород і дістати ся в той спосіб до балтийського моря. Та ба! Коли Новгород не мав у тім інтересу!“ (ст. 30). Куди знов подїла ся суперечність інтересів після зруйновання Новгорода — годї знати з розвідки д. Цегельського. Переходячи до козацьких часів, автор не дає цїлком позору на релїґійне питаннє на Українї, яке, хоч не було змістом козацьких повстань, то все таки головною формою. Такого важного чинника винародовлення не слїд було нїяким способом промовчувати. Автор доходить навіть до того, що слова пісні — „немає й унії“ — прикладає до звістної полїтичної унії! Не знаю чому теж автор при нагоді оповідання про поворот Хмельницького до Київа, вставив зміст звістної драми

[1]) Така сама похибка при пояснюваню слова Австрия, буцїм то так звалась зразу тілько околиця Відня (ст. 32).

„Милость Божія“, написаної у XVIII ст.? Опісля додає автор: „Так то Русини-Українцї тїшили ся, що вибили свою Україну на волю“. Яка була утїха за Данила Апостола — се мабуть автору звістно. Не можемо признати права до такої недокладности, як ся, що Хмельницький „здужав вибити на волю Київщину, Поділє і Волинь“ (ст. 39).

Переходячи до оповідання про відносини до Москви, паде автор у неменьшу силу помилок. Не на місци таке підсовуваннє Москві страху перед „хлопсько-козацькою републикою“ (ст. 40), бо про таку на Українї ледви хто думав (що найменьше Хмельницький). Хибно теж думає д. Цегельський, буцїм то Богдан Х. звернув ся наперед до Туреччини за підмогою, на ділї — перше до Татар, опісля до Москви, та аж потім до Туреччини. І се звісно, що ще перед Хмельницьким українське духовенство робило проби піддавання Москві гадки про анексию України (опісля було противно).

Що до відносин до Туреччини автор теж не на чистій водї. Він пише: „Хмельницький піддав ся турецькому султанови, а султан за се прирік не мішати ся в українські справи та заказав Татарам воювати з Україною“ (ст. 40). Тимчасом такого піддання не було, лише переговори, що мали на метї здобути турецьку прихильність і татарську поміч.

Навіть у загально-звістних подїях автор не може устерегти ся від недокладностей, так напр. при обговоренню гадяцької умови доглянув десь автор „повну самоуправу“, „осібну державу“ українську, „український сойм, вибираний народом“ і т. пн. - чого нїколи не було. Такої фантазиї не можуть оправдати нїякі огляди на популярність!

До простих lapsus-ів зачислити треба ось яке місце: „Карло XII не дав ся, побив найперше на півночи десять раз сильнїйшу армію Петра, а далї кинув ся на полудне, побив Данїю“... (ст. 54).

Зі славною конституциєю Гордїєнка зробив автор те саме, що й із гадяцькою умовою. Так напр. в цїлій т. зв. Гордїєнковій конституциї нема такого пункту, „що має настати повна воля і всї люде мають стати рівними козаками“ (ст. 56), а лише єсть мова про ревізию селянських обовязків. Так само маєтки старшини мали підпасти ревізиї, а не звороту, як се говорить автор. Сеж велика ріжниця!

Не вірно також, що аж після полтавської битви названо Україну Малоросиєю (ст. 57). Про некритичність автора сьвідчить се, що він повірив, буцїм то царь Петро після обступлення над Прутом зобовязав ся „не мішати ся ся до українських справ“ (ст. 60).

Посеред дрібнїйших похибок не мило вражає се, що буцїм то в уманській різнї 1768 р. вирізано „панів і жидів враз із Єзуїтами (sic!) і спольщеними Василянами“ (ст. 63); коли тимчасом в Уманї були лише

останні. Також слїд би знати, що Котляревський не писав фонетикою, а таки етимольоґією.

Отсе ми перейшли найважнїйші похибки, перед котрими не устеріг ся автор, — поминаючи усї дрібнїйші. Не порушали ми теж таких гадок, про які можлива ще суперечка на чисто науковім ґрунтї. Зібравши в купу усї мериторичні закиди (про методичні говорили ми вже), прийдемо до висновку, що перша половина книжочки повна всяких помилок, друга далеко чистїйша від них і становить властиву вартість „розвідки". Істория козаччини і відродження переказана ясно і з запалом, тому з того боку книжочка д. Цегельського, попри численні похибки, здобуває собі одно з найперших місць серед нашої популярно-історичної літератури. *С. Т.*

Образки з істориї України-Руси. Видане Руского Товариства Педаґоґічного, ч. 78, Льв., 1900, ст. 48, 16⁰.

Популяризация історії рідного народа належить до найелементарнїйших завдань педаґоґічних товариств і тому мусимо дякувати людям, що видали отсю книжку. Після короткого вступу про історию України до XVII ст. переходить незвістний автор до біоґрафічних оповідань про: Сагайдачного, Б. Хмельницького, П. Дорошенка, Мазепу, Головатого. Сагайдачний названий чомусь „першим гетьманом України-Руси". Се можна сказати хиба в такім значінню, що С. був перший национальний репрезентант загалу народа, але се треба було відповідно пояснити. В оповіданню про Хмельницького хибою назвемо стереотипові, напівфантастичні описи кривди України (церковні ключі у Жидів, запрягання людей). Не бачимо теж повязання сього оповідання з дальшим, про Дорошенка, і воно разить, коли вже не затемнює оповідання. Бачимо тут теж похибку: 1672 р. Львова не здобуто, хоч обложено. Мазепу описує автор не дуже то прихильно, а се за його аристократизм, хоч тим він не більше грішив від иньших гетьманів, авторови милїйших. В гарнім оповіданю про Антона Головатого бачимо такі помилки як „Білоцерковська умова Росиї з Польщею 1667 р." зам. Андрусівська умова, назву Потомкин зам. Потьомкін, р. 1729 зам. 1792 (ст. 45). Одначе всї ті похибки не відбирають вартости сим оповіданням, написаним живо, інтересно, навіяним любвою до рідного краю й народу, особливо простого. Мова гарна. *С. Т.*

Aleksander Czołowski — Po cecorskim pogromie (Iris, 1899, ст. 400—2).

Автор описує, яке вражіннє вчинила цецорська битва серед львівських міщан, а найбільше – татарський напад під Кантемиром після сеї

битви на Галичину; подає він відомости про приготовання міста до оборони, приступи ворогів та їх грабованнє в околицях Львова у жовтни 1620 р., та про страшне спустошіннє, яке Татари полишили по собі. Жерел не подає автор ніяких. С. Т.

Павелъ Матвѣевъ — Москва и Малороссія въ управленіе Ордина-Нащокина Малороссійскимъ приказомъ (Русскій Архивъ, 1901, I, ст. 219 - 43).

Автор коротко переходить приготовання і початок унії України з Московщиною, наводячи при тім дві нові рукописні звістки, про царську раду 22/II 1653 та про посольство Стрешнева і Бредіхіна у вересні т. р., і докладнійше обговорює події від іменовання Ордіна-Нащокіна начальником малоросийського приказа себто від р. 1667 (у автора похибкою стоїть 1657). Що до подій 1667—9, то д. Матвієв не дав нам майже нічого нового, переказав їх по хронікарськи, дещо баламутно, на основі виданих уже материялів, або на підставі праць д. Ейнгорна — при тім усім доволі поверховно. З архівних жерел подає лише одно — про посольство дяка Флорова. Супроти того ся розвідка при працях д. Ейнгорна має лише дуже незначну наукову стійність. В поглядах на Ордіна-Нащокіна та на Україну д. М. ріжнить ся з Ейнгорном: політику начальника малоросийського приказа він зве хибною і про долю України судить із чисто-московського становища. Дуже невірно думає автор, що зраду Брюховецького викликало невдоволеннє з Андрусівської умови. Безперечно, була й ся причина, одначе, хто лише бачить сю причину, той, можна сказати, не зрозуміє політики Богдана Хмельницького, Виговського, Юрка Хмельницького, Дорошенка, Мазепи й ин. Що причину про Андрусівську угоду подавало козацьке посольство 1669 р., нічого дивного, а дивно те, що д. М. сьому оправданню вірить. С. Т.

Fr. Rawita Gawroński — Humańszczyzna w drugiej połowie XVIII w. (Tygodnik ilustrowany, 1899, чч. 38—39).

Автор розказує балакучим способом про кольонізацию Уманьщини після 1760 р. і має на меті показати усе в найкращім сьвітлї: поступ культури, добробуту; усюди були патриярхальні обставини, селяне мали богато волї, хлїба, безпечности, опіки й т. ин. Що правда, селянам не подобала ся шляхотська кольонізация, тяжкий обовязок удержаня мілїції, військовий побір, заказ сьпівати піснї про Хмельницького й такі иньші дрібнички (про віру нема мови), а Гонта був особисто покривджений... Зрештою автор більш нічого (окрім опису самого міста) не говорить і поглядів своїх не підпирає жерелами. С. Т.

Др. Мих. Пачовский - Сотні роковини народного письменьства Руси-України. Памяти Івана Котляревского. Книжочка „Просьвіти“ ч. 221 і 222, Льв., 1898, 64 ст., 16⁰.

Книжочка зложена із трьох глав та 32 уступів. Перша оповідає про „давні часи“, себто історию українського письменства до кінця XVIII ст., друга обіймає житєпись і характеристику Котляревського, а третя подає короткий огляд нового українського письменства в усіх частинах України. В поодиноких уступах тих глав, особливо першої, не бачимо якоїсь звязи та провідної нитки, і єсть поміж ними навіть такі, що їх легко можнаб було пропустити: по що тут напр. Правда Руська — памятка історично-правна, а не лїтературна? Те саме можна сказати і про Литов. Статут (про його 3 видапнє автор не згадує). Не конче потрібні теж уступи чисто історично-полїтичні. До того автор показує просте незнаннє новійшої історично-лїтературної науки: преп. Нестор у нього — автор першої лїтописи! Такої грубої неправди не слїд і селянам подавати... Цїкаво теж, що Русько-литовська держава вже в часї завойовання України мала бути, на думку автора, руською, а не зрущилась аж пізнїйше. Також неправда, що Поляки в ній „з часом виперли цїлком руську мову з судів“ (ст. 10). Не правда теж, що селяне втратили волю аж після люблинської унїї. Таку саму вартість має й думка автора, що „унію церковну стали заводити декотрі владики руські“ (ст. 10), немов би тут не грали першої ролї цїлком иньші чинники. Переклад біблії Скорини виходить у автора українським, а не білоруським. Інтермедиї і вертепна драма походять, на думку автора, „аж з остатних часів“ (себто яких?). Годї зрозуміти теж дивної самопохвали, що буцїм то ніякий нарід у сьвітї не має богатшої народньої словесности над Українців.

У другій главі бачимо непотрібну характеристику усіх дієвих осіб творів Котляревського, що дуже пахне викладом перед дітьми. У виписках із „Енеїди“ бачимо теж одну цинїчну (ст. 32), що цїлком тут не потрібна.

У третій главі, з методичного боку найслабшій, не обійшло ся також без помилок. Не знати куди причепив автор славословє Костомарова про царя (ст. 50)! Заборона української мови в Росиї виведена автором від такої благенькою причини, що „в р. 1861 одна жидівська ґазета стала висуджувати на Українців, мов то вони хотять відорвати ся від Росиї“ (ст 50). Між найважнїйшими українськими письменниками в Росиї вичислив автор аж — Цезара Білила! Остаточно — „все вдіяла Котляревського Енеїда“ (дивне розуміннє історииї). Кінцеві десятки лїт історииї письменства й осьвітного руху в Галичинї оповіджені з сьмішного полїтично-партийного становища, про що шкода тут говорити. Досить ска-

зати, що нема тут анї слова про Франка, Драгоманова й ин., хоч єсть про иньших далекорядних.

Книжочка кінчить ся тріюмфальним патосом в дусї формально-націоналїстичнім, і такий националізм супроти читачів-селян виходить метою фальшивою, зимною, мало зрозумілою, навіть — сьмішною.

Остаточно — популярні книжочки для народу треба дещо инакше писати. *С. Т.*

Александр Борковский — Богдан Хмельницкий. Часть II. Події 1648-ого року. Переважно за М. Костомаровим (sic!) написав... Книжочки „Просьвіти“, ч. 223, Льв., 1898, 46 ст., 16⁰.

Ціле перше оповіданнє, з виїмком 19 уступу про народнї рухи в Галицькій Руси, розказане таки цілком за Костомаровим, бо переказує й усї некритичности його, а навіть таку нісенїтницю, що до Хмельницького під Львовом ходили з міста посли „від унїверситета“ (ст. 27), хоч се має бути „від поспільства“. Ся книжочка кінчить ся оповіданнєм про комісию поч. 1649 р. Дальші події мають бути описані в третїй книжочцї. На похвалу книжочки треба сказати, що написана цікаво, хоч за мало прозоро.

— Про славного сербского ученого Вука Стефановича Караджича. Книжочки „Просьвіти“, ч. 227, Льв., 1899, ст. 43, 16⁰.

В сїй книжочцї переказано попереду характеристику, історию сербського народа та про давнїйше сербське письменство, а дальше про діяльність і заслуги самого Караджича. Всюди показана анальоґія з Українцями, специяльно що до фонетичної правописи, і в тім лежить головна стійність сієї книжочки. В „додатку“ йде мова про письмо, взагалї і специяльно словянське, про правопись у нас та иньших народів Усе оповіджене ясно, зрозуміло і поважно. *С. Т.*

Любомир Селяньский — Цікаві розмови про держави і народи Европи. Книжочки „Просьвіти“. (З фундациї ім. Ст. Дубравского 6-та прем. книжочка). У Львові, 1899, 81 ст., 16⁰.

Форма сих розмов — белєтристичне оповіданнє, досить недоладне, з сильним запахом сервілїзму. Стрічаємо тут такі гадки, що сила держави лежить у „патріотизмі“ (ст. 20). Карт не додано ніяких, тож і ціла топоґрафія майже ні-на-що не здалась. Автор чомусь неприхильний Анґлії, бо говорить про їх кольонїстів: „се нарід зледащілий, дурний і боязливий“ (ст. 32). На се хиба здвигнути раменами. Бачимо теж помішаннє понять політичної й суспільної економії (ст. 50). Скрізь по

оповіданню розсипано богато пустих жартів, що не годять ся з повагою змісту. *С. Т.*

Sądownictwo w królestwie Galicyi (1784—1855), napisał Józef Wawel-Louis. (Przegląd prawa i administracyi, май і червень 1899).

Се властиво лише початок праці, в якій автор хотів представити образ судівництва в Галичині по прилученю її до Австриї, одначе смерть, яка ненадійно заскочила автора, не дала йому докінчити розпочатої роботи.

Стан судівництва в Галичині від р. 1772—1784 обговорив автор в своїй розвідці п. в. „Początkowe sądownictwo austr. w Galicyi", отже названа в горі праця мала бути продовженєм попередньої.

Загальний стан судівництва — каже автор — не був сьвітлий, бо се був час великих війн, загального застою цивілїзацийного поступу та суспільної революциї. Тодїшнї володарі й уряд піклувались лише про побір рекрута і податків, а занедбували цїлком судівництво, а звісно, що inter arma silet toga. Реформаторські змаганя цїсаря Йосифа II в сїм напрямі теж не мали успіху. Доходженє права в сїм часї було трудне і дороге, а вимір справедливости повільний і непевний. По вивезеню автора цивільного кодексу на остров сьв. Єлени настав реакцийний спокій і доперва свободолюбні змаганя при кінци панованя цїсаря Фердинанда принесли ряд поступових реформ на поли судівництва.

Автор розріжняє в розвою судівництва в Галичинї в часї від 1784—1855 р. три періоди: перший період за панованя цїс. Йосифа II, другий за панованя цїс. Франца I, а третїй за панованя Фердинанда I. В сїм фраґментї, який лишив нам автор, мова лише про перший період, але й він не оброблений в цїлости.

Цїсар Йосиф II, що визначав ся енерґією і любив поспіх, оголосив при помочи т. зв. „компіляцийної комісиї" цїлий ряд законів. Нові закони вимагали нових судів, бо віддїлено судівництво від адміністрациї, суди карні від цивільних і переведено вимір справедливости через три судові інстанциї. Та в Галичинї застрягло переведенє сеї реформи з причини браку здібних судиїв і відповідних будинків. Сїй реформі став на перепонї також брак гроша, супроти чого не здала ся на нїщо й енерґія цїсаря.

По проєкту „ректифікацийної комісиї" мала в Галичинї перестати дїяльність судів польських, а на їх місце мали вступити на взір чесько-нїмецький суди кримінальні, суди шляхотські, апеляцийний суд у Львові і найвисший суд у Відни; крім сього суди міські і патримонїяльні. Ся

реформа мала війти в житє з днем 1 падолиста 1783 р., а мав її перевести ґр. Шпорк, якого рівночасно іменовано президентом апеляцийного суду у Львові і орґанїзатором судівництва в Галичині. Але ґр. Шпорк не міг побороти всїх трудностий, які стрінув при переведеню сеї реформи і через те опізнило ся заведенє в житє нових судів. В межичасі функціонував шляхотський суд у Львові, а крім сього видавано ріжні постанови і розпорядженя. Головними перешкодами заведеня в житє нових судів і неправильного функционованя львівських судів був, як сказано, брак судових будинків і правників здатних до повненя судейських обовязків. Бракови судиїв старав ся австрийський уряд зарадити тим, що спроваджував до Галичини Нїмців, Чехів і Італїйців, які опісля заняли в нашім краю найвиднїйші становища в судівництві.

В найвисшім судї у Відни, який дїлив ся на два сенати: німецький і чеський, полагоджувано галицькі справи в чеськім сенатї. Та коли з Галичини почало напливати що раз більше справ, іменовано двох т. зв. Nationalrath-ів, а опісля утворено в р. 1781 окремий галицький сенат, що істнував з малою перервою до 1814 р. В тім часї зілляв ся галицький сенат з чеським в один „чесько-галицький“ сенат. Галицький сенат полагоджував річно від 1000—2000 справ. Деякі справи можна було полагоджувати в найвисшім судї лише при участи більшого числа судиїв, проте галицький сенат скріплювано чеським, а чесько-галицький німецьким сенатом. Щоби отже було можливе порозумінє між тими радниками, заведено німецьку умову не лише в найвисшім судї, — бо в галицькім сенаті урядовано в латинській мові, — але й у всїх судах Галичини. Польської мови не заведено тому, бо — як каже автор — по польськи мало писали, ще меньше друкували, а про виробленє польської мови нїхто не дбав. Проти цїсарського розпорядженя, яким заведено від 1 падолиста 1790 р. нїмецьку мову в галицьких судах, нїхто не протестував. Та наука нїмецької мови йшла галицьким судиям пиняво, а на дїлї латинська мова лишила ся й дальше урядовою мовою в галицьких судах.

Далї говорить автор дещо про змаганя уряду коло заведеня в судах у Галичинї нїмецької, а для польської суспільности польської мови яко урядової, та відсилає читачів до розвідки проф. Старжинського п. з. „Sprawa języka państwowego w Austryi“.

На сїм уриває ся праця д. Wawel-Louis-а. Про вартість розвідки на підставі сего фраґменту годї видати рішучий осуд. Прийде ся нам хиба висказати бажанє, щоб хто-небудь підняв ся задачі представити цїлий історичний розвій і стан судівництва в Галичинї по її прилученю до Австриї, а була би се праця дуже інтересна і користна. *П. Р.*

Б. Д. Гринченко — Литература украинскаго фольклора 1777—1900. Опытъ библіографическаго указателя. Чернигів, 1901, стор 320.

Отся нова праця невтомного збирача українського фолькльору виповнює прогалину, яку від давна почував усякий, хто займав ся сею темою. Зібрати і впорядкувати суцільно все, що було доси опублїковане з нашого народнього словесного скарбу і що було писане з приводу його — се один із дезідератів не тілько українського патріотизму, але загалом славянської науки. З якими трудностями приходило ся боротись д. Грінченкови при укладаню сеї бібліоґрафії, се зміркує всякий, кому приходило ся зачепити руки о се діло і хто зараз на першім кроцї мусїв з жалем відчути, що навіть у найбогатших публичних бібліотеках він майже що кроку мусїв наскакувати на стереотипове: „Сього не маємо". Д. Ґрінченко не оповідає докладно, як він переборов ті трудности; важною підмогою була йому тут бібліоґрафія галицько-руського письменства зладжена Ів. Ом. Левіцким, а також Пипінова історія російської етноґрафії; та все таки понад се д. Грінченкови прийшлось богато попрацювати й самому, поки довів свій покажчик до 1763 нумерів. Покажчик упорядкований дуже добре, по рокам; з важнїйших видань подано зміст; коли дане видане — збірне (річник часописї, альманах, календар), то показано й заголовок тої специяльної статї, що доторкаєть ся фолькльору. Свою тему розуміє автор широко: він нотує не тілько материяли записані з уст народа і їх наукові оброблення, але й беллєтристичні твори, де знаходять ся вставлені народні пісні або оповіданя, твори що являють ся лїтературними переробками тем українського фолькльору, материяли до історії укр. фолькльорної науки, отже звістки про фолькльористів, біоґрафії і т. и. Можна би сперечати ся з деякими точками сеї проґрами; специяльно втяганє лїтературних переробок укр. фолькльорних тем могло би видавати ся декому сумнївним, а практично являєть ся дуже трудним до виконаня; і справдї в покажчику д. Грінченка ся ґрупа дуже неповна. Розумієть ся само собою і те, що така величезна праця, де обхоплено час 122 лїт і де бібліоґраф мусить перекартувати тисячі ріжнородних видань не лише українських, але також російських, польських, німецьких, французьких, чеських і инших, не може від разу вийти повною з рук одного чоловіка, та й ще до того змушеного працювати в дуже некористних умовах, у невеликому провінциональному містї в Росиї. Д. Грінченко й сам почуває се і в передмові просить усіх, кому дорога справа нашого рідного слова, помагати йому вказівками й материялами, щоб нове виданє його працї могло вийти повнійше. Сповняючи бажанє шан. автора ми

й подаємо тут декілька доповнень до його працї, на скілько маємо їх під рукою.

Аѳанасьевъ А. Н. Народныя русскія легенды. Москва, 1859. (Окрім московських є й українські).

Barącz ks. Sadok, Cudowne obrazy Matki Najświętszej w Polsce. 1891. (Подано богато руських нар. традиций, руських лїрницьких пісень побожного змісту і т. и.).

Czerwiński Ignacy Lubicz, Okolica Za-Dniestrska między Stryiem i Łomnicą, czyli opis ziemi i dawnych klęsk lub odmian tey okolicy, tudzież iaki iest lud prosty dla religii i dla Pana swego? Zgoła iaki on jest? w całym sposobie życia swego lub w swych zabobonach albo zwyczaiach. We Lwowie 1811, стор. XI+281. (Між иньшим містить: VII. Stroy męczczyzn, kobiet, dziewek; VIII. Majątek, sposób życia i żywność z dodatkiem przywiązanych do tego wszystkiego zabobonów; IX. Postawa człowieka, zwyczaie, obyczaie, wady i cnoty; X. Swatactwa, wesele i urodziny z swoiemi obrządkami; XI. Zabawy, tańce, praźniki, wieczornice; XII. Pogrzeby, onych obrządek i ofiary albo obiady za umarłych). Книжка написана дилетантом, але цїнна як одна з перших проб такої працї в Галичинї; про неї згадує Пипін, але заявляє, що не мав її в руках.

Dulski Eustachy, Kolendy Podolskie (Bibl. Warszawska 1858, t. III, sierpień, стор. 294—322 — подано кільканайцять текстів руських колядок та щедрівок).

Fedkowicz Jozef v., Die Nationalpoesie der Ruthenen (Sonntagsblatt der Bukowina 1862, N. 4 5, 6, 7 (коротенька передмова і німецький переклад сїмох руських нар. пісень).

Федьковъ Кость. Квѣточка, дарунокъ для молодежи. Львôвъ, 1891 (на стор. 3—12 поміщено кільканацять нар. дїтських пісень та загадок).

Gliszczyński Michał, Znaczenie i wewnętrzne życie Zaporoża, podług Skalkowskiego, oraz Hetmani Małorossyjscy i Kozacy do czasów Unii. Warszawa 1852. (Крім даних для козацького побуту на стор. 259—299, збірка дум і пісень по части в польських перекладах, по части по руськи).

Gregorowicz Jan, Przewodnik dla zwiedzających Czarnogórę położoną w powiecie Kossowskim. Lwów 1881. (На стор. 16—30 подано Słowniczek huculski; на стор. 37—71 деякі звичаї, віруваня і кільканацять пісень). Книжечка інтересна головно задля поданого тут тексту піснї про „остатнього опришка“ Юру Драгирюка, повішеного в Коломиї, здаєть ся 1877 року.

Groza Alexander, Rusałka, część II, Wilno 1839. (Містить E. Izopolski, Kilka szczegółów do mitologii słowiańskiej стор. 283—286; укр. нар. віруваня й одну пісню про Купала; стор. 287—289 Sekreta gminne — примівки від уроків, крови, перелогів, нічниць і більма. Цитовано у д. Грінченка під ч. 89, але недокладно).

Groza Alexander, Rusałka na rok 1842. Wilno 1842 (містить: S. W. Groza, Kupajło, wspomnienie z r. 1812, де в формі оповіданя описано купальські обряди на Україні і подано в руськім тексті кілька пісень).

Hacquet, Neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1794 und 95 durch die Dacischen und Sarmathischen oder Nördlichen Karpathen, IV Theile. Nürnberg 1790—1796. (Д. Грінченко наводить титул сеї книги під ч. 1704 неповно і подає тілько один деталь із її змісту. Супроти сього треба завважити, що особливо в ч. II і III знаходить ся богато важних причинків до укр.-руської етноґрафії (згадаю лише оповідане про снохацтво у Гуцулів, про одежу і звичаї Покутян, про їх танець, хороби і ліки, про Циган, Жидів і т. и.).

Hoffbauer Henryk, Przewodnik na Czarnohorę i do wschodnich Beskidów. I zeszyt: Na Howerlę i w góry otaczające Worochtę i Tatarów. Stanisławów, 1897. (Материял до топоґрафії Чорногори з нар. руськими назвами та термінами).

Izopolski Erazm, Dumy, pieśni i skazki ludu ukraińskiego (Biblioteka Warszawska 1858, t. II, kwiecień, стор. 73—92). (Інтересні оповіданя старих козаків, між иньшим про Мазепу, Вернигору, а також пару казок).

Kolberg Oskar, Rzecz o obchodach weselnych ludu. (Na dziś, pismo zbiorowe poświęcone literaturze, naukom, sztuce, gospodarstwu krajowemu, handlowi i przemysłowi, t. III. W Krakowie 1872, стор. 266—285 — наводить обік польських також руські весільні пісні й обряди).

Lukšić Abel, Slavische Blätter, Illustrirte Zeitschrift für die Gesammtinteressen des Slaventhums. Erster Jahrgang. Wien 1865. (Містить: Dumka, Kleinrussisches Volkslied стор. 52; Die Russen in Galizien, ihre Entstehung, Sitten und Gebräuche, стор. 281—301; Dobrina Nikitič, Kleinrussisches Volkslied 350 і Kleinruss. Volkslied 352).

M. K. O religii pogańskich Słowian. Pogląd ze stanowiska kulturno historycznego. Lwów 1844. (Богато згадок про руські обряди та звичаї).

Möller Johann Wilhelm, Reise von Warschau nach der Ukräne im J. 1780 und 1781. Sie beschreibt die Lebensart der Einwohner, die Naturproducte, den Handel des Landes u. s. w. Herzberg

am Harz, 1804. (Записки лїкаря висланого в часї чуми. Причинки до звичаїв, вірувань і лїків народнїх у Галичинї та на Подїлю).

(Никоровичъ), Схиматизмъ гр. к. клира діецезіи Перемыской. Перемышль 1879. (Сей, як також Схиматизм за р. 1880 подають при поодиноких селах окрім иньших даних також богато місцевих леґенд і традиций. Упорядкував ті Схиматизми о. Нїкорович, хоча в титулї, здаєть ся, не названий. Оба річники, що є у мене під рукою, не мають титулових карт).

Ralston W. R. S. Russian folk-tales. New York 1878. (Подано в перекладї також деякі українські казки та леґенди).

Ossoryja Marcin, Pieśni ludu ukraińskiego (Bojan, część pierwsza, wydawca Adam Pieńkiewicz. Wilno 1838, стор. 216—220 — переклад трьох пісень).

Pieńkiewicz Adam, Pieśni ludu ukraińskiego. (Bojan, część pierwsza, wydawca Adam Pieńkiewicz, Wilno 1838, стор. 220—225 — переклад чотирьох пісень). Тут же мають ся його: Duma ludu ukraińskiego o wyprawie Bohdana Chmielnickiego na Mołdawią (стор. 108—111); Czarnomorska burza, duma ludu ukraińskiego (стор. 116—121); Balladka ludu ukraińskiego (стор. 131 - 133); Duma o Sawie Czałym kozaku (стор. 152—156); Duma ukraińska o Chwedorze Bezrodnym, kurennym atamanie (стор. 156—159); Dumki z mowy wołyńsko ukraińskiej (стор. 160 - 166); Duma Mazepy, atamana kozaczyzny (стор. 181—184).

Przyjaciel ludu w Lesznie, 1835, t. II: Rusini i ich język; O paleniu się pieniędzy; Przysłowia i piosnki gminne.

— R. 1836, t. I Halicz; Opryszki w Karpatach. T. II. Bojki.

— R. 1837, t. I. Kamień pod Uryczem. Tański Ignacy. T. II. Wieczornica, legenda ruska. Obrzędy i pieśni ludu w czasie wesela w Jasielskiem.

— R. 1838, t. II. Dobosz, powieść z r. 1740 K. Wojcickiego.

— R. 1839, t. I. Bołdy nad Sokołowem w Polanicy. Język łowiecki (є й руські слова).

— R. 1840, t. II. Huculy. Kukułka (zazula). Rusałka Czeremosza.

— R. 1843, t. I. Pieśni ruskie z nutami. (І в иньших історичних та топоґрафічних статях є укр. етноґр. материял).

Reinsberg-Düringsfeld, Der Vogelglaube in der Ukraine (Ausland, 1871).

Rohrer Joseph, Bemerkungen auf einer Reise von der türkischen Gränze über die Bukowina durch Ost- uud West-Galizien, Schlesien und Mähren nach Wien Wien 1804. (Знаходимо тут між

иньшим уваги про Гуцулів, їх мандрівки, заробітки і спосіб житя, про ріжні домашні промисли і т. и.).

Русскія завѣтныя сказки. Второе изданіе. Валаамъ. Типарскимъ художествомъ монашествующей братіи. Годъ мракобѣсія. (Містить окрім московських також декілька українських оповідань. Те саме передруковано також у збірці: „Между друзьями", ч. II. Юморъ русскаго народа въ сказкахъ Царьградъ. Въ книжномъ магазинѣ Симоніуса, стор. 1—140 16⁰, і французькім перекладі в першім томі Κρυπτάδια).

Simiginowicz Staufe Ludwig-Adolf, Die Völkergruppen der Bukowina. Czernowitz 1884. (Містить характеристики Руснаків і Гуцулів).

Sobotka Primus, Rostlinstvo a jeho význam v národnich písních, pověstech, bajích, obřadéch a pověrách slovanských. Přispěvek k slovanské symbolice. V Praze 1879. (Цитує богато укр.-руського материялу).

Staufe A. L. Volksmärchen aus der Bukowina (I. W. Wolf, Zeitschrift für deutsche Mythologie und Sittenkunde, II Bd., Göttingen 1855, стор. 197—212 — не знати, чи руські, чи румуньскі). Йогож у тім самім томі Ein Märchen aus der Bukowina, стор. 389—400.

Turowski Kazimierz Józef, Dodatek do zbiorów pieśni ludu polskiego i ruskiego. We Lwowie 1846. (Поміщено по при кілька польських співанок 40 руських, короткий опис весіля і кілька приповідок).

Waldburg R. O. Beiträge aus der Bukowina. I. Gott und der Teufel. II. Die drei Erben. III. Der Abend vor dem St. Andreasfeste (I. W. Wolf, Zeitschrift für deutsche Mythologie und Sittenkunde, Bd. I, Göttingen 1853, стор. 178—185).

Waldburg R. O. Zwei Märchen aus der Bukowina (I. W. Wolf, Zeitschrift für deutsche Mythologie und Sittenkunde, Bd. I. Göttingen 1853, стор. 358—462, — в нім. перекладі дві руські казки: Смерть кумою і Циган та ведмідь).

Wenzig Joseph. Slavische Volkslieder, übersetzt. Halle 1830 (на стор. 221—232 поміщено в перекладі 5 укр.-руських пісень).

Повторяю, се тільки маленький, на прихапци зложений причинок до богатої збірки д. Грінченка. Що до неї самої завважу ще дві помилки, які не повинні би повторяти ся в пізнїйших виданях. Подана під ч. 1246 книжка Влїзлоцкого „Märchen und Sagen der Bukowinaer und Siebenbürger Armenier" з українським фолькльором не має нїчого спільного і повинна бути пропущена. Під ч. 253 названо книгу: Marcinkowski, Lud ukraiński. Wilno, 2 томи, без нїякого близшого поясненя, а під дальшим ч. 254: Nowosielski, Lud ukraiński, Wilno,

2 томи — з поданєм їх змісту. Отже завважу, що се одна й та сама книга. Nowosielski — се псевдонїм Марцїнковского; Lud ukraiński був виданий тілько під назвою „Nowosielski“. *Ів. Франко.*

Отчетъ императорской публичной библіотеки за 1896 годъ, Спб., 1900.

В р. 1896 видала бібліотека на закупно рукописей і книжок 39.924 р. Найцїннїйшим набутком за сей рік є рукопись грецького евангелия з VI в. Ся рукопись, знана в ученім сьвітї під назвою „Codex N“, переховувала ся в православній церкві в селї Сармисалхи в Малій Азиї, цар відкупив її за суму 10.000 р. і подарував до бібліотеки. З рукописей, котрі бібліотека одержала даром від поодиноких осіб або набула за гроші, найважнїйші отсі :

1) Ἱστορία τοῦ ἁγίου ὄρους Σινᾶ καὶ τῶν περιχώρων αὐτοῦ, ἔτι δὲ καὶ τῶν καθέδων καὶ τῶν πάλαι γεγονότων θαυμάτων τεραστίων. Ποίημα κυρίου Παισίου μητροπολίτου Ῥώδου. Рукопись написана віршом між р. 1577 і 1592 і містить в собі докладний опис синайської гори та всякі перекази що до сеї гори, головно апокріфічного змісту.

2) Прольоґ на цїлий рік. Рукопись походить з XV в. і має заголовок: „Образъ великий прологъ всѣхъ святихъ апостолъ, и пророкъ и мученикъ и священномученикъ и исповѣдникъ и святитель, пустин'къ, женъ и святихъ дѣвъ“. В передмові згадують ся автори прольоґа Ілїя й Константин „митрополитъ мокискій“. Назви місяців і словянські (нпр. сентябрь рекомий руинъ, мѣсяць октябрь рекомий листопадъ). З руських сьвятих згадує ся під днем 5 вересня убійство св. Глїба кн. руського; 30 падолиста -- замітка про апостола Андрія, „како приходилъ въ Русь и мѣсто благословилъ и крестъ поставилъ, идѣже нынѣ градъ Киевъ“; згадує ся про князїв Володимира, Ярослава, Бориса — вкінцї про Теодозия Печерського. Вкінцї рукописи записка: „Сия святая и богоугодная книга Прологъ написана вся чрезъ худаго калугера Лаврентия Скребенецкого въ лѣто отъ Рождества Христова.... (цифри с терті) при священноархимандрити митрополите Деонисии суздальскомъ“.

3) Ізмарагд з другої половини XVI в Рукопись містить в собі такі статї: „Иже во святихъ отца нашего Іоанна Златоустаго отъ чтении божественихъ книг“; Слово Григория, папи римського (починає ся: добро есть братич и полезно всякому вѣрну почитание книжноє); „Слово В. Василья како даеть ангелъ от Бога на соблюденье человѣку“; Вопрос Антіоха, й иньші статї головно апокріфічного змісту.

4) Златоуст з XVI—XVII в., рукопись без початку і кінця і кількох карток у серединї.

5) Збірник з XVII в В сїй рукописи маємо уривки з житя Алексїя божого чоловіка, дальше статї есхатольотоґічного змісту, вкінци урив ки з апокріфу „Вопроси Іоана Богослова Господу на горі Фаворській“.

6) Служба сьв. І. Богослова і його житиє. Рукопись з XVI в.

7) Лист шведського короля Фридриха I до нїмецького цїсаря Кароля VI з р. 1720, з проханєм позволити звісному Ф. Орликови пробувати в Вроцлаві або в якімсь иньшім сусїднім з Польщею містї. Заносило ся в тім часї на союз між Швециєю й Росиєю, Орлик хотячи не допустити до сього виїхав до Нїмеччини і з відси розіслав листи до анґлїйського короля в своїм і шведського правительства імени і предкладав воєнний союз проти Росиї. В падолистї 1720 р. Орлик приїхав до Вроцлава, а в сїчни 1721 післав письмо до Запорожцїв, де доносив їм про воєнний союз европейських держав проти Росиї, котрого наслїдком мала бути повна незалежність України. Але, як відомо, з сього нїчого не вийшло, бо рік пізнїйше Швеция уложила союз з Росиєю.

Serenissime et potentissime imperator, frater, consanguinee et amice noster carissime.

Cossacorum Zaporoviensium dux, qui gloriosissimae memoriae regis et adfinis nostri honoratissimi nostrasque partes contra Moscos fideliter secutus est, illustrissimus et generosissimus dominus Philippus Orlik, stat in procinctu, ut hinc se ad suos nunc propius recipiat. Sed vim et machinationes hostium metuendi causam adhuc habet. Quare quum et securitati et commodis eius quacunque ratione prospicere cupiamus, ipsius desiderio id utique lubentes damus, ut Majestatem Vestram, cuius animi magnitudo et aequitas nobis constat, amice rogemus, velit sive Bratislaviae sive in alio sui imperii loco Poloniae vicino praedicto duci et universae eius familiae securum refugium et gratiosam protectionem praebere, quo sub illa propinquiori commoratione rebus suis propius meliusque consulere possit. Et quia ministris nostris plenipotentiariis ad congressum pacis Brunsvici iniunximus, ut memorati ducis negotia, quae ad serenissimum regem et rem publicam Polonam spectant, omni modo promoverent; ea propter tam Majestatis Vestrae prona et benivola in eundem finem studia per ministros suos collocanda amice obtestamur, eoque certius nobis pollicemur, quo maior fuit ducis huius erga rempublicam Polonam fidelitas, cuius amore ductus oblatam sibi cum Turcia protectione anteriorem Ukrainam excipere recusavit. Quicquid a Majestate nostra ad procuranda ipsius comoda graciose profectum fuerit, id nobis pergratum erit, et quavis occasione demereri studebimus. Quod superest Majestati Vestrae fausta et felicia quaevis adprecamur eandemque Divini numinis tutelae animitus commendamus. Dabantur Holmiae die 2 Sept. 1720. Maiestatis Vestrae bonus frater, cousauguineus et amicus ad Imperatorem Romanum. Friedericus D. M. von Höpken.

8) Збірка листів до В. В. Стасова від ріжних осіб, між ними листи від Костомарова з р 1874.

З цілих колекций, які бібліотека закупила в тім роцї, заслугує на увагу збірка грузинських рукописей. В сїй збірцї маємо між иньшими „Авгарозъ“ — апокрифічну кореспонденцию царя Авгаря з І. Христом. *С. Гм.*

Видавництва й книжки, обговорені в сїм томі:

О. Маковей Панько Олелькович Куліш, 1900.

Б. Гринченко — П. А. Кулишъ, біографическій очеркъ, 1899.

Teka konserwatorska, rocznik II koła c. k. konserwatorów starożytnych pomników Galicyi wschodniej, 1900.

Э. фонъ Штернъ — Значеніе керамическихъ находокъ на югѣ Россіи для выясненія культурной исторіи черноморской колонизаціи, 1900.

— Античная глазированная посуда съ Юга Россіи, 1900.

Н. Рожковъ – Политическія партіи въ Великомъ Новгородѣ XII—XV вѣковъ, 1901.

Bartosza Paprockiego dwie broszury polityczne z lat 1587 i 1588, wydał Jan Czubek, 1900.

Iodoci Ludovici Decii De Sigismundi regis temporibus liber, wydał Dr. W. Czermak, 1901.

Martini Cromeri Polonia sive de situ, populis, moribus, magistratibus et republica regni Polonici libri duo, wydał Dr. W. Czermak. 1901.

Ѳ. Леонтовичъ -- Сельскіе ремесленники въ литевско-русскомъ государствѣ, 1898.

Dr. M. Schorr — Organizacya Żydów w Polsce, 1899.

К. Харламповичъ — Западнорусскія православныя школы XVI и начала XVII вѣка, 1898.

A. Jabłonowski — Akademia Kijowsko-Mohilańska, 1899—1900.

Д. Иловайскій, Исторія Россіи, т. IV, в 2, 1899.

Fr. Rawita-Gawroński — Studya i szkice historyczne, serya II, 1900.

Z. Gloger — Geografia historyczna ziem dawnej Polski, 1900.

Dr. K. Gorzycki — Zarys społecznej historyi państwa polskiego, 1901.

Л. Цегельский -- Русь-Україна і Московщина, 1901.

Образки з історії України-Руси. 1900.

A. Czołowski – Po cecorskim pogromie, 1899.

П. Матвѣевъ -- Москва и Малороссія въ управленіе Ордина Нащокина Малороссійскимъ Приказомъ, 1901.

А. Борковский – Богдан Хмельницкий, 1898.

Fr. Rawita-Gawroński — Humańszczyzna w drugiej połowie XVIII w., 1899.

J. Wawel-Louis — Sądownictwo w królestwie Galicyi. 1899.

Др. Мих. Пачовский — Сотні роковини народного письменьства Руси-України. Памяти Івана Котляревского, 1898.

А. Борковский – Про славного сербского ученого Вука Стефановича Караджича. 1899.

Л. Селяньский -- Цікаві розмови про держави і народи Европи, 1899.

Б. Гринченко – Литература украинскаго фольклора 1777—1900, 1901.

Отчетъ императорской публичной библіотеки за 1896 годъ, 1900.

Inhalt des I Bandes. 1. Die sociale Bewegung der Ruthenen im XIII J., von M. Hruševśkyj S. 1—28; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylśkyj 29—86; 3. Ševčenko's Jugendjahre, kritisch-biogr. Skizze von A. Konyśkyj 87—123; 4. Die ukrainischen Volkslieder in den Gedichten des Bohdan Zaleski, von A. Kolessa 124—208; 5. Ueber die Gründung und bisherige Entwicklung der Ševčenko-Gesellschaft, mitg. von A. Barvińskyj 209—212.

Inhalt des II Bandes. 1. Ueber die alten griechischen Colonien am kimmerischen Bosphorus, von Panačovnyj S. 1—61; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylśkyj (Fortsetzung) 62—113; 3. Messaparat für Uteruscontractionen bei Geburtswehen, von Dr. A. Černiachivśkyj 114—118; 4. Ein Blatt aus der Geschichte Volhyniens im XIV J., von Ivaniv 119—146; 5. Zum Jubiläum I. Kotlarevśkyj's. Desiderata von M. Hruševśkyj 147—161; 6. Wissenschaftliche Notizen 162—172; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 173—189.

Inhalt des III Bandes. 1. Ueber einen Phasenindicator und einige mit demselben ausgeführte Messungen, von Prof. J. Puluj S. 1—24; 2. Zur Errinnerung an Markian Šaškevič, von V. Kocovśkyj 25—35; 3. Ševčenko und Mickievič, vergleichende Studie von Dr A. Kolessa 36—152; 4. Dialect der „Samišanći", Beitrag zur slavischen Dialectologie von Prof. I. Verchratskyj 153—210; 5. Wissenschaftliche Chronik, von M. Hruševśkyj 211—221; 6. Historische Notizen von A. Konyśkyj und M. H. 222—231.

Inhalt des IV Bandes. 1. Ševčenko's Jünglingsalter bis zum Loskauf von der Leibeigenschaft (1829—1838), von A. Konyśkyj S. 1—28; 2. Die Agrarverhältnisse in Galizien, Studie von W. Budzynovskyj 29—123. 3. Ueber die symmetrischen Ausdrücke der Funktionswerthe mod-m, von V. Levickyj 124—139; 4. Antrittsvorlesung aus der alten Geschichte der Ruthenen an der Universität Lemberg von M. Hruševśkyj 140—150; 5. Wissenschaftliche Chronik: Jubiläums-Ausgaben zur Geschichte der Stadt Odessa, von J. Andrijenko 151—168; 6. Bibliographie 169—194; 7. Miscellanea 195—200.

Inhalt des V Bandes. 1. Professor Dr. Emilian Ohonovśkyj, sein Leben und seine Werke, von E. Kokorudz S. 1—34; 2. Türkische Wörter in der ruthenischen Sprache, von E. Makaruška 1—14; 3. T. Ševčenko im Gefängniss, kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1—26; 4. Miscellanea 1—19; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neu herausgegebene Denkmäler der altruthenischen Literatur, von M. Hruševśkyj 1—18; 6. Bibliographie 1—90; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—16.

Inhalt des VI Bandes. 1. Ruthenisch-byzantinische politische und commerzielle Verhältnisse im XI und XII Jahrh., von dr. Gr. Velyčko S. 1—36; 2. Bittschrift von Honta's und Zelizniak's Erben, ein politisches Pamphlet, mitgeth. von E. Makaruška 1—6; 3. „Die Magd" (Najmička) von T. Ševčenko, Habilitationsvortrag von dr. I. Franko 1—20; 4. Archiv des s. g. Kronschatzes in Warschau, archäographische Notiz von M. Hruševśkyj 1—4; 5. Pathologische Veränderungen im Hoden bei einigen Infections-Krankheiten, von *** 1—4; 6. Miscellanea 1—12; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1894, 1—38; 8. Bibliographie 1—68; 9. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—5.

Inhalt des VII Bandes. 1. „Adelphotes", griechische Grammatik, herausgegeben in Lemberg im J. 1591, literarisch-linguistische Studie von Dr. C. Studyńskyj S. 1—42; Beschreibung der Burgen Podoliens im J. 1494, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—18; 3. Elliptische Modulfunctionen, von V. Levickyj (mit 2 Figuren) 1—30; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Fortsetzung) 1—28; 6. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—2.

Inhalt des VIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr I. Franko S. 1—38 u. I—XVI, 2. „Lobrede auf Vitovd", einige Bemerkungen über Bestand der ältesten ruthenisch-litthuauischen Chronik, von M. Hruševśkyj 1—16; 3. „Froh tönende Euphonie", ein Lobgedicht, gewidmet dem P. Mohyla im J. 1633, mitgeth. von Dr. C. Studyńskyj 1—14; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von Al. Konyśkyj, I Theil 1—20; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Schluss) 1—22; 7. Bibliographie 1—64.

Inhalt des IX Bandes. 1. Cathedral-Consistorien in der Ukraine und in Weiss-Russland in dem XV u. XVI Jahrhund., von A. Lotockyj S. 1—34; „Bittschrift Daniels des Verbannten“, ein Denkmal der altruthenischen Literatur aus dem Ende des Mittelalters, von V. Ščurat 1—28; 3. Neovitalismus und seine Irrthümer, von Dr. O. Č. 1—20; 4. Beiträge zur Kenntniss des Baues des Darmkanals von Hirudo medicinalis (mit Illustration), von I. Rakovśkyj 1—6; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die Verfassung des Gross-Fürst. Litthauen, von M. Hruševśkyj 1—12; 8. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des X Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Verhältnisse Kaiser Rudolfs II und des Papstes Clemens VIII mit den Kosaken im J. 1593 und 1594, mitgeth von E. Barvińskyj s. 1—34; 2. Varlaam und Ioasaph, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) 29—80; 3. Kirchenregister von Sambor, Beiträge zur Geschichte der Confessionsverhältnisse, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—8; 4. Miscellanea 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 1—12; 5, Bibliographie 1—60; 6. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XI Bandes. 1. Erste Verbannung des T. Ševčenko (1847—50), kritisch-biographische Skizze von O. Konyśkyj S. 1—62; 2. Einige Actenstücke zur Geschichte des Kijever Gebietes, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—18; 3. Beiträge zur physikalischen Terminologie, I Theil: Mechanik, zusammengestellt von W. Levyckyj 1—12; 4. Miscellanea 1—18; 5. Wiss. Chronik: Dr. R. F.Kaindls Untersuchungen auf dem Gebiete der ruthenischen Ethnographie, Uebersicht von M. Korduba 1—10; 6. Bibliographie 1—66; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—5.

Inhalt des XII Bandes. 1. Politische Ereignisse in Galizien im J. 1340 nach dem Tode Boleslaus-Georg des II, Untersuchung von Em. Terleckyj 1—26; 2. Beschreibung der Burg von Lemberg im J. 1495, migeth. von M. Hruševśkyj 1—12; 3. Drei Lobgedichte aus dem XVI Jahrh., mitgeth. von Dr. C. Studyńskyj 1—32; 4. Ukrainische Kosaken auf dem Kanal von Ladoga, von E. Radakova 1—20; 5. Miscellanea 1—20; 6. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Forts.) 1—26; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—6.

Inhalt des XIII Bandes. 1. Erster slavischer Staat, historische Untersuchung von M. Korduba 1—20; 2. T. Ševčenko's zweite Verbannung (1850—1857), kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1—76; 3. Ein Fall von Vesania melancholica, von Dr. O. Č. 1—12; 4. Miscellanea — von M. Hruševśkyj 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Fortsetzung) 1—24; 6. Bibliographie 1—50; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des XIV Bandes. 1. Ukrainische Kosaken in Weiss-Russland in den J. 1654—1656, von Em. Terleckyj 1—30; 2. Beiträge zur Geschichte der Zeit des B. Chmelnyckyj, mitgeth. von S. Tomašivśkyj, I 1—14; 3. Taras Ševčenko in Petersburg (1858—1859), von A. Konyśkyj 1—42; 4. Miscellanea: Einige geistliche Gedichte aus Galizien, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—16; 5. Wiss. Chronik; Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XV Bandes. 1. Samuel Kuševič, lemberger Rathsherr und sein Notizbuch, von S. Tomašivśkyj S. 1—24; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jahrh., herausg. von M. Hruševśkyj 1—48; 3. T. Ševčenko's letzte Reise in die Ukraine (im J. 1859), von A. Konyśkyj; 1—35; 4. † P. Kuliš 1—1; 5. Miscellanea 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Archäologischer Congress in Riga im J. 1896, von N. Kniaževič, 1—8; 7. Bibliographie 1—60; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—8.

Inhalt des XVI Bandes. 1. Het'man Bohdanko, kritisch-historische Untersuchung von M. Hruševśkyj S. 1—18; 2. Legenden des Chitarer-Codex, aus dem Anfange des XVIII Jahrh., mitgeth. von V. Hnatiuk 1—38; 3. T. Ševčenko's letzte Lebensjahre, kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1—70; 4 Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften fur das J. 1896. I. Ukrainisch-russische (ruthenische) Zeitschriften 1—14; 6. Bibliographie 1—48.

Inhalt des XVII Bandes. 1. Polnisch-kosakischer Krieg im J. 1625, historische Untersuchung von S. Rudnyćkyj S. 1—42; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jhrh., herausg. von M. Hruševśkyj (Schluss) 49—98; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von A. Konyśkyj, II Theil 1—22; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften fur das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine 1—16; 6 Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar — April) 1—4.

Inhalt des XVIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 81—134; 2. Einfall der Kosaken in Očakov im J. 1545, mitgetheilt von E. Barvinśkyj 1—32; 3. Ein Project zur Hebung des Handels in der Ukraine aus dem J. 1784, mitgetheilt von N. Kniaževič 1—8; 4. Miscellanea, von Dr. Al. Markevič 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der altruthenischen Geschichte, von M. Hruševśkyj 1—24; 6. Bibliographie 1—67; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—1.

Inhalt des XIX Bandes. 1. Steuerrecesse in Polen wahrend der Regierung Kasimir des Jagellonen, von S. Tomašivśkyj S. 1—70; 2. Beschreibungen der Domänen von Peremyšl, mitgetheilt von M. Hruševśkyj 1—24; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine (Schluss) 1—32; 5. Bibliographie 1—51; 6. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai — August) 1—3.

Inhalt des XX Bandes. 1. Galicische Bojaren im XII und XIII Jarh., von M. Hruševśkyj S. 1—20; 2. Varlaam und Joasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Schluss) 135—202; 3. Einige Gedichte des Ivan Nekraševič, mitgetheilt von A. Lotoćkyj 1—10; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—48; 7. Redactionelle Notiz 1—2.

Inhalt des XXI Bandes. 1. Die Anten, ein Fragment zur ruthenischen Geschichte, von M. Hruševśkyj S. 1—16; 2. Die sociale Lage der weltlichen Geistlichkeit in der Ukraine und in Russland im XVIII Jahrh., von A. Lotoćkyj 1—46; 3. Ernte in Ost-Galizien und in der Bukowina auf Grund des Jahrbuches des k. k. Ackerbauministeriums für das J. 1896 u. 1897. dargestellt von V. Budzynovśkyj (im Anhang) 1—36; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1897 1—10; 6. Bibliographie 1—54, 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft im J. 1897 1—20.

Inhalt des XXII Bandes. 1. Ein vergessener ruthenischer Gnomendichter des XVII Jarh., von Dr. I. Franko S. 1—16; 2. Beiträge zur Geschichte der Kosaken, von M. Hruševśkyj 1—14; 3. Ruthenische Ansiedlungen im Komitate Bač-Bodrog (Süd-Ungarn), von V. Hnatiuk 1—58; 4. Miscellanea 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba 1—42; 6. Bibliographie 1—54; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—3.

Inhalt des XXIII u. XXIV Bandes. 1. Chmelnyćkyj und sein Aufstand, historische Skizze von Michael Hruševśkyj S. 1—30; 2. Die Volksbewegungen in Galizien im J. 1648, von Stephan Tomašivśkyj 1—138; 3. Chmelnyćkyj's Aufstand in den Dichtungen der Zeitgenossen, von Dr. Ivan Franko 1—114; 4. Ein Porträt Chmelnyćkyj's nach einer ital. Gravüre vom J. 1683. 5. Miscellanea 1—20; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Quelle zur Geschichte des Aufstandes Chmelnyćkyj's (St. Temberski's Annales 1647—1656), von Stephan Rudnyćkyj 1—22; 7. Bibliographie 1—16; 8. Aus der Gesellschaft: 1) Die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar—April 1898), 2) Neue Statuten der Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XXV Bandes. 1. Silberfund von Molotiv (Ost-Galizien), eine archäologische Notiz von M. Hruševśkyj S. 1—6; 2. Beiträge zur Geschichte der Beziehungen zwischen Peter Dorošenko und Polen in den J. 1670—72, von O. Celevyč 1—26; 3. Der 1 und 2 November 1848 in Lemberg (ein officieller Bericht), mitgeth. von I. Levyćkyj 1—43; 4. Jubiläum der ukrainisch-russischen Literatur 1—1; 5 Miscellanea 1—12; 6 Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1897: a) In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften; b) Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M Korduba (Schluss) 1—80; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1898) 1—4.

Inhalt des XXVI Bandes. 1. Kotljarevskij's Werke in Galizien, von Dr I. Franko S. 1—14; 2. „Harte Zeiten“, Beiträge zur Geschichte Galiziens in den J. 1846—61, mitgetheilt von M. Zubryćkyj 1—16; 3. Inventarien der Domäne Ratno (Nord-Volynien) aus den J. 1500—1512, mitgetheilt von M. Hruševśkyj 1—40; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1896 (Schluss) 1—32; 6. Bibliographie 1—60; 7. Jubiläumsfeier der Wiedergeburt der ukrainisch-russischen Literatur, von O. Makovej 1—14.

Inhalt des XXVII Bandes. 1. Ein galizischer „Soldat der Zauberer“, mitgeth. von Dr. Ivan Franko S. 1—22; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung folgt) 1—68; 3. Miscellanea 1—18; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 1—12; 5. Bibliographie 1—52; 6. Jahresberichte der Gesellschaft für das Jahr 1898 1—22.

Inhalt des XXVIII Bandes. 1. Die Kosaken im Feldzuge von Smolensk in d. J. 1633—4, von Oleg Celevyč S. 1—72; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung) 69—94; 3. Miscellanea: Einige Actenstücke zur Geschichte der ruthenischen Ansiedelung jenseits des Bug, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—10; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba 1—36; 5. Bibliographie 1—45; 6. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XXIX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654. Historische Skizze von L. Č. (Fortsetzung folgt) S. 1—13; 2. Die ruthenische Sprache auf dem archäologischen Congress in Kijev und der Antheil der Ševčenko-Gesellschaft an demselben 1—1; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung) 95—200; 4. Miscellanea 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba — III. Mittelalter 1—31; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Schluss) S. 14—67; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratśkyj (Schluss) 201—276; 3. Zur Geschichte des „ruthenischen Ritus“ in Polen, Brief an die Redaction von Dr. Anton Prochaska mit Bemerkungen von Michael Hruševśkyj 1—8; 4. Miscellanea: Versuch einer Bibliographie des Gregor Skovoroda, von L Č. 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898: In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften 1—24; 6. Bibliographie 1—38; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Februar—April 1899), 1—4.

XXXI—XXXII Bände enthalten die für den Kijever archäologischen Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgebrachten Referate. — I. Hälfte: Archäologie, Geschichte, Ethnographie. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) 7—10, 27—30; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Archäologie, Geschichte und Ethnographie (deutsch) 11—26; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Communikate (ukrainisch) u A.: Gab es unter den ruthenischen Volksstämmen einen Volksstamm der Chorvaten? von M. Hruševśkyj. Ornamentik der Ostererier in dem Galizisch-Volhynien, von Dr. M. Korduba. III. Die in extenso mitgetheilen Referate: Das Gräberfeld in Čechy (Bez. Brody), archäologische Untersuchung von M. Hruševśkyj, 1—22; Zvenyhorod bei Lemberg (Bez. Bibrka), historisch-archäologische Untersuchung von M. Hruševśkyj, 1—28; Ein Bleisiegel aus Stupnycia bei Sambor, eine Notiz von M. Hruševśkyj, 1—4; Sociale Classen und politischen Parteien im Fürstenthum Halič bis zur Hälfte des XIII Jahrh., von Dr. M. Korduba, 1—42; Zur Frage über die staatsrechtliche Stellung der Kijever Fürsten des XV Jahr., von M. Hruševśkyj, 1—4; Die kleinrussischen Länder der polnischen Krone gegen Ende des XV Jarh. Feindliche Einfälle und Organisation der Grenzvertheitigung, von S. Rudnyćkyj, 1—54; Beiträge zur Geschichte der Kosakenaufstände vom J. 1595—6, von M. Hruševśkyj, 1—30; Die ukrainischen Kosaken in den Jahren 1625—1630, kritisch-historische Untersuchungen von S. Rudnyćkyj, 1—76; Die Überbleibsel des ursprünglichen Communismus bei den Bojken (Galizien), von Dr. V. Ochrymovyč, 1—16; Der slovakische Räuber Janošik in der Volkspoesie, von V. Hnatiuk, 1—50; IV. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1899), 1—4; V, Inhaltsverzeichniss des VIII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXVII—XXXII), 1—9.

Inhalt des XXXIX Bandes. 1. Zum Andenken an Alexander Konyškyj, von M. Hruševškyj, S. 1–14; 2. Ungedruckte Gedichte des T. Ševčenko, mitgetheilt von A. Konyškyj, S. 1–8; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyškyj (Schluss), S. 1—22; 4. Übersicht des gegenwärtigen Standes der historischen Forschungen über die ukrainische Litteratur. Die älteste Periode. Einige Probleme und Desiderata, von Dr. Al. Kolessa, S. 1—40; 5. Lateinische Infinitive auf ier, von I. Kopač, S. 1—2; 6. Miscellanea 1—6; 7. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba: III. Mittelalter (Schluss), IV. Neue Zeit, S. 1—56; 2) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 (Schluss), S. 57—78; 8. Bibliographie, S. 1—32.

Inhalt des XL Bandes. Ein Beitrag zur Geschichte des Aufstandes Nalyvajko's, mitgetheilt von B. Domanyčkyj, S. 1—6; 2. Das Jahr 1848 und das griech.- kath. geistliche Seminar in Lemberg, mitgetheilt von G. Kmit, S. 1—10; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent, von J. Verchratškyj (Fortsetzung folgt), S. 1—113; Miscellanea, S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Die Arbeiten N. Kondakov's auf dem Gebiete der Geschichte altruthenischen Kunst, von M. Hruševškyj, S. 1—13. 6. Bibliographie, S. 1—41.

Inhalt des XLI Bandes. 1. Chronologie der Chronik von Halyč und Volodymyr (sog. Hypatios-Chronik), eine Untersuchung von M. Hruševškyj, S. 1—72; 2. Studien auf dem Gebiete des Karpatoruthenischen Schriftthums im XVII–XVIII Jahrh. I. Presbyter Johannes, Smera der Kumane und Entdeckung Tibets, von Dr. I. Franko, S. 1—50; 3. Miscellanea, S. 1—11; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivškyj, S. 1—9; 5. Bibliographie, S. 1—47.

Inhalt des XLII Bandes. 1. Kritische Analyse der sogenannten Thukidideischen Archäologie, von I. Kopač, S. 1—20; 2. Beiträge zur Geschichte der Rekrutenaushebung in Galizien am Ende des XVIII und bis Mitte des XIX Jahr., mitgetheilt von M. Zubryčkyj, S. 1—18; 3. Slovaken oder Ruthenen? Beiträge zur Erklärung der Frage über die Nationalität der West-Ruthenen in Ungarn, von V. Hnatiuk, S. 1—81; 4. Miscellanea, S. 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die althebräische Geschichte, von Dr. I. Franko, S. 1—19; 6. Bibliographie, S. 1—50.

Inhalt des XLIII Bandes. 1. Alexius Storoženko, Beitrage zur einer Charakteristik seiner Werke, von J. Stešenko, S. 1—46; 2. Aus der Korrespondenz des Dionysius Zubryčkyj (J. 1840—1853), mitgetheilt von Dr. C. Studyński, S. 1—66; 3. Miscellanea, S. 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften, S. 1—24; 5. Bibliographie, S. 1—41; 6. Von dem Museum der Ševčenko Gesellsshaft der Wissenschaften, ein Aufruf an die ukrainische Gesellschaft, S. 1—3.

Поодинокі томи „Записок“ (I—XXII, XXV—XXX, XXXIII—IV, XXXVIII—XLIV) коштують 3 корони, т. XXIII—IV 5 кор., т. XXXI—II і XXXV—VI по 6 кор., комплет I—XX т. продаєть ся по 48 кор.; XI річник коштує 12 кор.

Preis einzelner Bände (I — XXII, XXV — XXX, XXXIII — IV, XXXVIII—XLIV) der Mittheilungen 3 Kronen, B. XXIII – IV 5 Kr., B. XXXI — II u. XXXV — VI à 6 Kr. B-de I — XX komplet kosten 48 Kr., XI Jahrgang kostet 12 Kr.